

**TC. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**HACI PİRİ-İNTİHÂB-I ŞERH-İ MESNEVÎ
(1-50 VARAK) (İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE YILDIZ ER

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ÖZDEMİR

KOCAELİ 2018

**T. C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**HACI PİRİ-İNTİHÂB-I ŞERH-İ MESNEVÎ
(1-50 VARAK) (İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Emine YILDIZ ER

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 2.6...09. 2018/24

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZDEMİR

(*M. Özdemir*.....)

Jüri Üyesi: Prof Dr. Gencay ZAVOTÇU

(*G. Zavotçu*.....)

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Abdülmuttalip İPEK

(*Abdülmuttalip İpek*.....)

KOCAELİ 2018

ÖN SÖZ

İnsanın varlığını her yönüyle yansıtabildiği veya yansıtmaya olanağı bulabileceği alan onun kültürel çevresini genişletir. Edimlerimizle oluşturduğumuz kültürel birikim bizi ilgi duyduğumuz başka birikimlere yönlendirir. Bu yönelme, duygu, gereksinim, inanç gibi insan yaşamını ve onun anlama sınırlarını kapsayan konularla ilgilidir. Böylece insanlar arasında kaçınılmaz bir etkileşim oluşur. Bu sayede “çokluk” aynı zamanda birliğe ve bu birlik içinde çeşitliliğe götürür. Bu birlik durumunun en yalın görüldüğü alan, edebiyattır, dersek abartmış olmayız.

Edebî yapıtların kurgusal bağlantısı insanları birbirlerine bağlar. Gerek onların ilgi alanları gerekse seslendikleri insanların ilgilerini çekme istekleri kimi edebiyat ürünlerinin yaygınlaşmasını beraberinde getirir. Fakat “dil” ögesi metinleri anlamada ilk engel olmaktadır. Bunu aşmak için insanlar, ortak dile gereksinim duyar. Ne yazık ki dilde ortaklık henüz -bilgisayar teknolojisini belli ölçüde bu konunun dışında tutarsak- gerçekleştirilememiştir. Bunun yerine anlayışta ortaklık, benzer algı çevresinde toplanabilme isteği ile insanlar kültürler arasında köprüler kurmuşlardır. Bu bağlantı sayesinde elimizdeki bu çalışma gibi ürünler bizi geçmişe bağlayıp bize geleceğe aktarabileceğimiz yapıtlar ortaya koymaya olanağı tanır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz zincirlemeye yahut aktarım işine edebiyatımızın önemli bir ürünü olan Celâleddîn-i Rûmî'nin Farsça yazdığı *Mesnevî*'si iyi bir örnektir. *Mesnevî* gerek Türklerin gerekse Türkler dışındaki toplulukların ilgisini sürekli kendi üzerinde tutmayı başarmış bir yapıttır. Bu yapıta olan ilgi onun temelde tasavvuf olmak üzere sağıtöre (ahlâk), insanın doğası, insana kılavuzluk gibi konularla ilgilenmesinden kaynaklanır. Yapıtın biçiminin bütün insanlara seslenme özelliğinden ötürü *Mesnevî* oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu yayılma, *Mesnevî*'nin çoğaltılması ile başlamış, böylelikle zengin bir *Mesnevî* örneklerinden (nüshalarından) oluşan kaynak ortaya çıkmıştır. Doğrudan Farsçadan dilimize çevrilen *Mesnevî* yapıtlarının yanında, bu kaynağın anlaşılır olmasını amaçlayan açıklama (şerh) ¹

¹ Bu çalışmada, akademik yazında sık sık karşılaştığımız “şerh” sözcüğünün yerine “açıklama” sözcüğünü öneriyoruz (İnce, 2009: s. 252). Açıklama, bir konunun incelenip yorumlanmasına dayalı anlatım yoludur. Bu tür yapıtlarda temel amacın bir konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak düzeyde yorumlamalar yapmak olduğunu ele alırsak açıklama sözcüğünün yerinde kullanılacağına varabiliriz. Böylece Türkçe bir söz ile bir anlatım yöntemini anlamak kolaylaşır.

çalışmaları yapılır. *Mesnevî*'nin içeriği ile ilgilenen din, tasavvuf, felsefe gibi alanlarla uğraşan kimseler *Mesnevî*'yi derinlemesine anlamaya çalışır. Benzer biçimde *Mesnevî*'nin ya bütününe ya da belli başlı parçalarını anlamaya yönelik, açıklayıcı metinler hazırlanır.

Bu çalışma, Farsça bilmeyen halka Türkçe olarak *Mesnevî*'yi anlatmak ve daha iyi anlamak amacıyla Hacı Pîrî'nin kaleme aldığı “*Açıklamalı Mesnevî Seçkisi*” olarak çevirebileceğimiz *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'nin incelenmesi ve çeviriyazıya aktarımı üzerinedir. *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birinci defterinden seçilmiş beyitlere yapılan yorumlardan oluşur. *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'nin girişinde Pîrî, ömrü elverirse hedefinin *Mesnevî*'nin altı defterini de açıklayarak yapıtını bütünlük istediğini belirtir. Hacı Pîrî ya tek beyit ya dize ya da birçok beyti birlikte Türkçeye çevirmeden, Farsça olarak aktarıp bunların açıklamasını Türkçe olarak yapar. Bu sırada ayetlerden, hadislerden, önemli kişilerin sözlerinden ve çeşitli şairlerin şiirlerinden yararlanır. O, açıklamalarını Mevlevî geleneğine dayalı tasavvufî anlayışa göre yapar. Onun seçtiği beyitler arasında yer almayan *Mesnevî* hikâyelerine Pîrî, düzyazı yoluyla açıklamalarında değinir.

Çalışmamızın girişinde Hacı Pîrî hakkında kaynakların bize sunduğu bilgiler toplanmış, bunlar *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'de yazarın kendi yaşamı üzerine belirttikleriyle karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Yine bu bölümün ikinci başlığında “*Mesnevî*'nin Türkçe Açıklamaları” konusuna yer verilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde elimizdeki *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* cildi biçim ve içerik yönlerinden incelenmiş, ikinci bölümde metnin çeviriyazıya aktarımı sunulmuştur. Metin Latin abecesine dönüştürülürken olanaklı olduğu ölçüde metne bağlı kalınmıştır, gerekli gördüğümüz durumlarda köşeli ayraç içinde önerilen eklenti yapılmıştır. Elimizdeki metin ile Dervîş Muhammed Şifâyî'nin *Eş-şerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar*'ı, Tahirü'l-Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si ile Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Koleksiyonu, No. 171'de kayıtlı *Mesnevî-i Ma'nevî*'si yazım bakımından karşılaştırılmıştır. Çalışma, ele alınan konunun yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesini içeren “Sonuç” ve benzer çalışmalara katkı sağlayacağını düşündüğümüz “Kaynakça” ile sonlanmıştır.

İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî'nin tez konusu olarak belirlenmesinde, çalışmanın her adımında bilgisinden, deneyimlerinden, kılavuzluğundan çokça yararlandığım, değerli

danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZDEMİR'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalışmanın elimizdeki biçimine ulaşmasında katkıları büyüktür. Hem lisans yaşamım boyunca hem de yüksek lisans eğitimim sırasında akademik bilgisinden ve önerilerinden yararlandığım hocam, değerli büyüğüm Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU'ya teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca ve tez yazımı sürecinde akademik yazım ile ilgili deneyimlerini benimle paylaşarak bana yardımcı olan, aynı zamanda ev sorumluluklarımı paylaşan eşim Ercan ER'e teşekkür ederim. 1 Nisan 2018'de dünyaya gelerek neşesiyle tezimi sonuçlandırmamda beni güdüleyen, ancak çalışma sırasında kendisini ihmal ettiğim kızım Sümeyye Pamuk ER'i anmadan geçmek istemiyorum. Onu bize bağışladığı için Allah'a şükürler olsun. Çalışmadaki Arapça bölümlerin çevrilmesinde kendisini çokça rahatsız ettiğim, ablam Tuba EKİNCİ'ye, Farsça alıntılarının bir bölümünün çevirisini yapan A. ATAKANLI'ya katkılarından dolayı, dualarıyla ve tezi bitirmem için yaptıkları onca destekle sürekli yanımda olan canım anneme, ablam Ayşe DUMAN'a, kardeşlerim Şeyma YILDIZ'a ve Muhammed Kadir YILDIZ'a çok teşekkür ederim. Son olarak, Allah'ın yardımıyla beni bu ana getiren, 2016 yılında aramızdan ayrılan, canım babama Allah'tan rahmet dilerim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
ÇEVİRİYAZI ABECESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. HACI PİRÎ'NİN YAŞAMI VE "İNTİHÂB-I ŞERH-İ MESNEVÎ"	1
2. MESNEVÎ'NİN TÜRKÇE AÇIMLAMALARI	3
2.1. <i>Mesnevî</i> 'nin Bütününe Yönelik Yapılan Açıklamalar	4
2.1.1. Mustafa Şem'î Şem'ullâh, <i>Şerh-i Mesnevî-yi Şem'î</i>	4
2.1.2. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, <i>Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif</i>	5
2.1.3. Muhammed Murâd Mollâ, <i>Hülâsatü's-Şürûh</i>	6
2.1.4. Ahmed Avni Konuk, <i>Mesnevî-yi Şerîf Şerhi</i>	6
2.1.6. Abdülbaki Gölpınarlı, <i>Mesnevî Tercümesi ve Şerhi</i>	7
2.2. <i>Mesnevî</i> 'nin Bir Bölümüne Yönelik Açıklamalar	7
2.2.1. <i>Mesnevî</i> 'nin Bir Bölümüne Yönelik Manzum Açıklamalar	7
2.2.1.1. Mu'înüddîn b. Mustafa, <i>Mesnevî-yi Murâdiyye</i>	7
2.2.1.2. Aydınlı Dede Ömer Rûşenî, <i>Çobannâme ve Neynâme</i>	8
2.2.2. <i>Mesnevî</i> 'nin Bir Bölümüne Yönelik Düzyazı Açıklamaları	8
2.2.2.1. <i>Mesnevî</i> 'nin İlk On Sekiz Beytine Yönelik Açıklamalar	8
2.2.2.1.1. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, <i>Fâtihü'l-Ebyât</i>	8
2.2.2.1.2. Ağazâde Mehmed Efendi, <i>Mesnevî Şerhi</i>	8
2.2.2.1.3. Bağdatlı Âsım, <i>Mesnevî Şerhi</i>	9
2.2.2.1.4. Rızâeddîn Remzî Errifâ'î, <i>Lübb-i Mesnevî</i>	9
2.2.3. <i>Mesnevî</i> 'nin Bir Bölümüne Yönelik Diğer Düzyazı Açıklamaları	10
2.2.3.1. Seyyid Ebussu'ûd b. Seyyid Sa'dullâh Elhüseynî Elkayserî, <i>Mesnevî Şerhi</i>	10
2.2.3.2. Bosnalı Sûdî Efendi, <i>Mesnevî Şerhi</i>	10
2.2.3.3. Sivaslı Hacı İlyaszâde Ömer, <i>Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf</i>	10
2.2.3.4. Abdülmecîd-i Sivâsî, <i>Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf</i>	11
2.2.3.5. Pîr Muhammed Efendi, <i>Hazînetü'l-Ebrâr</i>	11
2.2.3.6. Sarı Abdullâh Efendi, <i>Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî</i>	11

2.2.3.7. Dervîş Muhammed Şifâyî, <i>Eşşerhu'l-Kitâbü'l-Mesneviyyi'l-Ma'nevîyyi'l-Muhtasar</i>	12
2.2.3.8. Seyyid Mehmed Ali, <i>Mesnevî-yi Ma'nevî</i>	12
2.2.3.9. Tâlibî Hasan Efendi, <i>Yetîmü'ş-Şürûh / Şerh-i Mu'dalât-ı Mesnevî</i>	13
2.2.3.10. Bursalı İsmâil Hakkı, <i>Rûhu'l-Mesnevî</i>	13
2.2.3.11. Abidin Paşa, <i>Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf</i>	13
2.2.3.12. Kenan Rifâî, <i>Şerhli Mesnevî-yi Şerîf</i>	13
2.2.3.13. İbrahim Aczi Kendi, <i>Mevlânâ ve Ruh-ı Mesnevî</i>	14
2.2.3.14. Ziya Avşar, <i>Aşk Meclisi</i>	14
2.2.3.15. Hüseyin Top, <i>Mesnevî-yi Ma'nevî Şerhi</i>	14
3. <i>Mesnevî</i> 'den Seçki (İntihâb) Yoluyla Yapılan Açıklamalar	14
3.1. <i>Mesnevî</i> 'den Seçki Yoluyla Yapılan Manzum Açıklamalar	14
3.1.1. Mevlevî İbrahim Bey, <i>Divân</i>	14
3.1.2. Şâhidî İbrâhim Dede, <i>Gülşen-i Tevhîd</i>	15
3.1.3. İbrahim Cevrî, <i>Hall-i Tahkîkât</i>	15
3.1.4. Adnî Receb Dede, <i>Nahl-i Tecellî</i>	15
3.2. <i>Mesnevî</i> 'den Seçki Yoluyla Yapılan Düzyazı Açıklamalar	16
3.2.1. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, <i>Câmi'u'l-Âyât, Tuhfetü'l-Berere, Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî, Nisâb-ı Mevlevî</i>	16
3.2.2. Abdülmecîd-i Sivâsî, <i>Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî</i>	17
3.2.3. Hacı Pîrî, <i>İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî</i>	17
3.2.4. Sabûhî Ahmed Dede, <i>İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerîf</i>	18
3.2.5. La'lîzâde Abdülbâkî, <i>Gıdâ-yı Rûh</i>	19
3.2.6. Esseyyid Elhâc Muhammed Şükrî İbn Ahmed 'Atâ, <i>Müntehabât-ı Mesnevî</i>	19
3.2.7. Muhammed Es'ad Dede, <i>Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî</i>	19
3.2.8. Fazlullâh Rahîmî, <i>Gülzâr-ı Hakîkat</i>	20
3.2.9. M. Muhlis Koner, <i>Mesnevî'nin Özü</i>	20
3.2.10. Dervîş Orhan Kuntman, <i>Mevlânâ Mesnevî</i>	20
3.2.11. M. Fatih Çıtlak, <i>Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası, 18 Beyit Dinle, Küfrün Fedaisi (Mesnevî'den)</i>	21
3.2.12. Mehmet Demirci, <i>Mesnevî Hikâyeleri'nden Dersler</i>	21
3.3. <i>Cezîre-yi Mesnevî</i> Açıklamaları	21
3.3.1. <i>Cezîre-yi Mesnevî</i> 'nin Manzum Açıklamaları	22
3.3.1.1. Bosnalı Abdullâh, <i>Şerh-i Manzûme-yi Cezîre-yi Mesnevî</i>	22

3.3.1.2. İbrahim Cevrî, <i>Aynu'l-Füyûz</i>	22
3.3.2. <i>Cezîre-yi Mesnevî</i> 'nin Düzyazı Açıklamaları	22
3.3.2.1. Mehmed İlmî Dede, <i>Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî</i>	22
3.3.2.2. Abdülmecîd-i Sivâsî, <i>Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî</i>	23
3.3.2.3. Ali Dervîş, <i>Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî</i>	23
3.3.2.4. Meknî Efendi, <i>Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî</i>	23
3.3.2.5. Şeyh Gâlib, <i>Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî</i>	24
BİRİNCİ BÖLÜM: İNTİHÂB-I ŞERH-İ MESNEVÎ	25
1. CİLDİN ÖRNEĞİNİN (NÜSHASININ) DEĞERLENDİRİLMESİ.....	25
2. ELEŞTİREL (TENKİTLİ) METİN KURARKEN ÖZEN GÖSTERİLENLER.....	27
2.1. Çeviriyazıda İzlenen Yol.....	27
2.2. Varak, Satır ve Beyit Numaralarının Gösterimi.....	28
2.3. Metindeki Arapça ve Farsça Anlatımların Dipnotta Gösterimi	29
3. AÇIKLAYICININ (ŞARİHİN) AMACI	30
4. METİN AÇIMLAMA (ŞERHİ) YÖNTEMİ	32
4.1. Başlıkların Açıklanması	32
4.2. Beyitlerin Açıklanması.....	33
4.3. Dizelerin Açıklanması.....	34
4.4. Yapıtın Kaynakları	35
5. METİNDE İLGİ ÇEKEN DİĞER DURUMLAR	35
5.1. Alıntılanan Beyitlerde Yapılan Yanlışlık ve Değişiklikler	35
5.2. Sözcük Yazımında Yapılan Yanlışlar	36
İKİNCİ BÖLÜM: ELEŞTİREL (TENKİTLİ) METİN	37
SONUÇ	256
KAYNAKÇA	258
ÖZGEÇMİŞ	264

ÖZET

Değişik birçok alandan kişi -yazıldığı günden bu yana- *Mesnevî* ile ilgilenmiştir. Günümüzde de süren bu ilgi, edebiyat tarihimize büyük bir *Mesnevî* birikimi kazandırmıştır. Sözü geçen çalışmalardan biri de *Mesnevî*'nin birinci defterinden Hacı Pîrî'nin seçtiği beyitlerin açıklamasından oluşan *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* dir. Çalışmamızda bu yapıtın 1a-51b sayfaları incelenmiştir.

Çalışmamızın “Giriş” bölümünde 16. yüzyılda yaşamış olan Hacı Pîrî'nin yaşamına ve edebî kişiliğine ait bilgi verilmiştir. “Birinci Bölüm”de Türkçe *Mesnevî* açıklamaları (şerhleri) konusu ile ilgilenilmiştir. Bu bölümde Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Ek, 26 numarasıyla kayıtlı bulunan *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* nin bir seçki olarak diğer açıklamalar arasındaki yeri belirlenmiştir. İlk bölümde *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* nin bilinen tek örneği biçim ve içerik yönünden değerlendirilmiştir. Bu bölümde Hacı Pîrî'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* 'yi yazarken beyitleri doğrudan çevirmediğinin üzerinde durularak bunları açıklamak amacıyla alıntı yaptığı kaynaklardan söz edilmiştir. Yine bu bölümde *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* yazmasında yapılan alıntı ve sözcük yazımı kusurları belirtilmiştir. İkinci bölümde *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* nin 1a-51b sayfaları çeviriyazı yöntemi ile çevrilmiştir.

Anahtar sözcükler: Hacı Pîrî, *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, açıklama, seçki, çeviriyazı.

ABSTRACT

People from various areas interested in the Masnavi after its inscription. This interest that still continuing, had brought in a big accumulation of Masnavi studies to our literatural history. One of the mentioned studies is “Inthihab-i Sharh-i (selected commentaries) Masnavi” work composed of the couplets selected by Haji Pîrî. In this study, the pages 1a-51b of this work is inspected.

In the “Introduction” section of our study, information on the life and literary personality of Haji Pîrî who lived in the 16th century was given. In “Chapter One”, the topic of chosen Turkish commentary of *Masnavi* are considered. In this section, Süleymaniye Library, the location of the *Inthihab-i Sharh-i Masnavi*, which is registered at Halet Efendi Ek, No: 26 with other clarified selection works, has determined. In the first part, the only known example of the *Inthihab-i Sharh-i Masnavi* was evaluated in terms of form and content. In this section, while mentioning that Haji Pîrî does not directly translate couplets and sources he quoted when he writes *Inthihab-i Sharh-i Masnavi*, also those sources are discussed for a better explanation. Again in this chapter, the quotations and word writing flaws made in the scripture of *Inthihab-i Sharh-i Masnavi* are mentioned. In the second part, pages 1a-51b of the *Inthihab-i Sharh-i Masnavi* were translated by the transcription method.

Key words: Haji Pîrî, Intihab-i Sharh-i Masnavi, commentary, selection, transcription.

ÇEVİRİYAZI ABECESİ

ا (ā)	ā	ص	ş
ا (ā)	'	ض	ž, đ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	'
ث	s	غ	g
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	g, k, ñ
خ	ḫ	گ	g, ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	o, ö; u; ü; v
ژ	j	ه	a, e; h
س	s	لا	lā
ش	ş	ی	ā, ı, i, ī, y
		ء	'

KISALTMALAR

- bk. : bakın
- bs. : baskı
- c. : cilt
- çev. : çeviren
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Haz. : Hazırlayan
- HE171 : Halet Efendi, 171 numaralı yazma eser
- Hz. : Hazreti
- İŞeM : İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî
- Ktp. : kütüphane veya kütüphanesi
- No. : numara, sayı
- s. : sayfa
- s.a.v. : sallallâhu ‘aleyhi ve sellem; “Allah’ın iyiliği ve barışı onun üzerine olsun” anlamında Hz. Muhammed’in adı anıldıktan sonra söylenen Arapça bir söz.
- ss. : sayfalar
- t.y. : tarihi yok
- tk. : tıpkıbasım
- v. : varak
- vb. : ve bunun gibi, ve başkaları, ve benzeri
- y. : yıl
- yy. : yüzyıl

GİRİŞ

1. HACI PİRÎ'NİN YAŞAMI VE “İNTİHÂB-I ŞERH-İ MESNEVÎ”

Hacı Pîrî adı ile ilgili bilgi toplarken iki durum ile karşılaşmaktadır. Bunlar yeni araştırmaların verileri ile eski kaynakların bilgileri arasındaki bağlantı ve çelişkilerdir. Özellikle eski tarihli kaynaklarda Hacı Pîrî'nin adına çokça rastlanmadığı görülmüştür. Bunun yerine Pîrî Mehmed Paşa, Pîrî Ramazanoğlu Mehmed Paşa, Pîrî Paşa (Şemseddin Sami, 1306: s. 1585) ve edebiyat alanındaki takma adı (mahlası) olan Remzî gibi adlar ile karşılaşılır (Kurt, 2007: ss. 281-282; Küçükdağ, 2007: ss. 280-281). Son dönemin edebiyat kaynaklarında ise Hacı Pîrî ve Hacı Pîrî Efendi adlarıyla *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* (İŞeM²) yapıtı nedeniyle karşılaşmaktayız (Çelik, 2002: s. 89; Güleç, 2010: ss. 125, 127, 135; Önder, Binark ve Sefercioğlu, 1974: s. 96; Özdemir, 2016b: ss. 485-486; Şentürk ve Kartal, 2015: s. 229). Bunların arasında Mehmed Süreyya, IV. Murad döneminde yaşamış bir debbağ olan Hacı Pîrî'den söz etmişse de bizce bu ad ile *Mesnevî*'nin açıklama seçkisini yapan Hacı Pîrî'nin bağlantısını kurmak güçtür (Mehmed Süreyya Bey, 1996: s. 1334). Yine Demirel de araştırma konumuz olan Hacı Pîrî'nin İŞeM'ini tanıtırken kendisinin araştırma kaynaklarında birden çok Hacı Pîrî veya Pîrî Paşa adlarının geçtiğini belirtir (Demirel, 2007: s. 486). Biz de Hacı Pîrî'ye ait bilgi vermek istediğimiz bu bölümde kaynaklardaki çokluğu yansıtmaya çalışacağız.

Hacı Pîrî'nin yaşamı hakkında elimizde en güvenilir kaynak yine onun yapıtı olan *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'dir. Bu yapıt Hacı Pîrî'nin, Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-yi Ma'nevî*'sinin ilk cildinden aldığı bazı beyitleri açıklamasından oluşmaktadır. Yapıtın giriş bölümünde Hacı Pîrî, kendini tanıtır ve nasıl bir kitap sunacağını belirtir. Girişte Hacı Pîrî, dönemin padişahının isteği üzerine söz konusu yapıtı yazmaya başladığını belirtir. Bu bölümde kendisini Sivas ilinin eskilerinden olarak tanıtır. Dolayısıyla Hacı Pîrî'yi Sivas'ta doğmuş veya burada uzun yıllar yaşamış biri olarak görmemiz uygun olacaktır. Buna göre Hacı Pîrî, Sivas'ta eğitim görüp şeyh hizmetinde bir süre bulunduktan sonra kırk yıldan fazla bir zamanda çeşitli

² Bu yapıt, bundan sonra “İŞeM” kısaltması ile verilecektir.

işlerle vakit geçirir. Sivas'ta daha çok söz sanatları alanında kendini sanatsal olarak geliştirerek belli bir süre daha durur (1b). Buradan hac ibadeti için Kabe'ye giden Hacı Pîrî, dönüşte Sivas defter kethüdalığı görevine başlar. Hacı Pîrî, kethüdalığını anlatırken “üç yıl azîm sefer seferleyüp” diye bir eylemi bildirir, ancak bu konuda bir ayrıntı vermez. Böylece üç yılın ardından onun kethüdalığı Tokat kadısına verildikten sonra Pîrî, Tarsus sancağında bir yıldan az bulunur. Devletin emri üzerine burayı eski sahiplerine bırakır. Ancak sancağı alan kişi ölünce Hacı Pîrî, Dimişvâr'a tâbi Mustafa Bey sancağına getirilir. Bu görevin ardından Anadolu taraflarına, büyük olasılıkla son olarak İstanbul'a gelir (1b).

İŞeM'in giriş bölümünde adını iki kez “Hacı Pîrî” (1b-3a:3) olarak belirten yazar, kendilerine bağlandığı; hizmet ettiği padişahları Kanunî Sultan Süleyman, onun oğlu Sultan Selim ve Sultan Murad ibn Sultan Selim yahut II. Selim'in oğlu III. Murad olarak sayar. Onun hizmet ettiği padişahlara bakarak Hacı Pîrî'nin 16. yy. arasında yaşamış olduğunu söyleyebiliriz. Verilen bu gibi bilgileri temel alarak kaynaklarda Hacı Pîrî'ye ait olan bilgilerle karşılarız.

Kaynaklarda doğrudan Hacı Pîrî adıyla karşılaşmak oldukça güç olmuştur (Engin Türkel, 2017: ss. 75, 291, 382, 392, 419). Bunun yerine Pîrî Mehmed Paşa veya Pîrî Paşa adları daha çok karşımıza çıkar. Bu adları bazı tezkirelerde, çoğunlukla “Remzî” takma adında (mahlas) görürüz (Beyânî, 2008: s. 108; Bursalı Mehmed Tahir, 1333: s. 55; Kınalızâde Hasan Çelebi, 2017: s. 393; Şemseddin Sami, 1306: s. 1585). Bu kaynaklarda Pîrî Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa adlarındaki kimseler İŞeM'de Hacı Pîrî'nin de söz ettiği gibi Osmanlı devlet adamlarının devlete egemen olduğu dönemlerde vezirlik, veziriazamlık, defterdarlık gibi görevlerde bulunmuşlardır.

Hacı Pîrî'nin ölüm yılının kaç olduğu konusunda da bilgi çokluğu görülür. Bursalı Mehmed Tahir, Hacı (Muhammed/Mehmed) Paşa'nın 939/1533 yılında öldüğünü belirtir (Bursalı Mehmed Tahir, 1972: s. 295). Demirel'e göre Hacı Pîrî'nin ölüm yılı 1640 (Demirel, 2007: s. 486)³; Temizel'e göre ise 996/1587-8'dir (Temizel, 2009: s. 157).

³ Demirel “*Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri*” adlı çalışmasında bizim de belirttiğimiz gibi kaynaklardaki Pîrî adının çeşitliliğine dikkat çeker. Hacı Pîrî adı dışında Pîrî Paşa veya Pîrî Muhammed Paşa hakkında da bilgi verir (Demirel, 2007: s. 486). Kaynak taramalarımızda karşılaştığımız bilgiler göstermiştir ki bu üç ad arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Hacı

Hacı Pîrî adının geçtiği kaynaklarda ona dair edebî ürün bilgisi bulunmamaktadır. Elimizde bulunan *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* adlı yapıt ulaşabildiğimiz tek Hacı Pîrî kitabıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Mesnevî*'nin ilk defterinden seçtiği beyitlerin ayet, hadis ve bazı yazar ve şairlere ait söz ve şiirler ile açıklamalarından oluşan bu yapıt, Farsça olarak yazılmış olan *Mesnevî*'nin halk tarafından daha iyi anlaşılması için kaleme alınmıştır. Hacı Pîrî, ömrü el verirse *Mesnevî*'nin altı defterinin de seçkisini yapmak istediğini “Bu birkaç varak sefine-yi evvele zevrak olsun için bu kayda muqayyed olup ‘ömr-i ‘azîzde müsâ‘ade vâki’ olursa belki bu minvâl üzere şerh-i **Mesnevî** altıncı deftere varınca itmâma yetiştirilmek inşâ‘allâh taşmîm ve niyyet olunmuşdur.” diyerek belirtir (3a:4-7).

İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî, Süleymaniye Kütüphanesi’nde olup Halet Efendi Ek, No: 26 olarak kayıtlıdır. 172 yapraktan oluşan bu yazma 990/1582 yılında yazılmıştır. 1a-51b sayfalarını incelediğimiz yapıtın çalışmamızın “Birinci Bölüm”ünde “Cildin Örneğinin (Nüshasının) Değerlendirilmesi” başlığı altında değerlendirmesini yaptığımızdan yinelemeye düşmemek için yapıt hakkındaki bilgileri şimdilik kısıtlı tutuyoruz.

2. MESNEVÎ’NİN TÜRKÇE AÇIMLAMALARI

Celâleddîn-i Rûmî’ nin *Mesnevî* adlı yapıtı geçmişten günümüze dünyaca büyük bir üne sahiptir. Fars diliyle yazılmış *Mesnevî* altı defterden oluşur. *Mesnevî*, dinî-tasavvufî konularla ilgilenenler tarafından yeniden ele alınmış, incelenmiş ve anlaşılması güç, kapalı olduğuna karar verilen *Mesnevî* bölümleri üzerine açıklama yazıları yazılmıştır. Yapıtın dilinin Farsça oluşu ve doğrudan çevirileri yapılmış olsa bile tasavvufî yorumlara gereksinim duyacak bir biçemi olması *Mesnevî* üzerine yapılan çalışmaların çokluğunun başlıca nedenleridir. Bunun yanında Mevlevîler arasındaki Farsça bilmeyenlere yönelik *Mesnevî* çözümlenmeleri de yapılmıştır. *Mesnevî* nin içerik yoğunluğu nedeniyle *Mesnevî* açıklamaları, yapıtı özellikle parça parça ele alır. Aynı yapıtta olanaklı ise açıklamada belli bir aşama kat ettikten sonra *Mesnevî* nin bütününe yönelik inceleme yapılır. *Mesnevî*’deki im ve ince anlamlı

Pîrî’ nin İŞeM’de dediği gibi bu adların benzer devlet adamlarına yaptıkları hizmet onların aynı kişi olma olasılıklarını artırır (1b-3a).

anlatımların çokluğundan ötürü *Mesnevî* sözlüğü diyebileceğimiz sözlükler de bulunur (Gündoğdu, 2005: s. 105).

Mesnevî çalışmalarını “çeviriler ve açıklamalar” olarak iki başlığa ayırabiliriz. *Mesnevî* beyitleri çevrilirken beyit seçimi kimi zaman asıl kaynak esas alınarak veya Celâleddîn-i Rûmî'nin sıralaması gözetilerek kimi zaman da karışık bir biçimde yapılır. Aynı anlatım seçimi, açıklama (şerh) tutumuna sahip yapıtlarda da görülür. Fakat genel olarak ilk on sekiz beytin sıralamasını bizzat Celâleddîn-i Rûmî yaptığı için ilk on sekiz beyit sıralamasında değişiklik görülmez. *Mesnevî* açıklamaları, şiir veya düzyazı biçiminde, *Mesnevî* nin bütününe veya çeşitli parçalarını içeren yapıda karşımıza çıkar. Edebiyat alanında seçki incelemesi yaparken daha çok “intihâb” terimi ile karşılaşılır. “İntihâb” (انتخاب) seçme, seçim, topluca bulunan bir şeyin arasından en iyi ve güzelini alma anlamına gelmektedir (Güneş, 2015: s. 1156; Şemseddin Sami, 1317: s. 171).

2.1. *Mesnevî* nin Bütününe Yönelik Yapılan Açıklamalar

2.1.1. Mustafa Şem’î Şem’ullâh, *Şerh-i Mesnevî-yi Şem’î*

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin bütününe Türkçe olarak ilk açımlayan Şem’î Şem’ullâh'tır (Dağlar, 2009: s. 79; Güleç, 2006: s. 137). 16. yy' da yaşamış olan Şem’î (ö. 1011/1602-3(?)), Fars edebiyatının önde gelen dinî-tasavvufî yapıtlarına açıklamalar yazmıştır (Çınarcı, 2015: s. 184).

Şem’î Şem’ullâh'ın *Mesnevî* açıklamasının ilk cildine Abdülkadir Dağlar, ikinci cildine Turgut Koçoğlu, üç ve dördüncü cildine Oğuzhan Şahin, altıncı cilde Sait Yilter çalışmıştır. Sait Yilter, beşinci cilde Zehra Gümüş'ün çalışmakta olduğunu, ancak bu çalışmanın sonuçlanmadığını belirttikten sonra kendisinin beşinci cildin ilk bölümlerine çalıştığını belirtmiştir (Yilter, 2017: s. 155).

Şem’î, Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sini III. Murad'ın isteği üzerine ele almıştır. Şem’î, bu yapıtın ilk cildini incelemeye 995/1587 yılında başlamış, son cildin incelemesini ise 1004/1596'da sonuçlandırmıştır (Güleç, 2006: s. 137). Bilindiği kadarıyla Şem’î, *Şerh-i Mesnevî*'sinin ilk beş cildini III. Murad ve son cildini III. Mehmed'e sunmuştur (Dağlar, 2009: s. 87). Şem’î'nin açıklama yöntemi oldukça tartışılmıştır. Buna göre klasik anlayışla yapıtını oluşturan Şem’î, metni çevirdikten sonra söz konusu bölüm üzerine çok kısa açıklamalar yapmış, beyitlerdeki bazı

sözcükleri dilbilgisi ve anlam yönünden incelemiştir. Bunların yanında Şem'î, açıklamasında Farsça şiir örneklerinden çokça yararlanmış (Dağlar, 2009: s. 92). O, açıklama çalışmasında Surûrî'nin Farsça *Mesnevî* açıklamasını örnek almış, ondaki gibi beyitleri dize dize çevirip ayet ve hadislerle açıklamıştır (Demirel, 2007: s. 483). Şem'î, açıklamalarında *Mesnevî* yazma örnekleri (nüsha) ve diğer açıklamalarından yararlanmış. Yine de Ankaravî ile Şem'î karşılaştırıldığında Şem'î'nin açıklama çalışmaları Ankaravî'ye göre daha kısadır (Özdemir, 2016b: s. 467). Gölpınarlı ise Şem'î'nin yapıtının baştan sona yanlışlarla dolu olduğunu belirtmekten geri durmaz (Çelik, 2002: s. 82).

2.1.2. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, *Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif*

XVI. ve XVII. yüzyılları arasında yaşamış olan Ankaravî (ö. 1041/1631), *Mesnevî* üzerine yapılan çalışmalarda en sık karşılaşılan ad olmuştur. Bayramî tarikatına bağlı iken sonraları Mevlevî olmuştur (Çelik, 2002: s. 82). Henüz genç yaşlarında iken Mısır'da bilimle, Ankara'da ise *Mesnevî* ile ilgilenen Ankaravî, Celâleddîn-i Rûmî'nin öğretilerini temel alarak bunları yaymaya başlamıştır. Konya'da dervişliğini sürdürdüktan sonra İstanbul'a gelmiş ve burada Rusûhî takma adını Galata Mevlevîhanesi şeyhi olduğunda almıştır (Tanyıldız, 2010: ss. 1-4).

Ankaravî, *Mesnevî* açıklamasını yazması üzerine “*Hazret-i Şârih, Şârih-i Mesnevî (Mesnevî Açıklayıcısı)*” olarak anılmıştır. Ankaravî, *Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif*'i yazmadan önce *Câmi'u'l-Âyât, Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî, Mebde' ve Me'âd* gibi birçok çalışma yaparak kendi *Mesnevî* açıklamasını varsıllaştıracak birikim edinmiştir (Özdemir, 2016b: s. 467-468).

Ankaravî'ye gelen en büyük eleştiri ise yine bu birikimleri aslında *Mesnevî* nin bir parçası gibi ele alması olmuştur. Onun yaptığı açıklamayı inceleyenler çoğunlukla İbn Arabî hakkında öğrendikleri ile *Mesnevî* nin içeriğini birbirine karıştırdığı ileri sürülmektedir. Özellikle *Mesnevî* nin günümüzde dahi hiç bulunamayan yedinci bir cildinin olduğu savına dayanarak elindeki yazmadan hareketle bunun olduğunu öne sürmüştür. Ankaravî'nin bu yapıtını inceleyen birçok eleştirmen ise İbn Arabî hakkında öğrendiklerini *Mesnevî* ve Mevlevîlik kılıfı altında sunmaya çalışması biçiminde yorumlamıştır (Güleç, 2006: s. 139). Muallim Naci *Esâmî* sinde sözü edilen yedinci cildin olmayacağını belirtirken bunun uydurma bir bilgi olduğunu öne sürer

(Çelik, 2002: s. 82). Yine de bilgi birikiminin *Mesnevî*'nin yorumlanmasına sağladığı katkılardan ötürü bu açıklama çokça ilgi görmüştür. Öyle ki kurulan ilk basımevlerinde en çok basılan açıklamalardan biri olmuş ve Arapça ile Farsça'ya da çevrilmiştir (Güleç, 2006: s. 140).

2.1.3. Muhammed Murâd Mollâ, *Hülâsatü 'ş-Şürûh*

Muhammed Murâd Mollâ (ö. 1264/1848), 1256-1261 yılları arasında yaptığı özetleyici *Mesnevî* çalışması ile bilinir. Bu çalışmayı *Mesnevî*'yi üç kez baştan sona okuduktan sonra ve öğrencilerinin de isteği üzerine yazmaya karar vermiştir. Çalışmasının adını “*Hülâsatü 'ş-Şürûh* (Açıklamaların Özü)” olarak belirleyen Murâd Mollâ, *Mesnevî*'nin özüne inmeyi hedeflemiştir. *Mesnevî*'nin giriş bölümünde geçen sözcüklerin tek tek anlamlarını hem sözlüklerden hem de bildiği genel kullanımlardan yararlanarak açıklamıştır (Özdemir, 2016b: s. 468). Sonrasında da *Mesnevî*'nin tüm beyitlerinin Farsçasını tek tek incelemiştir. Açıklamasını Kur'an'dan ayetler ve hadisler ile desteklemiştir. Murâd Mollâ, aynı zamanda başka başka düşünür ve yazarın yapıtlarından yararlanarak bu açıklamasını varsıllaştırmıştır (Özdemir, 2016b: s. 469). Ancak çalışmasında tüm beyitleri doyurucu bir biçimde açıklamak yerine çoğunlukla Farsçasından çevirmekle yetinmiştir. Bu nedenle Murâd Mollâ'nın çalışmasını “açıklamalı çeviri” biçiminde değerlendirmek daha doğru olacaktır (Özdemir, 2016b: s. 469).

2.1.4. Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi*

Ahmed Avni Konuk (1285/1868(?)- 1938), genç yaşlarında Mevlevîliğe ilgi duymuş, *Mesnevî*'yi okuyup bu alanda yetkinlik kazanmıştır (Demirel, 2007: ss. 496-497). Konuk, *Mesnevî* açıklamasının girişinde kendi yapıtını oluşturma nedenini açıkladıktan sonra *Mesnevî* çalışmasının temellerini, ele aldığı yazma örneklerini, yararlandığı başkaca açıklamaları değerlendirir. Konuk'un açıklama çalışması Mustafa Tahralı yönetiminde birleşen akademisyenlerce 13 cilt olarak yayımlanır (Özdemir, 2016b: s. 469). Gölpınarlı, bu yapıtı ilmî anlamda değersiz bularak Konuk'un Celâleddîn-i Rûmî'nin diğer yapıtlarını okumadığından, kendisinin zaten yetersiz bulduğu Ankaravî gibi yazarları Konuk'un açıklama yaparken dikkate almasından yakınır (Çelik, 2002: s. 88).

2.1.5. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*

İstanbul'da doğup Mevlevî geleneğine uygun olarak yetişen Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) (1877-1951), Süleymaniye ve Fatih camilerinde *Mesnevî* söyleşileri yapar (Demirel, 2007: ss. 497-198). Bu söyleşiler için oluşturduğu defterler, onun açılıma çalışması için temel kaynak konumundadır (Özdemir, 2016b: s. 470). Tâhirü'l-Mevlevî, açıklamasına ayet ve hadisler dışında Arapça ve Farsça birçok alıntı eklemiştir. Düzyazı veya şiir alıntılarının bazılarında bunların sanatçıların adlarına değindiği olur (Özdemir, 2016b: s. 470). İlk ciltte Farsça beyitlerin Latin harfli biçimlerini de vermişken diğer ciltlerde bu yolu bırakır. O, beyitleri *Mesnevî* açıklarken her beytin sözcük anlamı üzerinde durmayıp kendince gerekli gördüğü sözcükleri yorumlar. Tâhirü'l-Mevlevî, bir, iki, üç ve dördüncü ciltlerin bütünü ile beşinci cildin ilk bin beytini açıklamasının ardından ölür, böylece yarım kalan açıklama çalışmasını Şefik Can bütünleyerek Şamil Yayınları'ndan on dört cilt olarak çıkarır (Özdemir, 2016b: s. 470).

2.1.6. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*

Ankaravî, Bursalı İbrahim Hakkı, Bosnalı Sûdî Efendi, Konuk gibi *Mesnevî* açımlayıcılarının yapıtlarını eksik, yanlışlarla dolu ve yetersiz bulan Gölpınarlı (1900-1983), İstanbul'da tasavvufî ekin (kültür, hars) ile yetişir (Çelik, 2002: s. 88; Demirel, 2007; s. 501). Gölpınarlı, *Mesnevî* alanındaki çalışmalarda en çok yararlanılan kaynaklardan birini oluşturur. Gölpınarlı, açıklamasını beyit beyit yapmaktan çok, bölüm bölüm yapmayı uygun bulur. Buna göre Gölpınarlı, beyitler arasında konu bütünlüğünü koruyarak daha bütüncül bir yorumlama getireceğini savunur. Gölpınarlı'nın ele aldığı bütün beyitleri açıklamadığı, yinelemeye gideceği kaygısıyla beyitlerden bazılarını yalnızca çevirdiği görülür (Güleç, 2006; s. 150).

2.2. *Mesnevî*'nin Bir Bölümüne Yönelik Açıklamalar

2.2.1. *Mesnevî*'nin Bir Bölümüne Yönelik Manzum Açıklamalar

2.2.1.1. Mu'înüddîn b. Mustafa, *Mesnevî-yi Murâdiyye*

İlk *Mesnevî* açıklamacılarından Mu'înü (ö. 839/1436'dan sonra) II. Murâd'ın isteği üzerine hazırladığı *Mesnevî-yi Murâdiyye* adlı çalışması ile tanınır. Bu yapıt *Mesnevî*'nin ilk cildinin *Mesnevî* biçimine uygun aruz ölçüsü ile açıklanmış biçimindedir. Farsça ve Türkçe alıntılarının da yer aldığı bu açıklamada bütün *Mesnevî*

beyitleri çevrilmemiştir⁴. Beyitlerin çoğunluğu birkaç beyit ile çevrilip açıklanmıştır (Dağlar, 2009: s. 20-51). Birkaç beytin ise Farsça yazımını vermeden çevirisini yapıp açıklamasına geçmiştir (Özdemir, 2016b: s. 472).

2.2.1.2. Aydınlı Dede Ömer Rûşenî, *Çobannâme* ve *Neynâme*

Ömer Rûşenî (ö. 892/1487) de *Mesnevî*'yi manzum biçimde ele alanlar arasındadır. Rûşenî, Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sindeki Çoban ile Musa anlatısından yola çıkarak bu konuyu kendince ele alır. Rûşenî, doğrudan *Mesnevî*'den pek fazla alıntı vermeden *Çobannâme* adlı yapıtını kaleme alır. Ömer Rûşenî, birkaç beyit çevirisi yaptıktan sonra kendi yorumları ile yapıtını varsıllaştırır. Genel olarak bu anlatının kurgu düzenine bağlı kalsa da beyit diziminde özgün bir biçem sürdürür (Özdemir, 2016b: s. 472).

Neynâme de Dede Ömer Rûşenî'nin *Mesnevî*'nin bazı beyitlerinin içeriğini işlediği, bunları manzum olarak çevirdiği bir yapıttır (Gündoğdu, 2005: s. 109).

2.2.2. *Mesnevî*'nin Bir Bölümüne Yönelik Düzyazı Açıklamaları

2.2.2.1. *Mesnevî*'nin İlk On Sekiz Beytine Yönelik Açıklamalar

2.2.2.1.1. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, *Fâtihü'l-Ebyât*

Ankaravî'nin *Mesnevî* açıklamasını yazmadan önce hazırladığı kaynaklardan biri olan *Fâtihü'l-Ebyât*, *Mesnevî* de geçen ayet ve hadis gibi Arapça sözlerin açıklamasından oluşmuştur. Ankaravî, *Câmi'u'l-Âyât* adlı yapıtında *Mesnevî*'deki Arapça beyit, ayet ve hadis söylemlerini topladıktan sonra bu yapıtta *Mesnevî*'deki anlaşılması güç ifadelerin Kur'an'dan ve hadis kaynaklarından karşılığını bulmaya çalışmış ve bunlara yönelik beyit açıklamalarında bulunmuştur (Çelik, 2002: s. 82; Demirel, 2007: s. 485). *Fâtihu'l-Ebyât*'ta ilk on sekiz beyti ve açıklama gerektiren sözcükleri ele alır (Yetik, 1991: s. 212).

2.2.2.1.2. Ağazâde Mehmed Efendi, *Mesnevî Şerhi*

“Hakîkî” takma adıyla anılan Ağazâde Mehmed Dede (ö. 1063/1652) Gelibolulu olup Gelibolu'da Mevlevî şeyhliği yapar. Ağazâde Mehmed, Ankaravî'nin etkisini

⁴ İlk *Mesnevî* çevirisi olarak geçen bu yapıt, Mu'îni'nin seçki demiş olmasına karşın *Mesnevî*'nin ilk cildinin çevirisi ve açıklaması konumundadır (Gündoğdu, 2005: s. 110).

taşıyan bir anlatım ile *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini düzyazı anlatımıyla kaleme alır (Dağlar, 2009: s. 57). Bu açıklamada beyitlerin bire bir çevirisini yapmaz, onların anlamları üzerinde durur. Ağzâde, ayet ve hadis gibi Arapça ve Farsça alıntılardan yararlanır (Özdemir, 2016b: s. 473).

2.2.2.1.3. Bağdatlı Âsım, *Mesnevî Şerhi*

İki divanı bulunan Bağdatlı Âsım Abdülazîz (1217/1803-1305/1888)'in küçük divanında *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin açıklaması bulunur. Ankaravî'nin etkisini taşıyan bu yapıt, beyitlerin çevirisinin yapılmayıp doğrudan açıklamasının olduğu edebî bir üründür. Âsım, yapıtına beş satırlık bir giriş ile başlamış, ardından *Mesnevî*'nin dibacesinin açıklamasını yapmıştır. İlk on sekiz beytin açıklamasını beyitleri tek tek ele alarak işlemiştir (Özdemir, 2017: s. 372). Âsım, yapıtında ayet ve hadis gibi alıntılarda bulunarak açıklamasının dayanak noktalarını güçlendirmeyi tasarlar. Onun divanında dört varak tutan bu ek, çoğunlukla Ankaravî'nin açıklamasının alıntılarını ve izlerini taşır (Dağlar, 2009: s. 57; Özdemir, 2016b: s. 473-474).

2.2.2.1.4. Rızâeddîn Remzî Errifâ'î, *Lübb-i Mesnevî*

“Tasavvuf” dergisinin yazı kurulunda bulunan Rızâeddîn Remzî Errifâî (ö. 20. yy başları), bu derginin 1327/1911 yılındaki 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31. sayılarında *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini açıkladığı yazılarını yayımlamıştır (Dağlar, 2009: s. 58; Demirel, 2005: s. 593). Demirel, *Lübb-i Mesnevî* hakkında bilgi verip bu yapıtı yeni yazıya aktarmıştır.⁵ Errifâî, diğer *Mesnevî* açıklamalarının öznel yorumlardan oluştuğunu ve kendi yapıtı ile öz düşüncelerini yazmak istediğini belirtir. Errifâî açıklaması iki bölümden oluşur. İlk bölümde Giriş başlığını attıktan sonra bu yapıtı oluşturma nedenini belirtir, ikinci bölümde *Mesnevî*'nin giriş bölümünü ve ilk on sekiz beyti Türkçeye çevirip açıklamalar (Demirel, : 2005: s. 597). Errifâî, *Mesnevî* tümce ve beyitlerini açıklarken ayetler, hadisler ve Arapça sözlerden alıntılama yoluyla yararlanır (Özdemir, 2016b: s. 474).

⁵ Şener Demirel, “Şeyh Rızaeddin Remzi Er-Rifâî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevi Şerhi”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, y. 6, Sayı 14, (2005), ss. 591-629.

2.2.3. Mesnevî'nin Bir Bölümüne Yönelik Diğer Düzyazı Açıklamaları

2.2.3.1. Seyyid Ebussu'ûd b. Seyyid Sa'dullâh Elhüseynî Elkayserî, *Mesnevî Şerhi*

Allah'a ve O'nun elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e övgülerini dile getirdikten sonra yapıta başlar. Açıklamaya birinci defterdeki ilk *Mesnevî* beyti ile başlayan Kayserili Seyyid Ebussu'ûd (ö. XVI. yy.) klasik açıklamalarda görünen beyit yorumlamalarından önce ele alınan sözcüklerin işaret ettiği anlamlar üzerinde çokça durmamıştır. O, beyitlerin ulaşmak istediği anlamları değerlendirmiş, yorumlarını ayet, hadis ve şiir gibi Arapça ve Farsça kimi zaman da Türkçe alıntılarla varsıllaştırmıştır. Uzun uzadıya açıklama yapmayı seçmeyen Ebussu'ûd, *Mesnevî* başlıklarını da doğrudan Farsça olarak alıntılanmıştır (Dağlar, 2009: s. 51; Özdemir, 2016b: s. 475).

2.2.3.2. Bosnalı Sûdî Efendi, *Mesnevî Şerhi*

Yaşamı üzerine yeterli bilgi bulunmayan Bosnalı Sûdî Efendi (ö. 1005/1596) Farsçayı iyi bilmekte olup *Mesnevî* dışında Sâdî'nin *Bostan ve Gülistan* 'ı gibi yapıtları açıklamıştır (Çelik, 2002: s. 81). İstanbul, Atatürk Kitaplığı'nda bulunan Sûdî açıklamasının yalnızca dördüncü cildi bulunmuştur (Demirel, 2007: s. 482).

2.2.3.3. Sivashlı Hacı İlyaszâde Ömer, *Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf*

Yaşamı ve yapıtları üzerine yeterli bilgi bulunmayan Hacı İlyaszâde Ömer (ö. 1625)'in İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin içindekiler dizelgesinde yalnızca ölüm yılı ve nereli olduğu bilgisi bulunur (Güleç, 2014: ss. 61-62). Hacı İlyaszâde Ömer bir *Mesnevî* açımlayıcısı olarak yine İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde No. Ty. 196'da bildirilmiştir (Demirel, 2007: s. 484; Güleç, 2014: s. 62; Özdemir, 2016b: s. 476).

Hacı İlyaszâde Ömer, açıklamasını Sivashlı Şemseddîn'den ve Sivashlı Abdülmecîd'den yararlanarak oluşturmuştur. Hacı İlyâszâde, *Mesnevî* beytini verdikten sonra o beyti sözcüklerin dilbilgisi açısından ele alarak incelemiştir (Özdemir, 2016b: s. 476). Açıklamada ayet ve hadis gibi temel, şiir ve başka tümceler gibi yan kaynaklardan yararlanmıştır.

2.2.3.4. Abdülmecîd-i Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf*

Abdülmecîd-i Sivâsî (ö. 1639) bilgisi olduğu hadis, kelam, tefsir gibi din bilimlerini edebiyat birikimi ile öreterek birçok yapıt vermiştir (Gündoğdu, 2005: s. 115). MEB Ankara Genel Kitaplık No. 638’de bulunan *Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf* Sultan I. Ahmed (1603-1617) döneminde ve I. Ahmed’in isteği üzerine yazılmıştır (Gündoğdu, 2005: s. 118). *Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf*, *Mesnevî*’nin ilk cildininin ortalarına kadar olan beyitleri kapsar. Sivâsî, açıklama yaparken önceden değindiği konuların beyitlerini yeniden dile getirmez (Gündoğdu, 2005: s. 117, Özdemir, 2016b: s. 476). Muhammed Nazmî tarafından ele alınan bu yapıt, *Mesnevî*’nin belirtmek istediği anlamları önemli ölçüde taşır (Gündoğdu, 2005: s. 118). Daha açık bir deyişle Nazmî’nin belirtmek istediği özellik, Abdülmecîd-i Sivâsî, ayet ve hadis gibi temel kaynaklardan yararlanarak onun açıklamasında anlam derinliği oluşturmuştur. Tasavvuf alanında döneminin yetkin adı olan Abdülmecîd-i Sivâsî’nin *Mesnevî* üzerine başka çalışmaları daha bulunur (Gündoğdu, 2005: s. 119-121).

2.2.3.5. Pîr Muhammed Efendi, *Hazînetü’l-Ebrâr*

Mesnevî’nin ilk dört cildinin açıklamasını yapmış olan Pîr Muhammed Efendi (ö. 1617) kaynaklarda dördüncü cildi açıklarken ölümü nedeniyle yapıtını yarım bırakmıştır⁶. *Hazînetü’l-Ebrâr*, Pîr Muhammed’in beyitleri dize dize çevirip açıkladığı bir yapıttır (Koçoğlu, 2009: s. 11).

2.2.3.6. Sarı Abdullâh Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*

Sarı Abdullâh Efendi (ö. 1071/1660) *Mesnevî*’nin birinci cildini beş ciltte açıkladığı bu yapıtta Celâleddîn-i Rûmî’nin yaşamı ve öğretileri üzerine geniş bilgi verir. Bir bakıma temel bir tasavvuf kaynağı olarak ele alınabilecek olan bu yapıt 1287-1288 yılları arasında dönemin önemli basım evlerinde basılır (Dağlar, 2009: s. 51).

Sarı Abdullâh Efendi’nin *Mesnevî*’yi açıklama yöntemi beyitleri dize dize ele almak biçimindedir. Edebî dil olarak sanatlı, ağır bir anlatım seçen Sarı Abdullâh

⁶ *Hazînetü’l-Ebrâr*’ın kütüphanelerdeki yer bulgusu üzerine Mehmet Özdemir ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu yapıtın *Mesnevî*’nin hangi cildini ele aldığıyla ilgili kaynaklarda bilgi karmaşası olduğundan söz eden Özdemir, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi No. 179’daki *Hazînetü’l-Ebrâr*’ın *Mesnevî*’nin üçüncü cildini ele alındığı belirtir. Kaldı ki Özdemir, bu yapıtta açılmayıcı adı ve yapıtın tarihi bulmadığı belirtilirken yapıtın Farsça bir açıklama olduğundan söz etmiştir (Özdemir, 2016b: 477).

Efendi, yapıtının kimi bölümlerinde dilini yalın tutar. Yapıtı için Gazalî, İbn Arabî gibi tasavvufçuların yapıtlarından yararlanmış olan Sarı Abdullâh, kullandığı Arapça ve Farsça tümceler, ayet ve hadis gibi alıntılarla yapıtının içeriğini varsıllaştırır (Özdemir, 2016b: s. 476). Ne var ki içerik yönü dolgun olan bu yapıtı Gölpınarlı, Sarı Abdullâh Efendi'yi onun Celâleddîn-i Rûmî'yi ve tasavvufu ele alışı yönünden olumsuz olarak eleştirir (Dağlar, 2009: s. 51).

2.2.3.7. Dervîş Muhammed Şifâyî, *Eşşerhu'l-Kitâbü'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar*

Dervîş Muhammed Şifâyî (1605-1673), iki ciltten oluşan bir *Mesnevî* açıklama yapıtının yazarıdır. Bu yapıtın ilk cildine Mehmet Özdemir çalışmıştır.⁷ Açıklayıcının kendisinden bilgin ve şair olarak bahseden kaynaklara göre Şifâyî takma adıyla yazdığı şiirleri, yapıtları bulunur (Özdemir, 5-6 Mayıs 2016: ss. 962-965). *Mesnevî* açıklaması dışında yapıtları olan Şifâyî'nin açıklama dili görece yalın olmakla birlikte yapıtın kimi bölgelerinde Arapça ve Farsça sözcükleri yoğun olarak kullanır (Özdemir, 2016a: 112). Beyitleri kısaca çevirirken kimi zaman çevirileri genişleterek bir bakıma açıklama cümleleri kurar. Açıklamada ayet, hadislerden, peygamber kıssalarından yararlandığı gibi *Mesnevî*'nin diğer ciltlerindeki beyitlerden de alıntı yapar.

2.2.3.8. Seyyid Mehmed Ali, *Mesnevî-yi Ma'nevî*

Mesnevî'nin ilk cildini düzyazı anlatım yoluyla açıklayan Seyyid Mehmed Ali (ö. 1209/1794) üzerine kısıtlı bir bilgi alanı vardır. Mevlevî olan Seyyid Mehmed Ali, bulgulara göre yazın alanında en az birinci *Mesnevî* cildini açıklamıştır. Kendisi hakkında başka bir yapıt bilgisine ulaşamadığımız için onun *Mesnevî-yi Ma'nevî* yapıtını *Mesnevî*'nin ilk cildine yönelik olduğunu söyleyebiliriz (Özdemir, 2016b: s. 479). Hacı Pîrî'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* adlı açıklamasına benzer bir biçimde bu yapıtta kullanılan Farsça ve Arapça ayet, hadis, *Mesnevî*'den ve diğer sanatçılardan yapılan şiir gibi alıntıların üzeri kırmızı mürekkep ile işaretli iken *Mesnevî* konu başlıkları ise kırmızı yazılıdır (Özdemir, 2016b: s. 479).

⁷ Özdemir, Mehmet (2016a). Dervîş Muhammed Şifâyî - *Mesnevî Şerhi (Eş-şerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

2.2.3.9. Tâlibî Hasan Efendi, *Yetîmü's-Şürûh / Şerh-i Mu'dalât-ı Mesnevî*

Rumeli'nin İştib kasabasında doğan Tâlibî Hasan Efendi (ö. 1130/1717), Mevlevî şeyhlerindedir. Aynı zamanda şair olan Tâlibî Efendi daha çok *Mesnevî*'nin üçüncü cildini açıklaması ile bilinir. Döneminde buna eş değer bir yapıt olmadığı için bu yapıtı oluşturduğu bilgisini verir (Demirel, 2007: ss. 491-492). Bu açıklamada Tâlibî, ayet, hadis gibi temel dinî kaynaklardan yararlandığı gibi Abdurrahman Câmî, Ankaravî, Celâleddîn-i Rûmî gibi kimselerden de yararlanır (Özdemir, 2016b: s. 480).

2.2.3.10. Bursalı İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Mesnevî*

İsmâil Hakkı (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-Mesnevî* açıklamasında *Mesnevî*'nin ilk cildinden 748 beyti açıklamış, *Mesnevî*'nin Arapça ön sözüne değinmemiştir. İsmâil Hakkı, *Mesnevî* beytini Farsça verdikten sonra bunun sözcük sözcük açıklamalı çevirisini, ardından açıklamasını yapmıştır (Dağlar, 2009: s. 55). İsmâil Hakkı, bu açıklamada ayet, hadis ve edebiyat yapıtlarından alıntı yaparken türlü bilim kitaplarına da yollama yapmıştır (Özdemir, 2016b: s. 480).

2.2.3.11. Abidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf*

Mesnevî'nin yalnızca ilk cildini çevirip açılmayan Abidin Paşa (1258/1843-1323/1906), Osmanlı bilgini ve devlet adamıdır. Abidin Paşa'nın altı cilt olarak İstanbul'da basılan bu yapıtında çokça uygulanan açıklama yöntemleri izlenir. Abidin Paşa, zaman zaman sözcük anlamları üzerinde durmuş, bunların anlamlarını açıklamaktan geri durmamıştır. Bu yapıtta açıklanmayan *Mesnevî* beyitleri de bulunur (Çelik, 2002:87-88).

2.2.3.12. Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-yi Şerîf*

Kenan Rifâî (1867-1950), 1906-1923 yıllarında *Mesnevî* dersleri verdiği tutulan notların toplanmasından oluşmuştur. Bu açıklamada *Mesnevî*'nin birinci cildi temel alınarak bu beyitler art arda verilip topluca çevrilip açıklanmıştır (Dağlar, 2009: s. 53; Demirel, 2009: s. 497). Ön söz açıklaması olmadan hazırlanan bu yapıtta ilk on sekiz beyit çevrilip ilk cildin bütünü açıklanmıştır. Bu açıklamada edebiyatımızda çokça bilinen *Mevlîd* yapıtının sahibi Süleyman Çelebi, Yunus Emre, İbn Arabî, Bâyezid-i Bestâmî gibi sanatçı ve düşünürlerle ait alıntılar yapılmıştır (Özdemir, 2016b: s. 480).

2.2.3.13. İbrahim Aczi Kendi, *Mevlânâ ve Ruh-ı Mesnevî*

İbrahim Aczi Kendi (1883-1965), küçük yaşlarında Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, yaşamı boyunca sanat ve ekin (kültür, hars) alanlarıyla ilgilenmiştir. İbrahim Aczi Kendi'nin ilk baskısı 1953'te yapılan *Mevlânâ ve Ruh-ı Mesnevî* adlı yapıtı Mevlevîlik üzerine önemli bilgilerin barındığı bir çalışmadır. Kendisine doğrudan ulaşamadığımız bu çalışmanın son bölümünde *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti açıklanmıştır (Dağlar, 2009: s. 58; Demirel, 2007: s. 500).

2.2.3.14. Ziya Avşar, *Aşk Meclisi*

Özellikle tasavvuf edebiyatı üzerine önemli çalışmaları olan, günümüz araştırmacılarından Ziya Avşar'ın 2011 yılında yayımladığı *Aşk Meclisi, Mesnevî*'nin ilk yüz beytinin manzum çevirisini içerir. Ziya Avşar bu yapıtında söz konusu beyitlerin açıklamasını düzyazı biçiminde yapmıştır. Diğer açıklamalarda olduğu gibi Avşar, yapıtında ayet ve hadislerden alıntı yoluyla yararlanmanın yanı sıra Yunus Emre, Celâleddîn-i Rûmî, Fuzûlî gibi sanatçılardan da yararlanır (Özdemir, 2016b: s. 482).

2.2.3.15. Hüseyin Top, *Mesnevî-yi Ma'nevî Şerhi*

Hüseyin Top (1933-2008)'un *Mesnevî* okumalarında alınan notlardan oluşan bu yapıtta önce Farsça beyit verilmiş, sonra bu beytin Latin harflerine aktarımı ve Türkçe çevirisi ve açıklamaları yapılmıştır (Dağlar, 2009: ss. 56-57). Hüseyin Top'un açıklamasında ayet, hadislerden, peygamber kıssalarından ve Celâleddîn-i Rûmî, Sa'dî gibi adlardan alıntılar yaptığı görülmüştür (Özdemir, 2016b: s. 483).

3. *Mesnevî* den Seçki (İntihâb) Yoluyla Yapılan Açıklamalar

3.1. *Mesnevî* den Seçki Yoluyla Yapılan Manzum Açıklamalar

3.1.1. Mevlevî İbrahim Bey, *Divân*

Demirel'in *Mesnevî* çeviri ve açıklamalarını ele aldığı çalışmasında İbrahim Bey, birçok *Mesnevî* öyküsünü manzum olarak çevirmesi ile anılır (Demirel, 2007: s. 173). İbrahim Bey toplam on yedi adet olan bu öyküleri manzum olarak açıklamıştır (Temizel, 2009: s. 183).

3.1.2. Şâhidî İbrâhim Dede, *Gülşen-i Tevhîd*

Muğlalı Mevlevî bilginlerinden Şâhidî İbrâhim Dede (ö. 957/1550) *Gülşen-i Tevhîd*'de *Mesnevî*'nin altı cildinden seçtiği beyitleri “beşleme” (tahmis) yoluyla ele almıştır. *Mesnevî* yapıtının her bir cildinden 100'er beyit alarak bunları çok iyi bildiği dilde; Farsça olarak açıklama yoluna gitmiştir (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, t.y. ss. 202-205). Bu yapıt, *Mesnevî* ölçüsü ve anlatımına sahiptir. Toplam üç bin beyit ekleyerek oluşturduğu bu seçki açıklamasını Şâhidî İbrâhim Dede, 937/1529-1530'da yazmıştır (Önder vd., 1974: s. 141).

3.1.3. İbrahim Cevrî, *Hall-i Tahkîkât*

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan 1804/1-6 numaralı bu seçkiyi, Cevrî İbrahim Çelebi (ö. 1065/1654), Yusuf Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'sini temel alarak yazmıştır (Önder vd., 1974: s. 261). Aynı zamanda hat sanatçısı olan Cevrî İbrahim, *Mesnevî* ile bağlantılı olarak *Aynu'l-Füyûz* ve *Hall-i Tahkîkât* adlarında iki yapıt bırakmıştır (Özdemir, 2016b: s. 483). Bölümümüzün konusu olan *Hall-i Tahkîkât*'ı sanatçı, *Mesnevî*'den seçme yoluyla, manzum olarak oluşturmuştur.

Cevrî İbrahim Çelebi, yazılış tarihi yapıtın adında ebced hesabı ile 1057/1647 olarak kayıtlı olan *Hall-i Tahkîkât*'ı, *Mesnevî*'nin altı defterinden seçtiği beyitlerin açıklamasıyla ortaya koymuştur. Özdemir'e göre 40, Demirel'e göre ise 56 beyti ele alan Cevrî İbrahim, her beyit için aynı ölçü ile beş Türkçe açıklama beyti getirmiştir (Demirel, 2007: s. 488; Özdemir, 2016b: s. 483).

3.1.4. Adnî Receb Dede, *Nahl-i Tecellî*

XVII. yüzyıl Mevlevî şairlerinden Sirozlu Adnî Receb Dede (ö. 1100/1688) *Mesnevî*'den seçtiği beyitleri *Nahl-i Tecellî* adıyla manzum olarak açıklamıştır. *Mesnevî*'ile aynı ölçüyü kullanarak *Mesnevî* beyitlerinin her birinin ardından beş beyit ile yorumlama yöntemini izleyen Adnî Receb Dede, açıklanma gereksinimi duyulabilecek beyitleri büyük bir incelikle gözden geçirmiştir (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, t.y. s. 53). 1096 yılında yazılan *Nahl-i Tecellî*'de içinde “aşk” sözcüğü geçen *Mesnevî* beyitlerinden seçilmiş 334 beytin açıklaması bulunur. Adnî Receb Dede, seçki yoluyla kurduğu açıklamasında bütün *Mesnevî* defterlerinden yararlanmıştır

(Özdemir, 2016b: s. 484). Yazma, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2094 numara ile kayıtlıdır (Önder vd., 1974: ss. 193-194).

3.2. Mesnevî'den Seçki Yoluyla Yapılan Düzyazı Açıklamalar

3.2.1. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, *Câmi'u'l-Âyât*, *Tuhfetü'l-Berere*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Nisâb-ı Mevlevî*

Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif adlı *Mesnevî* açıklaması ile Hazreti Şârih (açımlayıcı) olarak tanınan İsmail Rusûhî-yi Ankaravî (ö. 1041/1631) asrın en büyük *Mesnevî* açıklamacısı olarak görülmekte olup *Mesnevî* üzerine birden çok yapıt bırakmıştır. *Mesnevî*'nin altı defterini inceleyip açıkladığı *Şerh-i Mesnevî* sahibi İsmail Ankaravî, *Câmi'u'l-Âyât*, *Nisâb-ı Mevlevî* gibi ana kaynağı *Mesnevî* olan yapıtlara sahiptir (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, t.y. s. 119).

Bunlardan *Câmi'u'l-Âyât* adlı risale, Ankaravî şerhi için ön çalışma işlevi görmeleri açısından oldukça önemlidir. Ankaravî, *Mesnevî* açıklamasına başlamadan önce *Mesnevî*'deki Arapça beyit, ayet ve hadis gibi ifadeleri derleyerek bu yapıtı ortaya koymuştur (Çelik, 2002: s. 82).

İsmail Rusûhî-yi Ankaravî'nin *Tuhfetü'l-Berere*, aralarında konu bütünlüğü olan *Mesnevî* beyitlerinin Türkçe olarak yorumlamasından oluşmuştur (Tanyıldız, 2010: ss. 44-45). *Tuhfetü'l-Berere* Ankaravî'nin dostlarına armağan olsun düşüncesi ile yazdığı bir seçki açıklamasıdır. Burada Ankaravî *Mesnevî*'den seçtiği beyitleri açıklarken kendi yazdığı şiir parçalarını da seçkiye eklemiştir. Yetik, bu yapıtın tek örneğinin olduğunu (Süleymaniye ktp. H. Hüsnü Paşa, no: 736) belirtmiştir (Yetik, 1989: ss. 129-130).

Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî, *Mesnevî* anlatılarını açıklayıcı bir anlatımla ele alır. Ankaravî, daha önceden ilk on sekiz beyti incelediği için bu yapıtı *Mesnevî*'nin on sekiz beytinin incelemesiyle sürdürür. Bu yapıtta ilk iki cildin beyitlerinden bir bölümü bulunur (Özdemir, 2016b: s. 485).

Nisâb-ı Mevlevî, Mevlevî geleneğinin inceliklerini tarikata yeni girmiş dervişlere öğretmek düşüncesi ile yazılmıştır. Bu kitapta *Mesnevî* gibi Mevlevî kaynaklarına göre tarikat kuralları açıkça belirtilir (Dağlar, 2009: s. 64).

3.2.2. Abdülmecîd-i Sivâsî, *Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî*

Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin *Mesnevî*'den seçtiği beyitlerin açıklamasından oluşur. Yapıtta *Mesnevî*'nin 18 beytinin sıralı bir biçimde açıklanmasının yanında altı cildinden de yapıtı genişletmek üzere yararlanılmıştır. Bu açıklama kitabı altı cilt içinden karışık seçilen beyitler üzerine yapılmıştır (Özdemir, 2016b: s. 485). Dağlar, çalışmasında *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî* adıyla düzyazı olarak Abdülmecîd Sivâsî'ye yer vermiştir (Dağlar, 2009: s. 61). Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı çalışmasında Abdülmecîd-i Sivâsî başlığında sanatçının 1049/1639'da öldüğü belirtildikten sonra sanatçıya ait yapıtlar dizilmiştir. Oldukça zengin bir edebiyat birikimi olan Abdülmecîd-i Sivâsî'nin yirmiden fazla yapıt bıraktığı gözlenmiştir. Konumuz gereği onun yapıtlarını *Mesnevî* ile sınırlandıracağız. Buna göre Sivâsî, iki *Mesnevî* açıklaması yapmıştır. Bunlardan biri *Şerh-i Mesnevî*, diğeri *Şerh-i Cezîretü'l-Mesnevî*'dir (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, t.y. s. 50). Mevlânâ Bibliyografyası'nda XVII. yüzyılın etkin Halvetî sufilerinden olarak tanıtılan Abdülmecîd-i Sivâsî'nin *Şerh-i Muntehabât-ı Mesnevî* adındaki Türkçe yapıtının *Mesnevî*'nin ilk cildinin seçkisi olduğu belirtilmiştir (Önder vd., 1974: s. 169).

3.2.3. Hacı Pîrî, *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*

Osmanlı'nın devlet adamlarından olan Hacı Pîrî hakkında kaynaklar ad çelişmesine sahiptir. Buna göre hem devlet işlerinde yetkili hem de *Mesnevî* açıklaması sahibi olan yazarlar, kaynaklarda Pîrî Paşa, Pîrî Muhammed Paşa gibi adlarla geçmektedir. Bu durumda Hacı Pîrî'nin yaşamı, ölüm yılı ve yazın yaşamıyla ilgili bilgilerini sağlam bir biçimde elde etmemiz güç olmaktadır.

Demirel, Kanunî Sultan Süleyman döneminde başarılı bir devlet adamı olarak yaşamış olan Hacı Pîrî'nin 1640'ta ölmüş olduğundan söz eder (Demirel, 2007: s. 486). Pîrî'nin bilinen tek yapıtı *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* ise II. Selim döneminde bitmiştir (Dağlar, 2009: s. 63). Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı tezkiresinde Pîrî Muhammed/Mehemmed Paşa'nın vezirlerden olduğu ve Şeyh Cemâleddîn-i Aksarayî soyundan geldiği belirtilmiştir. Devletin verdiği önemli görevlerde elde ettiği başarıların üzerinde duran Bursalı Mehmed Tahir, Pîrî'nin 939/1533 senesinde öldüğünü belirtir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333: s. 111). Ancak *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'nin 1582 yılının Cemaziyelevvel ayında yazımının bittiğini

göz önünde bulundurursak Osmanlı Müellifleri'nde sözü geçen Pîrî Paşa'nın *Mesnevî* açıklayıcısı (şarihi) olmadığını düşünebiliriz (Özdemir, 2016b: s. 486).

İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî, Hacı Pîrî'nin *Mesnevî*'nin ilk cildinden aldığı beyitleri açıklamasından oluşur. O, beyitleri seçerken konu bütünlüğünü gözetmiş, böylece birbiri ile bağlantılı beyitleri alıntılardan onların öykülerini anlatmıştır. Konu geçişlerinde ise *Mesnevî*'nin konu başlıklarını Farsça olarak verdikten sonra seçki incelemesini sürdürmüştür. Pîrî yapıtın girişinde kendi yaşamının bilgisini verdikten sonra döneminin devlet adamlarını dua ile anarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve ardından Celâleddîn Rûmî''ye övgü niteliğinde sözler sıralar (2b-3a).

Bir tür seçki açıklaması (intihâb şerhi) olan *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* nin bilinen tek örneği Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, Ek, 26 numarası ile kayıtlıdır⁸. Bu yapıtta Hacı Pîrî seçtiği beyitleri dize, bir veya birkaç beyit sıralı biçimde Farsça olarak dizdikten sonra bunları Kur'an, hadis kitapları, *Mesnevî*, *Divan-ı Kebir*, Harezmi'nin *İbâret-i Fûs*'ü, Mevlânâ Surûri'nin *Mesnevî* açıklaması gibi çeşitli kaynakları kullanarak açıklar. Bizim çalışmamız dışında İŞEM'in 1b-53b sayfaları üzerine Cüneyt Uzunlu'ya ait bir yüksek lisans tezi⁹ bulunmaktadır. Ancak bu tezin yayınlanmamasından ötürü çalışmamızda bu tezden yararlanamadık.

3.2.4. Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerîf*

İstanbul'da doğan Yenikapı Mevlevî Şeyhi Sabûhî Ahmed Efendi (ö. 1057/1647) aslen Tokatlıdır. İstanbul ve Konya'da eğitim görmüş olan Sabûhî Ahmed, Farsça ve Türkçe divanlara sahiptir. *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerîf*, Sabûhî Ahmed'in *Mesnevî*'den seçtiği beyitlerin açıklamasının toplanmış durumudur (Çelik, 2002: s. 85). Bu yapıtın oluşmasında *Mantıku't-Tayr*, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, *Miftâhu'l-Gayb* gibi kaynaklardan alıntı yapma biçiminde yararlanılmıştır.

⁸ *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* Milli Kütüphane arşivinde Mf1994 A 3299 numarası ile kayıtlıdır. Erişim: 18.06.2018. <https://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=589552>

⁹ Uzunlu, Cüneyt (2017). Hacı Pîri Efendi'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'si [(1b-53b) inceleme-metin]. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi / Mevlana Araştırmaları Enstitüsü / Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Konya.

3.2.5. La'lîzâde Abdülbâkî, *Gıdâ-yı Rûh*

La'lîzâde Abdülbâkî (ö. 1159/1746), *Gıdâ-yı Rûh*'u oluştururken *Mesnevî*'nin bütün defterlerinden olmak üzere toplam 477 beyit seçmiştir (Özdemir, 2012: s. 79). La'lîzâde, en çok *Mesnevî*'den seçki olmak üzere Attar'ın *Mantıku't-Tayr* ve *Musîbet-nâme*'si, Şîrâzî'nin *Bostan*'ı, Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ı Surûrî'nin oluşturduğu *Mesnevî* şerhi gibi kaynaklarda geçen örnek niteliğindeki hikâye ve Farsça beyitlerden yapıtında yararlanmıştır. Temel din kurallarının konu edinildiği bu *Mesnevî* açıklamasında Mevlevîlik kılavuzluğu yapılmak istenmiştir. Bu yapıtın temel amacı ise Mevlevî olmayanların Celâleddîn-i Rûmî'yi ve onun öğretilerini anlamasıdır (Özdemir, 2012: s. 78).

3.2.6. Esseyid Elhâc Muhammed Şükrî İbn Ahmed 'Atâ, *Müntehabât-ı Mesnevî*

XVII. yüzyılın bilim adamlarından Gelenbevî'nin damadı olan Es-Seyyid Ahmed 'Atâ olan *Mesnevî* açıklaması yapan yazar, XIX. yüzyılda ölmüştür (Demirel, 2007: s. 495). *Müntehabât-ı Mesnevî*, Elhâc Muhammed Şükrî'nün *Mesnevî*'den seçip yorumladığı 270 beyitten oluşur¹⁰. Düzyazı biçiminde kurulmuş olan bu seçki açıklaması, giriş bölümünün ardından Celâleddîn-i Rûmî'ye övgü ile başlar. Yapıtta *Mesnevî* açımlayıcıları olarak Ankaravî, Bursalı İsmâil Hakkı, Gülşenî, Sarı Abdullah gibi adlar övgüyle sıralanır (Özdemir, 2016b: s. 487). Elhâc, beyitlerdeki sözcüklerin dilbilgisi yapıları ve sözcük anlamları yer almazken, açıklama üzerinde durmuştur.

3.2.7. Muhammed Es'ad Dede, *Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî*

Tâhirü'l-Mevlevî'nin hocası olan Muhammed Es'ad Dede (1843/1259-1911/1328), *Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî*'de *Mesnevî*'nin ön sözünü açıklamadan doğrudan beyit incelemelerine başlar. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 5792 ve 5793 numaralarında bulunan bu yapıtın bazı bölümlerinde eksiklik olduğu bulunmuştur (Demirel, 2007: s. 496; Özdemir, 2016b: s. 487). Es'ad Dede, *Mesnevî*'nin ilk cildini ele aldığı bu açıklamada yorumlayacağı beytin Farsçasını, ardından çevirisini

¹⁰ Özdemir'in bulgusuna göre yazmanın giriş bölümünde 270 beyit açıklandığı belirtilmiş olmasına karşın 1328/1910 tarihli Şems Matbaası örneğinde 231 beyit açıklaması bulunur (Özdemir, 2016b: s. 487).

vermiştir. Es'ad Dede, açıklamasında ayet ve hadislerin yanı sıra *Mesnevî*'nin diğer ciltlerinden, önde gelen tasavvuf edebiyatı sanatçılarından alıntılarda bulunmuştur.

3.2.8. Fazlullâh Rahîmî, *Gülzâr-ı Hakîkat*

Fazlullâh Rahîmî (1848-1924), bir tür hikâye seçkisi olan *Gülzâr-ı Hakîkat*'i üç ciltte toplamıştır. *Gülzâr-ı Hakîkat*'in birinci cildinde 42, ikinci cildinde 49 ve üçüncü cildinde 55 olmak üzere toplam 146 anlatı düzyazı anlatımıyla sürer. Rahîmî, anlatıları başlık başlık ayırarak düzyazı ile kısaca anlatıp beyitlerden birini çevirmiştir (Dağlar, 2009: s. 42; Özdemir, 2016b: s. 488).

3.2.9. M. Muhlis Koner, *Mesnevî'nin Özü*

Konya'da doğan Koner (1886-1957), anne tarafından Celâleddîn-i Rûmî soyundandır. Fransızca, edebiyat, felsefe gibi dersler okutan Koner, 1950 yılından başlayarak *Mesnevî* çalışmalarına başlamıştır. Altı ciltlik *Mesnevî'nin Özü* adlı açıklama çalışması ile tanınan Koner, bu çalışmasında tasavvufi bilgiler de aktarır (Özdemir, 2016b: 488). Koner, her okuyucu için anlaşılması kolay, açık bir anlatımı olan bir *Mesnevî* açıklaması yapmayı amaçlamıştır. Koner, böylece *Mesnevî*'deki hikâyeleri özetletip bunları kısaca açıklamıştır (Dağlar, 2009: s. 56).

3.2.10. Derviş Orhan Kuntman, *Mevlânâ Mesnevî*

1972'de başladığı *Mesnevî* çalışmalarında O. Mevlevî adını kullanan Kuntman (1922-2007) *Mesnevî* beyitlerini manzum olarak çevirdiği çalışmalarıyla tanınır (Okumuş, 2008: s. 163-164). Bazı beyit ve anlatıların incelendiği *Mevlâna, Mesnevî Bazı Beyit ve Hikâyelerin Türkçe Şiir Çevirisi ve Yorumu* (2003, 2. bs.) adlı yapıtı onun ilk çalışmalarındandır. Bu adla 1972'de birinci, 1973'te ikinci kitabı yayınlanan Kuntman, 2003 yılında bu yapıtı tek ciltte toplamıştır. *Mesnevî* girişini manzum olarak çeviren Kuntman *Mesnevî*'nin 1, 3, 5, 6. ciltlerinden seçtiği anlatıları Latin harflerine aktardıktan sonra çevirmiştir (Özdemir, 2016b: s. 489). Kuntman, beyitlerin anlamlarını verip açıklamalarda bulunur. Ankaravî, Koner, Şefik Can gibi adların çalışmalarından yararlanan Kuntman, onların çalışmalarını eleştirerek kendi yazın alanını genişletir (Okumuş, 2008: s. 166). Kuntman'ın şiir çevirisi ve açıklaması olan *Mevlâna, Mesnevî Hikâyeler, Üç Şehzade Hikâyesi* (1980), *Mevlâna, Mesnevî Hikâyeler, Üç Şehzade ve Muhtesib Hikâyeleri* (1994) gibi yapıtları bulunur.

3.2.11. M. Fatih ıtlak, *Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası, 18 Beyit Dinle, Küfrün Fedaisi (Mesnevî'den)*

1967 İstanbul doğumlu Fatih ıtlak, günümüzde tasavvuf üzerine verdiği söyleşileri, konuşmaları ile tanınır. Dönem dönem düzenli *Mesnevî* söyleşileri yapan ıtlak bu alanda birçok çalışma yapmış ve kitap yazmıştır. ıtlak, 2011'de yayımladığı *Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası* adlı yapıtında ise aynı konulu *Mesnevî* anlatısını manzum ve düzyazı olarak çevirip kısa açıklamalar yapmıştır. ıtlak'ın öncelikle Celâleddîn-i Rûmî'nin yaşamına değindiği *18 Beyit Dinle* (2012) yapıtında *Mesnevî*'nin ilk 18 beytini çevirmiş, beyitlerin günümüze yansıyan anlamları üzerinde yorumlarda bulunmuştur. 2015 yılında yayımlanan *Küfrün Fedaisi (Mesnevî'den)* yapıtında ise ıtlak, *Mesnevî*'nin ilk anlatılarından olan hain vezire değinmektedir. Hıristiyanlara karşı olan Yahudi padişahın gizli uğraşlarının bir parçası olan vezirin yaptıklarını anlatan beyitleri özetledikten sonra bu anlatıyı günümüze uygun bir biçimde irdelleyip açımlar (Özdemir, 2016b: s. 189).

3.2.12. Mehmet Demirci, *Mesnevî Hikâyeleri'nden Dersler*

1942 Konya doğumlu Demirci, 2007'de Rumi Yayınları'ndan çıkan *Mesnevî Hikâyeleri'nden Dersler 40 Hikâye 40 Yorum* adlı yapıtında *Mesnevî*'den seçtiği anlatıları açımlar. Demirci, bu anlatıları düzyazı olarak özetledikten sonra açıklamaya başlar. Demirci, açıklamasında ayet, hadis ve başka dinî kaynaklardan yararlanır (Özdemir, 2016b: s. 489).

3.3. *Cezîre-yi Mesnevî Açıklamaları*

Yenicevardarlı Sinâneddîn Yusuf Sîneçâk (ö. 953/1546, İstanbul) *Cezîre-yi Mesnevî* adlı yapıtın sahibidir. Yusuf Sîneçâk Farsça bir *Mesnevî* seçkisi hazırlamıştır. Yusuf Sîneçâk, *Cezîre-yi Mesnevî*'yi *Mesnevî*'den 366 beyit seçerek oluşturmuştur (Önder vd., 1974: s. 144). Mevlevîliğe yeni başlayanlar için yol gösterici olması hedeflenerek hazırlanmış olan bu yapıt, birçok tasavvuf kişisi tarafından yeniden ele alınmıştır. Kimi yazarlar *Cezîre-yi Mesnevî*'yi bütüncül veya seçki olarak ele alıp açıklamalar yaparken kimi sanatçılar ise bu yapıtı genişletmeyi amaçlamışlardır. Böylece büyük bir *Cezîre-yi Mesnevî* birikimi oluşmuştur. Bu yapıtın diğer yapıtlara kaynaklık etmesi oldukça önemlidir.

3.3.1. *Cezîre-yi Mesnevî*'nin Manzum Açıklamaları

3.3.1.1. Bosnalı Abdullâh, *Şerh-i Manzûme-yi Cezîre-yi Mesnevî*

Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'sini yeniden ele alanlardan biri olan Bosnalı Abdullâh (992/1584-1074/1664), *Şerh-i Manzûme-yi Cezîre-yi Mesnevî* adlı manzum bir açıklama yazmıştır. *Mesnevî* ölçüsü ile yazılmış olan bu açıklamada 33 bölüm ve *Mesnevî* beyitleri dışında 8673 beyit bulunur. Açımlayıcı, Mehmed İlmî Dede'nin düzyazı açıklamasını manzum olarak aktardığını belirtmiştir (Dağlar, 2009: s. 62). Açıklama yaparken kudsî hadis dışında hiçbir kaynak kullanmayan Bosnalı Abdullah yalın bir açıklama yapıtı bırakmıştır (Özdemir, 2016b: 490).

3.3.1.2. İbrahim Cevrî, *Aynu'l-Füyûz*

Aynı zamanda hattat olan Cevrî (ö. 1654/1065)'nin *Mesnevî*'yi 22 kez yazdığı belirtilmektedir (Gündoğdu, 2005: s. 107). 1269'da Âmire Basımevi'nde basılan *Aynu'l-Füyûz*, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'sini konu edinen 31 beyitten oluşan bir giriş ile başlar. Cevrî, 366 beyitten oluşan *Cezîre-yi Mesnevî* den 352 beyit olarak bunları açıklar. Dağlar, bu yapıtta Cevrî'nin *Cezîre-yi Mesnevî* den 270 beyti seçerek açıkladığını belirtmiştir (Dağlar, 2009: s. 62). Cevrî, *Cezîre-yi Mesnevî*'yi yeniden ele alarak her beyti bir beyitte Türkçeye çevirmiş, dört beyitte açıklamıştır (Özdemir, 2016b: s. 490).

Cevrî İbrahim Çelebi açıkladığı beytin açıklamasını o beyitten önce yapmıştır. *Cezîre-yi Mesnevî* den seçilmemiş *Mesnevî* beyitlerini de kullanan Cevrî İbrahim, sözcük bazında çeviri yapmamış, beyitleri çevirirken anlam genişliğiyle ilgilenmiştir. Yapıt, Sofu Mehmet Paşa'ya sunulmuştur (Ayan, 1993: s. 460).

3.3.2. *Cezîre-yi Mesnevî*'nin Düzyazı Açıklamaları

3.3.2.1. Mehmed İlmî Dede, *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Şam Mevlevîhanesi şeyhi olan Mehmed İlmî Dede (ö. 1020/1611), İstanbul'a geldiğinde Fatih Cami'sinde tasavvufî dersler vermiştir. Hac dönüşü Bağdatlı Rûhî, Dervîş Ünsî gibi tasavvuf alanında değer verilen kimselerle görüşen Mehmed İlmî, büyük olasılıkla bu kimselerin de etkisi ile *Mesnevî* üzerine çalışmalar yapmıştır (Demirel, 2007: s. 483-484). Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'sini yeniden ele alıp bir açıklama yapıtı oluşturur. Bu yapıtın girişinde Mehmed İlmî Dede,

Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik üzerine bilgi verir. Bundan sonra böyle bir açıklamayı yazma nedenini belirten Mehmed İlmî, *Mesnevî* açıklamasına başlar. *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî* de Mehmed İlmî Dede, açıklama yapacağı beytin çevirisini ve ardından açıklamasını yapmıştır. Tasavvuf bilgilerinin de yer aldığı bu açıklama çalışmasında ayet, hadis ve başka dinî-tasavvufî kaynaklar yer alır (Özdemir, 2016b: s. 491).

3.3.2.2. Abdülmecîd-i Sivâsî, *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Mesnevî'yi incelediği *Şerh-i Mesnevî*, *Meyâdînü'l-Fursân* gibi yapıtları olan Abdülmecîd-i Sivâsî (1564-1639) Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'sini yeniden ele almıştır. Sivâsî, yapıtın başında besmele, hamdele, salveleden sonra dört halifeye, kendi amcasına ve Celâleddîn-i Rûmî'ye saygı sözlerini sunmuştur. Bu yapıtın amacının herkesin kendi benliğini anlamasını sağlamak olarak belirlemiştir (Gündoğdu, 2005: s. 119). Sivâsî, beyitleri ayetler ve hadisler ışığında açıklamış olup tasavvufçuların görüşlerinden de yararlanmıştır (Özdemir, 2016b: s. 491). Sivâsî, Sîneçâk'tan alınan beyitleri ve *Cezîre-yi Mesnevî*'ye alınmamış diğer beyitleri birlikte açıklamıştır.

3.3.2.3. Ali Dervîş, *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Cezîre-yi Mesnevî'yi düzyazı olarak ele almış olan Ali Dervîş (ö. XVII. yy.) hakkında bilgiler onun *Mesnevî*'yi ele alış yönüyle kısıtlıdır. Ali Dervî, İlmî Dede'nin aynı adlı yapıtından çalma olarak adlandırabileceğimiz alıntılar yapmıştır. O nedenle alanımızda bu kitap başlı başına bir açıklama olmaktan çok İlmî Dede'nin yinelenmesinden oluşan bir kitap olarak ele alınmaktadır (Demirel, 2007: s. 490).

3.3.2.4. Mekkî Efendi, *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın yazdığı *Mesnevî* seçkisi *Cezîre-yi Mesnevî* sinin bir açıklamasıdır. Mekkî Efendi (ö. XVII. yy.), III. Ahmed'in isteğiyle böyle bir açıklamayı yazmış bir Mevlevî şeyhidir. Mekkî Efendi, açıklamasına *Mesnevî* nin altıncı cildinden iki beyit alıntılardıktan sonra ilk on sekiz beyit ile başlar. Bu açıklamada yazar, ayet, hadislerin yanında Arapça ve Farsça alıntılarda bulunmuştur (Özdemir, 2016b: s. 492).

3.3.2.5. Şeyh Gâlib, *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Yusuf Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'si *Mesnevî* ile ilgilenen kimi yazarın dikkatini çekmiş, onların bu yapıt üzerinden seçkiler, açıklamalar yapmalarına neden olmuştur. Şeyh Gâlib de (1757-1798) bu yapıt üzerine bir açıklama kitabı düzenlemiştir. *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'nin bilinen beş örneği vardır (Önder vd., 1974: s. 152). Galata Mevlevîhanesi şeyhi Şeyh Gâlib *Cezîre-yi Mesnevî*'de gördüğü beyitleri çevirip İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve hadislerle ve tasavvuf anlatılarıyla açıklamıştır (Çelik, 2002: s. 89).

BİRİNCİ BÖLÜM:

İNTİHÂB-I ŞERH-İ MESNEVÎ

1. CİLDİN ÖRNEĞİNİN (NÜSHASININ) DEĞERLENDİRİLMESİ

Hacı Pîrî'nin "*Mesnevî Açıklaması Seçkisi*" olarak çevirebileceğimiz *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* (İŞeM) adlı yapıtı tek ciltten oluşmaktadır. *Mesnevî*'nin birinci defterinden alınan beyitler üzerine bir seçki olan bu açıklama yapıtı, Süleymaniye Ktp.'nde Halet Efendi No. 26'da bulunmaktadır. Yaptığımız yazma yapıtlar taraması sonucunda İŞeM'in başkaca bir örneğinin olmadığını gördük.

İŞeM'de büyük başlıklar ile beyit, *Mesnevî*, rubai, kıt'a, mısra gibi sözcüklerin yazımında kırmızı mürekkep, diğer içerikte siyah mürekkep kullanılmıştır. Beyitleri birbirinden ayırmak için kırmızı mürekkep ile kalınca bir veya küçük boyutlarda üç nokta konulmuştur. Ayet ve hadislerin üstü siyaha yakın bir mürekkeple, düz çizilmiştir. Kimi alıntı cümlelerde de bu yöntem izlenmiştir. *Mesnevî*'den alınan beyitler için *Mesnevî* yazılmış, fakat kimi yerlerde yanlışlık da yapılmıştır (10b; 39a vb.). Bu yapıt, *Mesnevî*'nin birinci defteri temelinde hazırlanmıştır. Yazmada, *Mesnevî*'nin Arapça ön sözü yer almamıştır. Bulgumuza göre İŞeM'in ilk 50 varağında birinci defterden 359 beyit açıklanırken ikinci defterden 1, üçüncü defterden 3, dördüncü defterden 2, beşinci defterden 8, altıncı defterden 2 beyit alıntılanmıştır.

Oldukça açık, okunaklı bir yazı ile kaleme alınmış olan İŞeM'in belli başlı özellikleri şu biçimdedir:

Örneğin kayıtlı olduğu adı: *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*

Yazar: Hacı Pîrî Efendi

Yayın Tarihi: 0990

Örneğin Kayıtlı Bulunduğu Yer: Süleymaniye Kütüphanesi

Bölüm: Halet Efendi Ek

Demirbaş: 00026

Fizikî Nitelikler:

Boyut: 275x163 mm, 189x100 mm.

Yaprak Sayısı: 172 v. (Metnin 172b numaralı varağında “hâtıme-yi kitâb-ı müsteâb-ı der vaşf-ı pürmelal” başlığı ile bitiriş yazısı bulunmaktadır. Bu yazının son sayfaya uzaması nedeniyle 173a diyebileceğimiz bir sayfa daha türemiştir. Ancak Süleymaniye Ktp. örneğinde son sayfa numaralandırılmamıştır.)

Satır Sayısı: 17 satır. İncelediğimiz sayfaların (1a-51b) bütünüyle 17 satırdan oluştuğunu gördüğümüz İŞeM’de tutarlılık söz konusudur.

Özellikler: El yazısı, kitap

Yazı: Nesih

Dil: Türkçe

Cilt: 1

Sınıflama: 297.7

Başı: [1b] (1) Sa’âdetlü ve rifatlü pâdşâhımız *e’azza’llâhu enşârahu* hazretlerinin dergâh-ı ‘âlîlerine (2) ‘arz-ı hâl-i dâ’î-yi bîvücûd budur ki bu bendeleri vilâyet-i Sîvâs’un kudemâsından (3) olup anda ‘ilâka-yi kesîremüz vardır muqaddemâ tahşîl-i ‘ulûm eyleyüp ve bir miqdâr dahı (4) meşâyih hizmetinde olup ba’dehu vilâyet-i mezbûre dîvânında kırk yıldan ziyâde istikâmetle (5) hizmet olup münşiyân-ı maşnû’î’l-keâm huzûrlarında harf-i evkât ve eyyâm (6) eyleyüp Ka’be-yi Şerîf’e varduğdan sonra tedriciyle Sîvâs defter kethüdâlığı (7) müyesser olup

Sonu: [173a] bu rişâlede mezkûr olan zümre enbiyâ-yı kiram ve firka-yı evliyâ-yı a’zâm hürmetine seyyiâtımız hüsânâna mübeddel olup bu nüsha-yı pürmevhibe müfâla’a ve müzâkere idenler ile mağfîret müyesser olmuş ola âmîn yâ hayru’n-nâşirîn...

2. ELEŞTİREL (TENKİTLİ) METİN KURARKEN ÖZEN GÖSTERİLENLER

2.1. Çeviriyazıda İzlenen Yol

Eski yazılı bir metnin çeviriyazıya aktarılması söz konusu metnin içinde bulunulan çağ ile konuşması demektir. Çağlar arasındaki bu iletişimi sağlayan çeviriyazı yöntemi evrensel bir yazı dilinin adı olmalıdır. Oysaki çeviriyazı uygulanmış birkaç eleştirel metin incelendiğinde sözcüklerin harf karşılıkları - çoğu zaman sesleri ayırt etmede sorun oluşturmaya da - farklı işaretlerle gösteriliyor, aynı metinde olmalarına karşın sözcüklere gelen eklerin yazımında değişiklikler saptanıyor, özellikle Arapça ve Farsça gibi yabancı dillerin sözcüklerinin, sözcük topluluklarının, tamlamaların yazımında tutarsızlık görülüyor olabilir. Bu türden tutarsızlıklarla oluşturulan çeviriyazılı veya eleştirel metinler, onlara konu olan ana kaynaklardan hakkıyla yararlanmamızı engeller. Yukarıda sayılan sorunları en aza indirmek amacıyla İŞEM'in çeviriyazı düzeninde ortak bir dil oluşturmaya çalıştık. Bu amaç ile incelediğimiz eski yazılı metinlerin günümüz harflerine aktarılması konusu ile ilgilenen çalışmalardan ¹¹ çokça yararlandık.

Sözü geçen çalışmalardan yola çıkarak İŞEM'in çeviriyazıya aktarımında yazım bütünlüğü oluşturduk. Çalışmamızın başında belirttiğimiz çeviriyazı abecesi ile eski yazıdaki bütün harfleri çeviriyazıya aktardık. Özellikle şiir alıntılarında başka *Mesnevi*

¹¹ Çeviriyazı yazımına dair kurallaştırma önerilerinde bulunan, bizim de yararlandığımız bazı çalışmalar şöyledir: Ziya Avşar, "Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 (Fall 2008), ss. 59-95; Bilal Elbir, "Sururî'nin Şerhinde İmlâ Problemleri", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 (Fall 2008), ss. 226-235; Turgut Koçoğlu, "Metin Neşrinde İmlâ Üzerine Görüşler ve Uygulamalara Dair", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 (Fall 2008), ss. 488-498; Furkan Öztürk, "Osmanlı Edebiyatı Metin Neşri Çalışmalarında İmla ve Çeviriyazı Tercihleri", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 Fall (2008), ss. 511-520; Ahmet Tanyıldız, "Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çeviriyazı Sorunları", Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3 (Summer 2007), ss. 225-234; İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 (Fall 2008), ss. 1-46.

kaynaklarına, şiirin anlamına ve aruz ölçüsüne göre sözcük yazımını yeniden ele aldık, gerek gördüysek ek ve sözcük ekledik. Bunları köşeli ayraç ([]) içerisinde gösterdik.

2.2. Varak, Satır ve Beyit Numaralarının Gösterimi

Yazmanın bir tür yol pusulası olan varak, satır ve beyit numaralandırması yapılırken bunların ayırt edilmesini kolaylaştıracak bir biçem oluşturulmuştur. Buna göre:

•Varakları köşeli ayraçla yazmadan hareketle sağdan sola doğru [1a], [1b] biçiminde örnekteki gibi gösterilmiştir:

“[23a] (1) *ola veyāhūd taḥsīn-i lafz için ola veyāhūd cānı isti‘āre tarīkıyla isti‘māl* (2) *itmiş ola cümleye şümūliyyeti ve taḥammūli vardır tecnīs-i tām olduğu ḥōd zāhirdür* (3) *bermuktezā-yı şifā’u’l- ḳulūb liḳāu’l-maḥbūb bu za‘īfe-yi nahīfenūñ ifākatī ehemmi-i* (4) *meārib ve etemm-i meṭālibdendür ki cānımuñ cānı ve derdimūñ dermānidur zīrā* (5) *tene kuvvet viren cān ve cāna ḥayātbaḥş olan cānāndur ḥazāyīnimde her ne kadar* (6) *cevāhir-i girānbahā var ise bu ḥuşuşda dermiyāndur*” (23a)

•İŞeM’in her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Bunları ise yay ayraç içinde 1’den 17’ye doğru şöyle sıraladık:

“(14) *Zümre-yi insān filḥaḳīḳa cevher-i rūḥānī ve laṭīfe-yi rabbānīden ‘ibāretdür bu ḳālīb-ı* (15) *zulmānī ve heykel-i cismānī ile muşavver degüldür bu ḳafes-i müseddesde giriftār olmadın* (16) *ol şehbāz-ı bülendpervāzuñ āşiyānı ḥazāyir-i ḳuds u mecālis-i üns idi ki ‘aleddevām* (17) *bāğ-ı müşemmen-i firdevsde ṭāvusleyin cevelān ve ol şem‘-i pürnūruñ ḥuzūrında pervāne gibi deverān* [6a] (1) *iderdi ve bu ecrām-ı süflī ve heyākil-i ‘ulvī anuñ zīr-i bāl-i himmetünde beyzādan kemter görünürdi.*” (5b-6a)

• *Mesnevî* beyitleri yazmada *Mesnevî* nin birinci defterinden kaç seçilmiş beyit olduğunu göstermek amacıyla ortaya alınıp koyulaştırılmış biçimde numaralandırılmış ve *Mesnevî* adlandırmaları koyu yazılmıştır:

هر دو بحری آشنا آموخته

هر دو جان بی دوختن بر دوخته

Her du bahrî āšnā āmūhte

(3) Her du cān bīdūhten berdūhte” (24b)

2.3. Metindeki Arapça ve Farsça Anlatımların Dipnotta Gösterimi

Hacı Pîrî'nin İŞeM'inde sıkça ayet ve hadis gibi Arapça ve Farsça tümceler, şiirler görülür. Tümce alıntılarını göstermek için öncelikle koyulaştırılmış ve yatık dizilmiş harflerle bunların çeviriyazıya aktarımı yapılmıştır. Daha sonra olanaklı olduğu ölçüde yabancı ifadelerin Türkçe çevirileri dipnotta, kaynak göstererek işaretlenmiştir. Ayet çevirilerinde daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çevirisi kullanılmıştır.

Hacı Pîrî, özellikle ayet alıntılarında kısaltma yoluna çokça gitmiştir. Bunun ayetin işaret ettiği anlamı bozacağını, eksilteceğini düşündüğümüz için ayetin çevirisini verirken öncelikle alıntılanan sözcüklerin tam çevirisi gösterilmiş, sonra ayetin bütünü yine aynı dipnotta okura sunulmuştur:

“Niteki Benî İsrâ'îl kavmine şedâid-i vâdî-yi mihnet (4) alâim-i tih-i firkatde cānib-i asmāndan menn ü selvā ni'metini nüzül idüp *yâ Benî İsrâ'îl* (5) *ezkurū ni'metiye'l-letî en'amtu 'aleykum*¹² emrine imtişâl eylemediler *ve iz kulturem yâ Mūsâ len naşbira* (6) *'alâta'āmin vāhidin fed'u lenā rabbeke yuḥric lenā mimnā tunbitu'l-arḍu minbaḳlihā ve kışşā'ihā* (7) *ve fūmihā ve 'adesihā ve başalihā*¹³ diyü edebden hāric ve men' eylediler.”(25a)

¹² “Ey İsrailoğulları, anın size verdiğim nimeti.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:40)

¹³ “Bir zaman demiştiniz ki: Yâ Mūsâ, biz bir türlü yemeğe dayanamayız. Rabb'inden bizim için iste de bize yerin yetiştirdiği şeylerden versin. Yerden yeşillik, kabak, sarımsak, mercimek, soğan bitirsin.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:61)

Hadis ve cümle biçimindeki Arapça ve Farsça alıntılar da koyu ve yatık harflerle gösterilmiştir. Dipnot olarak bunların çevirileri gösterilmiştir:

“(11) deñiz şuyı ile ʈolı olsa ʈaʈarāt-ı āb-ı nīsāndan aña nesne yetiřmeyüp (12) gevher-i dīdār-ı ābdārdan maħrūm olur filħaḳīḳa nīsān-ı raħmetden ʈaḳre-yi muħabbet göñli (13) řadefine ol vaḳt dūřer ki ta‘alluḳ-ı aḡyārdan ħālī olur ħilye-yi ʈanā‘at ile maħallī ola (14) tā ki lāl-i sa‘ādet *elḳanā‘atu kenzun lāyefnā*¹⁴ ħazīnesinden anda mevcūd olmaḡıla (15) anuñ ħāne-yi ʈalbinde lālezār-ı ma‘rifet bitüp niḳe ħikmetler zāhir ola.” (16a)

Ayrıca ayırt edilmesini kolaylaştırmak amacıyla sayıma alınan *Mesnevī*’nin birinci defterine ait olan beyitler özgün harfli biçimleri verilirken yazmayı zenginleştiren diğer şiir parçalarına verilen “şi‘r, rubā‘ī, beyt, ʈıt‘a” gibi adlandırmalar ise paragraf ile soldan başlanıp yatık yazılmış, bunlara numara verilmemiş ve yalnızca çeviriyazı ile gösterilmiştir:

“*Beyt*

(2) *Münevver ʈu ruħsār-ı ma‘řūḳ-ı zībā*

Mu‘aḳtar ʈu enfās-ı uřřāḳ-ı ḳālib” (24a)

3. AÇIKLAYICININ (ŞARİHİN) AMACI

Hacı Pîrî, İŞeM’in girişinde bu yapıtın yazılış amacını belirtmiştir. Hacı Pîrî, bu açıklama metninin amacının insanların duasını almak olduḡunu belirtir (1b). Temel kaynak olarak kullandıḡı *Mesnevī* yapıtının İstanbul’da bulunduḡunu kaydettiḡi (1b) giriş bölümünde Hacı Pîrî, alçakgönüllü bir söylemle sahip olduḡu az bir bilgi ile İŞeM’i yazdıḡını söyler:

“(2) Sipās-ı bīḳıyās ol pādřāh-ı bīzevāle lāyıḳdur ki nüfūs-ı ‘amme-yi ‘ālem (3) ve fiḳrat-ı benī ādemi eřdāf-ı vücūdda terbiye idüp ‘ālem-i řuhūdda serfirāz eyledi ve ħamd-ı bīħadd (4) řol řehenřāh-ı lāyezāle muvāfiḳdur ki cümle-yi zerrāt-ı insānī ‘ālem-i ‘ademden zuhūra getirüp (5) ħazīz-i āb u gilde iken girü zirve-yi Ka‘be-yi viřāle yetiřdürdi ve řafāyih-i fuad pāk (6) neřr idi ve řāħāyif-i cānı rüř-nihādi řayāḳıl-ı envār-

¹⁴ “Kanaat tükenmez hazinedir.” anlamındaki bu hadis için bk. Et-Taberānī, el-Mu‘cemü’l-Evsat: 7:84; el-Beyhākī, ez-Zühd: 2:88; el-Aclūnī, Keřfü’l-Hafā: 2:133.

ı ĩmān ile tābnāk idüp cām-ı (7) ‘ālemnümāyı mülk ü melekūt kıldı ve kulüb-ı aşfiyāyı eşi‘a-yı zāt u şıfāt ile mir’āt-ı (8) ‘avālim-i lāhūtiyye ve derūn-ı etkıyāyı pertev-i tecelliyāt birle kābil-i şafā-yı merātib-i ceberūtiyye eyledi (9) ve envā‘-ı taḥıyyāt-ı lāyıķāt ve ešnāf-ı teslīmāt-ı sāmıyāt şol rūḥ-ı muķaddesūñ meşhed-i (10) münevverine ve merķad-i muṭahharına sezādur” (1b)

Hacı Pîrî, yapıtın girişinde yaşamı hakkında bilgi verir ve *Mesnevî* açıklamasını neden yazdığını belirtmesinin yanında dönemin devlet adamları ile olan bağlantısını da belirtmiştir. Bu anma durumu Hacı Pîrî’nin İŞeM’i yazma amacının bir ucunda Sultan Süleyman, Sultan Selim gibi kendilerine hizmet ettiği padişahların da bulunduğunu gösterir:

“Rıdvanullāhi Te‘ālā ‘aleyhim ilāyevmi’l-mîzān *amma b‘ad* bu dā‘i-yi bîzelîl (3) ve bu ḥaķır-i zelîl ya‘ni Hācı Pîrî-yi pūr‘alil sermāye-yi kalîl ile muķaddemā kuṭbu’l-‘āriķin-i sultānu’ (4) l-muḥaķķıkîn Mevlānā Muḥammed Celāleddîn-i Rūmî’nüñ meşnevîyātından cild-i evvelin Türkî libās ile (5) tertîb idüp ba‘zısı eblāgu’ş-sulḥā ve efzālū’l-fazlā *Huseyn Ḥārezmî* nüñ (6) ‘İbāret-i Fûrs ile olan icmālinden ve ba‘zı Mevlānā Surūrî şerḥinüñ tafşîlātından (7) ve ba‘zı kelimāt-ı tayyibe-yi ekābir-i dîn ve müṭāyebāt-ı mu‘tebere-yi efāzıl-ı ehl-i yakînüñ elfāz-ı (8) dürebārlarından ve ķariḥay-ı fakîrden zuhūr iden ma‘ānî-yi dilpezîrden derc olunup (9) ibtidāsı Ḥāzret-i Firdevs-āşiyān ve ķuds-i mekān merḥūm ve maġfūr *Sultān Süleymān* (10) ve intihāsı ġarîk-i rahmet-i ġufrān oġlı *Sultan Selīm* şāḥib-ķırān ‘aleyhime’r-rahmeti (11) velġufrān zamānlarında vāķi’ olup cevāḥîr-i pürzevāhiri deryā-yı ma‘ārifden şahrā-yı beyāna (12) ve leṭayif-i pür‘iberi ġulistān-ı şafādan şāḥife-yi ‘ayāna ġelüp taḥrîr olunmuş idi lîķin ol (13) ‘arūs-ı dilfirîbüñ niķābı merfū‘ ve ḥacle-yi ḥalvetde mestūr ve memnū‘ olan aḥvāli her ehl (14) ve nāehle ma‘lūm olıcaķ ṭıbā‘-ı ülul‘arza taṭvîlātı sebebiyle teneffür ḥāşıl olmaġın (15) ḥıfz u rabṭa āsān olmaġıçün intihāb olunmak ḥāṭır-ı fāṭırda muşammem idi pādşāh-ı sa‘ādet-i (16) destġāḥ mazḥar-ı envār-ı ilāhe’l-müeyyed *bî‘ināyetullāh ḥāfızu bilādullāh ellezî‘acezetu ‘uķūlu’l-‘uķalā’i* (17) *idrāk celāluhu vessünnetu’l-fuşāḥā ‘anbeyāni evşāfihi şāḥibu’l-ḥalku’l-kerīm bilķalbi’s-selīm* [3b] (1) *biluṭfihi’l-amīm Sultān Murād ibn Sultān Selīm lāzāle ṭabli sıyıtı salṭanatıhi fimeşāriķi’l* (2) *-arż mazrūban ve istilā’e şavletıhi ‘alā’s-saķfi’s-semā’i* merfū‘an zamānında bu ḥaķır bendelerine (3) sancaķ-ı ‘ālî mîşāķ müyesser olup bir zamān işġal-i dîvāndan berî ve takāzā-yı dîvān-ı (4) bîemāndan ‘arî olmaġıla bu emniyyetüñ ḥuşūline müteşaddî olup

bu birkaç varak (5) sefine-yi evvele zevrak olsun için bu kayda muqayyed olunup ‘ömr-i ‘azizde müsā‘ade vāki‘ olursa (6) belki bu minvāl üzere şerh-i **Mesnevî** altıncı deftere varınca itmāma yetiştirilmek inşā’allāh (7) taşmīm ve niyyet olunmuşdur şer‘at ile’l-mağşūd mütevekkilen ‘alellāhi’l-ma‘būd” (3a-3b)

Yapıtın son sayfalarında Hacı Pîrî, bu yapıtı yazmasındaki amaçlarından birinin de Türkçeden başka bir dili anlayamayacak olan halk için bu yapıtı yazmak olduğunu açıklar (172b).

4. METİN AÇIMLAMA (ŞERHİ) YÖNTEMİ

Bir metnin açıklanmasında dikkati çeken ilk özellik açıklama yapacak olan yazarın bu açıklamayı neden yaptığı ile ilgilidir. Tanyıldız’a göre açımlayıcının (şarihî), açıklama yaparken içinde bulunduğu tutumu, amacı ve onun seslendiği okuyucunun kimliği önemlidir (Tanyıldız, 2010: s. 64).

Hacı Pîrî yazmanın girişinde ele alacağı metnin değerini belirterek işe koyulmuştur. Bunun ardından *Mesnevî*’nin oldukça ilgi çeken bir yapıt olduğunu ve kendisinin de böyle bir ilgi ile *Mesnevî* seçkisi hazırladığını belirtmiştir.

4.1. Başlıkların Açıklanması

Hacı Pîrî başlıkları aktarırken *Mesnevî* kaynağının başlıklarını elinde bulunan (1b), Surûrî şerhinden (3a) veya kendi ezberinden aktardığı biçimini kullanmıştır. Beyitlerde olduğu gibi incelediği başlıkları çevirme yoluna gitmemiştir. Bunun yerine bazı başlıkları açıklayıcı anlatım ile ele almıştır. Fakat çoğunda başlıktan sonra doğrudan beyit alıntısında bulunmuştur:

Örnek 1: ‘Āşık şuden-i pādşāh berkenīzek ü harīden-i pādşāh ūrā ve rencūr
şuden-i kenīzek ü tedbīr-i pādşāh dermu‘ālece-yi ū

34

بشنوید ای دوستان این داستان

خود حقیقت نقد حال ماست آن

(16) Bişnevīd ey dūstān īn dāstān

Ĥod ḥaḳīḳat naḳd-i ḥāl-i māst ān (21b)

Örnek 2: (7) Dāstān-ı pādşāh-ı Cuhūd ki Naşrāniyānrā mīgeşt ezta‘aşşub-ı
millet-i ḥod

(8) Millet-i ‘Īsā ‘aleyhisselāmuñ zamānında Cuhūd içinde zulm ile ma‘rūf ve mekr ile meşhūr (9) bir pādşāhları var idi ki millet-i ‘Īsā’nuñ düşmeni ve ṭāyife-yi Naşrāniyi helāk itmek ‘ādeti idi (10) Ḥazret-i Mūsā ve ‘Īsā ‘aleyhisselāmın esrārlerinden agāhī olmayup anlaruñ yegāneligi (11) aḥvālin bigānelik mülāḥaza eyler idi nitekim bir üstād şākirdine buyurdu ki hücrede bir şīşe (12) vardır taşra götür meger şākird aḥvel idi biri iki görmekle didi ki şīşe ikidür (13) ḳanḳısını getüreyüm ol daḥı şīşenuñ birini uvadıp birisini götür diyü buyurur.

Meşnevī

158

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم

مردم احول کردد از میلان و خشم

(14) Çun yekī bi’şkest her du şud ziçesm

Merd-i aḥvel gerded ezmeylān u ḥaşm” (33b)

4.2. Beyitlerin Açıklanması

Beyitler çoğunlukla “*ya’nī, egerçi*” gibi ifadelerle açıklanmaya başlanmıştır. Hacı Pîrî, beyitlerde de çeviri yoluna gitmemiş, açıklama ile yapıtını genişletmiştir:

Örnek 1: *Terk-i istiṣnā murādem kaṣvetīst*

Ne hemān guften ki (14) *‘ārız ḥāletīst*¹⁵

Ya‘ni her ḥuṣūṣī Meṣīyyet-i Ḥaḳḳ’a ḥavāle eyleyüp inṣā‘allāh (15) demek mücerred dil ile olmayup belki ḳalb-i ṣāfī ile daḥı demek gerek zīrā ki hemān (16) zāhirde olmak bir ‘ārızī ḥāletdür Ḥazret-i Ḥaḳḳ’uñ nazargāhı aṣl-ı ḳalbdür *innellāhe* (17) *lāyenzuru ilāsuverikum ve siyābikum ve lākin yenzuru ilā ḳulūbikum ve a‘mālikum*¹⁶ ḥadīṣ-i ṣerīfi delīl-i kāfīdür

Örnek 2:

Çun nihed ḳādī bedil ruṣvet ḳarār

Key ṣināsed zālim (17) ezmaḳlūm-ı zār

Bu şüretde enbiyādan birine inkār itmek cümle enbiyāya inkār itmekdür [34a]

(1) *lānuferrigu beyne aḥadīn minrasulīhi*

4.3. Dizelerin Açıklanması

Hacı Pîrî, İŞeM’in bazı bölümlerinde beyit alıntısı yapmaktansa tek tek dize alıntısında bulunmuştur. Bunların da herhangi bir çevirisini yapmayan Pîrî, aktarımdan sonra açıklama yapmayı seçmiştir:

Mıṣrā‘

9

آتش است این بانگ نای و نیست باد

Āteṣest īn bāng-i nāy u nīst bād¹⁷

[11a] (1) Ve eger ateşüñ yoğısa yoḳluḳ iḥtiyār eyle tā ki ḥāl dili ile dimiş olasın.

¹⁵ “İstisna bırakmalarını gönüllerindeki katılıktandır, yoksa amacım görünüşteki inṣallah demek değildir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

¹⁶ “Allah, sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.” Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539.

¹⁷ “Ateştir bu neyin sesi, yel değil.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 33)

(2) Mıṣrā‘

هر که این آتش ندارد نیست باد

Her ki īn āteṣ nedāred nīst bād¹⁸

Du‘ā‘en ‘aleyh olmadığı taqdīrce (3) nīstbād ‘ibāreti yoklığa terğīb için olduğu zāhirdür.” (10b-11a)

4.4. Yapıtın Kaynakları

Hacı Pîrî öncelikle *Mesnevî*’nin birinci cildinden yararlanmıştır. Aynı yapıtın diğer ciltlerinden de alıntı yaptığını gördüğümüz yazarın diğer ciltlere de ulaştığını öngörebiliriz. Yazar, *Divan-ı Kebîr*’den de çokça yararlanmıştır.

Hacı Pîrî, İŞeM’i oluştururken farklı alanlardan birçok kaynaktan yararlanmıştır. Yapıtın giriş bölümlerinde bunların bir kısmından söz eder. 16. yüzyılda açıklama anlatım özelliği yoğun olan yapıtlar bırakmış, Mustafa b. Muslihiddîn Surûfî (öl.969/1561) Hacı Pîrî’nin İŞeM’inde anılan bir addır (Elbir, 2007: s. 214). Pîrî, bu sanatçının açıklamasından (şerhinden) yararlandığını belirtmiştir. Hüseyin Harezmî’nin İbâret-i Fûrs’ü de Pîrî’nin kullandığı kaynaklar arasındadır (Kurtuluş, 2002: s. 233). Kuşeyrî Risalesi, Musibetnâme, Mecâlis-i Seb’a, Şemseddin Sivâsî’nin Kaside-i Bürde çevirisi gibi yapıtlardan da alıntılar yapan Pîrî, Attar, Bahâyî, Hâkânî, Jafarî, Bestâmî, Irâkî, Sa’dî gibi sanatçılardan yararlanmıştır. Bu yazar ve şairlerden tümce ve şiir alıntılarında bulunmuştur.

5. METİNDE İLĞİ ÇEKEN DİĞER DURUMLAR

5.1. Alıntılanan Beyitlerde Yapılan Yanlışlık ve Değişiklikler

İŞeM’in beyit yazımını temelde üç kaynak ile eşleştirmeye, karşılaştırmaya çalıştık. Bunlar Özdemir’in üzerinde çalıştığı Derviş Şifâyî’nin *Eş-şerhu’l-Kitâbi’l-Mesneviyyi’l-Ma’neviyyi’l-Muhtasar* adlı açıklaması (2016), Örs ve Kırlangıç’ın çalıştığı Süleymaniye Ktp., Halet Efendi 171 numaralı Farsça yazma (2015) ve *Tâhirü’l-Mevlevî*’dir. Yazım değişikliklerini veya yanlışlıklarını söz konusu

¹⁸ “Kimde bu ateş yoksa yok olsun o.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 33)

kaynakların kılavuzluğunda dipnotta belirttik. Çok sık olmamasına özen göstermeye çalışarak genel ağ kaynaklarından da beyitlerin yazımı noktasında yararlandık.

5.2. Sözcük Yazımında Yapılan Yanlışlar

Yazma yapıtlarda görülmesi en olağan durum, aynı sözcüğün, farklı bölümlerde farklı yazılmış olmasıdır. Bunun nedenlerini yazıcının el çabukluğu, yazım düzeni tutumu, dalgınlığı veya dönemin yaygın kullanımı olarak sıralayabiliriz. İŞeM’de de karşılaştığımız bazı yazım değişiklikleri bulunmaktadır. Bu yazım farklılıkları ve yanlışlıkları bazen açıklama metni içinde bazen de beyitlerdeki sözcüklerde bulunmaktadır. Hacı Pîrî, “taşvîr” sözcüğünü ise “تصیور” biçiminde yazmıştır (26b). Verilen bu örnekteki gibi yazım yanlışlıkları daha çok şiirlerde görülmüştür. Metin içerisinde ise bu tür yanlışlıklar göze çokça çarpmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM:

ELEŞTİREL (TENKİTLİ) METİN

[1a] [1b] (1) Sa'adetlü ve rif'atlü pādşāhımız *e'azza'llāhu enşārahu*¹⁹ hazretlerinüñ dergāh-ı 'ālīlerine (2) 'arz-ı hāl-i dā'ī-yi bīvücūd budur ki bu bendeleri vilāyet-i Sīvās'un kıdemāsından (3) olup anda 'ılāka-yi²⁰ kesīremüz vardur muqaddemā tahşīl-i 'ulūm eyleyüp ve bir miqdār dahı (4) meşāyih hizmetinde olup ba'dehu vilāyet-i mezbūre dīvānında kırk yıldan ziyāde istikāmetle (5) hidmet olup münşiyān-ı maşnū'i'l-kelem huzūrlarında harf-i evkāt ve eyyām (6) eyleyüp Ka'be-yi Şerīf'e varduğdan soñra tedriciyle Sīvās defter kethüdālıđı (7) müyesser olup üç yıl 'azīm sefer seferleyüp gelür iken der-i devletden kethüdālıđımız Toğat (8) kıadıña virilüp bu kıullarına Tarsus sancağı şadaqa olup varıldığda bir yıl kıarār (9) itmedin yine eski şāhibine muqarrer olup şufre'l-yed āsitāne-yi merāmbağşlarına gelinüp (10) mülāzemet üzere iken sancağımız alan kimesne vefat idüp bu bendelerine 'arz (11) olınuğda Dimişvār'a tābī' Muştafa Beg sancağı bu kıullarına şadaqa olup Tarsus (12) anlara virilüp bir avuç toprak ise dahı kıabül iderüz feemmā Rüm ili beglerinden (13) ba'zısına sancāğ virilüp Rüm ilinden Anağolı kıarafına gelmelüdür bu kıullarına (14) virilen anlaruñ semtidür anlara ihsān olup semtimüzde olan bu du'ācılarına (15) olmağ recā olunur kendü inşāımız ile İstanbul'da taħrīr olınan **Meşnevī** şerhinüñ (16) intihābı ve şehzāde-yi cüvānbaht ātālallāhu Te'ālā 'Ömer Hāzretleri için derc olınan (17) kelimāt-i tayyibe küstāhāne südde-yi merāmbağşları şuyuna 'arz olınmuşdur Hāğ sübhānehu (18) ve tebāreke sūr-i humāyūnların mübārek eyleyüp kemāl-i pīrlige yitişeler murādımız kenār (19) yirde kefere-yi fecere içinde zāyi' olmayup semtimüzden ri'āyet olup veyāhūd (20) bir hidmete istiħdām olınmağdur bāki fermān südde-yi şüreyyā nağşuñdur

Bende-yi bīvücūd

Hācı Pīri

Elmüellif

¹⁹ "Allah güçlendirdi ve yardım etti."

²⁰ "İlgi, ilişki anlamındaki bu sözcük dilimizde bugün "alaka" (*ala:ka*) olarak kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2009: s. 25; *Türkçe Sözlük*, 2011: s. 82).

[2a] [2b] (1) **İntihāb-ı Şerh-i Meşnevi**

(2) Sipās-ı bīkīyās ol pādşāh-ı bīzevāle lāyıkdur ki nüfus-ı ‘amme-yi ‘ālem (3) ve fiṭrat-ı benī ādemi eşdāf-ı vücūdda terbiye idüp ‘ālem-i şuhūdda serfirāz eyledi ve ḥamd-ı bīḥadd (4) şol şehensāh-ı lāyezāle muvāfiḳdur ki cümle-yi zerrāt-ı insānı ‘ālem-i ‘ademden zuhūra getürüp (5) ḥazīz-i āb u gilde iken girü zirve-yi Ka‘be-yi vişāle yetiştürdi ve şafāyih-i fuad pāk (6) neşr idi ve şahāyif-i cānı rüş-nihādi şayākı1-ı envār-ı imān ile tābnāk idüp cām-ı (7) ‘ālemnümāyı mülk ü melekūt kıldı ve kulüb-ı aşfiyāyı eşi‘a-yı zāt u şifāt ile mir’āt-ı (8) ‘avālim-i lāhūtiyye ve derün-ı etkīyāyı pertev-i tecelliyāt birle kābil-i şafā-yı merātib-i ceberūtiyye eyledi (9) ve envā‘-ı taḥiyyāt-ı lāyıkāt ve eşnāf-ı teslīmāt-ı sāmīyāt şol rüh-ı muḳaddesüñ meşhed-i (10) münevverine ve merḳad-i muṭahharına sezādur ki kemālātına *ūtītu cevāmi‘ u’l-kelimi* kelāmı burhān-ı kāṭi‘ (11) ve maḳāmātına *‘allemeke mā’lem tekun ta’lem*²¹ beyānı hüccet-i sātī‘dur

Beyt

Bābā-yı şefīḳ her du ‘ālem

(12) *Ferzend-i ḫalefterin-i Ādem*²²

Ya‘ni der‘ummān-ı iştifā *Ḥazret-i Muḫammed Muştafā*²³ ki zāt-ı şerīfleri (13) mecma‘-ı aḫlāḳ-ı sübhānī ve maḫzen-i esrār-ı rabbānīdür ve dürüd-ı nāmā‘dūd ve ‘uḳūd-ı le‘ālī-yi (14) nāmaḫdūd evlād-ı mevdūd ve aşḫāb-ı ḫayru’l-mervūdları üzerine olsun ki *ulāike ketebe* (15) *fiḳulūbihim elimāne ve eyyedehum birūḫin minhu*²⁴ teşerrüfi ile müşerrefler *ve aşḫābīke’n-nucūm, bieyyihimuktedeyhim* [3a] (1) *ihtedeytum*²⁵ beşāreti ile muḫteremlerdür.

²¹ “Sana bilmediğini öğretti.” anlamındaki bu ayetin bütünün anlamı şöyledir: “Allah’ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitab’ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah’ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur.” DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 4:113)

²² “İki evrenin esirgeyen atası Adem’in en çok istenen çocuğu”

²³ Son elçi Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında geniş bilgi için bk. (Fayda vd., 2005: ss. 408-481)

²⁴ “İşte onlar Allah’ın kalplerine imanı yazıp, katından bir güçle desteklediği kimselerdir.” (Elmalı ve Dumlu, 2006: ayet 58:22)

²⁵ Bu söz “Dostlarım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yola ersiniz.” anlamında Kütüb-i Sitte’de ve diğer temel hadis kaynaklarında geçmeyen, zayıf bir hadis olmakla birlikte bu sözü yaygın bir söz olarak ele almamız daha doğru olacaktır (Yardım, 2008: ss. 81-82).

Beyt

Zirve-yi muhabbetest menzilşân

*Hâmil-i devletest (2) maḥmilşân*²⁶

Rıdvanullâhi Te‘âlâ ‘aleyhim ilâyevmi’l-mizân *amma b’ad* bu dâ‘î-yi bîzelîl (3) ve bu ḥaḳîr-i zelîl ya‘ni Hâcı Pîrî-yi pür‘alîl sermâye-yi ḳalîl ile muḳaddemâ ḳuṭbu’l-‘arîḳîn-i sultânü’ (4) l-muḥaḳḳıkîn Mevlânâ Muḥammed Celâlledîn-i Rûmî’nün meşnevîyâtından cild-i evvelin Türkî libâs ile (5) tertîb idüp ba‘zısı eblâgu’ş-şulḥâ ve efzâlü’l-fuzalâ *Huseyn Hârezmî*’nün²⁷ (6) ‘**İbâret-i Fûrs** ile olan icmâlınden ve ba‘zı Mevlânâ Surûrî şerhinün tafşîlâtından (7) ve ba‘zı kelimât-ı tayyibe-yi ekâbir-i dîn ve müṭâyebât-ı mu‘tebere-yi efâzıl-ı ehl-i yakînün elfâz-ı (8) dürerbârlarından ve ḳarîḥayî faḳîrden zuhûr iden ma‘ânî-yi dilpezîrden derc olınup (9) ibtidâsı Hâzret-i Firdevs-âşiyân ve ḳuds-i mekân merḥûm ve maḡfûr *Sultân Süleymân*²⁸ (10) ve intihâsı ḡarîk-i raḥmet-i ḡufrân oğlu *Sultan Selîm*²⁹şâhib-ḳırân ‘aleyhime’r-rahmeti (11) velḡufrân zamânlarında vâḳî olup cevâhîr-i pürzevâhiri deryâ-yı ma‘ârifden şahrâ-yı beyâna (12) ve leṭayif-i pür‘iberi gülistân-ı şafâdan şâhîfe-yi ‘ayâna gelüp taḥrîr olınmış idi lîkîn ol (13) ‘arûs-ı dîlfirîbün niḳâbı merfû‘ ve ḥacle-yi ḥalvetde mestûr ve memnû‘ olan aḥvâlî her ehl (14) ve nâehle ma‘lûm olıcak ṭibâ‘-ı ülül‘arza taṭvîlâtı sebebiyle teneffür ḥâşıl olmaḡın (15) ḥıfz u rabṭa âsân olmaḡıçün intihâb olınmaḡ ḥâṭır-ı fâtırda muşammem idi pādşâh-ı sa‘âdet-i (16) destgâh mazḥar-ı envâr-ı ilâhe’l-müeyyed *bi’inâyetillâh ḥâfîzu bilâdullâh ellezî ‘acezet uḳûlu’l-uḳalâ’i* (17) *idrâk celâluhu vessünnetu’l-fuşaḥâ ‘anbeyâni evşâfîhi şâhibu’l-ḥalḳu’l-kerîm bilḳalbi’s-selîm* [3b] (1) *biluṭfîhi’l-‘amîm*³⁰ *Sultân Murâd ibn Sultân Selîm*³¹ *lâzâle ṭabli şıytı salṭanatîhi fimeşârîḳi’l* (2) *-arż mazrûban ve istîlâ’e şavletîhi ‘alâ’s-saḳfi’s-semâ’i* merfû‘an zamânında bu ḥaḳîr

²⁶ “Onların menzili muhabbetin zirvesidir, yükleri ise devlet (makam, mevki) sahibi olmaktır.”

²⁷ İranlı [Kemâleddîn-i] Huseyn Hârezmî, Celâlledîn-i Rûmî’nin *Mesnevî*’si üzerine Farsça çeviri ve yine aynı yapıt üzerine açılımı çalışmaları yapmış bir sufidir. Huseyn Hârezmî hakkında daha geniş bilgi için bk. (Kurtuluş, 2002: s. 233)

²⁸ Edebiyatımızda devlet yönetimindeki gücü, egemenliği, zenginliği gibi özelliklerle anımsatma sanatıyla çokça beliren Osmanlı sultanlarından Süleyman (ö. 974/1566) hakkında daha geniş bilgi için bk. (Fatih Emecen ve Ak, 2010: ss. 62-75)

²⁹ Kanunî Sultan Süleyman’ın Hürrem Sultan’dan doğma oğlu ve Osmanlı padişahı olan Sultan Selim veya Sarı Selim (ö. 982/1574) hakkında geniş bilgi için bk. (Feridun Emecen, 2009: ss. 414-418)

³⁰ “Allah’ın yardımı ile akıllıların aklından aciz kalan Allah’ın beldelerin koruyucusu, onun büyüklüğünün anlayışı ve niteliklerinin açıklamada açık konuşanların yolu temiz gönül ile onun yaygın iyilikleriyle cömert yaratışın sahibi olan”

³¹ II. Selim’in oğlu III. Murad (ö. 1003/1595) hakkında geniş bilgi için bk. (Kütükoğlu, 2006: ss. 172-176)

bendelerine (3) sancak-ı ‘ālī mīṣāk müyesser olup bir zamān işğāl-i dīvāndan berī ve takāzā-yı dīvān-ı (4) bīemāndan ‘arī olmağıla bu emniyyetüñ huşūline müteṣaddī olup bu birkaç varak (5) sefīne-yi evvele zevrak olsun için bu kayda muḳayyed olunup ‘ömr-i ‘azīzde müsā‘ade vāқи‘ olursa (6) belki bu minvāl üzere şerḫ-i **Meşnevī** altıncı deftere varınca itmāma yetiştirilmek inşā‘allāh (7) taşmīm ve niyyet olinmişdur şer‘at ile‘l-maḳşūd mütevekkilen ‘alellāhi‘l-ma‘būd

(8) Ağāz-ı Şerḫ-i Meşnevī-yi Mevlevī Ḳuddise Sırrahu

(9) Erbāb-ı ḳulüb-i tāhire ve aşḫāb-ı ‘uḳul-ı bāhire ki müstekşifān u esrār-ı bedāyi‘-i fiṭrat (10) müstefihān-ı ebvāb-ı bedāyi‘-i ḳudret dururlar anlara ma‘lūmdur ki **Kitāb-ı Meşnevī Cāmi‘-i Ğavāmız-ı** (11) **Esrār-ı Ma‘nevī**’dür anuñ te‘līf [ü] taşnīfinden murādı tāvāyif-i muḫtelifenüñ irşadı ve mebdē’ (12) ve ma‘ād-ı aḫvāllerinüñ ‘alāṭarīқи‘t-tenbīh inzibātıdır *ve huvellezi yebde‘u‘l-ḫalka ṣumme yu‘ḫduhu*³² (13) kelām-ı ḳadīmi ḳavl-i mezkūrı şādıḳ ve *yemūtu‘n-nāsu ‘alāmā‘āşe ‘aleyhi ve yaḫşuru ‘alā māmāite ‘aleyh*³³ (14) ḫadīşi bu ḫālī nāṭıḳdur mebdē’ ki bidāyet-i fiṭratdan ‘ibāretdür ol ḫazret-i aḫadiyyet (15) ḳatındadır ki mebdē-yi ta‘ayyünāt ve mercī‘-i mükevvenāt oldur *fesubḫānellezi biyedihī melekūti* (16) *kulli şey’in ve ileyhi turce‘ün*³⁴ ‘ālem-i ceberūt ki ervāḫ-ı mücerredenüñ ḳarārgāhıdır ve ‘ālem-i melekūt (17) ki maḫall-i iktisā-yı ḫilḳat-i eşbāḫ-ı laṭīfedür ve ‘ālem-i mişāl ki ‘avālim-i ḡaybiyye ve şehādet [4a] (1) mābeynindedür ‘āmmeyi mevcūdāt ki evṭān-ı aşliyyeyi meş‘ūfe ve mesākin-i muḳaddese-yi (2) me‘lūfede sākinler idi bu ‘ālem-i melek ü şehādet ki anlara menzil-i ḡurbet ve maḫall-i kürbet (3) vāқи‘ olmuşdur ol ṭarafdan gelüp cümleñ rücu‘ı yine ol cānibedür *inne ileynā iyābehum*³⁵ (4) bu ḫāle işāret-i kāfī ve delīl-i vāfīdür bu ḡurbetābād ‘ālem-i kevn ü fesādda sākin olanlar (5) mercī‘ ve ma‘ādlarına tālib olmaḳdan ḫālī degüllerdür ammā nev‘-i insān ki bu ṭarīḳde (6) olan misāfirlerüñ serveri ve muḳarrebān ḫazretüñ pişrevleridür *kuntu kenzen maḫfiyyen* (7)

³² “O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır.” anlamındaki ayetin bütünü ise şu biçimdedir: “O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu O’na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O’nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 30:27)

³³ “İnsan nasıl yaşarsa öyle ölür, nasıl ölürse öyle dirilir.” anlamında bir hadis. Bu hadis metni doğrudan hadis kaynaklarında bulunmamakla birlikte anlamca benzerleri aşağıda belirttiğimiz gibi sıralanabilir: *Buhari, Büyü 49, Müslim, Fiten 8 ve 19 (2884); Müslim, Cennet 83; Müslim, Sıratu‘l-Cenne 84 (2879).*

³⁴ “Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah’ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O’na döneceksiniz.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 36:83)

³⁵ “Şüphesiz onların dönüşü ancak bizedir.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 88:25)

feahhebtu en u'rafe fehalaktu'l-halka li u'rafe ³⁶ iktizası üzere Hazret-i Zāt-ı Ehadıyyetüñ zāt (8) ve şıfâtı ma'rifetinde zümre-yi insān cümleye gālib ve rācihdür zīrā ki k̄ābil-i k̄abūl-i emānet-i (9) kemāl-i ma'rifet anlardan gayrı degüldür ki *innā 'arāznā'l-emānete 'alāsseṁāvāti vel'arzi velcibāli feebeayne* (10) *en yahmilhā* ³⁷ ve *eşfaḳna minhā ve ḥamelehā'l-insānu innehu kāne zalūmen cehūlān* ³⁸ ammā insāndan (11) ḥulāşa-yı āferiniş olanlar daḫı üç kısmdur fırka-yı evvel ol t̄āyifedür ki vaṭan-ı aşlı (12) ve mesken-i ḥaḳīḳīyi dūnyā-yı fānī vāsıtasıyla ve müstelezzāt-ı şehvānī sebebiyle unutmışlardur ki (13) *ricālun lātulhihīm ticāretun ve lābey'un 'anzikri'l-llāhi* ³⁹ te'ālā kavlı bu ḥāl-i müekkid ve bu aḫvāli müteeyyiddür (14) lācerem bu firāḳ odına yanmış ve deryā-yı muḥabbet ve iştıyāka ḡarḳ olmuş t̄āyife *ḥubbu'l-vaṭani* (15) *minelīmān* ⁴⁰ muḳtezāsınca ol ṭarafā rücū' itmekden ḥālī olmazlar ve ikinci fırka ol t̄āyife- (16) dūr ki bu dūnyā-yı ḥarābābādı vaṭan-ı iḳāmet añlayup muḥabbet-i dūnyā 'alemini ḳaldurmuşlar ve nisyān (17) ve noḳsān sebebiyle vaṭan-ı aşlıyi ferāmūş idüp vādī-yi ḥayretde ḳalmışlardur [4b] (1) lācerem bu t̄āyife-yi meḥusenüñ müzekkir ü mürebbīye iştıyācları vardur kemālāt ehlinüñ (2) maḳālātın istimā' itmekle ḥuzūr-ı ḳalb ḥāşıl idüp āteş-i iştıyāḳ anlaruñ sīnesini (3) tenevvüründe iştı'āl eyler anlara mutāba'at ve iḳtidā ile sa'ādet-i ihtidā el virür ve keşāfet-i (4) ḳalb-i zulmānīden ḥalāş olup sa'ādet *allāhu veliyu'l-lezīne āmenū yuḥricuhum minezzulumāti ilā'n-nūrdan* ⁴¹ (5) şecere-yi mev'izet ve irşād şemeresi müyesser olur *inne fiżālike lezikrā limen kāne lehu ḳalbun* ⁴² sırrı (6)

³⁶ “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim ve bilinmek için halkı yarattım.” anlamında bazı tasavvufî görüşlerin temelini oluşturan söz bütünü. Kenz-i mahfî hakkında geniş bilgi için bk. (Aydın, 2002: ss. 258-259).

³⁷ Bu sözcük Kur'an'da “yahmilnehā” biçiminde yazılmıştır.

³⁸ “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 33:72)

³⁹ “O erler, satmanlık ve alışverişin kendilerini Allah'ın zikrinden alıkoymadığı kimselerdir.” Ayetin bütün olarak anlamak için bir önceki ayeti de okumamız gerekmektedir: “Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayetler 24:36-37)

⁴⁰ “Vatan sevgisi, imandandır.” anlamındaki bu hadis hakkında geniş bilgi için bk. <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/vatan-sevgisi-imandandır-sozu-hadis-midir-hadis-ise-sahih-midir.html>. Son erişim: 03.11.2017.

⁴¹ Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.” anlamındaki ayetin bütünü şöyle sürer: “Allah iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sahte tanrılarıdır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdır.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:237)

⁴² “Kesinlikle bunda yüreği olanlar için bir anımsatma vardır.” anlamındaki ayet bütünü şöyledir: “Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 50:37)

aşikâr olur ve üçüncü fırka şol t̄ayifedür ki bu raşadgâh-ı havâdişâtı ‘âlem-i kıdem (7) üzerine tercih idüp bu ribât-ı köhne ve ma’ber-i vîrâne-yi ma’mûre-yi diyâr-ı aşliyyeden (8) mu’teber bildiler bu zıll-ı zâ’il ve mülk-i hâil ile firifte olup muhabbet-i aşlî-yi ferâmûş itdiler (9) *vettebe’a havâhu femeseluhu kemeşeli’l-keleb*⁴³ ve *nesüllâhe fenesihum*⁴⁴ anlarıñ alınlarında t̄ag olup (10) haq söyliyeni istimâc itmediler *ce’alû aşabi’ahum fiâzânihim vesteğsev sıyâbehum* (11) ve *eserrû*⁴⁵ *vestekbarûs tıkbârân*⁴⁶ anlarıñ şânındadır böyle kıyâs ve hayâl (12) iderler ki bu zâhir ‘âleminden gayrı ‘âlem yokdur bu şüretde t̄ayife-yi evvel mürşidân-ı (13) kâmil ve ‘arîfân-ı müstekmildür ve ikinci t̄ayife kâbil-i iktisâb-ı ‘irfân olan erbâb-ı (14) îmândur ve üçüncü t̄ayife aşhâb-ı küfr ü tuğyândur ki anlar ne mürşiddür ve ne (15) müsterşid lâcerem h̄âce-yi kevneyn ü resûl-i şakaleyn ki t̄ayife-yi ülânunı muktedâsıdır (16) *ıkrâ bismi rabbike’l-lezî hâlağ*⁴⁷ ve *bellig mâ unzile ileyk*⁴⁸ tebliği ve irşadı ile me’mûr olup (17) ikinci t̄ayife *feiz*⁴⁹ *kurie’l-kurânü festemi’ü lehu ve enşitü*⁵⁰ hükmi ile istimâc ve inşâta [5a] (1) mahkûm oldılar haqîkatde erbâb-ı kemâlün güftârı kelâm-ı Hazret-i Bârîdür zîrâ (2) anlar nây menzilesindedür anlarıñ nevâsı nefis-i rahmândandır veyâhüd küh meşâbesinde- (3) dür ki şadâsı zemzeme-yi ‘ışk-ı rabbânîdendir niteki Mevlânâ buyurur.

Mâ çu nâyîm ü (4) nevâ dermâ zitust

⁴³ O, isteğinin ardına düştü. Onun durumu, şu köpeğin durumuna benzer.” anlamındaki ayetin bütünü ise şu biçimdedir: “Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer. Âyetlerimizi yalan sayayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:176)

⁴⁴ “Allah’ı unutanlar, onlara (kendilerini, Allah’ın) unutturduklarıdır.” anlamındaki ayetin bütünü ise şu biçimdedir: “Allah’ı unutan, bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır.” anlamındaki bu ayetin metinde alıntılanan bölümün yazımında değişiklik bulunmaktadır. Bu söz topluluğu Kur’an’da şöyle geçer: “nesüllâhe feensâhum” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 59:19).

⁴⁵ Bu sözcük Kur’an’da “ve aşarrû” olarak yazılmıştır.

⁴⁶ “Kulaklarını parmaklarıyla tıkadılar, örtülerini başlarına çektiler ve büyüklükten böbürlendiler.” Ayetin bütünü: “Kendilerini bağışlayan için ben onları ne zaman çağırıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 71:7)

⁴⁷ “Yaratan Rabb’inin adıyla oku!” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 96:1)

⁴⁸ “Sana indirilene duyur.” olarak alıntılanan ayet, bütünüyle şöyledir: “Ey Resûl! Rabb’inden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 5:67)

⁴⁹ Metindeki bu sözcük Kur’an’da “ve izâ” biçiminde yazılmıştır (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:204).

⁵⁰ “Kur’an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin.” Ayetin bütünü şöyledir: “Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:204)

*Mā çu kūhīm ü sadā dermā zitust*⁵¹

Mā çu şaşrancīm enderburd [ü] māt

(5) *Burd ü māt-ı mā tuyī*⁵² *ey hoşşifāt*⁵³

Pes Qur'an-ı Mecid çün kelime-yi evvel ikrā olduysa (6) lācerem haqīkatde **Meşnevī** dağı kelāmullāha tefsīr-i ma'nevī olmağın *bi'şnev* gelmesi ile (7) ibtidā olındı nitekīm buyurur kıddise sırrahu.

1

بشنو این نی چون شکایت میکند

از جدایها حکایت میکند

Bi'şnev in ney çun şikāyet mīkuned

(8) **Ez cudāyihā hikāyet mīkuned**⁵⁴

⁵¹ “Biz ney gibiyiz ve bizdeki ses sendendir. Biz dağ gibiyiz ve bizdeki ses sendendir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁵² Bu sözcük, Şifâyî açıklamasında “zitust” sözcüğü yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 184). Tâhirü'l-Mevlevî'de ise bu sözün yerine “zi tüst” sözcüğünün yazıldığı görülmüştür (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 376).

⁵³ “Biz kazanmada, kaybetmede satranç gibiyiz. Ey güzel sıfatlı! Kazanmamız kaybetmemiz sendendir.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 54)

⁵⁴ “Şu neyin nasıl şikāyet etmekte olduğunu dinle. Onun nevâsı ayrılık hikâyesidir.” (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 49)

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند

از نفرم مرد و زن نالیده‌اند

K'ez neyistān tā merā bu'brīdeyend

Eznefirem⁵⁵ merd ü zen nālīdeyend⁵⁶

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بکویم شرح درد و اشتیاق

(9) Sīne ḥāhem şerḥa şerḥa ezfirāk

Tā begūyem şerḥ-i derd u⁵⁷ iştīyāk⁵⁸

Çün (10) şeyḥ-i kāmīl ü pīr-i mükemmel kırā'at ile me'mūr oldı ise bidāyet-i fıtrat-ı aşlīsinden (11) haber virür kemā kâlellāhu te'ālā **ıkrā' bismi rabbike'l-lezī ḥalaḳ ḥaleḳa'l-insāne min'alaḳ**⁵⁹ mürşid-i (12) kāmīl beşeriyet vücūdını nefy itmek ve kuyūd-ı enāniyyeti ref' eylemek maḳāmında neye müşābihdür (13) nāyzenüñ nefesi Ḥazret-i Ḥaḳḳ'ıñ taşarrufi taḥtındadır veyāḥūd kātib elinde ḳalem gibidür ki teslīmi (14) sebebiyle vāsītā-yı ta'līm olmuşdur binā'en 'alāzālik erbāb-ı işārāt **ıkrā' ve rabbuke'l** (15) **-ekrem ellezī 'alleme bilḳalem 'alleme'l-insāne mālem ya'lem**⁶⁰ āyet-i kerīmesi ile bu ma'nāyı fehm (16) itdiler ki vāsītā-yı zuhūr-ı sırr-ı mektüm ve rābıtā-yı cemī'i 'ulūm olan vücūd-i Muḥammedīdür (17) aña binā'en ḥazret-i ḥāce 'aleyhisselām buyurmuşlardır ki **levlā'l-ḳalemu lemmā ḳāme'd-dīni** [5b] (1) **ve**

⁵⁵ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hâlet Efendi 171 (HE171) numarası ile kayıtlı olan yazma eserde bu sözcük “dernefirem” biçiminde yazılmıştır (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: 6).

⁵⁶ “Beni kamışlıktan kestiklerinden beri erkek-kadın herkes ağladı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

⁵⁷ HE171'de “ve” bağlacı kullanılmamıştır (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: 6). Fakat bu sözcükleri “derd-i iştīyāk” biçiminde tamlamalı okumak daha uygun olacaktır.

⁵⁸ “Özlem derdini anlatabilmem için ayrılıktan dilim dilim olmuş bir yürek isterim.” (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: s. 33)

⁵⁹ “Yaratan Rabb'inin adıyla oku! O, insanı bir aşılınmış yumurtadan yarattı.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayetler 96:1-2)

⁶⁰ “Oku! Senin Rabb'in en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayetler 96:3-5)

*lāşiletu'l-‘ayşî ve kelimetun tayyibetun evvel māḥalkullāhi rūḥ ve evvele māḥalaḳallāhu'l-ḳalem*den⁶¹ (2) daḡı bu nükte zāhirdür ve ba‘id degüldür ki Ḥazret-i Mevlevî ḳuddise sırrahu bu nāyı kendüye (3) işāret itmiş ola ‘ālem-i ḡayb u maḳām-ı ḳurb iftirāḳından şikāyet idüp ol maḳām-ı (4) ḳurbdan cüdā düşen ṭāyife-yi ma‘ād ve merci‘lerine *inne ilā rabbike’r-ruc‘ā*⁶² mūcibi ile taḥrīz (5) eylemiş ola neyistāndan murād ki ‘ālem-i İlāhīdür *merd ü zen nālīdeyend* didügi ‘aḳl (6) u nefis ḫāletleridür ‘ālem-i ḡaybda iken bunlaruñ arasında ihtilāfāt yoḡ idi (7) bu ḫālāt ‘ālem-i ecsāma geldükden soñra olmaḡın yine evvelki ḫālī isteyüp (8) feryād iderler nāy ḫāl dili ile eydürür sīne isterüm ki derd-i iştiyāḳı aña söyleyem (9) veyāḫūd kendü sīnemi *işrah lī sadr*⁶³ ḫükmi ile şerḫa şerḫa itmek dilerüm (10) dimiş ola *femmā mazmūn-ı evvel* andan eşbeh ve evcehdür eydür ey ‘aşıḳ-ı dılnevāz (11) sen daḡı nālede nāya demsāz olup vaṭan-ı aşıye rücū‘da hemrāz olmaḡ gerek sen ki (12) yine evvelki sa‘ādet belki daḡı ziyāde taḳarrüb müyesser olup maḳām-ı ḳurba yetişesin nitekim (13) buyurur.

Meşnevî

4

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش

باز جوید روزگار وصل خویش

Her kesî kû⁶⁴ dūr mând ezaşl-ı ḫ’îş

Bāzcüyed rüzgār-ı vaşl-ı ḫ’îş⁶⁵

(14) Zümre-yi insān filḫaḳīḳa cevher-i rūḫānī ve laṭīfe-yi rabbānīden ‘ibāretdür bu ḳālīb-ı (15) zūlmānī ve heykel-i cismānī ile muşavver degüldür bu ḳafes-i müseddesde giriftār olmadın (16) ol şehbāz-ı bülendpervāzuñ āşiyānı ḫazāyir-i ḳuds u mecālis-i üns idi ki ‘aleddevām (17) bāḡ-ı müşemmen-i Firdevs’de ṭāvusleyin cevelān

⁶¹ “Şayet kalem olmasaydı dinin doğrulması, yaşamın bağı ve güzel kalem olmazdı. Allah’ın ilk yarattığı ruh ve kalemdir.”

⁶² “Şüphesiz dönüş ancak Rabb’inedir.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 98:8)

⁶³ “Gönlüme genişlik ver.” anlamındaki ayetin bütünü şöyledir: “Dedi: Ya Rab! Benim göğsüme genişlik ver.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 20:25)

⁶⁴ Şifāyî açıklamasında bu sözcük “k’ū” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 86).

⁶⁵ “Aslından, vatanından uzaklaşmış olan kimse, orada geçirmiş olduğu zamanı tekrar arar.” (Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 55)

ve ol ŧem^ç-i pürnürüñ huzürında pervâne gibi deverân [6a] (1) iderdi ve bu ecrâm-ı süflî ve heyâkil-i ‘ulvî anuñ zîr-i bâl-i himmetünde beyzâdan kemter görünürdi.

(2) *Şîr*

Eger bâyedet keşf-i esrâr-ı cân

*Ḳuli’r-rûhu min emri rabbî biḥ’ân*⁶⁶

Dilâ dîde bu’gşâ bibîn (3) *aşl-ı ḥ’îş*

*Pes ânki bicü devlet-i vaşl-ı ḥ’îş*⁶⁷

Ġam-ı vuşlat ernîst ey merd-i dîn

(4) *Bicü evvelâ dîde-yi aşl bîn*⁶⁸

Ki bâzdânî ki aşl-ı tu kîst

*Derîn ḥâkdân bûdenet behr-i çîst*⁶⁹

(5) *Ezân beste-yi firḳatend in firâḳ*

*Ki du rindân-ı mecma^ç-ı cem^ç-i Ḥaḳ*⁷⁰

‘Âlem-i ḳurbda iken ol murġ (6) vişâl-i sa‘âdet-i ittişâl ve lezzet-i üns-i Ḥazret-i Zülcelâl ḳadrin alâḫarîḳu’l-kemâl bilmez (7) ve añlamaz idi nâz ve niyâz ḫazret-i mecîd-i ḫaḳîḳî anı iḳtizâ eyledi ki anı derd-i iftirâḳ ile (8) mübtelâ eyleye ve miḫnet ve belâ pütesinde iridüp âteş-i firḳat birle riyâzet çekdüre (9) tâ ki ol daḫı esb-i ŧevḳ ile meydân-ı ‘anâda vaḫan-ı ašlî yolın tutup müteveccih-i bârgâh-ı (10) vişâl ola ve sa‘âdet-i ittişâle yetişüp lezzet-i üns tekmiâl eyleye ve vuşlat ḳadrin (11) tamâmiyle bilmiş ve añlamış ola nitekim dimişlerdür.

⁶⁶ “Eġer can sırrını ortaya çıkarmak istersen “De ki: Ruh Rabb’imin emrindedir.” ayetini* oku.” * “Sana ruhtan sorarlar. De ki: “Ruh Rabb’imden gelir. Size verilen bilgi ise pek azdır.” 18:85 (Yüksel, 2013: s. 254).

⁶⁷ “Ey gönül, gözünü aç ve kendi aslını gör, ondan sonra kendi kavuşma (vaslının) devletini ara.”

⁶⁸ “Ey din adamı, kavuşma üzüntüsü olmadığında öncelikle gerçeği gören göz ara.”

⁶⁹ “Özünün kim olduğunu açıkça bilersen bu dünyada bulunuşunun nedenini de bilirsin.”

⁷⁰ “Bu fark, ayrılık bağlarındanır ki (onunla bağlı olanlar) Haḳ’ın çoğul katından (toplama, cem’ huzurundan) uzaktırlar.”

Şîr

Ān geh ezşehr ü zih'îşân berḥorî

(12) K'ez ġarîbî renc ü ġurbethâ berî⁷¹

Zân ki şîrîni-yi lezzât-ı maḡarr

Hest berendâze-yi renc-i sefer⁷²

(13) Ol sebebden anı 'âlem-i ḡurb ve civâr-ı ḡazret-i rabb-i 'izzetden ayırıp mülk ü melekût (14) 'âlemlerinden ve sâyir 'avâlim-i muhtelifeden 'ubûr itdürüp her 'âlemüñ ḡazâyinini aña müşâhede itdür- (15) diler ve ol 'âlemüñ cevâhir ü defâyinini ġüşâde idüp anuñ zübde ve ḡulâşasını (16) aña 'arz itdiler tâ ki anlaruñ her birine ülfet tutmaġıla cemâl-i ḡazrete olan nâyire-yi iştiyâkları (17) bir miḡdâr teskîn ola ve 'âlem-i ġayra olan vaḡşeti tedricile zâyil ola ve anlardan [6b] (1) ba'zısına **sebeḡat rahmeti**⁷³ ḡızânesinden ḡil'at-ı rahmet yetişmekle çâşni-yi (2) câm-ı elestden dimâġlarında bâḡî kalan ḡâlet zâ'yil olmayup ve ḡiçbir nesneye (3) iltifât itmeyüp naḡar-ı evvelde ḡaldılar lâcerem **ellezîne sebeḡat lehum minnâ'l ḡusnâ**⁷⁴ zümresine (4) vâşıl oldılar pes aġyârdan perḡîz idüp yâr-ı ġamḡ'âruñ şevḡinden ḡiçbir mekânda (5) ḡarâr bulmadılar **ve siḡallezînetteḡav rabbehum ilâ'l-cenneti zumerân**⁷⁵ ḡavli ile bîsevḡ na'îm-i cennete dâḡil (6) olmuş iken ġirü bu beyti ezber oḡudılar.

⁷¹ “Yabancılıktan zahmet ve mihnetler çektiġin zaman şehrinden ve yakınlarından nasiplenirsin.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 434)

⁷² “Ancak kalınacak yerin tatlılıġı ve lezzetleri, yolculuġun zahmeti ölçüsündedir.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 434)

⁷³ Tam tümcesi “**sebeḡat rahmeti 'alâ ġaḡabi**” olan bu hadis-i kudsi, “Acımam, kızgınlıġımı geçti.” anlamındadır.

⁷⁴ “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar.” anlamındaki ayetin bütünü şöyledir: “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 21:101)

⁷⁵ “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir.” diye başlayan ayetin bütünü şöyledir: “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere ġirin buraya, derler.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 39:73)

Şîr

Beyād-ı ü bûd dūzah merā hoşter zışad cennet

(7) *Velî dūr ezcemāl-i ü çu dūzah cennetü'l-me'vā*⁷⁶

Eger didār nen'māyed bemuştākān-ı dilhaste

(8) *Çi nef'-i ezravza-yı rızvān çı sūd ez sāye-yi Tūbā*⁷⁷

Bu tâyife-yi memdūha tâyife-yi ulā-yı (9) mezkûredendür ki anlaruñ mişdāk-ı hâlleri bu şîr-i laţîfden ma'lûmdur.

(10) Şîr

Ānān ki rubūde-yi elestend

Ez'ahd-i elest bāzmestend

Dermenzil derd beste pāyend

(11) *Derdāden cān küşāde destend*

Tā şerbet-i bîhodî çeşîdend

Ezbîm ü ümîd bāzrestend

(12) *Fānî zihod bedüst-i bākî*

În turfe ki nîstend ü hestend

În tayifeyend ehl-i tevhid

(13) *Bākî heme h'îştēn perestend*⁷⁸

⁷⁶ “Onun anısıyla benim için cehennem yüz cennetten daha iyidir, fakat onun yüz güzelliğinden uzak olduğumda Me'va Cenneti bile benim için cehennemdir.”

⁷⁷ “Eğer hasta gönüllü isteklilerine yüzünü göstermezsen onlar için cennet bahçesinden ve Tuba ağacının gölgesinden ne yarar gelir.”

⁷⁸ “Elest buyruğuna kendilerini kaptırmiş olanlar, O Elest meclisinin sözünden esrimişlerdir. Dert durağında ayakları direnmiş, kalmıştır onların, Can vermede elleri açıktır onların. Kendilerinden geçiş şerbetini içmişlerdir de. Korkudan da geçmişlerdir, umuttan da. Benliklerinden, varlıklarından geçmişler, sevgiliyle var olmuşlardır; Şaşılacak şey şu ki onlar hem yok, hem vardır. Birlik ehli olan kişiler bunlardır işte; Bunlardan başkaları, hep kendilerine tapanlardır.” anlamındaki dizeler Şeyh Bahayî'nin gazelinden alınmıştır. Ancak aynı şiir metni Celâleddîn-i Rûmî'de de geçmektedir (“Ganjoor”, 2010. <https://ganjoor.net/bahae/divan-baha/ghazal-baha/sh9>; “Ganjoor”, 2010.

Ve bunlardan gayrı bir bölüğü dağı her ne gördiler ise (14) ülfet tutup mülk ü melekütüñ ğarāyib ü ‘acāyibine muvāneset itdiler *feemmā kehkehe innehu lirabbikum* (15) *feeyyām dehrikum nefehāt*⁷⁹ gülzārından bir şemme anlaruñ meşāmm-ı cānlarına yitişdükte.

Şi‘r

(16) *Ez bāġ būy-ı nāfe-yi tātār mīresed*

*Ya’nī nesīm-i turre-yi dildāri mīresed*⁸⁰

Būy-ı benefşe vu gül ü nesrīn (17) *u sunbulest*

*Yāhūd nesīm-i tabla-yı ‘attār mīresed*⁸¹

Ol bir sâ’atde būy-ı gülzār-ı vaţan [7a] (1) anlaruñ dimāġın mu‘attar idüp kayd-ı ta‘allükātı kaţ‘ itmek isteyüp hemāndem bu terennümātı (2) izhār itdiler.

Şi‘r

Sīne perdāhtem ezher çi temennā-yı tū nīst

Kārem eknūn baġr-ı endīşe-yi (3) *sevdā-yı tū nīst*⁸²

Ve ğāhī yetmiş biñ hicāb-ı zulmānī ve nūrānī anlaruñ nazarı katında mesdūd (4) olup girü ve ta‘allükāt-ı māsivāya meşġül olırlar ol hālde maġbūb-ı ħaġikī ‘ışķbāzlık (5) yüzinden zebān-ı ilhām ki berīd-i ‘ālem-i aşlīdür anlaruñ ğüş-ı hūşlarına bu nidāyı yitüşdirdi (6) ise.

<https://ganjoor.net/moulavi/7m/m4/sh2/>;

Şimşekler,

2005.

http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/Mecalis_i_Saba.pdf Son erişim: 13.06.2018).

⁷⁹ “Şüphesiz Rabb’inizin yaşadığımız günlerde üflemeleri vardır.” anlamında hadis (Sinanoğlu, 2009: s. 56).

⁸⁰ “Birlik ehli olan kişiler bunlardır işte; Bunlardan başkaları, hep kendilerine tapanlardır.”

⁸¹ “Menekşe, gül, nesrin ve sünbül kokusudur yahut attarın tablasının esintisi gelir.”

⁸² “Göğüs gerdim senin dışında istediğim her şeye. Artık seni düşünmek dışında hiçbir işim yoktur benim.”

Rubā'ī

Yārī ki hemîşe der vefâ-yı mâ bûd

Kâreş heme besten rızâ-yı mâ bûd

Bîgâne (7) çunân şud ki nemîdâned kes

*Gerded heme 'omr âşnâ-yı mâbûd*⁸³

Bu hârmenî oda yanmış t̄ayife (8) 'ömürlerin bâda virüp şaman dâneden ayru düştiği gibi vaţan-ı aşlıden cüdâ düşdiler (9) 'ışkbâzlık silsilesi müteharrik olduğı zamânda bîbâk Hâzret-i Mûsâ gibi (10) *in hiye illâ fitnetuke*⁸⁴ ta'nı ile zebândırâzlık idüp gâhî maħcûb olan 'âşıklar şikâyet (11) tarîkiyle bu gûne kelimât eylediler şî'r-i Mevlânâ Kuddise sırrahu.

Seng mezen bertaraf-ı kârgêh-i (12) şîşegerî

Zahm mezen berciger-i haste vü haste cigerî

Pîş zizindân-ı cihân bâtu bedem (13) men hemegî

Kâş berîn dâmgehem hiç nebûdî guzerî

Çend biguftem ki hõşem hiç sefer mînerevem

(14) *În sefer-i şa'b niger reh zi'alâ tâ beserî*

Luţf-ı tu bi'frîft merâ guft berev hiç merem

(15) *Bedraķa bâşed keremem bertu nebâşed haţarî*

Çun beğarîbî berevî ferce kunî puhte şevî

(16) *Bâzibiyâyî bevaţan bâhâberî purhunerî*⁸⁵

⁸³ "O sevgili ki hep bana bağılı, vefalı olmuştur. İşi hep benim rızamı almak olmuştur. Öyle yabancılaşmış ki kimse bilmez, nedendir ama o bir ömür bizim aynı tanıdığımız olmuştur."

⁸⁴ "Bu, senin sınavından ayrı bir şey değildir." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:155)

⁸⁵ "Şişecinin iş yurduna taş atma... Ciğeri yaralı birisinin ciğerini yaralama. Dünya zindanına düşmeden önce boyuna seninleydim ben; keşke şu tuzağa yol uğratmasaydım. Sana kaç defa söyledim: Hoşum ben, hiç yolculuğa çıkmam dedim... Gel de şu sarp yolculuğa bak; tâ yücelerden yeryüzüne dek bir yolculuk. İyiliğin yolladı beni, git, hiç ürkme; Sana bir zarar gelmez; keremim kılavuzluk eder, dedi. Gidersen açılırsın, pişer-olgunlaşırsın; her şeyden bilgin olarak ustalıklı-

Girü ol misâfir rāh-ı ğurbet olan ğarīblere çäre (17) -sāzlık ve dilnüvāzlık yüzinden bu nidā-yı hōşedā yitüşür ki *ellā tāle* [7b] (1) *şevķu'l-ibrāri ilā liķā'ie ve inni eşeddu şevķān lehum*⁸⁶ evvel hālde silsile-yi irādet (2) bizüm tarafımızdan harekete gelüp muħabbet güneşi meşiyetimiz matla'ından işrāk eyleyüp nesīm-i (3) şevķ-i rızāmuz ravzasından *yuħibbuhum yuħibbūnehu*⁸⁷ avāzesi ile zuhūr itmişdür (4) kablelvücüd siz bizi h'astār ve talepkār degüldüñiz sizüñ vücüduñızdan öñdin (5) ben sizi isteyici idüm ğāhī ma'şūķ-ı haķīķi tarafından 'āşık-ı dilhasteye bu şüretde (6) hıtab olur ki.

Şi'r

Munker beher güdāyī ki tu hāş ezān-ı māyi

Mefrūş h'ış arzān ki (7) tevbesi ğirān bahāyī

Bat'sā şikāfdur yā ki tū mūsā-yı zamānī

Bedrān kabā-yı meh kerem (8) zinnūr muştafā-yı

Bestān zid yū hātīm ki tūyī-yi bicān-ı selīmān

Beşgin sipāh iħter ki (9) tū aftāb rāyī

Çu halīl rūdur āteş ki tū hāliš u dilh'ōşī

Çu hazır hūr āb-ı hayvān ki (10) tū cu her bıkāyī

Buksel zebi şülān meşnū karīb ğulān

*Ki tevāz şerīf aşilī ki (11) tu ez bulend cānī*⁸⁸

becerikli bir durumda yurduna gene döner-gelirsin diye kandırıyorsun beni.” (Mevlânâ Celāleddin Rûmî, C. 7, 1992: s. 220)

⁸⁶ “İyiler, beni uzun süredir özledi ve ben onları daha çok özledim.” anlamındaki hadis metninde bazı yazım değişiklikleri bulunmaktadır. Son erişim: 04.11.2017. <http://islamport.com/k/mjl/6410/35629.htm>

⁸⁷ “Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever.” anlamındaki ayetin bütünü şöyledir: “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfü ve ilmi geniştir.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 5:54)

⁸⁸ “Her yoksula bakıp durma; sen bizim has adamımızsın... Kendini ucuza satma; pek ağır bir değerin var senin. Sopyyla yar denizi, zamanın Mûsâ'sısın sen... Yırt Ay'ın kaftanını, Mustafâ'nın

Egerçi birkaç gün zulmānī ve nūrānī hicāblarda maḥcūb idüp kendü cemāl-i (12) bākemālūmi perde-yi ihticābda mestūr itdüm ise böyle degüldür ki bilküllüye silsile-yi muḥabbet (13) munkatı‘ veyāḥūd āyine-yi cemāl-nümā-yı meveddetimüz ğubārpezīr olmuş ola līkin bizüm cemāl-i bākemālīmüzün (14) zīneti suḥtegān-ı āteş-i ‘ışk olan ‘āşık-laruñ ah-ı sūznāki ve āstāne-yi kibriyāmuzuñ yüzi (15) şuyı derd ü iştıyāk ile ālüfte olan derdmendlerün müje-yi ḥünbāridur bu rāh-ı pür (16) ḥatırı feth iden āh-ı cigersüz ve eşk-i çeşm-i nedāmet efrūz dur tīz ol ki ol hicābı (17) sizün başar-ı bībaşiretünüzden ref‘ eyleyüp çeşm-i cihān bīnünizi Ḥudābīn eyleyem hele birkaç gün [8a] (1) āteş-i ḥasret ve pūte-yi miḥnetde yanup ḥālīş olduğdan şoñra vatan-ı aşlı arzūsını (2) kaṭ‘ eylemeyüp rāh-ı talebde pūyān u cūyān oluñuz zīrā bir ulu sa‘ādetden girü kalanların (3) nişānı derd ü talebdür.

Meşnevī

Ānki evvel⁸⁹ şāhid ü ḥōş rū buved

Çun⁹⁰ siyeh gerded (4) tedārik cū buved⁹¹

Murg-ı perrende çu māned derzemīn

Bāşed enderguşsa vü derd ü enīn⁹²

(5) Murg-ı ḥāne berzemīn ḥōş mīreved

Dāne çīn u şātır demkeş mīdeved⁹³

Zānki ü ez aşl (6) bīpervāz buved

Vān diger perrende vü pervāz buved⁹⁴

ışığındansın sen. Can bakımından Süleyman’sın, al yüzüğü şeytandan... Düşüncede, karar verişte güneşsin; kır yıldızların ordusunu. Katışıksızsın, gönül çekicisin; Halil gibi gir oda... Ölümsüzlüğün özüsün, Hızır gibi iç yaşam suyunu. Asılsız kişilerden kesil, gulyabanilerin aldatışlarına kulak asma; çünkü sen çok yüce bir soydansın; çünkü sen pek yüce bir yerdensin.” (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, C. 7, 1992: s. 265)

⁸⁹ HE171’de bu sözcüğün yerine “روزی” sözcüğü kullanılmıştır (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 2015: 225)

⁹⁰ HE171’de bu sözcüğün yerine “کر” sözcüğü kullanılmıştır (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 2015: 225).

⁹¹ “Bir gün güzel ve güzel yüzlü olan kişi siyahlaşırsa, çare arar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 618)

⁹² Bu beyit HE171’de “حنین” sözcüğü ile bitmektedir (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 2015: 225).

⁹³ Bu dize HE171’de “دانه چین و شاد و شاطر می دود” biçiminde kendini göstermektedir (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 2015: 225).

⁹⁴ “Çünkü o, soy itibarıyla uçmaz; diğeri uçar ve kanat çıkar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 618)

Ve eger nāydan murād vücūd-ı mürşid-i kāmīl (7) olmadığı taqdīrce daḥı nazarı mekşūf olanlara isti'āre tārīkī olmamak kābīldür ki (8) cümle-yi mevcūdāt ḥaḳīkatde sūḥandān ve sūḥangūylardur anlardan her vechle mütenaşşıḥ ve mütenebbih (9) olmak cāyīzdür ki anlar cemādīlīgī ḥālīnde ḥaḳīkatşīnās olıcaḳ insān olanlar insānlıgı (10) mertebesinde niçün ḥaḳşīnās olmayalar maḥcūb olanlara ḥod isti'āre ve temşīlātdan (11) daḥı çāre olmadığı zāhīrdür nāydan murād yine kendüsi olduğu taqdīrce daḥı maḥall-i (12) teşnī'dür ki çün neyi ki neyistāndan ḳaṭ' eylediler evvelki ḥālde talep itmegile (13) bu kadar nāle ve sūz izḥār idicek siz ki civār-ı ḥazret-i melik-i müte'āl ve bārgāḥ-ı kibriyā (14) ve celālden dūr olmuş olasız yine evvelki ḥālī talep itmemegün vechi nedür eyyām-ı (15) vuşlat-ı yāri arzū eylemeyen meger ki būy-ı 'ışḳdan ḥaberdār olmaya bu ḥālet-i (16) ġarībe ve 'acāyib-i 'azīmedür ki cümle-yi kā'ināt 'azamet-i kibriyā ve celāldede serkeşte iken (17) Ḥazret-i Eḥadiyyet bir avuç topraḳa 'izzet idüp kemāl-i 'ināyetinden ol ḥāksiriştün sīnesini [8b] (1) ḥazīne-yi esrār-ı celāl ve ḳalbini mehbiṭ-i envār-ı cemāl itmiş ola ve 'ilm-i ḥilāfetini berser-i eflāk (2) idüp **teḥalleḳu biḥlākīllāḥ**⁹⁵ ḥil'atini egnine⁹⁶ giyürmiş ola 'alelḥuşuş ki **se nurīhim** (3) **āyātīnā filāfāḳı ve fienfusihim ḥattā yetebeyyene lehum enneḥul ḥaḳḳ**⁹⁷ işāreti senün zātuḥnda emānet (4) ḳonulmuş ola zīrā ki insān zāḥir yüzinde mecmū'a-yı cemī'i 'avālimdür ve bāṭın yüzinde (5) mücellā-yı āyine-yi Ḥazret-i Eḥadiyyetdür münāsib olan ol idi ki kār-fermāyī vü naşīḥat (6) güzārsız olayduḥuz līkin sizün naşīḥat ḳabūl itmeḥuz gāḥ olur ki ḥurūşını ve kāḥ (7) cūş-ı mey ve gāḥ ḥarekāt-ı felek ve gāḥ tesbiḥāt-ı melek ve gerdiş-i rüzgār ve çarḥ-ı devvārdandur (8) ġanī faḳīrden ve başīr zārīrden zekād u rāḥnümālīḳ talep itmek münāsib görünmez sālīki (9) rāḥ-ı ḥaḳīkat evvelā kendü vücūdına mürāca'āt itmek gerekdür ki **men 'arefe nefseḥu feḳad 'arefe rabbeḥu**⁹⁸ (10) ḥāletī zūḥūr eyleye ve eger bu tārīḳde rāḥnümā lāzım ise gönli muḥabbet āteşine yakup ḥālīs itmek (11) lāzımdur tā ki ḳābil-i āteş-i cezbe-yi ilāhiyye olup **cezbe'tun**

⁹⁵ "Allah'ın ahlākıyla ahlāklanın."

⁹⁶ "Sırt, arka" anlamında Türkçe bir sözcük. Son Erişim: 14.03.2017. <http://www.sozce.com/nedir/106900-egn>.

⁹⁷ "Varlığımızın delillerini, (evrendeki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun." anlamındaki ayet şöyle sürmektedir: "Varlığımızın delillerini, (kainattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabb'inin, her şeye şahit olması yetmez mi?" (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016:)

⁹⁸ "Kendini tanıyan, Rabb'ini tanıır." anlamında hadis.

*mincezebātî'r-rahman tuazî 'ameli's-şakaleyn*⁹⁹ (12) sa'âdeti el vire cezebât-ı ilâhiyye rāhberliği ile sâyirüñ irşādından kişi mustāgnî olur.

(13) *Şi'r*

Ḳalem derkiş ü derd u gītî raḳam zen

Ḳadem der ne vü rehnumāyî taleb kun

Heme derd-i çeşm-i tū (14) şud hestî-yi tū

*Şev ez nîstî tūtiyā-yi taleb kun*¹⁰⁰

Şöyle ki bu zümreden olmayıcaḳ lâbüdd (15) naşihâtı neyden istimā' idüp ḥaberi andan almaḳ gerek.

Meşnevî

5

من بهر جمعیتی نالان شدم

جفت بد حالان و خوش حالان شدم

Men beher cem'iyetî nālān şudem

(16) **Cuft-i bed ḥālān u ḥoş-ḥālān şudem**¹⁰¹

⁹⁹ “Rahman’ın cezbelerinden bir anlık cezbe, bütün ins ve cinin amellerine denktir.” anlamında bir hadis (/hadis-i kudsî).

¹⁰⁰ “Kalemimi çıkart ve iki cihanın da üzerini çiz. Adım at ve yardım dile. Artık senin gözünün acısı bütün varlığın olmuştur. Yokluktan var ol ve sürme taşı dile.” anlamlı bu şiir Şair Hâkânî’ye aittir. Erişim: 02.01.2017, <https://rasekhoon.net/article/show/178330>.

¹⁰¹ “Ben her toplulukta ağladım, iyilere ve kötülere eş oldum.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

هر کسی از ظنّ خود شد یار من

از درون من نجست اسرار من

Her kesî ezẓann-ı ħod şud yâr-ı men

Ezderûn-ı (17) men necust esrâr-ı men¹⁰²

سر من از نالهٔ من دور نیست

لیک چشم و کوش را آن نور نیست

Sırr-ı men eznâle-yi men dūr nist

Lîk çeşm ü güşrâ an nūr nist¹⁰³

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست

لیک کس را دید جان دستور نیست

[9a] (1) Ten zicân u cân ziten mestûr nist

Lîk kesrâ dîd-i cân destûr nist¹⁰⁴

Ebyât-ı mezkûr (2) anı müş'irdür ki istimâ'-ı nağamâtta her kişi vecd ü ħâlâtı ve zevk ü maĥâmâtı ve medâric seyri (3) miĥdâridur nite ki Bağdâd bâzârında bir bakĥâl çağırur ki *mâbekâ 'indenâ illâ vâhidun*¹⁰⁵ (4) *Şeyh Şibli*¹⁰⁶ meger ol sâ'atde esrâr-ı celâl-

¹⁰² "Herkes kendi düşüncesine göre bana arkadaş oldu, içimdeki sırları araştırmadı." (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁰³ "Sırrım ağlayışımın ayrı değil, fakat göz ve kulağın o ışığı yok." (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁰⁴ "Beden ruhtan, ruh bedenden saklı değil, fakat ancak kimsenin ruhu görmesine izin yok." (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁰⁵ "Yanımızda birden başkası kalıcı değildir."

¹⁰⁶ İlk sufilerden olan Ebu Bekir Şibli'nin yaşamı hakkında geniş bilgi almak için bk. (Gürer, 2010: ss. 125-126)

i vahdāniyyetde mütēhayyir idi semā' vaqtine muvāfik (5) olup *hel kāne illā vāhid*¹⁰⁷ diyü buyurdılar ve bir def'a dağı yine bir merd-i baqqāldan *elḥiyāru 'aşaratu (6) bidāniq*¹⁰⁸ didügi ḥaberi işidicek na'ra vurup bāzār-ı ḥaḡda nīkūkārlardan on (7) ḥiyāruñ kıymeti bir deng olıcaq eşrāruñ ḥālī nice olur diyü feryād eyledi.

Şi'r

(8) *Ey bādil-i şikeste turā kār āmede*

Derd-i tu merhem-i dil efkār āmede

Dīde-yi metā'-ı kalb merā şad hezār 'ayb

(9) *V'anki zer vey luṭf ḥaridār āmede*¹⁰⁹

*Şeyḥ 'Abdurrahman Sülemī*¹¹⁰ rahmeten 'aleyh buyurur ki *Ebū 'Osmān* (10) *Mağribi*¹¹¹ ḥuzūrına vardum bir kimse kıyudan şu çekerdi şeyḥ buyurdu ki ey 'Abdurrahman (11) bilür misen ki bu kıuyı ne söyler girü buyurdılar bu kıuyı Allāh Allāh dir ve menkūldür ki (12) Ḥazret-i Esedullāhu'l-ğālib *'Alī ibn Ṭālib*¹¹² kerremullāhu vecheh nākūsuñ āvāzını işidüp (13) aşḥābına buyurdu ki bilür misiz bu nākūsı ne söyler didiler bilmezüz buyurdılar ki (14) *subḥānal'lāhi ḥaqqān ennelmevlā yebkā*¹¹³ dir bes kāmīl olanlar ḥaberī nākūsdan alurlar 'aceb budur ki (15) sen nāydan ḥaber alup sırrı nedür bilemezsiz bir ma'denden demür iḥrāc iderler (16) aşlı bir iken birinden ḥayvānāta na'l ve birinden pādşādlara āyine yaparlar lābüdd medāric (17) mütēfāvītdür muḥaşşıl-ı neyden ḥaber alanlar bu vechle añladılar ki gūyā ney dir ki ben her [9b] (1) cem'ıyyetde yāruñ firākın çeküp derd ü iştiyāk u envā'-ı firāk ile nāle iderüm (2) eger bed ḥāldür ve eger ḥoş ḥāl herkes kıudreti ve kıābiliyyeti miqdārı ṭab'ına göre benüm ile (3) yār-ı ġamgūsār ve demsāz ve hevādār olurlar benüm sırrum nāle-

¹⁰⁷ Sadece bir mi idi?"

¹⁰⁸ "On salatalığın [fiyatı] dirhemini altıda biridir."

¹⁰⁹ "Ey kırılmış yürek, sana iş düşmüş. Senin derdin insanların yüreğine merhem olmuş. Görmüş benim binlerce kusurla dolu kalbimi. Buna rağmen merhametten, onu almaya gelmiş." anlamındaki bu şiir Hallâc-ı Mansur'a aittir.

¹¹⁰ Kur'an öğretimiyle ilgilenen ilk bilgin olarak tanınan Sülemî (Ebu Abdullah eş-Şii) hakkında geniş bilgi için bk. (Demirci, 1994: s. 87)

¹¹¹ İlk sufilerden olan Ebu Osman el-Mağribî hakkında bilgi için bk. (Elmalı, 1994: ss. 208-209)

¹¹² Hz. Muhammed (s.a.v.)'in damadı olan sahabe Hz. Ali hakkında bilgi için bk. Fığlalı, 1989: ss. 371-374).

¹¹³ "Bütün eksikliklerden uzak olan Allah gerçektir. Kuşkusuz, her şeyin sahibi o kalıcıdır." anlamındaki bu alıntı, Tâhirü'l-Mevlevî'de Mesnevî'nin altıncı beytini açıklarken kullanılmıştır (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y.: s. 58).

yi pürsüzumdan ve enīn-i derūnımdan (4) ĩrāk degüldür līkin zāhir gözinüñ ve kulađınıñ ol kadar nūrı ve kuvveti yokdur ki (5) anı görüp fehm ü idrāk eyliye her tenperest olana cānı görmegi ruḥṣat u icāzet (6) yokdur benüm kıṣṣa-yı pürguṣṣam budur ki neyistānda iken āb u gil içinde pābeste olup (7) berk u sāz u envāc-ı nāz u niyāz ile serefrāz u ‘aleddevām tekebbür ve tecebbür yüzinden (8) baş ƙaldurup varlıƙ libāsı ile mübtelā idüm nāgāh nisāyem ‘ināyāt-ı sübhāniyye (9) ve zinde olup tiğ-i himmetiyle başımı tenümden ayırdılar ve beni ol hālde pābeste ƙomayup (10) düşmenlik şüretinde baña dostlıƙ gösterdiler.

Mısrāc

*Men ziyān pindāṣtem ü sūd ṣud*¹¹⁴

(11) Vaƙtā ki ol hālden yüz döndürdüm sīne-yi pürkine cemīc-i hālāt-ı bātıladan (12) berī olup murādum ḥāşıl oldu egerçi ol ḥareketden nefret eyledüm (13) lākin bu ƙadar ƙābiliyyet kesb eyledüm ve vaṭan-ı ƙadīm ve yār-ı nedīmden cüdā düşdüm ise (14) yār-ı ğamḥāra vāşıl olup dildār ile lebbberleb oldum anuñ nefes-i mübārekinden (15) dembedem ḥaber işüdürem ki.

Şi‘r

Her h`oşī kān fevt ṣed ez tō mebāş endühgīn

(16) *K`ān binev` dīger āyd sū-yı tū mīdānīkīn*

Luṭf ḥūd peydā kuned āb-ı bārān nāgehān

(17) *Bāz der gulşen-i dūr āyd ser berār dāz zemīn*

K`ez rāh āb āyd ki rāh-ı nān u gūşt

[10a] (1) *K`ez rāh-ı şāhid āyd k`ez rāh-ı esb u zīn*¹¹⁵

Hālen çeşm-i ümīdi yār-ı vefādāruñ (2) fermānına diküp anuñ leb-i rüḥefzāsından ḥayāt buldum andan ihtiyārı terk idüp (3) kendümi bilkülliye anuñ

¹¹⁴ “Ben zarar sandım, o kār oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 181)

¹¹⁵ “Her güzellik ki gitti senden üzülme. Başka bir yolla gelir sana, buna emin ol. Kendi yararına olanı, yağmur suyunda bulur aniden. Yeniden gül bahçesinde filizlenir topraktan. Bazen su ile gelir bazen aş ile. Bazen sevgili ile bazen de at ve eyeriyle.” anlamındaki bu beyitler Divān-ı Şems’te yer almaktadır (Mevlānā Celāleddin Rūmī, C. 4, 1992: s. 43).

udretine imarladum ve gnl hnesine anu hevsı ile (4) hayl-i agyrdan pk eyledm ve gam-ı prszı ile ney gibi harret kesb eyleyp (5) didm.

ir

Ey behezr cn u dilem mest vef-yı r-yı tu

Hne-yi dil ber had (6) vakf-ı hev-yı r-yı tu

Rite-yi cn birn guem her muje sz-i ney kunem

Dde bedzem (7) ezcihn beher vef-yı r-yı t¹¹⁶

Bu hlde benm nefesm nefes-i cnn oldu ten (8) harekt u sekentından cna yol ilettkleri gibi bairet ehli olanlar benm nle v negamtumdan (9) cnna yol iletdiler.

Beyt

Ey ney bd ki dr dersırr-ı ezyr big

Ger negy (10) b kesi b ıkn yr big

Kıa kun derg-ı men ger dgern marem neyed

B dil per hn m (11) ygm dildr beg¹¹⁷

Benm kıamu ibtidsı budur ki takrr olındı bu kıadan (12) mstefd olan hie bu mertebede ret-i b u gili terk itmeyince saadet-i cn (13)  dil myesser olmaz varlı baına riyzet tii ile ka eylemeyince serr-i far u tc-ı (14) rız-yı devlet el virmez hev refiklerinden mdm ki cd olmayasın yeste-yi (15) Hzret-i Hd olmazsın ve kaaya rız virp gerden-i itati teslim itmeyince (16) srrlık saryında adrniin olamazsın.

¹¹⁶ “Ey ki vefalı yzne bin can esriktir yreim. Yreimin drt kesini yznn yeline adarım. Yreimin baını dıa vururum, kirpiimi ine yaparım. Vefalı yzn iin bu dnyaya gzm kapatırım.” anlamındaki bu dizeler Hakanı’ye ait bir tercittan alınmadır. Beyitte bazı yazım deiiklikleri bulunmaktadır. Son eriim: 04.11.2017. <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/tarjeatk/sh1/>

¹¹⁷ “Ey ney, sevgiliden baında ne yeller var? Kimseye sylemesen bile bari ıklara syle. Bakaları mahrem deilse kulaımıza syle bizim; kanlarla dopdolu gnlmze bir sevgilinin haberini syle.” (Mevln Celleddin Rm, C. 4, 1992: s. 81)

Şîr

Serî-i fâkr-ı tūrā berkeşed betâc-ı rızā (17)

Tu ser becîb heves berkeşide ĩnst haţā

Turā çu şem‘ zısır her zamān sırrı rüyed

[10b] (1) *Serî ki derd-i ser āred burīdnest revā*¹¹⁸

Vaqtā ki gönli anuñ ‘ışkı hevāsı ile demsāz idesin (2) *inne rūhu’l-ğudsi minrū’i*¹¹⁹ sırrı saña keşf olur ve her dem ki (3) bîzebānlığı ihlāşla ‘ādet idinesin *cemālun şāhidun min ahlāşe lillāh erba’ine şabnāhān* (4) *zaharate yenābī’a’l-ğikmete minğalbihi ‘alālīsānih*¹²⁰ şüret gösterür ol vaqt her ne söylense kelimāt-ı (5) Hâk olur cümle varlıqdan ‘avārız-ı vücūddan ney gibi geçmiş olıcağ kalem kâtib elinde (6) veyāhūd ney neyzen elinde olduğı gibi olup *kuntu lehu sem‘ān ve başarān ve lisānān* (7) *febi*¹²¹ *yesma‘u ve bī yebţışu ve bī yentāku*¹²² hāleti muhakkak olur.

¹¹⁸ “Eğer fakirliğin saltanatını anlarsan Tanrı’nın buyruğı taç gibi başında durur. Ama sen dünya istekleriyle bu saltanatu anlayamazsın. Sen yanan bir mum gibi fitilini kestikçe daha çok aydınlanırsın. O baş ki bu dünyanın acısına düşmüş çaresi yok olmaktır.” anlamındaki bu beyitler Hakâni’ye ait bir kasideden alınmıştır. Son erişim: 29.09.2017. <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh/sh4/>

¹¹⁹ “Şüphesiz Kutsal Tin benim usuma üfledi.” anlamında hadis. Itkan 1-46.

¹²⁰ “Ey insan! Kendini (ibadetime) ada, yüreğini bolluk içinde tutayım, yoksulluğunu kapayayım. Eğer böyle yapmazsan ellerini uğraşlarla tutar, yolsulluğunu önünden ayırmam.” anlamındaki hadisten alıntıdır (Tirmizî, Kıyamet 31, (2467); İbnu Mace, Zühd 2, (4107). Kütüb-i Sitte Tercümesi, XV, 178, hadis No. 5369).

¹²¹ Bu ifade, büyük olasılıkla “و بی” olmalıdır.

¹²² “Onun için duyan, gören, güç ve dildim ve duyuyor, görüyor, yakalıyor ve söylüyorum.” anlamlı cümlesi *Fahrüddin El-Razi Tefsiri*’nden alıntıdır. Son erişim: 19.01.2017. http://shiaonlineibrary.com/الکتب/2599_تفسیر-الرازي-الرازي-ج-۱/الصفحة

*Mesnevi*¹²³

H'ışten bîh'şten (8) bîni müdām

*'Aql u cān bî-cān u ten bîni müdām*¹²⁴

Ger nedāni k'in kudāmīn menba'est

(9) *Kışsa-yı bīyubşir u bīyesma'est*

Ānçi incā bīni ezenvā'-ı rāz

*Şad hezārān sāl netuvān guft bāz*¹²⁵

(10) Ammā bu neyūñ encām-ı kārı āteş-i 'ıřka yanup kül olmağdur Şeyh Huseyn Manşūr'a (11) şordular ki encām-ı 'ıřk nedür didi ki üç gün benüm ahvālūme murākıb oluñız tā ki encām-ı sırı (12) hālet-i 'ıřk ma'lūm ola hemān ol gün Şeyh Manşūr'ı berdār idüp ikinci gün oda (13) yağdılar ve külünü eleyüp üçüncü gün küli yele virdiler her zerresi āvāz virdi ki (14) nihāyet-i 'ıřk budur.

Şi'r

Çišt 'āşık cuz ān k'āteş dihed pervānevār

Evveleş kurb (15) u miyāne sūhten āhır fenā

Bātū kurb-ı kābe kavseyn āngēh ufted 'ıřkrā

*K'ez şifāt-ı (16) hod beba'de 'l-meşrikeyn uftī cudā*¹²⁶

Vaktā ki āteş-i 'ıřkla sūhte olasın ol (17) zamānda bilürsün ki.

¹²³ Burada Hacı Pīri daha sonra vereceği şiir alıntısı için "mesnevi" ibaresini koymuş ise de bu şiir bölümleri Attar'a aittir.

¹²⁴ Attar'ın Musibetnâme'sinde bu beyit "temām" sözcüğü ile bitmektedir. Son erişim: 20.01.2017. <http://ganjoor.net/attar/mosibatname/mbkhsh35/sh1/>

¹²⁵ "Kendin olmayanı kendinin görürsün sürekli. Usunu ve bedenini cansız ve ruhsuz görürsün sürekli. Bunun kaynağının nereden olduğunu bilseydin eğer bu hikâyeyi benimle görüp benimle duyardın. Burada sırlara dair ne görürsen, onları yüzbinlerce yıl anlatamazsın." anlamındaki bu dizeler Attar'ın Musibetnâme'sinden alınmış olup birtakım değişikliklerle metinde yer bulmuştur. Son erişim: 20.01.2017. <http://ganjoor.net/attar/mosibatname/mbkhsh35/sh1/>.

¹²⁶ "Āşık olanın, pervane gibi odda yanmaktan başka var mıdır çaresi? İlk başta yaklaşıp, ortasında yanar, son kertede ise yok olur. Aşka o vakit yaklaşırsın ki doğu ile batının uzaklığı kadar dünyevi şehvetlerden uzak durasın" anlamındaki bu dizeler Hakanî'nin divanındaki bir kasideden alınmıştır. Son erişim: <http://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh/sh1/>

Mıṣrāʿ

9

آتش است این بانگ نای و نیست باد

Āteṣest īn bāng-i nāy u nīst bād ¹²⁷

[11a] (1) Ve eger ateşüñ yoğısa yoğluk ihtiyār eyle tā ki hāl dili ile dimiş olasın.

(2) Mıṣrāʿ

هر که این آتش ندارد نیست باد

Her ki īn āteṣ nedāred nīst bād ¹²⁸

Duʿā'en ʿaleyh olmaduğı taqdīrce (3) nīstbād ʿibāreti yoğluga terğīb içün olduğı zāhirdür.

Meṣnevī

10

آتش عشقت کاندن نی فتاد

جوشش عشقت کاندن می فتاد

Āteṣ-i ʿiṣkest (4) k'enderney futād

Cūṣiṣ-i ʿiṣkest k'endermey futād ¹²⁹

Bu beyit anı müṣʿirdür ki muḥabbet (5) cemīʿ-i eṣyāyı sārī olup cümle-yi mevcūdātuñ derece-yi kemāle irtikāsına ihtiyāşı (6) vardur evvelā mebbe-yi muḥabbet-i zāt-ı ḥazret-i bārīdür ki *kuntu kenzen maḥfiyyān* ¹³⁰ ḥadīṣi (7) bu maʿnī-yi muḥarrer ve bu daʿveti müsbitdür maʿrifet-i Ḥazret-i Eḥadiyyet *feḥabbetu ileyhim binniʿami* (8)

¹²⁷ “Ateştir bu neyin sesi, yel değil,” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 33)

¹²⁸ “Kimde bu ateş yoksa yok olsun o.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 33)

¹²⁹ “Neye düşen, aşk ateşidir. Meye düşen aşk coşkunluğudur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹³⁰ “Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim.” anlamındaki Kenz-i mahfi olarak bilinen büyük hadis bilginlerinin uydurma hadis olarak belirttiği, tasavvufi kişilerin sıkça kullandığı bir sözdür (Keleş, 2016: s. 357).

*fe'arefūni*¹³¹ işareti ile muhabbetden hāşıl olmuştur zīrā ki muhabbet itmese halk (9) eylemezdi ve biz de dahı muhabbet olmasa hergiz bilmezdük pes 'amme-yi mevcūdāt garīk-i (10) deryā-yı muhabbet ve iştiyākdur eyvān-ı 'arşdan āsitāne-yi ferşe evc-i eflākdan (11) hażīz-i hāka māh u āftābdan āteş ü āba bād u hākdan hāss u hāşāka (12) hurūş-ı neyden cūş-ı meye varınca 'ışk u muhabbetden hālī degüldür.

(13) *Nazm*

İşkest delīl-i āşināyī

Murgīst z'āşiyān-ı lāhūt

Cuz dāne-yi dil nebāşedeş kūt

Dil yāft zi 'ışk-ı rūşenāyī

(14) *Misbāh-ı zucāce-yi vucūdest*

Miftāh-ı hāzinehā-yı cūdest

Hemmaṭla'-ı āftāb-ı zātest

(15) *Hem maşrıq-ı encum-ı şifātest*¹³²

Haķikatde egerçi muhabbet şıfat ve şüretten münezzehdür (16) feemmā nāķışātuñ tekmiinde hem şifāt-ı mütemāşilāt ve hem şifāt-ı ezdād ile mütemeşşil (17) olup muttaşif olur.

Şi'r

Biyā ey 'ışk-ı bīşüret çi şürethā-yı hoş dārī

[11b] (1) *Ki men dengem derān rengī ki ne surhest ü ne zerdī*¹³³

¹³¹ "Nimetlerimle onlara sevgimi gösterdim. Onlar da beni böylece tanıdı." anlamında hadis-i kudsi.

¹³² "Tanımanın yoludur aşk. Kuş gibidir ilahi bir yuvada. Yüreğinin tohumundan başka yoktur yiyecek. Vücudunun parlayan camıdır. Gönlü açık olmanın anahtarıdır. Hem içtenliğin doğan güneşidir hem varlığının doğan yıldızıdır."

¹³³ "Gel a şekilsiz aşk; ne de güzel şekillerin var. O renge hayranım ben; ne al alsın ne sarı." (Mevlânâ Celāleddin Rūmī, C. 5, 1992: s. 399)

Çünkü muhabbet cümleye sārī olup (2) huşūşā tevālīd-i hayvānāt ve bekā-yı hayāt ve nizām-ı ‘ālem ve intizām-ı benī ādem muhabbetden (3) hālī olmadı ise anuñ ehli kim olduğın Hāzret-i Mevlevī kıddise sırrahu beyān idüp (4) buyurur.

Meşnevī

11

نی حریف هر که از یاری برید

پرد هایش پرد هاء ما درید

Ney ḥarīf-i her ki ezyārī burīd

Perdehāyeş perdehā-yı mā derīd¹³⁴

12

همچو نی زهری و تریاقی که دید

همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

(5) Hemçu ney zehrī vü tiryāķī ki dīd

Hemçu ney demsāz u muştāķī ki dīd¹³⁵

13

نی حدیث راه پر خون می کند

قصّه های عشق مجنون میکند

Ney ḥadīş-i rāh-ı (6) purḥūn mīkuned

Ḳışşahā-yı ‘ışķ-ı Mecnūn mīkuned¹³⁶

¹³⁴ “Ney, dostundan ayrılanın arkadaşıdır. Perdeleri, bizim perdelerimizi yırttı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹³⁵ “Ney gibi bir zehir ve bir panzehir kim gördü? Ney gibi dost ve istekli kim gördü?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹³⁶ “Ney kanlı anlatıyor; Mecnun’un aşk hikâyelerini anlatıyor.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

محرم این هوش جز بهوش نیست

مر زبان را مشتری جز کوش نیست

Maḥrem-i in hūş cuz bihūş nīst

(7) Mer zebānrā muşterī cuz gūş nīst ¹³⁷

Erbāb-ı kemālāt ve aşḥāb-ı maḳālāt semā^c-ı neḡamātuñ (8) te'sīrinde ḥaylī kelimāt eyleyüp ehl ve eger nāehlūñ istimā^cı ḥuşuşunda mübāḥaşe-yi (9) keşire vāḳi^c olmuştur bu dört beyt ekşeri ḥaḳāyıkı müştemildür ba'zı t̄āyife dimişlerdür ki (10) semā^cın aşlı *elestu bi rabbikum* ¹³⁸ ḥiṭābıdır ki Ḥazret-i Rabb-i 'İzzetden istimā^c olındı (11) maḳbūl-ı semā^c oldur ki dost tarafından istimā^c olunmuş ola zīrā ki muḥibb-i şādıḳa (12) maḥbūbdan ḡayra iştiḡāl ḥarāmdur.

Şi'r

Heme cemāl-i tu bīnem çu çeşm bāzḳunem

(13) *Heme şarāb-ı tu nūşem çu leb firāz kunem*

Ḥarām dārem bā merdümān suḥān guften

Hadīs-i tu (14) çu biyāyed suḥān dırāz kunem ¹³⁹

Yār-ı vefādār-ı dildār ḡamḡūsāruñ ḥiṭābı 'ayn-ı 'itāb (15) daḫı olursa merḡub ve maḥbūbdur ḥuşuşā ki kemāl-i luṭfi müştemil ola nitekim (16) *elestu birabbikum* ḥiṭābında kendü izāfeti ile muḥāṭab olanlara teşrīf-i erzānī (17) buyurup anlaruñ 'alem-

¹³⁷ “Bu anlayışın sırdaşı, idraksizdir ancak. Dilin müşterisi, kulaktır ancak.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹³⁸ “Ben, Rabb’iniz değil miyim?” anlamındaki 7:172 sıralı ayetin bütünü şöyledir: Rabb’in, Ademoğullarının bellerinden soylarını çıkarırken onları kendi kendilerine tanık tutar: “Ben, Rabb’iniz değil miyim?” “Evet, tanıklık ediyoruz” derler. Böylece diriliş günü, “Biz bundan habersizdik diyemezsiniz.” (Yüksel, 2013: ayet 7:172)

¹³⁹ “Gözümü açtım mı hep senin yüzünü görürüm; dudaklarımı açtım mı hep senin şarabını içerim. İnsanlarla konuşmayı haram bilirim, fakat senin sözün geldi mi sözü uzatır da uzatırım.” (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, C. 3, 1992: s. 248)

i sa'adetlerin 'ayyūka yetiřdürdi ol hālde ol semā'dan vālih [12a] (1) olup cevābında *belā*¹⁴⁰ diyüp belāsını cān ile kabūl eylediler nitekim buyurulmuřdur.

(2) *şir*

Guft elestü vü tu be gufti belā

şükr belā (3) çist keşiden belā

Sırr-ı belā çist ya'ni menem

*Halkazen-i dergeh-i fakr u fenā*¹⁴¹

Bu huşuşda bir cemā'at didiler ki (4) ol hiřāb-ı 'izzetde iki hāl vardur biri viřāl ve biri firāk ya'ni su'adāya viřāl (5) ve eřkıyāya firākdur hiřāb bir idi lākin mübhem idi vaqtā ki sücūd emri geldi ise (6) fi'l ile ma'lūm ve mümtāz oldu feemmā kemāl-i hayretten kimsenüñ haberi yok idi ki (7) hiřāb-ı 'izzet ne vechle yetişmişdür şimdiki hālde¹⁴² anlarıñ mesāmi'ine ma'āni-yi dilpezir (8) ve neğamāt-ı mülāyim-i nāgüriz yetişmekle ol semā'ın řevk u lezzetinden tevācüd hāřıl olur (9) niteki bir kimesne iyilik görmiş olsa anuñ kulağı müstemi' olur ki ol cānibden (10) niřānın virür bir haber işide ve gözi müteraķķıb olur ki ol taraftan bir nesne göre (11) lābüdd tevācüd hālinde viřāl ehline izhār-ı tarab ve firāk ehline izhār-ı kerb lāzım (12) olur ve bir tāyife dağı didiler ki lezzet-i semā'ın aşlı hiřāb-ı mükevbindendir (13) ve ba'zılar didiler ki semā' nařīb-i rühdur rüñ vaqtā ki hużür-ı Hażret-i (14) Kibriyā vü Celāl ü Bārgāh-ı İzed-i müte'āldede iken maħbūs-ı kafes hāk oldıysa kālība (15) ta'alluķ eylemeyüp müfāraķata rāzi olmayıcaķ Hażret-i İlahi kemāl-i luşından envā'-ı iltimās ile (16) nüvāht eyleyüp anuñ kulağına bu bābda olan esrār-ı ney ilķā eyledi tā ol mülāķāt (17) ile hāmüř oldu niteki bu řiri bu derde mübtelā olan derdmenden bir kes dimişdür.

[12b] (1) *Sefer kerdem beher şehri devidem*

Çu şehr-i işk-ı men şehri nedidem

¹⁴⁰ "Evet!" anlamındaki bu tümce 7:172 numaralı ayetin bir bölümüdür.

¹⁴¹ "Rabb'iniz değil miyim dedi, evet dedin sen; bel-evet demenin şükrü nedir? Bela çekmek. Evet demenin sırrı nedir? Yani yokluk-yoksulluk yapısının kapı halkasını çalıp duruyorum demek." (Mevlānā Celāleddin Rūmī, C. 5, 1992: s. 3)

¹⁴² Bu sözcükler metinde birleşik yazılmıştır.

Nedānistem zevāl-i (2) ʔadr-i ān ʔehr

Zi nādānī besī ʔurbet keʔīdem

Miyān-ı cān bācān bud mücerred

Çu dil (3) bī perr ü bīpā mīdevīdem

Ezān bāde ki lutf u hande baʔşed

Çu gul bīhalk u bīleb (4) mīçeşīdem

Nidā āmed zi'ışk ey cān sefer kun

Ki mihnet-i serā-yi āferīdem

(5) Besī guftem ki men āncā neḥā'hem

Besī nālīdem u cāme derīdem

Biguft ey cān berū her cā ki bāşī

*Ki men nezdīk çun (6) ḥablu'l-verīdem*¹⁴³

Çünkü bu ḥākdān-ı ābdāna ta'alluḳāt ve bu miḥnetābād cihāna muvāneset (7) vasıtasıyla ol ʔehr-i dilkeşüñ ḥāleti ve ol ḥiṭāb-ı 'izzetüñ lezzeti unuduldu ise (8) neḡamāt-ı ḥāletpezīr semā'ından cān-ı fīli Hindistān'ı düşünde görmege başlar ve tūṭī-yi (9) maḥbūs bostān-ı aşlī vü ŝekeristān-ı ḥāḳīḳīsın yād itmege aḡāz ider lācerem ol (10) ḥālde aña tevācüd ḥāşıl olur ve hem bu ma'nīde dimişlerdür ki tevācüdüñ aşlı oldur ki (11) ervāḥ-ı 'ulvīdür melā'ike tesbīḥi ile ülfet tutmuşlardur vaḳtā ki anlar ol ḥālden (12) irdiler ise hemān ol ḥīnde ḳālīb 'ālemine götürseler idi ol tesbīḥüñ semā'-ı (13) iftirāḳından ḳālībda ḥiçbir ān ḳarār tutmazdı lācerem tesbīḥ-i melā'ikenüñ semā'-ı (14) lezzeti ile tevācüd ve ıztırāb ol sebebdendür elbette vaṭan ŝevḳinden ŝol (15) murḡ-ı vaḥşī gibi muḫtarib olur vaḳtā ki ḳafese ülfeti olsa yine kendü cinsünüñ (16)

¹⁴³ “Sefer ettim, her ŝehre koştum; aşk ŝehri gibi bir ŝehir görmedim ben. Önceden o ŝehrin kadrini bilmedim de bilgisizlikten gurbet kahrını çok çektim ben. Tamamıyla candım, candan ibarettim; canlar arasında, gönül gibi kanatsız, ayaksız uçup duruyordum ben. İnsana letafetler veren, gülüşler bağışlayan o ŝaraptan, ben de gül gibi boḡazsız, dudaksız tadıp duruyorum. Aştan bir ses geldi; a can dedi aşk; yola düş; bir miḥnet yurdu yarattım ben; oraya git. Çok dedim, istemem orayı; çok ağladım; çok elbiseler yırttım. Git a can dedi; nerede olursan ol; ŝahdamarı gibi yakınım sana.” (Mevlānā Celāleddin Rūmī, C. 6, 1992: s. 237)

āvāzın istimā' itse girü iztirābı 'avdet ider ve ba'zı 'ārifler dimişler ki semā'-ı (17) mişâlde Hudāvend eşgāle ta'ab vaktinde istihmām gibidür zīrā ki zātında olan [13a] (1) bürüdeti ol harāret zāyil idüp teneffüs-i aḥvāl u şafā-yı esrāra müstāḥzır olur (2) ve daḥı buyururlar ki erbāb-ı müşāhedāt *iste'abbu bi'l-esbābi'l-ḥāmiletī lehum* (3) *min tunezzuhi esrārahum fī meyādīni'l-keşūf*¹⁴⁴ ya'ni semā'-ı zikirden ḥāşıl olan ta'abdan (4) çok fāyide müşāhede olunur zīrā ki nefse meşakḳatden tareyān ḥāşıl olup (5) Hudāvendān-ı eşgālūñ istiḥzār-ı esrār-ı ḥuşūline sebep olur feemmā bu ḥāl (6) şol zu'afā ḥaḳḳındadır ki ol vaktūñ taḥammüline kâdir olmazlar erbāb-ı müşāhedāt (7) ve aşḥāb-ı mükāşefāt-ı meyādīn-i kuşūfda Ḥāzret-i Rabbu'l-erbāb'dan ğayrıdan mustāġnilerdür (8) sırr-ı semā'dan şol kimesne müstāḥzır gerek ki anuñ sırrı ḥalk ile perākende ola (9) ol kimesnenūñ ki sırr-ı ḥaḳḳıyla mecmū' ola anuñ semā'a iḥtiyācı yoḳdur ḥabere (10) ol kimesne muḥtācdur ki devlet-i ma'āniyeden maḥrūm ola ve dāyimā aġyār nazarında (11) müstehlek ola ol kimesne müşāhede-yi yārda mustāġrak olıcaḳ semā'a ne iḥtiyācı (12) ḳalur ol sebebden Ḥāzret-i Mevlevī buyurur ki ney şol kimesnenūñ muşāhibidür ki yārinden (13) ayrılmış ola firāk ta'abını ve iştıyāk meşakḳatini çekmiş ola anuñ bize ne nisbeti vardır ki (14) biz müstāġrıḳ-ı dīdār-ı visāl ve sermest-i cām-ı tecelliyāt-ı cemālüz neyūñ perdeleri (15) bizüm perdelerimüzi yırtar ya'ni bizüm yār ile esrārımızı keşf ider yaradan (16) mu'arrız u aġyārı müstakbel olan ile bizüm ne münāsebetimiz var ya'ni neyden (17) haber almaġa iḥtiyācımız yoḳdur pes bu maḳüle sāz u söz müteveccihe sebep-i ḳurb [13b] (1) ve mu'rıza sebep-i bu'd olur şol tālib gibi ki ḳibleyi ardında ḳoyup Ka'be-yi vişāle (2) yetişmek için ḥılāfına segirdür.

Beyt

Cāhid vāfīnā biguft ān şehryār

*Cāhid u a'nā (3) biguft ey bīḳarār*¹⁴⁵

Lācerem ney ki her demsāza müştāḳdur nisbetle ba'zıya zehr (4) u ba'zıya tiryākdur ya'ni müştāḳların şevḳini ziyāde ider zīrā esrār-ı naġamātı (5) erbāb-ı müşāhedāt u aşḥāb-ı mücāhedātdan ğayrısı fehm eyleyemez bu bāde-yi rūḥānīnūñ (6)

¹⁴⁴ “Keşif alanlarındaki onların gizleri, taşıyıcı nedenleriyle yoruldular.”

¹⁴⁵ “Padişah “bizim için savaşanlar” dedi. “Bizden uzaklaşmaya çalışanlar.” demedi, a kararsız adam!”

lezzetini ancak derd-keşân-ı sermest ve bîhuşân-ı bâdeperest bilür nitelî havâss-ı hamseden (7) her biri kendüye maḥşûs olanı idrâk ider ğayr-ı iḥsâs idemez.

Beyt

Ne bîni ziçeşm istimâ'-ı maḳâl

(8) *Ne bîni zi bîni ki bîned cemal*¹⁴⁶

Lâcerem maḥrem-i in hûş (9) *cuz bîhûş*¹⁴⁷ didüğü yirinde olur zîrâ ki zebânüñ maḳâlâtına müşterî olan ḳulaḳdur (10) ğayrısınüñ anda medḥali yoḳdur.

Meşnevî

15

در غم مار وز هایبکاه شد

روزها بی سوز ها همراه شد

Dergam-ı mâ rûzhâ bigâh şud

Rûzhâ (11) bîsûzhâ¹⁴⁸ **hemrâh şud**¹⁴⁹

16

روزها کر رفت گورو پاک نیست

تو بمان ای انکه چون تو پاک نیست

Rûzhâ ger reft gû rev bâk nîst

Tu bemân ey ân ki (12) çun tu pāk nîst¹⁵⁰

¹⁴⁶ “Görmezsin gözünle, dinlersin konuşmayı. Görmezsin, görürsen eğer o görür yüz güzelliğini.”

¹⁴⁷ Burada İŞeM’de 14; Mesnevî’de 21 numaralı beyte gönderme yapılmıştır. Beytin bütününün anlamı şöyledir: “Bu anlayışın sırdaşı, idraksizdir ancak. Dilin müşterisi, kulaktır ancak.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁴⁸ Bu sözcük HE171’de tarafımızdan “bâsûzhâ” biçiminde okunmuştur (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: 5b).

¹⁴⁹ “Kederimizle günler vakitsiz oldu. Günler yanlışlarla yoldaş oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁵⁰ Günler geçerse gam değil. Ey tertemiz dost, sen ebedi ol.” (Nahîfî, 2014: s. 43)

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد

هر که بی روزیست روزش دیر شد

Her ki cuz māhī ziābeş sīr şud

Her ki bīrūzīst rūzeş (13) dīr şud ¹⁵¹

درنیاید حال پخته هیچ خام

پس سخن کوتاه باید و السلام

Derneyāyed ¹⁵² **hāl-i puḥte hiç hām**

Pes suḥan kūtāh bāyed vesselām ¹⁵³

(14) Bu kelām maḳāl-ı muşannifden ‘ibāretdür muşannıf kendüyi muḥātab idinüp ta‘rīz ider (15) nitekim Ḥazret-i ‘İzzeti Celle zıkruhu Benī İsrā’il kavminden ba‘zınuñ aḥvālını hikāyeten ḥabībıne (16) buyurur *vemā ilā a‘budullezī fa‘arānī ve ileyhi turce‘ün* ¹⁵⁴ muḳteżā-yı zāhir-i ḥāl bu idi ki (17) sebep ne olmuşdur ki sizi ‘ademden vücūda getürüp ḥalk iden Allāh’a ‘ibādet [14a] (1) eylemezsiz diyü ḥitāb-ı ‘āmm iderdi ol ṭayifenüñ tabī‘atleri teneffür itmemek (2) için kendü nefsine ‘itāb eylemek şekli ile edā eyledi tā ki kelām-ı Ḥaḳḳ’ı işgā (3) itmekle ḍalālet u ḥüsrāna maḳrūn olanlar menāhic-i hidāyete mümkin ola (4) pes Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrahu daḫı ol üslüb üzre ṭaleb-i maḥremiyyette sāyir ‘avām (5) ḥālī gibi rüzgārımız zāyī‘ olup rişte-yi ḥayātımız kaṭ‘ olmağa ḳarīb olmuşdur (6) e’lān baḳıyye-yi ‘ömrümüz daḫı sūz u güdāzdadur didügi sāyirlere kezālīk naşīḥat (7) için işāretdür bu maḥall-i nedāmetde *elṭāfi bī gāyete Ḥazret-i mufeyyizi’l ḥayrāta* (8) *i’timāden ta’līman li’t-ṭālibīn*

¹⁵¹ “Balıktan başkası suya doyar. Rızksız olanın günü uzar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁵² Bu sözcük HE171’de ve Şifâyi açıklamasında “derneyābed” biçiminde okunmuştur (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: 5b; Özdemir, 2016a: s. 90).

¹⁵³ Olgunun hālını, ham kişi anlamaz. Öyleyse söz kısa olmalı, vesselām.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁵⁴ “Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağımız Allah’a kulluk etmeyeyim ki?” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 36:22)

¹⁵⁵ söyler ki eger zamān-ı ‘ömr mürür itdi ise çendān-ı (9) ğam degüldür ki Hāzret-i ‘İzzet-i Baḥşāyende-yi bī‘illetdür böyle degüldür ki Hāzret-i (10) Hāḫ vaḫtsüz mürāca‘at ideni hān-ı efzālinden maḥrūm eyleye seksen yıl (11) küfr ü ḍalālet içinde olanlar vaḫtā ki ĩmāna gelse redd olunmaz evḫāta merhūn (12) ve sā‘āte muḫayyed olmaḫ kürre-yi ḥāḫde maḥbūs olanlar şıfātıdur bārgāh-ı eḫadiyyet (13) ol töhmetden müberrādur.

Mısrā‘

Piṣ-i u bigāh çı būd yābgāh ¹⁵⁶

Niteki Hāzret-i Mevlevī (14) eṣ‘ārında bu esrārı taḫḫīḫ ider.

Şi‘r

Biguftem ‘ozr bādilber ki bīgeh būd tersīdem

(15) *Cevābem dād k’ey zīrek begahet nīz hemdīdem*

Biguftem ey pesendīde çu dīde gīr nādīde

(16) *Biguftā nāpesendetrā beluḫf-i ḥod pesendīdem*

Biguftem rūz bīgāhest u reh dūrest (17) *guftā rev*

Bemen bin’ger bereh men’ger ki men rehrā nūr dīdem ¹⁵⁷

Bu kıṣṣa *cezbet-i mincezbāt’ur-rahmān* [14b] (1) *tevāzī ‘amel’uṣ-ṣaḫaleyn* ¹⁵⁸ ḥikmetine māşadaḫ düşmüşdür veyāḫūd şeyḫ-i kāmīlūñ (2) himmet-i bī‘illette mevkūfdur ki kişi her ne ḫadar günāḫkār ise daḫı tevbe ve nedāmet (3) ile istiġfār eyleyüp bu rāh-ı pürḫaḫarda bir uluyı vesīle eyleyüp anuñ zeyl-i himmetine (4) teşebbūs eyleye zamān-ı ḫalīlde hidāyete mazḫār düşüp murādāta vāşıl olur ve andan

¹⁵⁵ “Öğrencilere (tâliplere) güvenli eğitim merhametli hazret, iyilikleri amaçlamıştır.” anlamlı tümcenin sözcüklerinde yanlışlıklar bulunmaktadır.

¹⁵⁶ “Onun yanında günahsız kimdi?”

¹⁵⁷ “Zamansızdı, korktum diye özürler getirdim güzelime; a akıllı, zamanında olunca da gördüm seni diye cevap verdi bana. Dedim ki: A beğenilen güzel, mademki gördün, görmedin say. Beğenmediğim şeyini de dedi, lutfumla beğendim. Dedim ki: Gün geçti, vakit geçti, yol da uzak. Dedi ki: Uzak ama bana bak, yola bakma; yolu dürdüm gitti.” (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, C. 5, 1992: s. 488)

¹⁵⁸ “Rahman’ın cezbelelerinden bir cezbe bütün insanların ve cinlerin işine denktir.” anlamında bir hadis yahut kudsi hadis (“Molla Cami Dini Soru ve Cevaplar”, 2004: <http://www.mollacami.net/soru-ve-cevaplar-243.html> Son erişim: 05.11.2017).

(5) sonra Hâzret-i Mevlevî kuddise sırrahu anı işâret ider ki şâribân-ı şarâb-ı tahkîk u tâlibân-ı esrâr-ı (6) tarîk üç bölükdür bir bölüğü yalnız bir cür'adan mest olup dün-ı himmet olmağıla (7) besât-ı kurbâ ayak koyamazlar ve bir bölüğü hezâr deryâyı bir nefesde nûş idüp kanamazlar (8) henüz *hel minmezîd*¹⁵⁹ şadâsın virüp teşnelikten efgân iderler niteki Yahyâ (9) bin Mu'ad¹⁶⁰ Râzî Bâyezîd-i Bisâmî'ye yazup gönderdi ki *sekertu minkesreti* (10) *mâşeribet minke'si muhabbetihi*¹⁶¹ .

Beyt

Çendân hordem zicâm-ı işkeş ki eger

*Yek cür'a (11) ezîn bîş horem nîst şevem*¹⁶²

Hâzret-i Bâyezîd cevâbında yazdı ki senden gayrılar (12) bu kâ'inâtda olan deryâları bir nefesde nûş itdiler girü şusuzluğdan feryâd idüp (13) bu beyti okudılar.

Beyt

Şerebtu'l-hubbu ke'sen ba'de ke'sin

*Femâ nefezi's-şarâbi velâ*¹⁶³ *ruveytu*

(14) *Men çü rîgem gam-ı tû çün âb horem*

*Her çend hemi pîş horem teşneterem*¹⁶⁴

¹⁵⁹ “Daha var mı?” anlamındaki bu ayet alıntısının tümü şöyledir: “O gün Cehenneme, “Doldun mu?” deriz. O da, “daha var mı?” der.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 50:30)

¹⁶⁰ Bu adın “Mu'az” olması gerekmektedir.

¹⁶¹ Yahya bin Muaz'ın mektubundan bir bölüm: “İçtiğim aşk kadehinden çok sarhoş oldum.” (“Al-Waraq Source for Arabic Books”, 2000: <http://www.alwaraq.net/Core/SearchServlet/searchone?docid=20vesearchtext=2LTYsdio2Kog2KfZhNit2KjZkSDZg9ij2LPYp9mLINio2LnYryDZg9ij2LMgLi4uINmB2YXYpyDZhtmB2K8g2KfZhNi02LHYp9ioINmI2YXYpyDYsdmI2YrYqg==veoption=1veoffset=1veWordForm=1veexactpage=146vetotalpages=1veAllOffset=1> Son erişim: 06.05.2018)

¹⁶² “Öyle içtim aşkının şarabından ki eğer bir yudum daha alsam yok olurum.” anlamındaki bu şiir Bayezid-i Bestami'ye aittir (“Revagatgar-2010” [بشنو از نی](http://www.revayatgar.blogfa.com/post-23.aspx): <http://www.revayatgar.blogfa.com/post-23.aspx> Son erişim: 22.09.2017).

¹⁶³ Kuşeyrî Risalesi'nde bu sözcük “وما” olarak yazılmıştır.

¹⁶⁴ “Bir kadehten sonra aşkın kadehini içtim. Şaraptan ve anlattıklarımın sonra o neden kaçtı? Ben bir dikenim, sen hüznünden içtiğim su. Ne kadar fazla içsem o kadar susuzum.” anlamındaki dizeler Kuşeyrî Risalesi'nden alınmıştır (“Al-Waraq Source for Arabic Books”, 2000: <http://www.alwaraq.net/Core/SearchServlet/searchone?docid=20vesearchtext=2LTYsdio2Kog2KfZhNit2KjZkSDZg9ij2LPYp9mLINio2LnYryDZg9ij2LMgLi4uINmB2YXYpyDZhtmB2K8g2KfZhNi02LHYp9ioINmI2YXYpyDYsdmI2YrYqg==veoption=1veoffset=1veWordForm=1veexactpage=146vetotalpages=1veAllOffset=1> Son erişim: 22.09.2017).

Pes Hâzret-i (15) Bâyezîd'ün meşreb-i pâkine işâret idüp **Meşnevî**'de *her ki cuz mâhî ziâbeş sîr şud*¹⁶⁵ (16) didügi Yahyâ bin Mu'âd meşrebinde olanlara ta'ndur ki mâhîden ğayrısı şuya kanmışdur (17) ol 'âşık ki balık gibi pâk meşrebdür maḥbûbdan müstağnî degüldür niteki Mevlânâ [15a] (1) şî'rinde eş'âr ider.

Rîg zi âb sîr şud men ne şudem zihî zihî

Lâyık-ı ḥar kehân (2) men nîst der in cihân zihî

Baḥr-ı kemîne şerbetem kûh-ı kemîne loḳmayem

*Men çi nehengem (3) ey Ḥudâ bâzguşâ merâ rehî*¹⁶⁶

Elbette şâhib-i zevk olan bilür ki kâsedden tatmak (4) bir daḥî ve bir cür'a yirine yedi deryâ nüş itmek bir daḥıdır.

Mısrâ'

*Bibîn tefâvut (5) reh kez'kucâst tâbekucâ*¹⁶⁷

Ve ol tâyife-yi mezkûrenüñ üçinci bölügi şol kâhilân-ı bîrüzî- (6) dür ki bir 'özü-i leng ile tâlib olmayup menzîl-i murâda yetişmekden girü qalurlar ve şîfat-ı (7) ğaflet ile mevşûf olup evkâtın zâyî' iderler ya'ni ol kimesne ki ḥikmetden (8) ḥâlî vü bîbehre ola kendüye uzun 'ömr taşavvur idüp t'âatde taḳşîr ve tevbede (9) te'ḥîr eyler lâcerem anuñ günü vaḳtsüz olur niteki gözsüz olanlar ḥaḳîḳat-i elvân (10) u leṭâfet-i şuver-i ḥissâmı fehm idemezler kezâlik tarîḳ-i İllâhîde nâpuḥte olanlar (11) ehl-i ḥâlûñ esrârına vâkıf olmazlar pes ol mertebede qalanlara nuş u pend müfid olmayup (12) feemmâ ḥaddi zâtında kâbiliyyet var iken vaḳt geçdi diyü talebde ḳusûr idenlere Hâzret-i Mevlânâ (13) tevbîḥ idüp az nesne ile ḳanâ'ati ḳusûr-ı himmet u ḳillet-i ma'rifete ḥaml eyleyüp (14) bu mertebede sâlike lâzım olan bend-i ta'alluḳâtı ḳaṭ' itmekle vâşıl olmak gerekdür (15) diyüp buyurur.

¹⁶⁵ "Balıktan başkası suya doyar." (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁶⁶ "Kum bile suya kandı da hey gidi hey... Ben kanmadım gitti; ağır, yüce yayıma değer bir kiriş yok şu dünyada vesselam. Deniz, en değersiz şerbetim; dağ, en önemsiz lokmam... Ey Tanrım, bana bir yol aç, bir bildir bana; ne biçim timsahım ben." (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, C. 7, 1992: s. 175)

¹⁶⁷ "Gör, gidilen yolun farkı, nereden nereyedir?" Hâfiz-ı Şîrâzî, Gazel 2 ("DergiPark", 2013: Son erişim: 19.05.2018).

بند بکسل باش آزاد ای پسر

چند باشی بند سیم و بند زر

Bend bugsil bâş âzād ey puser

Çend bâşi bend-i sîm ü bend-i zer¹⁶⁸

کر بریزی بحر ا در کوزه

چند کنجد قسمت یک روزه

(16) Ger birîzî baḥrrâ derkūzeyî

Çend gunced kısmet-i yek rūzeyî¹⁶⁹

کوزه چشم حریصان پر نشد

تا صدف قانع نشد پر در نشد

Kūze-yi çeşm-i ḥarīşān pur neşud

(17) Tā şadef kâni' neşud purdur neşud¹⁷⁰

Cümle-yi ‘alā’yıqdan kaç’-ı ta‘alluḳ itmek lâzım iken [15b] (1) sîm ü zerden biri olmak işareti ve puser ḥitâbı ile ḥitâb idüp serzeniş (2) itdügi ekser ḥalâyık maḳâm-ı tufüliyyetde olup altunuñ ve aqçenüñ aşlı toprak ve taş (3) olmağıla **et-turâb rebî’u’ş-**

¹⁶⁸ “Ey oğul! Bağı çöz, özgür ol. Ne zamana kadar gümüşe, altına bağlı kalacaksın.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁶⁹ “Denizi bir testiye döksen, ne kadar alır? Bir günlük kısmet.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁷⁰ “İhtiraslıların göz testisi dolmaz. Sedef, kanaatkâr olmadıkça inciye dönüşmez.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

şıbyān¹⁷¹ mücibince ta‘alluḡ-ı insān ziyāde olmaḡıla anlaruñ (4) terkini taḡdīm eylemişdür ve bu bābda *Hākānī*¹⁷² etfāl-i tarīḡate ta‘n yüzinden dimişdür.

(5) *Beyt*

Ey ḡākdān-ı dīv temāşāgeh-i dilet

*Ṭıflī tu bā rebī‘-i tu dānend ḡākdān*¹⁷³

Behr-i menāl-i (6) ‘ış zidevrān menāl-ı pış

*Behr-i medār-ı cism be zindān medār-ı cān*¹⁷⁴

Huşūşā esfel-i cemī‘-i (7) ‘avālim olan ‘ālem-i şehādete taḡayyüd ki cümle ‘ālemlerüñ ednāsıdır aña mübtelā olmaḡ (8) sebab-i ḡırmān-ı deryā-yı feyzān-ı İlähī ve mücib-i ḡüsrān-ı ebediyye-yi nāmütenāhīdür (9) zīrā ki Feyz-i Fazl-ı ḡāzret-i İlähī bir deryā-yı ‘azīme menzilesindedür ve ṭālibān-ı (10) fazl-ı sübhānī nihāyet-i ta‘atṭuş ile ol deryāya müteveccihlerdür anlar ki bu ‘ālem-i fānīye (11) muḡayyedlerdür kūze vü kāse gibi zūrūf ü āvānī şāḡibleridür ve şunlar ki ‘ālem-i beḡāya (12) muḡayyedlerdür destī vü küp şāḡibleridür lācerem herkes miḡdārına ḡöre ol deryā-yı (13) bīpāyāndan naşīb ve fāyide-yi aḡz iderler ve anlar ki dūnyā muḡabbeti ve sīm ü zer ta‘alluḡı ile (14) kūze mişāl-i teng-i ḡavşaladır *elḡarīşu maḡrūmun* üzere anuñ kūzesine ancak bir ḡünlük (15) nesne şḡar lābüdd ol deryā-yı firāvān-ı müstesḡı olanlar deryā-āşām olmaḡ ḡerek zūrūf (16) ve āvānī anı ḡandurmaz belki sālīk-i ḡāḡīḡı anları seng-i tecerrüd ile pāreleyüp kendüsin deryāya (17) atar kūze-yi çeşmini aḡyārdan ḡālī eyleyüp arıdır ve cümle varlıḡını maḡv idüp [16a] (1) kendüde aşlen vüçüd ḡomaz ol ḡāilde ol baḡr-i bīpāyān temevvüc idüp (2) anuñ telāṭum-ı emvācından bu beyti istimā‘ ider.

¹⁷¹ “(Çünkü) toprak, çocukların baharıdır.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 563)

¹⁷² İnan edebiyatının önemli kaside şairlerinden Hākānī (Yazıcı, 1992: ss. 168-170).

¹⁷³ Bu beyit, araştırma kaynaḡımızda “ای خاکدان دیو تماشاگه دلست/ طفلی تو تا ربیع تو دانند الخاکدان” olarak geçmektedir (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh/sh157/> Son erişim: 23.09.2017).

¹⁷⁴ “Bu dünya senin gönlünün izleyicisidir. Senin çocukluḡundan baharına kadar topraḡın döküldüḡünü bilirler. Çalışarak edindiḡin servetinin keyfini sürmen uzun olsun. İsteklerini yaşat ve bedeninde tutma onları.” anlamındaki şiir, Hākānī Dīvānı’ndan bir şiir parçasıdır (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh/sh157/> Son erişim: 23.09.2017).

Şîr

Derîn reh ger beterk-i hod kūyî

(3) *Yaķîn kereded turā ki tu tu ūyî*

Ser-i mūyî zi tu tā bātu bākîst

Derîn reh durneguncî (4) gerçi mūyî

Çu bā deryā giriftî āšnāyî

Mucerred şev zi ser berkeş du tūyî

Duvîrā (5) ezyekî ān ki şināsî

*Ki tu dest ez du ‘ālem bāz şūyî*¹⁷⁵

Pes cūyende-yi teşne leb (6) rāh-ı talebde şöyle gerekdür ki bîser ü pā seyl şuyı gibi küh-ı naĥvetden kendüyi (7) taşdan taşa çalup büyük ırmaĥlar tavassuţıyla kendüyi deryāya ulaşdura (8) eger şöyle ki zıkr olunduĥı üzre kûze-yi çeşmi aĥyārdan ĥālî olmayup ol (9) deryā-yı zehĥārdan naşîbi bir günlükden ziyāde olmaya ol kimesne vādî-yi ĥayretde (10) teşne iken cān vire ya’ni ki dūnyā arzūsı andan münĥatı’ olmaya zîrā ki şadef (11) deñiz şuyı ile tölı olsa ĥatarāt-ı āb-ı nîsāndan aña nesne yetişmeyüp (12) gevher-i dîdār-ı ābdārdan maĥrūm olur filĥaķîķa nîsān-ı raĥmetden ĥatre-yi muĥabbet gönli (13) şadefine ol vaĥt düşer ki ta’alluķ-ı aĥyārdan ĥālî olur ĥilye-yi ĥanā’at ile maĥallî ola (14) tā ki lāl-i sa’ādet *elĥanā’atu kenzun lāyefnā*¹⁷⁶ ĥazînesinden anda mevcūd olmaĥıla (15) anuñ ĥāne-yi ĥalbinde lālezār-ı ma’rifet bitüp niçe ĥikmetler zāhir ola.

¹⁷⁵ “Bu yolda eĥer kendini terk edersen, kesindir senin sen olmadıĥın, sen kendinsin. Bir saĥ telin bile seninle kalsa, eĥer yalnızca saĥ telin kalsa bile bu yola sıĥmazsın. Eĥer deniz ile hemhal olursan, ayrıl ondan, onu başından at; ikisi de sensin. İkiyi ancak o zaman birden ayırıt edersin ki sen iki cihanda da kendini arındıransın.” anlamındaki bu dizeler Irākî Divanı’ndan alınmıştır (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/eraghi/divane/ghazale/sh302/> Son erişim: 05.11.2017).

¹⁷⁶ “Kanaat tükenmez hazinedir.” anlamındaki bu hadis için bk. et-Taberānî, el-Mu’cemü’l-Evsat: 7:84; el-Beyĥakî, ez-Zühd: 2:88; el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafā: 2:133.

Beyt

(16) *Ḥunek nîk bahtî ki der gūşe-yi*

Bedest āred ezma'rifet tu eyi

Bāvec-i felek (17) çun perred curre bāz

*Ki der şehîr pereş beste-yi seng-i āz*¹⁷⁷

Feemmā kūze-yi çeşmini hırş u 'aybdan [16b] (1) pāk eylemek ol kimesneye müyesserdür ki varlık cāmesini 'ışk eliyle çāk eyleye (2) hālet-i 'ışk ki mutazammın-ı fevz-i necāhdur ol sebeble dūnyevî arzūları münkatî' ola (3) anuñçün Ḥazret-i Mevlevî buyurur.

Meşnevî

22

هر که را جامه ز عشقی چاک شد

اوز حرص و عیب کلی پاک شد

Her kirā cāme zi'ışkı çāk şud

Ū zihırş u (4) 'ayb kullî pāk şud¹⁷⁸

Bu beyitte işāret vardır ki Ḥazret-i Ḥaqq'a ittisāle 'ışk (5) yolından akreb yol yokdur zîrā ki pişvāyān-ı tarīkat ve rehrevān-ı haqīkat olanlar (6) egerçi **etturku ilellāhi bi'adedi enfāsi'l-halāyık**¹⁷⁹ dimişlerdür lākin bu hāle 'ışkdan akreb (7) tarīk bulmamışlardır feemmā cümle tarīkūñ uşūli üçdür biri tarīk-i ahyār ve biri tarīk-i (8) ebrār ve biri tarīk-i şuttar tarīk-i ahyār şavm ve şalāt ve edā-yı zekāt ve hacc ve cihād (9) ve kırā'at ve kıyām ve şalāh ve sedāddur aşhāb-ı vuşul bu yol için ezmān-ı tavīlede

¹⁷⁷ “Hoş ve iyi bahtlı biri, bir köşede marifet azığımı elde etsin. Erkek doğan, kanadı hırs taşıyla bağlı iken feleğin tepesine nasıl uçsun.” anlamındaki bu şiir Sadî'nindir (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/saadi/boostan/bab6/sh1/> Son erişim: 24.09.2017).

¹⁷⁸ “Bir aşkla elbisesi yırtılan kişi, hırs ve ayıptan bütünüyle temizlenir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁷⁹ “Allah'a giden yollar nefes alanların sayısındadır.” anlamında Ebû'l-Cennâb Necmeddin-i Kübrâ el-Hivakî el-Harezmî'ye ait bir söz (“Hawzah”, 2016: <https://hawzah.net/fa/Question/View/2652/الطرق-الى-الله-بعدد-انفاس-الخالائق> Son erişim: 06.05.2018).

(10) *eḳalle minelḳalīl*¹⁸⁰ dimişler ve ṭarīḳ-i ebrār taşfiye-yi bāṭın tezḳīye-yi nefis ve taḥlīye-yi rūḥ ve tebdīl-i (11) aḥlāḳdur egerçi bu ṭarīḳ ile vāşıl olmak ferīḳ-i evvelden aḳrebdür amma bu yoldan daḥı (12) peykden biri ancak vāşıl olur zīrā her şıfatuñ tebdīlinde müddet-i medīd gerekdür (13) fekeyfe cümle evşāfuñ izālesi lāzım ola aña ḥod ‘ömr müsā‘id degüldür niteki Şeyḥ Mansūr (14) ḥavāşdan birine suāl eyledi ki kendü nefsiñe ḳanḳı maḳāmda riyāzet çekdüdüñ (15) ve bu rāḥ-ı pürāfet ki serāser derd u miḥnetdür ne vechle güzer itdirdüñ ol ‘azīz cevāb (16) virdi ki otuz yıl vardur ki maḳam-ı tevekkülde riyāzet çekdüm pes buyurdılar ‘ömrüñi bir şıfatuñ (17) tebdīlinde fānī eylemişsin henüz vücüdüñ bāḳīdür ḳaçan rāḥ-ı Ḥaḳḳ’da fānī olsañ gerekdür.

[17a] (1) *Şi‘r*

Nīst şev tā hestīt ezpey resed

Tā tu hestī hest dertu key resed

Tā nekerdī maḥv der zıll-ı fenā

(2) *Key resed isbātet ez ‘izz-i beḳā*¹⁸¹

Ammā ṭarīḳ-i şuṭṭār oldur ki (3) anlar Semend-i cezbe-yi ‘ışḳ ile seyr iderler vaḳtā ki āteş-i cezbe-yi ‘ışḳ anlaruñ (4) gönli ḥırmenine düşe varlık ḥas u ḥāşāḳini ve ta‘alluḳāt-ı aḡyārı bilcümle yaḳup (5) ol mertebede nūr-ı tecelliyāt-ı Ḥazret-i Eḥadiyyet ile yüzleri münevver olup terk-i vücüd (6) itmegi kendülere farz-ı ‘ayn mülāḥaza iderler.

¹⁸⁰ “Azdan az” anlamında bir söz.

¹⁸¹ “Yok ol ki varlığın peşinden yetişsin, varlığın sende var oldukça nasıl gelsin? Yokluğun alçaklığında yok olmadıkça kalıcılığın yüceliğinden kanıtlamaya nasıl erişir?” anlamında Attar’a ait bir şiir parçası. (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/attar/manteghotteyr/30-morgh/sh5/> Son erişim: 18.05.2018)

Şîr

Çu 'ışkî ki bunyād-ı ü berhevāst

(7) *Çunîn fitne engîz ü fermān revāst*

'Aceb dārî ezsālikān-ı tarîk

Ki bāşend (8) derbaħr-ı ma'nā ğarîk

Elest-i ezezel hemçunān şān begūş

Beferyād-ı kālū belā derħurūş

(9) *Mey-i ħarf u vahdet kesî nūş gerd*

*Ki dunyā vu 'uqbā ferāmūş gerd*¹⁸²

Muħaşşıl-ı kelām (10) t̄āyife-yi mezkûre-yi terk-i cān u bezl-i ħānmān itmekden ihtirāz itmezler 'āmmeyi ehlul- (11) lāhuñ ittifākıyla vuşlat-ı Ĥaĥĥ'a bundan aĥreb yol bulmadılar egerçi cezbe ile (12) 'ışĥ ĥāletleri sālīkūñ ihtiyārı ile degüldür ammā ĥāne-yi aġyārdan ĥālī eyleyüp (13) ol tarīkūñ esbābına mübāşeret eylemek ve gönül āyinesin şayĥal-ı zikrile jengār-ı (14) ta'alluĥāt-ı aġyārdan arıtmaĥda ihtiyārı vardır vaĥtā ki āyine-yi ĥalbe dilber tecellī (15) eyleye silsile-yi 'ışĥ ĥarekete gelür.

Beyt

Ger tu revî dil-i ĥod āyine sîmā bîñî

(16) *Çehre-yi dost derān āyine peydā bîñî*

Çun tu ezzulmet hestî-yi nefş bāzrehî

(17) *Heme āfāĥ pur ezenvār-ı tecellî bîñî*¹⁸³

¹⁸² "Kendilik sevgisi üzere kurulan bir sevgi, bölücülük koparıcı ve buyruğunu yürüten olur. Allah yolunun yolcularının anlam denizine dalmalarına şaşılmaz. Ezeldeki "elestu birabbikum" seslenmesi o anki gibi kulaklarındadır, "kālū belā" çıġlıġıyla coşmadadırlar. Bir kimse birliġin katıġsız, arı şarabını içince dünya ve ahireti unuttu." Sa'dî'nin "Bostan" adlı eserinden bir bölüm ("Ganjoor", 2010: <http://ganjoor.net/saadi/boostan/bab3/sh3/> Son erişim: 18.05.2018).

¹⁸³ "Eğer sen yüreġinin betimlemesini aynada görürsen, dostunun betimlemesini o aynada görürsün. O zaman ki hayatın karanlıġından kendini kurtarırısın. Bütün dünyanın ışıktan parladıġını göreceksin."

Çünkü kuyüddan hülāşa sebep ve devlet-i şuhūda [17b] (1) mevcūd olan ‘ışk olıcağ lācerem iltifāt tarīkiyle ‘ışka hitāb idüp (2) buyurur.

Meşnevī

23

شاد باش ای عشق خوش سودای ما

ای طبیب جمله علتہای ما

Şād bāş ey ‘ışk-ı hoşsevdā-yı mā

Ey tabīb-i cumle ‘illethā-yı mā¹⁸⁴

24

ای دوای نخوت و ناموس ما

ای تو افلاطون و جالینوس ما

(3) Ey devā-yı naḥvet ü nāmūs-ı mā

Ey tu Eflātūn u Cālīnūs-ı mā¹⁸⁵

Keşret-i rezāyil ‘uyüb-ı (4) ādemī ki emrāz-ı mehleke-yi kulüb-ı insānīdür ‘ışk vāsıtasıyla def olacağını (5) bu iki beyitte eş‘ār ider naḥvet ü nāmūs ki şıfāt-ı mezmūmeden ba‘zıdur (6) muşarraḥ-ı zıkr eyler tā ki sāyir rezāyil üzerine bunların meziyyeti ma‘lūm ola zīrā ki (7) kibr ü naḥvet ü celālet ü ‘azamet Ḥazret-i Ḥaqq ile münāza‘at itmekdür bu rāh-ı pūrḥatarda (8) evvel naḥvet eyleyen iblīs-i la‘īn idi ki *ḥalaḳtenī minnārin ve ḥalaḳtehu minṭīn*¹⁸⁶ diyü (9) tekebbürlük eylemekle secdeden ibā eyleyüp ve Ḥazret-i ‘Ādem ‘aleyhisselām meskenet ile kusūrını (10) kendü nefesine isnād eyleyüp *rabbenā zalemnā enfusenā*¹⁸⁷ diyü tazarru‘ itdi lācerem sezāvār-i (11) *ictebeynā*¹⁸⁸ ve *lāyık tāc ıştāfeynā*¹⁸⁹ oldı ve İblīs-i ‘aleyhi’l-la‘nehunuñ ‘ucb ve gurūrı

¹⁸⁴ “Ey sevdası güzel aşkımız! Mutlu ol. Ey bütün hastalıklarımızın tabibi!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁸⁵ “Ey gurur ve kibrimizin ilacı! Ey Eflatun’umuz, Calinus’umuz!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

¹⁸⁶ “Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 38:76)

¹⁸⁷ “Rabb’imiz! Biz kendimize zulmettik.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:23)

¹⁸⁸ “Ayırdık.”

¹⁸⁹ “Tacımızı taşıdık.”

(12) olmağıla *inne ‘aleyke la‘neti‘ yevmi‘ d-dīn*¹⁹⁰ bendi ile giriftār oldu ‘ışk-ı mecāzınıñ (13) dağı evvelā naḥvet ve nāmūsı terk eylemek lāzimesidür zīrā ki ol ḥāletler (14) ‘āşıka māni‘-i vuşlatdur.

Beyt

Kerde Ḥaḳ nāmūs-rā şad men ḥadīd

*Ey besā beste (15) beḥabl-i nābedīd*¹⁹¹

‘İşk mucāzātınıñ eşer-i evveli bu iki bendden ḥalāş olmaḳdur vaḳt (16) olur ki bir pādşāh ‘ışkperdāzluḳ tarafından kendü ḳulunuñ ḳullıḳın iḥtiyār (17) ider ‘ışk-ı ḥaḳīkī dağı buña göre ḳıyās olunur ki niteki yine Ḥazret-i Mevlevī ‘ışkı [18a] (1) ta‘rif eyleyüp buyurur.

Meşnevī

25

جسم خاک از عشق بر افلاک شد

کوه در رقص آمد و چالاک شد

Cism-i ḥāk ez‘ışk bereflāk şud

Kūh der raḳş (2) āmed u çālāk şud¹⁹²

¹⁹⁰ “Şüphesiz hesap gününe kadar lânet senin üzerinedir.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 15:35)

¹⁹¹ “Hak namusu/arı yüz batman demir yaptı. Ey nice görünmez bağla bağlı kişiler!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 149)

¹⁹² “Toprak beden, aşkla feleklere yükseldi. Dağ oynadı, hareketlendi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

عشق جان طور آمد عاشقا

کوه مست و خرّ موسی صاعقا

‘Işk cān-ı Tūr āmed ‘āşıkā

Kūh mest u ḥarr Mūsā şā‘ikā¹⁹³

(3) İmdi ma‘lūm oldu ki her devlet-i kemālūñ mebdē’ ve her ‘izzet ü celālūñ menşe’-i hālet-i (4) ‘ışkdur ki ma‘āric-i i‘tilāya ve medāric-i irtikāya sebebdür niteki Ḥāzret-i ‘Īsā (5) ‘aleyhisselām ḥalvethāne-yi tecrīdi zāviye-yi tefrīdde varlığı raḥtını āteş-i ‘ışk (6) ile yakmayınca *be’r-rafe’ahullāhi ileyh*¹⁹⁴ nūrından sa‘ādet-i ḳurbīyyet yüz göstermedi (7) libās u vücūddan tamāmıyla münselih olmağıla felek çehārumda ḳaldı ve eger (8) cümleden sa‘ādet-i insilāḥ el virmiş olsa vasaṭ-ı tariḳde ḳalmazdı ammā Ḥāzret-i (9) Risālet-penāh-ı şalavātullāhu ‘aleyhi vesselāmuhu’ya maḳām-ı ‘ubūdiyyetde ḳayd-ı beşerīyyetden (10) insilāḥı küllī ḥāşıl olmuşdı subūḥāt-ı vech-i eḥadiyyet nūrı ile varlığı (11) zūlmeti zāyil olup anlaruñ ‘unvānnāme-yi ma‘āric ü tuḡrā-yı menşūr-ı medārici (12) *subḥānellezī esrā bi ‘abdihi leylen*¹⁹⁵ vāḳi’ oldu lācerem ḥāzīz-i ferşden (13) evc-i ‘arşa ve zindān-ı sarāy-ı ḥākdan a‘lā-yı ṭabaḳāt-ı eflāka yetişdi (14) belki zamān-ı murūr ve āvān-ı ‘ubūrında enbiyā-yı mürselīnūñ engüşt-i ta‘accübleri (15) dehān-ı ḥayretde idi filḥāḳīḳa ḥāne-yi muḥabbetde herkes şadrnişin-i soffa-yı maḥbūbiyyet (16) olamaz ol sebebden buyurur ki

¹⁹³ “Ey âşık! Tûr dağının ruhu oldu; Tûr mest oldu; Musa kendinden geçerek düştü.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45) Bu beyitte hem anlamca hem de ayetin belli bir parçasını alarak “Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de Rabb’i onunla konuşunca «Rabb’im! Bana (kendini) göster; seni göreyim!» dedi. (Rabb’i): «Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!» buyurdu. Rabb’i o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.” anlamındaki ayete bir yollama vardır (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:143).

¹⁹⁴ “Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir.” anlamındaki ayet “Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.” olarak sürer (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 4:158).

¹⁹⁵ “Bütün eksikliklerden uzak olan o kulunu geceleyin yürüttü.” anlamındaki bu ayetin bütünü şöyledir: “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 17:1)

Her ki taleb-i mā şud biyāyed

*Ve her ki mā taleb-i (17) ü bāšem biyārīm*¹⁹⁶

Ya'ni ol ki bize t̄alibd̄ür l̄abüdd gelür ve aña ki biz t̄alibüz [18b] (1) elbette anı götürürüz gelen h̄öd kendü fi'li ile gelür ve ve getürdilen envā'ı fazla (2) mazhar düşer niteki H̄azret-i Musa 'aleyhisselām muhibb ve t̄alib idi kendü fi'li ile (3) gitdi ki *velemmā*¹⁹⁷ *cā'e Mūsā limikātinā*¹⁹⁸ çünkü *erīnī enzur ileyke*¹⁹⁹ diyü kendü yolından (4) geldi ise *len terānī*²⁰⁰ hiṭābıyla red olındı ammā H̄azret-i H̄'āce 'aleyhisselām ki (5) maḥbüb-ı H̄aḫḫ ve maṭlüb-ı k̄ādir-i muṭlaḫ idi *subḥānellezī esrā bi 'abdihi leylen*²⁰¹ (6) feḥvāsı ile h̄azret-i 'izzet yolından k̄āb-ı kavseynden maḫām-ı avādanīye yetiṣdürdiler (7) ve varlık libāsını vücūdundan çıkarup şıfat-ı rahmet h̄ıl'atı ile girü ḫalkı (8) da'vet için gönderdiler iletükleri zamānda Muḫammed idi gönderdükleri (9) zamānda *vemā erselnāke illā rahmeten lil'ālemīn*²⁰² ile 'ālemlere rahmet oldı lācerem (10) kemāl-i vuşlat ve ref-i eşneyniyyet ve işbāt-ı vaḫdetden soñra şikeştegān-ı ümmet (11) ve zu'afā-yı millete bu beşāreti yetiṣdürdiler şu leke berrāk-ı himmeti mertebe-yi beşeriyetden (12) sidretü'l-müntehā-yı rüḥāniyyete irişmege k̄ādir olmaya ol kimesne h̄azret-i h̄'āce 'aleyhi' (13) ş-şalavatu vesselāmuñ 'atebe-yi sa'ādetme' ābına baş koyup kemer-i muṭāva'atı miyān-ı (14) cāna bende eylesün *innellezīne yubāyiüneke innemā yubāyiünallāh*²⁰³ muḫtezāsı üzere (15) benüm ceybime ittibā' idüp derece-yi maḥbūbiyyet ve mertebe-yi ḫurbiyyete yitişsün (16) *ḫul inkuntum tuḫibbūnallāhe fe't-tebiünī yuhbibkumullāhu*²⁰⁴ mücebi ile tecellī-yi ulūhiyyet şarābından (17) mest olup

¹⁹⁶ "Her kim ki bizi istedi, gelsin ve her kim ki biz onu istedik, getirelim."

¹⁹⁷ Metinde bu ayete "قلما" olarak başlanmıştır. Biz ayet bütünlüğünü gözetdiğimiz için doğru yazımını yukarıda gösterdik.

¹⁹⁸ "Musa, belirlediğimiz zamanda gelince..." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:143)

¹⁹⁹ "Bana (kendini) göster, sana bakayım..." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:143)

²⁰⁰ "Beni asla göremezsin..." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:143)

²⁰¹ Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulumu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla iştirakdir, hakkıyla görendir." anlamındaki ayetin bir bölümü metinde yer bulmuşsa da anlaşılabilirlik açısından ayetin bütününe vermeyi uygun gördük (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 17:1).

²⁰² "Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 21:107)

²⁰³ "Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar." anlamındaki ayetin bütünü şöyledir: "Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 48:10)

²⁰⁴ "De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin." ayetin bütünü şöyledir: "De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 3:31)

anlar dağı ma‘āric-i ḥabību’llāhdan naşīb alsun ammā Ḥazret-i Mūsā [19a] (1) ‘aleyhisselām kendü yolından gelmek ile Tūr Tağı üzerinde tecellī-yi āşārında (2) müşāhede idüp ol ḥālde kendü şıfātı ile kıyım olmağın tecellī-yi Ḥaqq’a taḥammül itdi Mūsā (3) serḥōş oldu zīrā deryānuñ telāṭum-ı emvācından ol kimesneye ḥaşyet vardur ki (4) ḥavf u recā tahtası üzerinde oturmuş ve kendünüñ vücūd-ı mevḥūmuna göñül (5) virmiş ola ammā ol kimesnenüñ ki kaṭre-yi vücūdını deryā-yı şuhūd maḥv itmiş ola (6) ve ḥālet-i ‘ışıkla sālīk kendüyi bīḥodāne deryāya atmış ola cūşış-i ‘ışık (7) baḥr-ı ezelde ebed deryāsına qarışmuş olur lābüdd anuñ ğarka olmadan kōrku (8) olmaz.

Beyt

Merd-i baḥrī dāyimā bertaḥte-yi ḥavf u recāst

*Çun ki her dū taḥte-yi (9) fānī şud cuz istiğrāk nīst*²⁰⁵

Tā ki ḥālet-i ‘ışık kulağuz olmaya cism-i ḥāki (10) tāc-ı ser-i eflāk olamaz Tūr Dağı dağı eczā-yı arzıyyesini kānī eyleyüp (11) her eczāsını terāne-yi tecelliyāt-ı cemālden ḥurūşa gelüp rakḳāşlık itmeyince (12) Ḥaqqbīn oldu ya’ni ‘ışık ki mu‘allim-i fenādur vaqtā ki Tūr’a ḥālet virdi ise (13) Tūr dağı şarāb-ı tecelliyātdan serḥōş oldu **ce‘alehu dekkān**²⁰⁶ mücebi ile eczā-yı vücūdeyn-i (14) tecellīye bezl eyledi serḥōşluđınıñ eşeri hemsāyesinde peydā olup bīḥōş (15) oldu ki ḥarre Mūsā şa‘iḳān ba‘dehu ‘āşık ile ma‘şūk arasında olan (16) esrār-ı ḥafıyye-yi maḥrem-i hemrāz ü hemdem-i demsāzdan ğayrıya keşf itmek cāyiz olmaduğın (17) işrāb idüp buyurur.

²⁰⁵ “Mana denizinin adamı daima havf u reca teknesi üzerinde olur, fakat her iki tekne de fani olduğu için sadece mana denizine dalana boğulmak yoktur.”

²⁰⁶ “Onu paramparça etti.” anlamındaki bu ayetin bütünü şöyledir: “Mūsā, tayin ettiğimiz vakitte (Tūr’a) gelip de Rabb’i onunla konuştuđunda o, “Rabb’im! Bana görün; sana bakayım” dedi. Rabb’i, “Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dađa bak; eđer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu. Rabb’i o dađa tecelli edince onu paramparça etti; Mūsā da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 7:143)

بالب دمساز خود کر جفتمی

همچو نی من گفتنیها کفتمی

Bāleb-i demsāz-ı ḥod ger cuftemî

Hemçu ney men guftenihā guftemi²⁰⁷

هر که او از هم زبانی شد جدا

بی‌زبان شد کر چه دارد صد نوا

[19b] (1) **Her ki ū ezhemzebānī şud cüdā**

Bīzebān şud gerçi dāred şad nevā²⁰⁸

Pes ma'lūm oldu ki (2) haberdār olanlar dahı esrār-ı ḥafıyyeyi yine ehline ve hemrāzlarına keşf iderler ol sebebden (3) anlar perde-yi ihtifāda pinhān u çeşm-i aġyārdan nihān olmuşlardır niteki tarīķ-i muḥabbetde (4) zūfūnūn olan Ḥāzret-i Semnūn Cāmi'-i Kebīr'de va'z iderdi ahālī-yi meclis-i efserde- (5) dil ū perākendeḥātır bulmaġıla mescidde olan ḳanādıyla ḥiṭāb idüp anun āteş-i 'ışķı ḳanādıyla sirāyet (6) itdükde ḳanādil ḥarekete gelüp birbirine ṭoķunup tārmar oldu.

²⁰⁷ “Ney gibi dostumun dudağıyla bir araya gelseydim, söylenecekleri söyledim ben.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 45)

²⁰⁸ “Dildaşından ayrılan kişi, yüzlerce naġmesi de bulunsa dilsiz olur.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 45)

Şîr

(7) *Ānān ki ne bāgam-ı tū şādend*

Der‘ālem-i ma‘fıret cemādend

Z‘ān mürdedilend hemçu hayvān

K‘ez māder-i tab‘-ı hod nezādend

(8) *Her kes ki beşüret-i ādemī şud*

*Hāşıyyet-i ādemeş (9) nedādend*²⁰⁹

Esrār-ı ‘ışkdan herkes haberdardur ve her zāt vākıf-ı sırr-ı dildār degüldür (10) yine bir gün Semnūn-ı zūfünün silsile-yi muhabbet u hālet-i ‘ışka ülfet itmiş kimesne arzū (11) idüp buyurdılar ki bu zümrede bir ‘āşık yokdur ki bizüm rāzımuza mahrem ve hemdem ola (12) ‘avām-ı hevām-ı mişālūñ esrār-ı gaybiyyeden ne haberi vardur kelimāt-ı esrār-ı ilahiyye ‘anāşır-ı erba‘a (13) mişālinde ya‘ni fark-ı müdde‘ıye hākbız ve çeşm-i bīdāra ābrīz ve mesāmī‘-i ‘avāma (14) bād-ı semūm ve zümre-yi havāşa āteş-i hāmūmdur ammā ne fāyide ki her gönül bu ecrūñ (15) murğı degüldür.

Beyt

Turā beķāf hergiz nebūdest guzer

*Zimā hikāyet-i ‘Anķā kucā kunī bāver*²¹⁰

(16) Vaķtā ki Hāzret-i Semnūn bu cevāhir-i girānbahā-yı evceh-i ‘ibārāt ve eltıf-ı ta‘bīrāt ile (17) beyāna getürdi hemāndem bir murğ-ı hūb elhān-ı ‘āşıkāne ortaya düşüp [20a] (1) ‘ayān oldı ol hālde Semnūn’da bir hālet peydā olup hayvān-ı ādemīsiret (2) ādemışüret-i hayvānsiretten hezār mertebe rācihdür bu murğ pürhālet-i esrār-ı muhabbeti (3) ve kelām-ı hikmeti istimā‘ itmekde ahālī-yi meclisden her vechle ķābildür diyü esrār-ı şevķ (4) ve muhabbetden ba‘zı kelimāt-ı tayyibe takrīr itdükde hemān ol murğ-ı mebhūt ķanadın (5) yire döküp teslīm-i cān eyledi.

²⁰⁹ “Senin gamınla mutlu olmayanlar marifet âleminde cansızdırlar. Hayvan gibi olan o ham kimseler, kendi tabiat analarından doğmazlar. Herkes Âdem suretinde oldu, fakat herkese Âdem’in özellikleri verilmedi.”

²¹⁰ “Eğer yolun Kaf Dağı’na düşmemişse, anlattığımız anka kuşu hikâyesine nasıl inanırsın?”

Mısrā'

*Cān feṣānī inḡūnīn kun ger kuni*²¹¹

Çünkü (6) vuşlat-ı Hakk'a sebep olan 'ışık oldu ise 'âşıklık ne vechle olup ve 'âşıka (7) lâzım olan ne olduğun beyân idüp buyurur.

Meşnevî

29

جمله معشوقست و عاشق پرده

زنده معشوقست و عاشق مرده

Cumle ma'sūkest ü 'âşık perdeyi

(8) Zinde ma'sūkest ü 'âşık murdeyi²¹²

30

چون نباشد عشق را پروای او

او چو مرغی ماند بی پروای او

Ger nebāsed 'ışkrā pervā-yı ü

Ü çu murgī mānd (9) bīpervā-yı ü²¹³

Ya'ni 'âşıkun varlığı perdesi ortadan ref olmayınca aftāb-ı (10) cemāl-i kemāl-i ma'sūk perde ardından tūlū' eylemez feemmā bu hicāb tecellī-yi vaḥdetden (11) gayrı ḥāletle zāyil olmaz 'âşık kendü varlığı kuvveti ile ma'sūka yetişmek dilese (12) müyesser degüldür belki 'ışık kuvveti ve mu'āveneti ile olur meşelā bir mūr-ı kemter vilāyet-i (13) Hindistān'dan kaşd-ı tavāf-ı Ka'be eylese kendü ayağı kuvveti ile yürüyüp varmaz (14) meger ki kendüyi bir gögercin kanadına ta'biye idüp anuñ

²¹¹ "Kendini birinin uğruna vermek istersen, böylesine ver." anlamındaki dize Attar'ın Musibetnâme'sinden bir şiir bölümüdür.

²¹² "Her şey, sevgilidir; âşık bir perde. Sevgilidir diri, âşık bir ölü." (Karaismailoğlu, 2015: s. 45). Bu beyit Şifāyī açıklamasında "perdeyi/murdeyi" biçiminde sonlanmaktadır. Bu bağlamda HE171 ile İŞeM arasında benzerlik bulunur (Mevlânâ Celâleddīn-i Rūmī, 2015: 5b; Özdemir, 2016a: s. 92).

²¹³ "Aşkın âşığa meyli yoksa, âşık kanatsız bir kuş gibi kalır. Yazık ona!" yahut "Âşığın aşka meyli/gücü yoksa, o kanatsız bir kuş gibi kalır. Yazık ona!" (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

ķuvvet-i ecnihası ile Ka‘be-yi (15) murāda yetiŖe pes aña ki hālet-i ‘ıŖķ mūfid olmaya envā‘ belāya giriftār olur Ŗöyle ki (16) sālīk rāh-ı Hāķķ’a kendü ķuvveti ile pervāz ide āŖiyāne-yi ķadīme yitmeyüp dālālete (17) dūŖer.

Beyt

Rāhī ki ferīŖtegān derān per binidend

*Īn rāh-ı bipāy-ı ĥud berīden nutuvān*²¹⁴

[20b] (1) Eger sa‘ādet müsā‘id olacaķ olursa ol ķarıncacık kendü vücūdını (2) Ŗāhbāz-ı āŖiyān-ı ķurbetuñ ķanadına ulaŖdurur ki aña ‘ıŖķ dirler ol murĝ-ı bülend- (3) āŖiyānuñ āŖılı yine ol tārāfdandır ‘ālem-i tabī‘atda olan nāķıŖlaruñ tekmīli iķün (4) bunda gelmiŖdür eger ĥaķīķat yüzinden nazar olınsa ‘ıŖķuñ zāhiri ve bātını (5) ‘āŖıķlıķ ve ma‘Ŗūķlıķ iķtizā ider.

²¹⁴ “O yol ki melekler ona ayak basmıŖtır. Kendi isteĝinle o yoldan ayaĝını kesemezsin.”

Beyt

Ey derheme 'ālem-i pinhān tu vü peydā tu

(6) *Hem derd-i dil-i 'āşık hem aşl-ı mudāvā tu*

Ey ışk-ı tuyī 'āşık derklsvet-i ma'şūkī

(7) *Hem Vāmık 'Azrāyī hem dilber ü şeydā tu*

Gez nāz kunī bāmā gāhī bīnāz²¹⁵ āyī

Īn her du turā (8) zībed Mecnūn tu vü Leylā tu

Ezdīde-yi her gāfīl hemvāre tuyī pinhān

V'ender nazār-ı 'ārif (9) peyveste huveydā tu²¹⁶

Keşf-i esrār-ı ğaybiyye ğalebe itdükte 'ışk-ı bīpervāya niçün (10) kendüni bīhüşlik maķāmında ķorsın 'aklı rehnümā ve pīşvā eyle diyenüñ suāl-ı muķadderine (11) cevāben buyurur.

Mesnevī

31

من چه گونه هوش دارم پیش و پس

چون نباشد نور یارم پیش و پس

Men çi gūne hūş dārem pīş ü pes

Çun nebāşed nūr-ı yārem (12) pīş ü pes²¹⁷

²¹⁵ Genel ağ kaynağında bu sözcük “beniyāz” olarak görülmüştür (“Nosokhan”, 2017: <http://www.nosokhan.com/Library/Topic/0ZPD> Son erişim: 12.02.2018).

²¹⁶ “Ey bütün ālem de gizli sen, açık sen. Hem aşığın gönül yarası hem onun dermanısın. Ey aşk sensin âşık ile maşukun kisvesinde. Hem âşık olan Vāmig (erkek) hem maşuk olan Üzrā (kadın) sen. Bazen naz edersin bizimle bazen niyaz. Her ikisi de sana yakışır, Mecnun da Leyla da sen. Her dikkatsizin gözünden sürekli gizli olan sen, her bilginin gözünde sürekli açık, belli olansın.” anlamındaki bu dizeler Hallāc-ı Mansur’a ait bir şiirden alınmıştır. Şiirin yazımında değişiklikler bulunmaktadır (“Nosokhan”, 2017: <http://www.nosokhan.com/Library/Topic/0ZPD> Son erişim: 01.10.2017).

²¹⁷ “Yārimin ışığı önümde ve arkamda bulunmazsa, önümden ve arkamdan nasıl haberdar olurum ben.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

‘Âkıl oldur ki memleket-i vücûda mutaşarrıf ola ğalebât-ı tecelliyâtda (13) müstağrıķ olanda ‘aķluñ vücûdı olmaz zîrâ ki ‘aķl maţlûb-ı haķîķinüñ ğayrıdur (14) muħıbb olan tecellî-yi yârda murâķıb-ı envâr-ı dîdâr olur ğayret-i ma’sûķ anı iķtizâ ider ki (15) ‘âşık kendüden özgeye nazâr eylemeye ve âyine-yi mazâhirde cemâl-i bâkemâli envârdan ğayrıya (16) iltifât itmeye lâcerem bu mertebede ‘âşık-ı şâdıķ bu zemzemededen ħâlî olmayup (17) dir.

Şi’r

Tâ çeşm bâz kerdem nûr-ı rah-ı tu dîdem

*Tâ ğuş berguşûdem âvâz-ı tu şinîdem*²¹⁸

[21a] (1) Vaķtâ ki âyine âftâb-ı ‘âlemtâba muķâbil ola âftâbuñ saţvât-ı levâmî’i (2) aña havâle olup âyinenüñ şu‘â’ı eşi‘a-yı âftâba ğammâz olur haķîķatde (3) zuhûr eyleyen âftâbdur ayine degüldür.

Beyt

Zehret-i şemsihâ fağaybet fihâ

(4) *Feizâ eşraķat fezâķ şevķi*²¹⁹

Bu şûretde ‘âşık ķuvvet-i ‘aķl ile esrârı (5) ketm itmege ķâdir olmaz anuñķün buyurur.

²¹⁸ “Gözümü açtığım an senin yüzünün ışığını gördüm. Kulağımı verdiğimde yalnızca senin sesini duydum.” anlamındaki bu beyit Attar’ın gazellerinden biridir (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/attar/divana/ghazal-attar/sh510/> Son erişim: 01.10.2017).

²¹⁹ “Güneş ortaya çıktı ve onu sevdi. Sen parlarsan o da parlar.”

عشق خواهد کین سخن بیرون بود

آینه غمّاز نبود چون بود

‘Işk h̄āhed k’īn suhan bīrūn buved

(6) Āyine ġammāz ne’bved çun buved ²²⁰

آینهات دانی چرا غمّاز نیست

ز انکه ژنکار از رخس ممتاز نیست

Āyinet dānī çirā ġammāz nīst ²²¹

Z’ān ki jengār ezruheş (7) mumtāz nīst ²²²

Her āyine her zātda bir āyine mevcūddur feemmā ruhsāre-yi manzūrdan (8) her āyine nūr aḥz idemez tā ki jengār-ı ta’allukāt-ı māsivādan āyine-yi ḳalbi pāk (9) olmayınca āyine-yi cān ol vaḳt ġammāz olur ki jengār-ı aġyārdan mümtāz ola niteki (10) muḳtażā-yi kelām ḥayru’l-enām bu ḥālī müş’irdür ki *likulli şey’in şaḳāletu ve şaḳāletu’l-* (11) *ḳalb zikrullāhī te’ālā*²²³ anuñçün buyurmuşlardır.

Meşnevî

Hemçü āhen hemçi tīre heykelī

(12) Şayḳalī kun şayḳalī kun şayḳalī²²⁴

²²⁰ “Aşk, bu sözün meydana çıkmasını istiyor. Ayna koğucu olmaz da ne olabilir?” (Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 88)

²²¹ Bu dize HE171’de “آینه جانت از ان غمّاز نیست” biçiminde yazılmıştır (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: 5b).

²²² “Ayna niçin yansıtmıyor biliyor musun? Çünkü yüzünden pas temizlenmemiş.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

²²³ “Kalbin parlaması yüce Allah’ı anmadır ki bu da her şeyin parlamasıdır.”

²²⁴ “Öyleyse demir gibi kara vücutluysan da parlat onu, parlat, parlat.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 542)

Pes zikrullāh ile taşfiye hāşıl idüp āyine-yi alb (13) mahar-ı tecelliyāt-ı cemāl ve mūhir-i envār-ı kibriyā ve kemāl olmak gerekdür ki mabüb öñünde (14) āyineden mabül metā‘ yokdur zīrā ki cemāl bākemālün anda müşāhede idüp (15) kendü hüsñinden anuñ vāsıtasıyla berurdār ve behredār olur *kemā ālellāhu* (16) *te‘ālā*²²⁵ *yevme lāyenfa‘u mālun ve lābenün illā men etāllāhe bialbin selāmin*²²⁶ bunda albüñ selāmet-i (17) şakāletinden ‘ibāret ve şafāvetden kināyetdür vaktā ki ma‘şū-ı haıı ‘āşıuñ [21b] (1) göñli āyinesine nazar ide kendü hüsñ-i cemālını anda müşāhede ider ol vakt (2) yine kendü cemālını ‘āşı olur ki *innellāhe cemīlun yuıbbu ‘l-cemāl*²²⁷ pes lābüdd ‘āşıuñ (3) āyine-yi albinde nazarın dirīg itmeyüp ol āyine sebebiyle ‘ışbāzlıgā başlar (4) lācerem ‘āşı pürniyāz-ı hezār sūz u güzār ile ol yār-ı dılñüvāza bu vechle hıāb (5) itmege aāz ider.

Şi‘r

Mā fitne-yi bertuyīm tu fitne berāyine

Mārā nigāh dertu turā (6) enderāyine

Tā āyine cemal-i tu dīd ü tu husn-i hı‘ı

*Tu ‘āşı-ı hodi‘ zitu ‘āşıter āyine*²²⁸

(7) Sālik rāh-ı haıāte bu sa‘ādet şeyh-i kāmile mutaba‘at ve mürşid-i kāmile muārenet (8) ve muvāfaat ile müyesser olur bu hāle muābı bir pādşāhuñ bir kenīze ibtilāsını (9) Hāzret-i Mevlānā bearıu‘l-ikāye ĩrād eyleyüp nazm eylemişdür bu maūle hikāyātı urüb (10) ve emşāl ile edā idüp eşm-i ayārdan mestür ve macüb ılımlılardur veyāhūd (11) ekşer hālāyıuñ tab‘ı ışşaya māyil olduıün ma‘ārif-i ilāhīyi ve menāıb-ı evliyāyi (12) ışşa şūretinde temhīd eylemişdür ki ‘ārif olanlar her ışşadan bir hışşe az eyleyüp (13) naşıhatpezīr olalar ol ışşa-yı pürhışşe budur ki nal olunur.

²²⁵ “Yüce olan Allah’ın dediğı gibi” anlamında Arapa bir söyleyiş.

²²⁶ “Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka. Cennet, Allah’a karşı gelmekten sakınanlara yaklaştırlılacak.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayetler 26:89-90)

²²⁷ “Allah güzeldir; güzelliğı sever.” anlamında bir hadis.

²²⁸ “Bizim başkaldırımız sanadır, seninki aynada. Bizim gözümüz sendedir, seninki aynada. Ayna senin yüzünü gördüğünde ve sen kendi güzelliğini, sen kendine aşısın; senden daha çok ayna aşık” anlamındaki bu dizeler Hakānī Divānı’ndan alınmış olup iki beyitte de bazı yazım değışiklikleri görülmüştür (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh/sh208/> Son erişim: 06.11.2017).

عاشق شدن پادشاه بر کنیزک و خریدن پادشاه اورا و رنجور شدن کنیزک و تدبیر پادشاه در معالجه او

‘Āşık şuden-i pādşāh berkenīzek ü ħarīden-i pādşāh ūrā ve rencūr şuden-i
kenīzek ü tedbīr-i pādşāh dermu‘ālece-yi ū ²²⁹

34

بشنوید ای دوستان این داستان

خود حقیقت نقد حال ماست آن

(16) Bişnevīd ey düstān īn dāstān

Ĥod ḥaḳīḳat naḳd-i ḥāl-i māst ān ²³⁰

(17) Ya’ni ey dostān-ı şādīḳ ve yārān-ı muvāfiḳ ki sizüñ irādetiñüz ile cān etegin
[22a] (1) tutmuş ve meşāmm mu‘aṭṭar iken şemāyīm-i gülzār-ı ḥaḳīḳatden iştişmām
itmişdür.

Rubā’ī

(2) Ānrā ki dil ez’işḳ berāteş bāşed

Her kışsa ki gūyed heme dilkeş bāşed

(3) Tu kışsa-yı ‘āşīkān hemī kem şinevī

Bişnev bişnev ki kışsayişān ḥoş bāşed ²³¹

Erbāb-ı (4) ḥaḳāyīkuñ rivāyātı ḥikāyet-i ḥalāyīḳ degüldür belki her noḳtasınuñ
tahtında bir nükte-yi (5) dilāvīz ve her kışsanuñ beyānında bir ḥişse-yi şürengīz ve her
ḥikāyetüñ zımnında (6) bir kināyet ve her işāretüñ işbātında bir beşāret vardur.

²²⁹ “Padişahın hasta cariyeye âşık olması ve onun sağlığı için çare araması” (Karaismailoğlu, 2015: s. 45)

²³⁰ “Ey dostlar! Dinleyiniz. Bu hikâye gerçekte bizzat bizim durumumuzu ortaya koymaktadır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²³¹ “O ki aşktan yüreği perişan olmuş. Ona ne hikâye anlatsan büyüleyici olur. Sen âşıklar hikâyesi az duyarsın. Duy, duy ki hikâyeleri çok hoştur.” Bahâî’nin bir rubaisi (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/bahaee/divan-baha/robaee-baha/sh32/> Son erişim: 02.10.2017).

بود شاهي در زمان پيش از اين

ملك دنيا بودش و هم ملك دين

Būd šāhī derzamān (7) piş ezīn

Mulk-i dunyā būdeş ü hemmulk-i dīn ²³²

اتفاقا شاه شد روزی سوار

با خواص خویش از بهر شکار

İttifāken šāh şud ruzī suvār

(8) Bāhavāş-ı hîş ezberh-i şikār ²³³

يك كنيزك ديد شه بر شاه راه

شد غلام آن كنيزك جان شاه

Yek kenîzek dîd şeh berşāhrāh

Şud gulām-ı ān kenîzek cān-ı şāh ²³⁴

²³² “Bundan önceki bir zamanda bir padişah vardı. Din ve de dünya mülküne sahipti.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²³³ “Tesadüfen bir gün bu padişah, avlanmak için yakın adamlarıyla ata bindi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²³⁴ “Pâdişâh, yolda bir câriye gördü ve canı o câriyenin kulu, kölesi oldu.” (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 90)

مرغ جانش در قفس تن می‌طپید

داد مال و آن کنیز را خرید

(9) Murğ-ı cāneş derkafes ten miṭapīd

Dād māl u ān kenīz[ek]rā ḥarīd ²³⁵

چون خرید او را و برخوردار شد

آن کنیزک از قضا بیمار شد

Çun ḥarīd ūrā vü (10) berḥordār şud

Ān kenīzek ezkażā bīmār şud ²³⁶

İbtidā-yı kışşa budur ki bir pādşāh-ı (11) pürma'dalet ve bir sultān-ı gerdün menzilet-i seyr-i mülük için süvār olup (12) bir kenīzek-i māhrū ve siyāh mūya rāst gelmek ile murğ-ı rūḥ-ı pürfütūḥı anuñ (13) zülf-i gīrhgīri bendine giriftār u çeşm-i fettānı sevdāsında āşuftekār oldı (14) aḥir emvālını nihāyet ile ḥarīdār olup każā-yı İlāhī ol kenīzek bīmār oldı (15) ma'lūmdur ki bu dār-ı fenāda ve bu bāzār-ı derd-i 'anāda hīçbir metā' yoқdur ki rāḥatında (16) cerāḥatı ve ḥuzūrunda miḥneti ve ḥamrın ḥumārı ve gülünde ḥārı olmaya.

²³⁵ “Can kuşu, beden kafesinde çırpınca mal verdi ve o cāriyeyi satın aldı.” (Tāhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 90)

²³⁶ “Onu satın alıp nasıplendi; ancak bu cariye kazara hastalandı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

Şîr

(17) *Asūdegī mecū(y) ki kesrā bezīr-i çarḥ*

Esbāb-ı in murād ferāhim niyāmedest

Ez mevc-i ğam [22b] (1) necāt kesī rāst k'u henūz

*Berşatḥ-ı kevn ü 'arşa-yı 'ālem niyāmedest*²³⁷

Bu dār-ı (2) pürmiḥnetde esbāb-ı biġam ve sūrūr-ı bīneden ḥiçbir Ādem'e müyesser degüldür anuñçün (3) ḥāricden mişāl irād eyleyüp buyurur.

Meşnevī

40

آن یکی خر داشت پالانش نبود

یافت پالان کرک خر را در ربود

Ān yekī ḥar dāşt pālāneş nebūd

(4) **Yāft pālān gurg ḥarrā derrubūd**²³⁸

41

کوزه بودست آب می‌نامد به دست

آب را چون یافت کوزه خود شکست

Kūze būdest āb mī-nāmed bedest

Ābrā (5) çun yāft kūzeh ḥod şikest²³⁹

²³⁷ “Rahatlık arama, bu feleğin altında herkes bu sebeple toplanmıştır. Gam dalgasından kurtulanı arıyorum, fakat henüz bu âlem arsasına böyle biri gelmemiştir.” Hakânî’ye ait bir şiiir (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghazalkh/sh20/> Son erişim: 12.02.2018).

²³⁸ “Birinin eşeği vardı, semeri yoktu; semer buldu, eşeği kurt kaptı!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²³⁹ “Testisi vardı, su bulamıyordu; suyu bulunca testinin kendisi kırıldı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46). Bu beyit, Şifâyî açıklamasında “Kūze būdeş āb mī-nāmed bedest / Ābrā çun yāft ḥod kūzeh şikest” olarak kayıtlıdır (Özdemir, 2016a: s. 94).

Bu dār-ı dünyā maḥalli-yi sūrūr ü cāy-ı ḥubūr degüldür anuñçün (6) rūzgār-ı nāhemvārda kimesne mesrūr olmayup merkebi olanuñ pālānı ve pālānı (7) olanun merkebi ve şuyı olanuñ bardağı ve bardağı olanuñ şuyı yoqdur (8) bir cānibi ma‘mūr olursa lābüdd bir ṭarafı ḥarāb olur girü kışşa-yı pürhişşeye rucū‘ (9) idüp buyurur.

Meşnevî

42

شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست

گفت جان هر دو در دست شماست

Şeh tabībān cem‘ kerd ezcepp ü rāst

Guft cān-ı (10) her du derdest-i şumāst²⁴⁰

43

جان من سهلست و جان جانم اوست

دردمند و خسته‌ام درمانم اوست

Cān-ı men sehlest u cān-ı cānem ūst

Dermend ü ḥasteyem (11) dermānem ūst²⁴¹

44

هر که درمان کرد مر جان مرا

برد کنج در و مرجان مرا

Her ki dermān kerd Mercān-ı merā

Burd genc-i durr ü mercān-ı merā²⁴²

²⁴⁰ “Padişah sağdan soldan hekimleri toplayarak dedi: İkimizin canı sizin elinizdedir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁴¹ “Benim canım kolaydır, canımın canı odur. Dertli ve âcizim, dermanım odur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁴² “Canıma derman bulan kişi hazinemi, inci ve mercanı kazanacak.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

Ol şāh-ı ʿālem- (12) neĵād muzhar-ı ʿadl ü dād eṭrāf-ı bilāddan ṭabībān-ı ḥazākatnihād ve ḥakīmān-ı nezāketmuʿtād (13) üstādlar cemʿ eyleyüp envāʿ-ı riʿāyetle ḥürmet ve eṣnāf-ı iltiyām ile ʿizzet eyledi (14) ve andan anlara ʿarz-ı merām eyleyüp didi ki bu ḥaste olan nātuvān benüm cānımuñ (15) cānı ve anuñ ḥayātı derdimuñ dermānıdur şöyle ki ol yār-ı nāgürīze sizden (16) bir çāre olmaz ise aḥvālüm digergün ve dīde-yi giryānum pürḥūn olur mercān-ı evvelden (17) murād cāriyenüñ ismi ola veyāḥūd *mer* lafzı nefs-i kelimeden olmayup lām cān maʿnāsına [23a] (1) ola veyāḥūd taḥsīn-i lafz için ola veyāḥūd cānı istiʿāre ṭarīkıyla istiʿmāl (2) itmiş ola cümleye şümūliyyeti ve taḥammüli vardır tecnīs-i tām olduğu ḥōd zāhirdür (3) bermuktezā-yı *şifāʿuʿl-ḳulüb liḳāuʿl-maḥbūb*²⁴³ bu zaʿīfe-yi naḥīfenüñ ifākatī ehemmi-i (4) meārib ve etemm-i meṭālībdendür ki cānımuñ cānı ve derdimuñ dermānıdur zīrā (5) tene kuvvet viren cān ve cāna ḥayātbaḥş olan cānāndur ḥazāyīnimde her ne kadar (6) cevāhir-i ğīrānbahā var ise bu ḥuşūşda dermiyāndur.

Meşnevî

45

جمله گفتند جان بازی کنیم

فهم کرد آریم و انبازی کنیم

Cumle guftend[eş ki] (7) cānbāzī kunīm

Fehm gird ārim u enbāzī kunīm²⁴⁴

²⁴³ “Kalplerin şifası, sevgiliye kavuşmaktır.” anlamında bir söz.

²⁴⁴ “Hepsi ona dedi: Canımızı tehlikeye atalım, anlayışımızı toplayıp bir araya getirelim.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

هر يکی از ما مسیح عالمست

هر الم را در کف ما مرهمست

Her yekī ezmā Mesīḥ-i ‘ālemest

(8) Her elemrā derkef-i mā merhemest²⁴⁵

کر خدا خواهد نکفتند از بطر

پس خدا بنمودشان عجز بشر

Ger Ḥudā ḥāhed neguftend ezbaṭar

Pes Ḥudā bu’nmūdiṣān ‘ac-z-i beṣer²⁴⁶

(9) Egerçi cümle bu vechle ta‘ahhüd itdiler feammā baṭar ki biḥasebi’l-lügat keṣret-i neṣātdan (10) ‘ibāretdür ṣiddet-i sürür ve vefret-i ḥubūrlarından maḡrūr olup meṣiyyet-i Ḥaḡḡ’a (11) ḥavāle itmeyüp terk-i istiṣnā eylediler belki ḥāṭırlarına daḡı ḥuṭūr eylemedi bu ḥāletüñ (12) menşe‘i ḡasāvet ḡabīlinden olıcaḡ mu‘ālecede ‘ācizler olup ‘ilācları ḡayr-ı müfīd (13) oldı niteki buyurur.

²⁴⁵ “Her birimiz bir dünya Mesīḥ’idir. Elimizde her elem için bir merhem vardır.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 46)

²⁴⁶ “Kibirlerinden ‘Allah dilerse’ demediler, Allah da onlara beṣerin ‘ācizliğini gösterdi.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 46)

ترك استثنائنا مرادم قسوتیست

نه همین گفتن که عارض حالتیست

Terk-i istişnā murādem asvetist

Ne hemin guften ki (14) ‘ariz hāletist ²⁴⁷

Ya‘ni her uusī Meiyet-i a’a avāle eyleyüp inā’allāh (15) demek mücerred dil ile olmayup belki alb-i āfī ile daı demek gerek zīrā ki hemān (16) zāhirde olmak bir ‘arizī hāletdür azret-i a’uñ nazargāhı a-ı albdür *innellāhe* (17) *lāyenzuru ilāsuverikum ve siyābikum ve lākin yenzuru ilāulūbikum ve a‘mālikum* ²⁴⁸ adīs-i erīfi delīl-i kāfidür.

[23b] (1) Meşnevî

هر چه کردند از علاج و از دوا

کشت رنج افزون و حاجت ناروا

Her i gerdend ez‘ilāc u ezdevā

Get renc efzūn u acet nārevā ²⁴⁹

²⁴⁷ “İstisna bırakmalarını gönüllerindeki katılıktandır, yoksa amacım görünüşteki inallah demek deildir.” (Karaismailolu, 2015: s. 46)

²⁴⁸ “Allah, sizin dı görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.” Müslim, Birr, 33; İbn Māce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539.

²⁴⁹ “İla ve tedaviden ne yaptılarsa hastalığı arttı ve ümit gereklemedi.” (Karaismailolu, 2015: s. 46)

از قضا سرکنکبین صفرا فزود

روغن بادام خشکی می نمود

(2) **Ezḳazā sirkencubīn şafrā fuzūd**

Revḡan-ı bādām huşkī mīnumūd²⁵⁰

از هلیله قبض شد اطلاق رفت

آب آتش را مدد شد همچو نفت

Ez helīle ḳabz şud (3) ıtlāk reft

Āb āteşrā meded şud hemçu nef²⁵¹

Bu şüretde her ne itdiler ise (4) ‘ilācpezīr olmayup ‘aksi vāḳi’ oldı bu muḳarrerdür ki ḥazāḳati olan eṭṭibbādan birisi (5) nāḡāh bir derde mübtelā olsa ‘ināyet-i Ḥaḳḳ mu‘īn olmayıcaḳ kendüye devāsı dā olur (6) nitekim Ḥazret-i Ebū Bekr rażīyallāhu ‘anhuya didiler ki *illā ted‘ū eṭṭibbān*²⁵² cevābında buyurdılar ki (7) *kāne ‘indī şāfi eṭ-ṭibbā*²⁵³ eṭṭibbāya daḡı şifā erzānī ḳılan ḥakīm-i ḥaḳīḳat u ḥudāvend-i (8) bī‘illetdür pes dāyimü’l- evḳāt *Ya Şāfi eşfinā*²⁵⁴ du‘āsın vird-i lisān idüp göñlini (9) ‘alāddevām sebebden müsebbibe döndürel.

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجه کنیزک

Zāhir şuden-i ‘acz-i ḥakīmān ezmu‘ālece-yi kenīzek²⁵⁵

²⁵⁰ “İlahi takdirle sirkengebin safrayı artırdı; bademyağı kuruluk yaptı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁵¹ “Helîleden peklik oldu, ishal kesildi; su, petrol/gibi ateşe yardımcı oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁵² “Yalnızca tabipler çağır.”

²⁵³ “Sağaltanlar, sağlık verenler bendendir, dedi.”

²⁵⁴ “Ya Şâfi, sağlık ver bize.”

²⁵⁵ “Hekimlerin cariyeyi tedaviden âciz olduklarının anlaşılması, padişahın Allah’ın huzuruna yönelmesi ve rüyada bir veliyi görmesi” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

شه چو عجز حکیمان را بدید

پا برهنه جانب مسجد دوید

(10) *Şeh çu ‘acz-i [ān] ḥakīmānrā bidīd*

*Pā burehne cānib-i mescid devīd*²⁵⁶

کای کمینه بخششت ملک جهان

من چه کویم چون تو میدانی نهان

K’ey kemīne baḥşışet (11) mulk-i cihān

*Men çī güyem çun tu mīdānī nihān*²⁵⁷

ای همیشه حاجت ما را پناه

بار دیگر ما غلط کردیم راه

Ey hemīşe ḥācet-i mārā penāh

(12) *Bār-ı dīġer mā ġalaṭ kerdīm rāh*²⁵⁸

Ey ḥālīḳ-ı müste‘ān egerçi *kefā ‘ilmuke ‘ani’l-maḳāl ve kefā keremuke*²⁵⁹ (13)
‘ani’s-suāldur.

²⁵⁶ “Padişah bu hekimlerin âcizliğini görünce yalın ayak camiye koştu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁵⁷ “Ey en küçük bağışı dünya mülkü olan! Ben ne diyeyim? Sen gizliyi bilirsin.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁵⁸ “Ey her zaman ihtiyacımız için sığınak olan! Biz yine yolu yanlış tuttuk.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 46)

²⁵⁹ “Sözden ve cömertliğinden olan bilgin yeter.”

Şîr

Mā heme biçāreyīm u çāre-sāz tūyi

*Mā heme niyāz mendīm (14) u biniyāz tūyi*²⁶⁰

Bu şüretde girye vü zārī eyledükde baḥşāyiş-i İlähî harekete gelüp (15) uyḥusu içinde gördi ki bir mübeşşir-i beşāret-nümā ve bir pîr-i meserretefzā haber virdi ki yarın (16) ‘alesseher bir ṭabīb-i ḥāzık ve emîn-i şādık ‘ālem-i ḡaybdan zāhir olsa gerek anuñ kudüm-i (17) mübārekîn ḡanîmet ü cemāl-i bākemālîni ‘ayn-ı sa‘ādet bilüp iltifāt ve ihtirāmda kuşūr [24a] (1) olmasun ki mizācında kudret-i Ḥaḳḳ mütebeyyin ve ‘ilācında siḥr-i muṭlaḳ müte‘ayyindür.

Beyt

(2) *Münevver çu ruḥsār-ı ma‘şūḳ-ı zībā*

*Mu‘aṭṭar çu enfās-ı uşşāḳ-ı ṭālib*²⁶¹

Şāh pürintibāh (3) manzaradan nigāh idüp gördi ki nāḡāh bir şaḥş-ı fāzıl-ı pürmäye çün āftāb (4) dermiyān-ı sāye ṭurmayup gelmektedir ol miḥmān-ı āftābşān-ı devletnişān (5) mānend-i hilāl ḡāh nîst ve ḡāh hest şeklinde ḡayāl ile müşāhede olunur ḡayāl (6) egerçi menzile-yi ‘ademdedür ammā cemī‘i ehl-i ‘ālemüñ mebnîsi ḡayāl üzerinedür belki (7) eṭfāl-i ṭarīḳatı daḡı bidāyet-i ḡālînde şîr-i ḡayālāt-ı ḡaybî ile perverde iderler (8) ibtidā-yı ḡālînde ṭālibüñ ḡidā-yı cānı şüret-i bīnazîr ve ma‘nî-yi dilpezîrdür nitteki (9) bir kimesne *İmām Yūsuf Hemedānî*²⁶² nūñ²⁶² ḡuzūrunda dirdi ki bir gün *Şeyh Ahmed Gazzālî*²⁶³ (10) ḡidmetinde idim ḡānḳāḡında sufra üzerinde aşḡāb ü aḡbābile ṭa‘ām tenāvül (11) iderdi ol ḡālde biḡōd oldılar bir sâ‘atden soñra girü gelüp buyurdılar ki (12) Peyḡamber ‘aleyhisselāmi gördüm ki gelüp mübārek elleriyle aḡzıma bir loḳma koydılar (13) İmām Yūsuf Hemedānî ol ḡinde buyurdılar ki tilke ḡayālāt terbî bahā (14) eṭfāl eṭṭarīḳa pes Ḥāzret-i Mevlevî aña binā‘en buyururlar ki.

²⁶⁰ “Biz tamamen çaresiziz ve çare sensin, biz hep niyaz ediniz ve sen niyaza ihtiyacı olmayasın.”

²⁶¹ “Güzel sevgilinin yanağı parlak olunca ona talip olan âşıkların nefesleri de güzel kokulu olur.”

²⁶² Şair Senâî, Şeyh Sâid Lala, Ahmed Yesevî gibi din büyüklerini yetiştirmiş olan Yusuf Hemedânî, Horasanlı bir mutasavvıftır (Tosun, 2013: ss. 12-13).

²⁶³ İmām Gazzâlî’nin kardeşi olan İranlı Şeyh Ahmed Gazzâlî tasavvuf yaklaşımlarını şiir yoluyla yayan bir tasavvuf kişisidir (Uludağ, 1989: s. 70).

نیست وش خیال اندر روان

تو جهانی بر خیالی بین روان

(15) Nīstveş [bāşed] ḥayāl ender revān²⁶⁴

Tu cihānī berḥayālī bīn revān²⁶⁵

بر خیال صلحشان و جنکشان

درخیالی فخرشان و ننکشان

Berḥayāl[ī]²⁶⁶ şulḥişān (16) u cengişān

Der²⁶⁷ ḥayālī faḥrişān u nengişān²⁶⁸

آن خیالی که دام اولیاست

عکس مه رویان بستان خداست

Ān ḥayāl[āt]ī²⁶⁹ ki dām-ı evliyāst

(17) ‘Aks-i mehrūyān bostān-ı Ḥudāst²⁷⁰

²⁶⁴ Bu dize, Şifâyî açıklamasında “Nīstveş bāşed ḥayāl ender revān” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 99).

²⁶⁵ “Ruhtaki hayal, yok gibidir. Sen dünyayı, hayal üzere hareket eder gör.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁶⁶ Derviş Şifâyî’de bu dize “Berḥayālī...” olarak başlamaktadır (Özdemir, 2016a: s. 99).

²⁶⁷ Bu sözcük Tahir-ül Mesnevî’de “vez” olarak yazılmıştır (Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 107).

²⁶⁸ “Barışları ve savaşları bir hayal üzerinedir. Övünçleri ve arları bir hayaldendir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁶⁹ Bu sözcük Şifâyî’de “ḥayālātī” ve Tahir-ül Mesnevî’de “hayâlâtī” biçimlerinde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 100; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 108).

²⁷⁰ “Velilere tuzak olan hayaller, Allah’ın bahçesindeki ay yüzlülerin yansımasıdır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

Ol hayāl ki pādšāh vaqı'a 'āleminde görmış idi [24b] (1) ol mihmān-ı ğaybīnūñ ta'at-ı hümāyūnunda müşāhede eyleyüp envā' ta'zīm ve ikrām (2) ve tebcil ve ihtirām ile istiķbāl eyledi.

Mesnevī

58

هر دو بحری آشنا موخته

هر دو جان بی دوختن بر دوخته

Her du bahrī āšnā āmūhte

(3) Her du cān bīdūhten berdūhte ²⁷¹

59

گفت معشوقم تو بوده ستی عیان

لیک کار از کار خیزد در جهان

Guft ma'sūķem tu būdestī 'ayān ²⁷²

Līk kār (4) ezkār hīzed dercihān ²⁷³

²⁷¹ “Her ikisi tanıdık, bilgili birer denizdi; her ikisi, dikilmeden birbirine dikilmiş candı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁷² Bu sözcük Şifāyi açılımında “ān”; Tāhir-ül Mesnevī’de “an” biçiminde görülmektedir (Özdemir, 2016a: s. 100; Tāhirü'l-Mevlevī, t.y., c. 1, s. 109).

²⁷³ “-Padişah- dedi: Sevgilim senmişsin, o değil. Fakat dünyada iş, işten doğar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

ای مرا تو مصطفی من چون عمر

از برای خدمتت بندم کمر

Ey merā tu Muṣṭafā men çun ‘Omer

Ezberāy-ı h̄idmetet bendem kemer²⁷⁴

از خداوند ولی التوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در حالها و بیان درر وخامت ضررهای بی ادبی

(5) **Ezḥudāvend-i veliyyu’t-tevfīk derḥāsten-i tevfīk-i (6) ri‘āyet-i edeb derheme**

ḥālḥā ve beyān kerdn-i (7) veḥāmet-i zararhā-yı bīedebī²⁷⁵

از خدا جویم توفیق و ادب

بی ادب محروم کشت از لطف رب

(8) **Ezḥudā cūyīm tevfīk u²⁷⁶ edeb**

Bīedeb maḥrūm geṣt ezluṭf-ı Rab²⁷⁷

Filḥaḳīka edeb (9) sermāye-yi sa‘ādet ve pūrkerāmetdür *et-taṣavvufu kullehu edebun*²⁷⁸ muḳtezāsınca Ḥazret-i Rabb-i (10) ‘İzzetden bu maḥalde istircā-yı edeb şūret-i ri‘āyeti evāmit ü nevāhī ve ‘azīmet-i ḳurbet-i (11) Ḥazret-i İlahīdür zīrā ki şūfī-yi bīedeb ṣadriñin şaffa-yı sa‘ādet ve lāyık-ı derece-yi (12) mihr ü muḥabbet olamaz erbāb-ı tariḳata ri‘āyet-i edeb mūcib-i vuṣlat-ı derecāt-ı ‘ālīye (13) ve müstevcib-i medāric-i maḳāmāt-ı ‘ālīyyedür.

²⁷⁴ “Ey sen bana Mustafa; ben sana Ömer olan kişi! Sana hizmet için hazırım.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁷⁵ “Kullarına tevfiḳ-i hidāyet veren Allah’tan her hālde edebe riāyet husūsunda muvaffakiyet talebi ve edebsizliğin veḥāmetinin beyānı” (Tāhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 112)

²⁷⁶ Bu dize Şifāyî de “Ezḥudā cūyīm tevfīk-i edeb” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 100).

²⁷⁷ “Edepte başarılı olmayı Allah’tan isteyelim. Edepsiz, Allah’ın lütfundan mahrum olmuştur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁷⁸ “Tasavvufun bütünü utanma duygusudur.”

Beyt

Cuz edeb nīst derdil-i abdāl

(14) *Cuz edeb nīst de’b-i ehl-i kemāl*²⁷⁹

Ve ḥaḳīḳat-i edeb oldur ki her ḥālde Ḥazret-i Risālete (15) mutāba‘at ve muṭābaḳat ideler zīrā ki mekteb ḥāne-yi edeb *eddebenī rabbī fe aḥsene tedībī*²⁸⁰ (16) müeddeb ve mühezzeb olan anlardır.

Ḳıṭ‘a

Edebāmūz ezān edīb ki ū

(17) *Edeb ezḤazret-i Ḥudā āmūht*

Berkesī ḥān sebaḳ ki derheme ḥāl

*Sebaḳ ezlevḥ-i Kibriyā āmūht*²⁸¹

[25a] (1) Muḥaṣṣal-ı kelām bermüciübü’l-edeb ḥayr minezzeheb-i bihterīn sermāye-yi sa‘adet (2) ve ḥübterīn pirāye-yi devlet edebdür.

Meşnevi

62

بی ادب تنها نه خود را داشت بد

بلکه آتش در همه آفاق زد

Bīedeb tenhā ne ḥodrā dāšt bed

(3) **Belki āteş derheme āfāḳ zed**²⁸²

²⁷⁹ “Abdalın gönlünde edepten başkası yoktur, olgunluk ehlinin doğası edepten başkası değildir.” Anlamındaki şiir, Abdurrahman Câmî’ye aittir (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-1/sd1/sh56/> Son erişim: 05.10.2017).

²⁸⁰ “Beni Rabb’im terbiye etti, edeblendirdi, O’nun edeblendirmesi ne güzel!” anlamında bir hadis.

²⁸¹ “Edebi Hazret-i Hak’tan öğrenen edipten edep öğren. Ders almak isteyen kimse, her durumda dersini Hak’ın ilminden öğrenmeli.” Sadî (“Najeebi”, t.y. <http://najeebi.persianblog.ir/post/30> Son erişim: 05.10.2017).

²⁸² “Edepsiz, sadece kendisine kötülük yapmaz; hatta bütün dünyayı ateşe verir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

Niteki Benî İsrâ'îl kavmine şedâyid-i vâdî-yi miḥnet (4) alâyim-i tîh-i firḳatde cānib-i asmāndan menn ü selvā ni'metini nüzül idüp *yā Benî İsrâ'îl* (5) *ezkurū ni'metiye'l-letî en'amtu 'aleykum* ²⁸³ emrine imtişāl eylemediler *ve iz ḳultum yā Mūsā len naşbira* (6) *'alāḩa'āmin vāḩidin fed'u lenā* ²⁸⁴ *rabbeke yuḩric lenā mimmā tunbitu'l-arḩu minbaḩlihā ve ḩıssā'ihā* (7) *ve fūmihā ve 'adesihā ve başalihā* ²⁸⁵ diyü edebden ḩāric ve men' eylediler.

Meşnevî

63

ز ان كدا بانرو كه نادیده باز

آن در رحمت بر ایشان شد فراز

(8) *Z'ān gedāyānrū ki nādīde bāz* ²⁸⁶

Ān der-i raḩmet berişān şud firāz ²⁸⁷

Pes ma'lūm (9) oldu ki cemî'î āfātuñ sebebi erbāb-ı zellātuñ edesizliginden vāḩi' olur niteki (10) buyurur.

²⁸³ “Ey İsrailoğulları, anın size verdiğim nimeti.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:40)

²⁸⁴ Metnin bu bölümünde fazladan bir “من” eklentisi olduğu görülmüştür.

²⁸⁵ “Bir zaman demiştiniz ki: Yâ Mûsâ, biz bir türlü yemeğe dayanamayız. Rabb'inden bizim için iste de bize yerin yetiştirdiği şeylerden versin. Yerden yeşillik, kabak, sarımsak, mercimek, soğan bitirsin.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:61)

²⁸⁶ Bu satır Şifâyî açıklamasında “Z'ān gedārüyān-ı nādīde ziāz” olarak kayıtlıdır (Özdemir, 2016a: s. 103).

²⁸⁷ “Bu rahmet kapısı, hırsından dolayı bu görmemiş dilendilerin yüzlerine kapandı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

ابر برناید پی منع زکوت
کز زنا افتد وبا اندر جهات

Ebr bernāyed pey-i men‘-i zekūt

K’ezzinā ufted vebā ender cihāt²⁸⁸

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم
آن بی باک و کستاخیست هم

(11) Her çi bertu āyed ezzulmāt u ğam

Ān bībāk u²⁸⁹ **gustāhīst hem**²⁹⁰

هر که بی‌باکی کند در راه دوست
ره زن مردان شد و نامرد اوست

Her ki bībākī (12) kuned derrāh-ı dūst

Rehzen-i merdān şud u nāmerd ūst²⁹¹

²⁸⁸ “Zekât verilmediğinde bulut gelmez, zinadan her tarafa veba yayılır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47).
Bu beyit, Şifâyî açıklamasında “Ebr ber-nābed pey-i men‘-i zekāt / V’ezzinā ufted vebā ender cihāt” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 103).

²⁸⁹ Bu satır Şifâyî açıklamasında “Ān zi[bī]bākī vü gustāhīst hem” biçiminde okunmuştur (Özdemir, 2016a: s. 103).

²⁹⁰ “Huzursuzluklar ve kederden her ne ile karşılaşırsan, korkusuzluktan ve de küstahlıktandır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁹¹ “Dostun yolunda korkusuzluk gösteren kişi, erlerin yol kesicisidir ve namerttir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

از ادب پر نور کشت است این فلک

وز ادب معصوم پاک آمد ملک

Ezedeb purnūr gešt (13) est ĩn felek

V'ezedeb ma'sūm pāk āmed melek²⁹²

بد ز کستاخی کسوف آفتاب

شد عزازیلی ز جرات ردُّ باب

Bud zigustāhī kusūf-ı āftāb

(14) Şud 'Azāzīlī zicur'et redd-i bāb²⁹³

Bu mezkūrāt-ı cümle ehline ma'lūm pes ol pādşāh (15) 'ucub ve enāniyyeti bertaraf idüp tevāzu' ve edeb yüzinden ol mihmān-ı kirām u 'azīz-i (16) pürihtirāmı derkenār eyleyüp.

²⁹² “Bu felek, edepten nurla dolmuştur. Melek edeple masum ve pak oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47). Bu dize Şifāyî açıklamasında “V'ezedeb ma'sūm u pāk āmed melek” biçiminde bağlaçlı olarak kayıtlıdır (Özdemir, 2016a: s. 104).

²⁹³ “Güneşin tutulması, küstahlıktandır. Azâzîl/şeytan, cüretinden dolayı kapı dışarı oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

Meşnevî

69

دست و پیشانی‌ش بوسیدن گرفت

وز مقام و راه پرسیدن گرفت

Dest ü pişānîş būsiden girift

(17) V'ezmakām u rāh pürsiden girift²⁹⁴

Andan şoñra buyurdılar ki ey ḥakīm-i kādir-i muṭlak [25b] (1) ve ey mürşid-i rāh-ı Ḥaḫḫ senüñ liḳā-yı şerīfün her su'ālün civānı muḳārenet-i laṭīfün (2) her emrün faşlu'l-ḥitābidur.

Meşnevî

70

مرحبا یا مرتضیٰ یا مجتبیٰ

إن تغب جاء القضا ضاق الفضا

Merḥabā yā murtaẓā yā muctebā²⁹⁵

În teğib cā'e'l- (3) ḳazā ḳāḳa'l-fezā²⁹⁶

Ya'ni ki eger sen ğāyib olursuñ ḳazā-yı āsmānī nāzil ve belā-yı (4) nāgehānī mütēnāzil olur.

²⁹⁴ “Elini ve alnını öpmeye başladı; yurdundan ve yolundan sormaya başladı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 47)

²⁹⁵ Hacı Pîrî'nin metni ile Şifâyî açıklamasını karşılaştırdığımızda bu dizinin Şifâyî'de “Merḥabā yā muctebā yā murtaẓā” biçiminde yazıldığını görürüz (Özdemir, 2016a: s. 106).

²⁹⁶ “Ey seçilmiş, ey razı olunmuş kişi! Merhaba! Sen kaybolursan kaza gelir ve genişlik daralır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

أنت مولى القوم من لا يشتهي

قد ردى كلاً لمن لم ينته

Ente mevle'l-ķavmi men lāyeştehî

Ķad redā (5) kellā le'in lemyentehî²⁹⁷

Sen şol ķavmũn ħudāvendi ve ihtiyārı sen ki seni istemiyenler (6) eger i'tikādlarından rucū' itmezler ise taĥķik helāl olurlar.

بردن پادشاه آن طبیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند

(7) Burden-i pādşāh ān ṭabībrā berser-i bīmār tā ħāl-i ūrā bīned²⁹⁸

چون گذشت آن مجلس و خوان کرم

دست او بکرفت و برد اندر حرم

(8) Çun guzeşt ān meclis ü ħ'ān-ı kerem

Dest-i u bu'grift ü burd ender ħarem²⁹⁹

²⁹⁷ “Sen kavmin efendisisin. Seni istemeyen, vazgeçmedikçe yok olur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

²⁹⁸ “Hastanın hālını görmek için pādīşāhın tabībi (...) onun başı ucuna götürmesi” (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 129)

²⁹⁹ “Bu oturup konuşma ve ikram tamamlanınca elini tuttu ve hareme götürdü.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

قصه رنجور و رنجوری بخواند

بعد از آن پیش رنجور نشاند

Қыҫса-ы ренсӯр (9) u ренсӯрї бїһъанд

Ba'd ezān pīṣ-i rencūr³⁰⁰ niṣānd³⁰¹

Ba'de ol ṣāh-ı mu'ādelet- (10) niṣān ḥalvet-i ḥāşında ṭabīb-i ilāhīye keṣf-i rāz-ı nihān eyleyüp ol cāriyenüñ (11) sevdā-yı 'ıṣķında ḥayrān olduğı ve eṭıbbā-yı zāhırenüñ 'ilācı ğayr-ı müfīd olup (12) anlardan dermān bulmaduğın beyān eyledi ṭabīb-i İlāhī dağı derdmendüñ aḥvālını (13) istifsār ve istiḥbār eyleyüp ol perīsiretün beşeresinde aṣār-ı muḥabbet müṣāhede (14) eyledi.

Meşnevī

كفت هر دارو كه ايشان کرده‌اند

آن عمارت نیست ویران کرده‌اند

Guft her dārū ki iṣān kerdeyend

Ān 'imāret nīst vīrān kerdeyend³⁰²

(15) Lābüdd cān derdini ten ṭabībı bilmez ve renc-i revānı ḥakīm-i beden añlamaz.

³⁰⁰ Şifāyī açılımında bu dize “Ba'd ezān derpīṣ-i rencüreṣ niṣānd” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 107).

³⁰¹ “Hastanın ve hastalığın hikâyesini anlattı. Bundan sonra (onu) hastanın yanına oturttu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³⁰² “Dedi: Verdikleri ilaçlar, tedavi değildir. Harap ettiler.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

دید از زارش کو زار دلست

تن خوش است و او گرفتار دلست

(16) **Dîd ezzāreş³⁰³ k'ū zār-ı dilest**

Ten hoşest ü ü giriftār-ı dilest³⁰⁴

عاشق پیدا است از زاری دل

نیست بیماری چو بیماری دل

Āşık³⁰⁵ peydāst (17) ezzārī-yi dil

Nîst bîmārî çü bîmārī-yi dil³⁰⁶

علت عاشقی ز علتها جداست

عشق اصطلاب اسرار خداست

‘İllet-i ‘āşıkī³⁰⁷ zi‘illethā cudāst

[26a] (1) ‘İşk uşurlāb-ı esrār-ı Ĥudāst³⁰⁸

Filḥaḳīka maraž-ı ‘işk gayrı emrāzuñ (2) ḥilāfidur teharrük-i eflāk uşurlāb ile ma‘lüm ve aḥkām-ı nücüm rub‘-ı dāyire ile (3) mefhüm olduğı gibi esrār-ı ilāhiyye ve

³⁰³ Bu sözcük Şifâyi’de “ezzārîş” olarak kayıtlıdır (Özdemir, 2016a: s. 108).

³⁰⁴ “Ağlamasından gönül ağlayışı olduğunu, bedeninin iyi ama gönülden tutkun bulunduğunu gördü.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³⁰⁵ Bu sözcük Şifâyi’de “‘āşıkī” olarak okunmuştur (Özdemir, 2016a: s. 108).

³⁰⁶ “‘Āşıklık, gönül ağlayışından anlaşılır. Gönül hastalığı gibi hastalık yoktur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³⁰⁷ Bu sözcük Şifâyi’de açıklamasında “‘āşık” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 108).

³⁰⁸ “‘Āşıklık hastalığı hastalıklardan ayrıdır. Aşk Allah’ın sırlarının usturlabıdır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

aḥkām-ı kudsiyye daḥı uşurlāb-ı ʿışk ile (4) temiz olur feemmā cāriyenüñ ʿışkı ḥōd ʿışk-ı mecāzī idi mecāzda ʿışk ne vechle (5) uşurlāb-ı İlāhī olur diyen kimesnenüñ iʿtirāzına cevāben buyurur.

Mesnevî

78

عاشقی کر زین و کر زان سرست

عاقبت ما را بدان سر رهبرست

(6) ʿĀşıkī ger zʾin ü ger zʾān serest³⁰⁹

ʿĀqıbet mārā bidān ser rehberest³¹⁰

Bermücebüʾl- (7) mecāz kaṅtaratüʾl-ḥaḳīka mecāzün daḥı nihāyeti ḥaḳīkatdür feresi serkeşi muʿallim olanlar (8) evvel kendüler eyeri ile eyerleyüp rām iderler andan soñra pādşāha raḥş iderler.

(9) *Beyt*

Ġāzī-yi bedest-i pūr-ı ḥod şemşīr-i çübīn mīdihed

Tā enderān ustā (10) şeved şemşīr gīred derġazā

ʿİşkī ki berinsān buved şemşīr çübīn ān buved

Ān ʿışk (11) tā Raḥmān buved çun āḥir āyed ibtilā

ʿİşk-ı Zuleyhā sālḥā berYūsūf āmed zʾibtidā

(12) *Şud ʿışk-ı ü ʿışk-ı Ḥudā mīkerd berYūsūf kaḳā*³¹¹

³⁰⁹ Bu dize Şifāyīʾde “ʿĀşıkī ger zʾin ser ü ger zʾān serest” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 108).

³¹⁰ “Āşıklık ister bu taraftan ister o taraftan olsun, sonuçta bizi o tarafa yöneltir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³¹¹ “Gazi, alışıñ, usta olsun da savaşıñ diye önce oğlunun eline tahtadan yontulmuş bir kılıç verir. İnsana âşık oluş da o tahta kılıca benzer, belalara uğrayış sona erdi mi aşk, rahmet sahibi Tanrıʾyadır artık. Önce Yusuf yıllarca Zelihaʾya tutuldu; sonra Tanrıʾya âşık oldu da bu sefer Zeliha, Yusufʾa gönül verdi.” (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, C. 1, 1992: s. 10)

Fünün-ı hâkâyık-ı 'ışk-ı İlähî ve rumûz-ı (13) dakâyık-ı sûz-ı nâmütenâhî defâtir ü evrâka şıgar degüldür 'aql-ı derrâk anuñ idrâkinde (14) 'âciz ve iz'ânında kâşırdu.

Beyt

'İşk ender fażl u 'ilm ü defter-i evrâk-ı nîst

(15) *Her çi guft u gūy 'ışk-ı âmed reh-i 'uşşâk nîst*

Şâh-ı 'ışk enderezel dān bîh-i (16) 'ışk enderebed

*În şecerrâ tekye ber'arş u şerâ vü sâk nîst*³¹²

Bināen 'alāzâlik (17) buyurur.

Mesnevî

79

هر چه کویم عشق را شرح و بیان

چون بعشق آیم خجل گردهم از آن

Her çi gūyem 'ışkrâ şerh u beyān

Çun be'ışk āyem hacil gerdem ezān³¹³

80

کر چه تفسیر زبان روشن کرسست

لیک عشق بی زبان روشن ترست

[26b] (1) Gerçi tefsîr-i zebān rüşengerest

Lîk 'ışk-ı bîzebān rüşentereset³¹⁴

³¹² “Aşk, üstünlükte, bilgide, defterde, kâğıtlarda değildir; halk, dedikoduya düşmüştür ya; o yol da âşıkların yolu değildir. Aşk dalı, bil ki ezel âleminde, kökü ebet âleminde; bu ağaç, ne arşa dayanır ne yeryüzüne ne de gövdesi vardır bu ağacın.” (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, C. 3, 1992: s. 403)

³¹³ “Aşk için ne anlatıp açıklasam, aşka gelince bunlardan mahcup olurum.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³¹⁴ “Dilin anlatışı aydınlatıcı olsa da dilsiz/anlatılmayan aşk daha açıktır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

81

چون قلم اندر نوشتن میشتافت

چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت

Çun qalem (2) ender nuvišten mişitāft

Çun be'ışq āmed qalem berhod şikāft³¹⁵

82

عقل در شرحش چو خر در کل بخت

شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت

'Aql derşerheş (3) çu ħar dergil behuft

Şerh-i 'ışq u 'āşıkī hem'ışq guft³¹⁶

83

آفتاب آمد دلیل آفتاب

کر دلّیت باید از وی رو متاب

Āftāb āmed delīl-i āftāb

(4) Ger delīlet bāyed ezvey rū metāb³¹⁷

Egerçi gölge daḥı āftābdan nişān virür sāyeden (5) daḥı āftāb istidāl olmaḳ cāyiz olur ammā müşāhede ḥālī envār-ı āftāb-ı cihān- (6) tāb ṭulū' itmeyince müyesser olmaz.

³¹⁵ “Kalem yazmakta koşarken; aşka gelince yarılr.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³¹⁶ “Akıl, aşkı açıklamada eşek gibi çamura batar. Aşk ve âşığın açıklamasını yine aşk söyler.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³¹⁷ “Güneşin delili, güneştir. Sana delil lazımsa ondan yüz çevirme.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

Mısrā'

*Beāftāb tūvān-ı dīd kāftab kucāst*³¹⁸

(7) Lācerem Hāzret-i Mevlānā ẓuddise sırrahu buyurur.

Meşnevī

84

از وی از سایه نشانی می‌دهد

شمس هر دم نور جانی می‌دهد

Ezvey ezsāye nişānī mīdihed

(8) Şems her dem nūr-ı cānī mīdihed³¹⁹

Egerçi sāyeden vücūd-ı āftāb istidlāl olunur (9) ammā müşāhede ḥāli yine āftābuñ ṭulū'ı ile olur kendünüñ nūrāniyyeti yine anuñ (10) müşāhedesine ālet vāki' olur leme'āt-ı şu'ā' tālībine rehnümādur pes tarīk-i maḳālāt-ı (11) 'ışk-ı ta'rīf itmek zılāldan āftābı tefhīm içündür belki bu temşil zayk-ı 'ibāret (12) ve kuşūr-ı işāretten nāşīdür şemş ḥāricinüñ vücūd-ı maḥsūd-ı imtişāl ve efrād-ı (13) zihinde mutaşavverdür ammā ol yire ki 'ışk āftāb-ıñ envāri işrāk eylemeye ol mülāḥazadan (14) mümkün degüldür kim ma'fret-i ḥaḳīkat ile behremend olina *lāya'rīfu'ş-şems illā minyuşāhidihā*³²⁰ (15) anuñçün buyurur.

³¹⁸ “Güneş ile görebilirsin ki güneş nerededir” anlamındaki dize Irākī'nin divanından alınmıştır (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/eraghi/divane/ghazale/sh15/> Son erişim: 09.10.2017).

³¹⁹ “Gölge güneşten işaret veriyorsa da, güneş her an can ışığı verir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³²⁰ “Güneş tanımadığı birini bilmez.”

شمس در خارج اکر چه هست فرد

می‌توان هم مثل او تصویر کرد

Şems derhāric egerçi hest ferd

Mîtevān hemmişl-i ū taşvîr³²¹ kerd³²²

شمس جان کرخارج آمد از اثیر

نبودش در ذهن و در خارج نظیر

(16) Şems-i cān ger³²³ hāric āmed ezeşîr

Ne'bvedeş derzîhn ü derhāric nazîr³²⁴

در تصوّر ذات او را کنج کو

تا در آید در تصوّر مثل او

Dertaşavvur zāt-ı (17) ūrā gunc k'ū

Tā derāyed dertaşavvur mişl-i ū³²⁵

Zāt-ı Hākk u vücūd-ı kâdir-i muṭlaḳda zātını muḥayyer [27a] (1) u kemiyet-i vücūdını mu'lin bir hālet yoḳdur ki mutaşavver ola.

³²¹ Bu sözcük metinde bizce yanlışlıkla “تصویر” olarak yazılmıştır, ancak beytin anlamını göz önünde bulundurarak doğrusunu vermeyi uygun bulduk (Özdemir, 2016a: s. 110).

³²² “Güneş hariçte tek ise de benzeri tasvir edilebilir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³²³ Bu sözcük Şifâî’de “k’ū” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 110).

³²⁴ “Fakat eşirin/feleğin kendisinden var olduğu güneşin zihinde ce hariçte benzeri yoktur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³²⁵ “Tasavvurda onun zatını alacak kabiliyet nerede var ki onun benzeri, -bu- düşünceye girebilsin?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

Beyt

‘Aql u cānrā (2) gird-i zāteş rāh nīst

V’ez şıfāteş hiç kes āgāh nīst ³²⁶

Zāhir hālde pürmuvāfık ile mürīd-i (3) şādıkuñ hāli hemān ‘āşık ve ma‘şūk hāli gibidür ve vazīfe-yi ‘āşık oldur ki (4) her zerrede dostuñ cemālin göre ve her mevcüddan nām u nişānın talep eyleye Hāzret-i (5) Mevlānā kıddise sırrahu dağı Şems-i Tebrīzī’nüñ beytü’l-aḫzān-ı iştıyākında yanmış idi (6) ve Ya‘küb cānı bŷy-ı pirāhen-i Yūsuf’a müte‘attış olmuş idi vaktā ki bu maḫalde lafz-ı şems (7) zıkr olındı ise kendü şemsini zıkr eyleyüp buyurur.

Meşnevī

88

واجب آمد چون که آمد نام او

شرح کردن شمه از انعام او

Vācib āmed çunki āmed (8) nām-ı ū

Şerḫ kerden şemme-yi ezin‘ām-ı ū ³²⁷

89

این نفس جان دامنم بر تافتست

بوي پراهان يوسف يافتست

İn nefes cān dāmenem bertāftest

Bŷy-ı (9) pirā-hān-ı Yūsuf yāftest ³²⁸

326 “Us ve can için zatına yol yoktur ve sıfatlarından hiç kimse haberdar değildir.” Attar’ın Mantıku’t-Tayr’ından alınmış olan beyitte bazı yazım değişiklikleri olduğu görülmüştür (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/attar/manteghotteyr/touhid/sh2/> Son erişim: 10.10.2017).

327 “Adı anıldığı için lütfundan bir remzi anlatmak gerekir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

328 “Bu anda can, eteğimi topladı, heyecanlandı, Yūsuf’un gömleğinin kokusunu aldı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

کز برای حق صحبت سالها

باز کو حالی ازو خوش حالها

K'ez berāy-ı ḥaqq-ı şoḥbet sālḥā

Bāzgū ḥālī ezū ḥoşḥālḥā ³²⁹

تا زمین و آسمان خندان شوند

عقل و روح و دین صد چندان شوند

(10) Tā zemīn ü ³³⁰ **āsmān ḥandān şevend**

'Aql u rūḥ u dīn şad çendān şevend ³³¹

Cān dimekden (11) murādı dā'iyye-yi 'ışk olan yine kendü cānı yāḥūd yār-ı hemdemī ve her bābda (12) gāmgūsār maḥremi olan Ḥüsāmeddīn Çelebī ola anlar ile olan ḥālī istikşāf (13) itmiş ola.

³²⁹ “Dedi: Yıllarca süren sohbetin hakkı için o güzel durumlarından birini anlat.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³³⁰ Hacı Pîrî “ü” bağlacını kırmızı mürekkep ile göstermiştir (27a).

³³¹ “Böylece yeryüzü ve gökyüzü neşelensin; akıl, ruh ve göz de yüzlerce kat sevinsin.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48). Bu beyit, Şifâyi’de “Tā zemīn ü āsmān ḥandān şevend / ‘Aql u rūḥ u dīde şad çendān şevend” olarak kayıtlıdır (Özdemir, 2016a: s. 111).

لا تكلفني فإني في الفنا

كأنت أفهامي فلا أحصي ثنا

Lātukellifnī feinnī filfenā

Kellet efhāmī felā uḥṣī senā³³²

كل شيء قاله غير المفيق

إن تكلف لا تصلف لا يليق

(14) Kullu şey'in gayru'l-mufiḳ

Īn tekellef lā³³³ **taşalluf lāyelik**³³⁴

Ya'ni ġariḳ-i baħr-ı fenā olmağıla (15) efhām-ı kelilden iḥşā-yı şenā müteazzir olduğın beyān idüp ḫālet-i 'ıŝı ile bīhūş olanlar (16) tekellüf ve taşalluf ki lāf urmağdur münāsib ve zībā olmaduğın eŝ'ār ider binā'en 'alāzālik (17) buyurur ki.

³³² “-Ona dedim:- Bana görev yükleme. Çünkü ben yokluktayım. Anlayışlarım köreldi, övgü sayamıyorum.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 48)

³³³ Şifāyî açım lamasında bu sözcüğün yerine “ev” sözcüğü kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 112).

³³⁴ “Kendinde olmayan kişinin, zorlama veya övünmeyle söylediği şeyler, uygun olmaz.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 49)

من چه کویم یک رکم هشیار نیست

شرح آن یاری که او را یار نیست

Men çi güyem yek regem huşyār nīst

Şerḥ-i ān yārī ki ūrā yār nīst³³⁵

شرح این هجران و این خون جگر

این زمان بگذار تا وقت دگر

[27b] (1) Şerḥ-i ĩn hicrān u ĩn ḥūn-ı ciger

Īn zamān bu'gzār tā vaqt-i dıger³³⁶

Cünūniyyeti zamānı (2) olmağın vaqt-ı āḥire ta'lık ider.

قال أطعمنی فائی جاییع

و اعتجل فالوقت سیف قاطع

Ḳāle eḫ'imnī feinnī cāyi'un

V'a'tecil felvaqtu (3) seyfun ḳātī'un³³⁷

³³⁵ “Tek bir damarım ayık değil! Eşi olmayan sevigliyi anlatmak için ben ne söyleyeyim?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 49)

³³⁶ “Bu hicranı, bu ayrılığı anlatmayı bir başka zamana bırakalım.” (Nahîfî, 2014: s. 46)

³³⁷ “Dedi ki: Beni doyur zira açım, çabuk ol zaman keskin bir ilaştır.” (Nahîfî, 2014: s. 46)

باشد ابن الوقت باشد ای رفیق

نیست فردا گفتن از شرط طریق

Bāşed ibnu'l-vaqt şūfi ey refīk

Nīst ferdā guften ezşarṭ-ı tarīk ³³⁸

تو مکر خود مرد صوفی نیستی

هست را از نسیه خیزد نیستی

(4) Tū meger ḥod merd-i şūfi nīstī

Hestrā eznesye ḥized nīstī ³³⁹

Dā'ıye-yi 'ışk ve bā'ıs-i (5) şevk olan şüretde izhār-ı merām ider girü Ḥazret-i Mevlānā cevābında buyurur ki.

(6) Meşnevī

خوشر آن باشد که سرّ دلبران

گفته آید در حدیث دیگران

Ḥuşter ān bāşed ki sırr-ı dılberān

Guftē āyed derḥadīs-i dīgerān ³⁴⁰

³³⁸ “Ey arkadaş, sofî zamanın çocuğu olmalıdır. ‘Yarıma’ demek tarikat icabı dışındadır.” (Nahîfî, 2014: s. 46)

³³⁹ “Sen, yoksa bizzat sûfî bir adam değil misin? Var olan, veresiye ile yok olup gider.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 49)

³⁴⁰ “Dostun sırrını kapalı tutmak gerektir. Gerisini hikâyeden (anlamak) uygun olur.” (Nahîfî, 2014: s. 46)

(7) Sırr-ı yâr ağıyârdan pūşîde bu şeydâ ve nâehilden nühüfte olup nâçâr gayrı kelimât ve baʿzı (8) rumûzâtıla keşf itmek gerekdür girü dâʿî-yi şevk olan kimesne dir ki.

Meşnevî

100

پرده بردار و برهنه کو که من

می‌نخسیم با صنم با پیرهن

(9) Perde berdar u burehne gū ki men

Mînehusbem bâşanem bāpîrechen ³⁴¹

Girü cevâbında yazar ki.

(10) Meşnevî

101

گفتم از عریان شود او در عیان

نه تو مانی نه کنارت نه میان

Guftem ezʿuryân şeved ū derʿiyân

Ne tu mānī ne kenāret ne miyān ³⁴²

(11) Yaʿni esrâr-ı yâri keşf eylesem maʿşûk-ı haķîķî ʿuryân olur aña tâkat-ı beşeriyye (12) mütehammil olmaz her gedâ-yı bîsermâye vaşl-ı şâha lâyıķ ve her berg-i gâh tğ yükün götürmege (13) muvâfiķ degüldür.

³⁴¹ “Der ki: Sevgiliye gömleksiz kavuşmak lâzım. Böylece ağlayan can arzuya doysun.” (Nahîfî, 2014: s. 46)

³⁴² “Ben dedim ki: Canan eğer üryan olursa vücudun kucağın baştan başa mahvolur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 49). Bu dize Şifâyî açıklamasında “Nī tu mānī nī kenāret nī miyān” olarak yazıldığı görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 113).

فتنه و آشوب و خونریزی مجو

بیش ازین از شمس تبریزی مکو

Fitne vü āşūb u ḥūnrizî mecū

Pîş ezîn ezŞems-i Tebrizî megū³⁴³

این ندارد آخر از آغاز کوی

رو تمام آن حکایت باز کوی

(14) İn nedâred âḥir ezâgâz gūy

Rev tamām-ı ân ḥikāyet bâzgūy³⁴⁴

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه جهت دریافتن رنج او

(15) Ḥalvet talebîden-i ân velî ezpādşāh bâkenîzek cihet-i deryâften-i renc-i ū³⁴⁵

(16) Ol ṭabîb-i îlâhî pādşāha buyurdu ki ḥaneyi aġyârdan ḥâlî ve bām u derî pây-ı ḥîş (17) ve biġāneden berî ideler tenhâ varup ol cāriyenün nabzına el vurdı evtân-ı [28a] (1) me'lûfe ve mesken-i meş'ufesinden ve aġârib ve 'aşâyirinden istifsâr ve istiḥbâr (2) eyledi tâ ma'lûm idine ki ne vechle mizâcı münḥarif ve sebebiyle nabz muhtelif olmuşdur (3) ve ol dilber-i gülrengüñ gönülünü ne maḳûle degin ḥalîde kılmışdur zirâ ki ḳalb ḥâlîni (4) bilmek emr-i şa'b ve kâr-ı müşkildür.

³⁴³ “Fitne, kargaşa ve kan dökölmesini isteme. Şems-i Tebrizî'den bundan daha çok söz etme.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 49)

³⁴⁴ “Bunun sonu yoktur. Başlangıçtan söz et. Yürü, bu hikâyenin tamamını anlat.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 49)

³⁴⁵ “O velinin, padişahıtan cariye ile yalnız kalmayı istemesi ve onun hastalığını anlaması” (Nahîfi, 2014: s. 47)

104

چون کسی را خار در پایش جهد

پای خود را بر سر زانو نهد

Çun kesirâ hâr derpāyeş cihed³⁴⁶

(5) Pāy-ı hōdrā berser-i zānū nihed³⁴⁷

105

وز سر سوزن همی جوید سرش

ور نیابد میکند با لب ترش

V'ezser-i sūzen hemî cūyed sereş

V'erneyābed mīkuned (6) bāleb-i tereş³⁴⁸

106

خار در پا شد چنین دشوار یاب

خار در دل چون بود واده جواب

Hâr derpā şud çunîñ duşvâr yâb

Hâr derdil çun buved vādih cevâb³⁴⁹

³⁴⁶ Bu sözcük Şifâî'de "hiled" olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 115).

³⁴⁷ "Kimin ayağı dikenden incinirse, o gayri ihtiyari ayağını dizinin süs eder (ayağını dizi üzerine kor)." (Nahîfî, 2014: s. 47)

³⁴⁸ "İğne ucu işe yaramazsa, dişi ve dudağı ona yardımcı olur." (Nahîfî, 2014: s. 47)

³⁴⁹ "Ayaktaki diken mademki böyle zor bulunur, cevap ver, gönüldeki diken nasıl olur?" (Karaismailoğlu, 2015: s. 49)

خار در دل کر بدیدی هر خسی

دست که بودی غمان را بر کسی

(7) **Ḥār-ı dilrā ger bīdīdī her ḥasī**

Dest ki būdī ḡamānrā berkesī³⁵⁰

Pes ol ḥakīm ḥārçīn (8) üstād-ı kāmīl ve vākīf-ı esrār-ı dil idi el virüp cüstücū eyledi kenīzek-i bīdermān (9) daḥı mevātın ve mesākininden ve menāzil ve merāḥilden ḥaber virdi vaqtā ki şehir-i Semerḳand'ı (10) yād eyleyüp yār-ı sābık olan zerger-i Semerḳandīyi zebāna getürdi hemāndem anuñ nabz u (11) ruḥsāresi diğergün ve müteḡayyir oldı.

Meşnevī

چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت

اصل آن درد و بلا را باز یافت

Çun zirencūr ān ḥakīm ĩn rāz yāft

(12) **Aşl-ı ān derd ü belārā bāzyāft**³⁵¹

Andan ol keñizeke istimālet yüzinden beşāret virüp (13) v'adhā-yı şirīnlezzet rehīn ve luṭfhā-yı meserretḳarīn gösterüp didi.

³⁵⁰ “Gönüldeki dikenini her alçak kişi görseydi, üzüntüler hiç kimseyi kuşatır mıydı?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 49)

³⁵¹ “Hekim, hastanın bu sırrını elde edince dert ve belanın aslını anladı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 50)

شاد باش و ایمن و فارغ که من

آن کنم با تو که باران در چمن

(14) Şād bāş u eymen ü fariğ ki men

Ān kunem bātu ki bārān derçemen ³⁵²

من غم تو میخورم تو غم مخور

من تو من مشفقترم از صد پدر

Men ğam-ı tu miḥorem tu ğam meḥor

(15) Men turā ³⁵³ muşfikterem ezşad peder ³⁵⁴

Feemmā şart̄ bunuñ üzerinedür ki bu sırr̄ fāş (16) olup aġyāruñ bu bābda kaṭā itṭilā'ı olmaya.

³⁵² “Sen, hasta gönlünü sevindir. Feyz yağmurum senin bahçene yağacaktır.” (Nahîfî, 2014: s. 47)

³⁵³ Bu sözcük Şifâyi’de “bertu” olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 118).

³⁵⁴ “Gam yeme sen, ben senin derdini çekmekteyim ve bu derde (yüz babadan daha) müşfik bir ortağım.” (Nahîfî, 2014: s. 47)

111

کفت پیغامبر که هر کو سر نهفت

زود گردد با مراد خویش چفت

Guft Peygamber ki her k'ū³⁵⁵ sır nuhuft

(17) Zūd gerded bāmūrād-ı h'īş çuft³⁵⁶

112

دانه چون اندر زمین پنهان شود

سرّ او سر سبزی بستان شود

Dāne çun enderzemīn pinhān şevēd

Sırr-ı ū sersebzī-yi³⁵⁷ [28b] (1) bustān şevēd³⁵⁸

113

زر و نقره کر نبودندی نهان

پرورش کی یافتندی زیر کان

Zerr ū nuqre ger nebūdendī nihān

Perveriş key yāftendī zīr-i kān³⁵⁹

Ol (2) ḥakīm-i pürhikmet ve ṭabīb-i şāhibfiṭnatuñ va'de-yi kerīme ve ihsān-ı kadīmesi ile ol ḥasta-yı (3) dilşikeste eyemen olup derd ü gāmdan bir miqdār kırtuldu zīrā ki ḳulüb ehlinüñ va'desi (4) genc-i revāndur andan şoñra sem'ı şāh ve kāmūrāna

³⁵⁵ Bu sözcük Şifâyi açıklamasında “ki” olarak görülmektedir (Özdemir, 2016a: s. 118).

³⁵⁶ “Peygamber, ‘Sırrını gizleyen muradıyla çabuk buluşur.’ dedi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 50)

³⁵⁷ Bu beyit, Şifâyi açıklamasında “Dānehā çun derzemīn pinhān şevēd / Sırrişān sersebbe-yi bustān şevēd” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 119).

³⁵⁸ “Tohum, toprak içinde gizlenince, gizlenmesi bahçenin yeşillenmesine sebep olur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 50)

³⁵⁹ “Altın ve gümüş gizli olmasalardı, madende nasıl oluşurdu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 50)

ilkā eyledi ki ol zergerīnūñ aḥter bunda (5) ḥāzır gerekdür zīrā bu derdūñ devāsı anuñ gelmesine mevķūf ve emrūñ ḥusūli ķudūmüne ma‘tūfdur (6) pes resūlān-ı rāhpeymā eṣnāf tuḥef ve hedāyā ile hemāndem cānib-i Semerķand’a revān ve ūitābān (7) olup zergere mūlāķāt oldılar ba’d envā‘-ı temhīd-i merām ve esnāf-ı te’kīd ve iltiyām izhār (8) murād idüp ol miskīni alup geldiler.

Meṣnevi

114

چون رسید از راه آن مرد غریب

اندر آوردش به پیش شه طیب

Çun resīd ezrāh ān merd-i ğarīb

(9) Ender āverdeŝ bepiŝ-i³⁶⁰ ūeh ṭabīb³⁶¹

115

سوی شهنشاه بردندش بناز

تا بسر زد بر سر شمع طراز

Sūy-ı ūāhenūāh burdendeŝ benāz

Tā beser zed³⁶² berser-i ūem‘-i Ṭırāz³⁶³

(10) Vaķtā ki ūeref-i mūlāķāt mūyesser oldı envā‘ elṭāf-ı kāmile ve eṣnāf-ı a‘ṭāf-ı ūāmileden ūoñra (11) kenīzeki aña teslīm eylediler.

³⁶⁰ Bu sözcük “bepiŝ” olarak uzun yazılması gerekirken kısa yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 122).

³⁶¹ “Hastalıktan güzelliği kalmayınca kızın canı da ona bağılılıkta kalmadı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 51)

³⁶² Bu sözcük ūifāyī’de “bisūzed” biçiminde yer bulmuştur (Özdemir, 2016a: s. 122).

³⁶³ “Sūs mumunun/Tarazlı güzelin başucunda yanması için özenle padiūaha götürüldü.” (Karaismailođlu, 2015: s. 51)

شه بدو بخشید آن مه روي را

جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را

Şeh bedū baḥşīd ān mehrūyrā

Cuft kerd ān her du (12) şoḥbetcūyrā³⁶⁴

مدت شش ماه می راندند کام

تا بصحت آمد آن دختر تمام

Muddet-i şeş mäh mīrāndend kām

Tā bīşīḥḥat āmed ān duḡter tamām³⁶⁵

(13) Ba'd ezān ol ḥakīm-i zū-fünūn zerger-i maḥzūna bir ma'çūn derd-i meşḥūn ve şerbet-i āfet-i maḥrūn peydā (14) eyledi ki tenāvülinden būte-yi miḥnetde altun gibi eridi ve ruḥsāre-yi gülgūnı zerd ü ālūde-yi (15) miḥnet ve derd olmağıla ol duḡter-i āşuftenūñ 'ışkı serd oldı.

³⁶⁴ “Padişah, o ay yüzlüyü ona bağısladı. Beraberliği arayan bu ikisini birleştirdi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 51)

³⁶⁵ “Altı ay kadar safa sürdüler. Kız iyileşerek güzelleşti.” (Nahîfî, 2014: s. 48)

118

عشقهای کز پی رنگی بود

عشق نبود عاقبت ننکی بود

(16) ‘Işkhāyī k’ezpey-i rengī buved

‘Işk ne’bved ‘ākībet nengī buved³⁶⁶

119

و انک عشق مردکان پاینده نیست

ز انک مرده سوی ما آینه نیست

V’ān³⁶⁷ ki ‘işk murdegān pāyende nīst

(17) Z’ān ki murde sūy-ı mā āyende nīst³⁶⁸

120

عشق زنده در روان و در بصر

هر نفس باشد چو غنچه تازه تر

‘Işk zinde derrevān u derbaşar

Her nefes³⁶⁹ bāşed [29a] (1) çu gonçe tāzeter³⁷⁰

³⁶⁶ “Aşk, renge ve kokuya bağlı (zahiri) olursa o, aşk değildir, kişiye bir utançtır.” (Nahîfî, 2014: s. 48)

³⁶⁷ Bu sözcük Şifâî’de “Z’ān” biçiminde yer bulmuştur (Özdemir, 2016a: s. 125).

³⁶⁸ “Çünkü ölülerin aşkı, kalıcı değildir. Çünkü ölü, bize dönüp gelmez.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 51)

³⁶⁹ Bu sözcük yerine Şifâî açıklamasında “demî” sözcüğü kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 125).

³⁷⁰ “Dirinin aşkı, ruhta ve gözde her an goncadan daha tazedir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 51)

121

عشق آن زنده کزین کو باقیست

وز شراب جانفزای ساقی است

‘Işk ān zinde guzīn k’ū bākiyest

V’ezşarāb-ı cānfezā-yı sākīyest³⁷¹

122

عشق آن بکزین که جمله انبیا

یافتند از عشق او کار و کیا

(2) ‘Işk-ı ān bu’guzīn ki cumle enbiyā

Yāftend ez’işk-ı ū kār u kiyā³⁷²

123

تو مگو ما را بدان شه بار نیست

با کریمان کارها دشوار نیست

Tu megū mārā bedān şeh (3) bār nīst

Bākerīmān kārḥā duşvār nīst³⁷³

Maṭlūb ‘azīmū’ş-şāndur biz mūr-i ḥaḳīr-i (4) nātuvānuz ‘ışkbāzlık itmek nārevādur dimek olmaz *ve men teḳarrebū ileyye şebzan teḳarrebtu minhu zīrāen* (5) *ve men teḳarrebe zīrāen ve men teḳarrebū minhu bā’an ve men etānī meşyā*³⁷⁴ *eteytuhu her veleten*³⁷⁵ ḥadīş-i ḳudsīsi (6) cenāb-ı ulūhiyyetūñ luṭf-ı ‘āmm ve kerem-i tāmminā

³⁷¹ “Baki olanın aşkını seç, cana can katan şarabın sakisidir o.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 51)

³⁷² “O’nun aşkını iste, zira bütün peygamberler, veliler bu aşkı, iksirin tâ kendisi bildiler.” (Nahîfî, 2014: s. 49)

³⁷³ “Bu aşka bende kabiliyet yok deme. Kerem sahibinin ihsan etmediği bir nesne yoktur.” (Nahîfî, 2014: s. 49)

³⁷⁴ Kur’an’da bu sözcük “yemşî” olarak geçmektedir.

³⁷⁵ “Kim bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım, kim bana yürürse ben ona koşarım.” Müslim, Zikr 22/2687.

133

dāldur bermūcebu'l-kerīm lāyeruddu sā'iluhu (7) derūn-ı dilden tālebini dergāh-ı murād-baḡşından dūr u mehcūr eylemez pes zerger-i nāmurād ḡāk ile (8) yeksān olmaḡıla mūbtelā-yı 'ıŝk-ı mecāz olan kenīzek-i dilynūvāzuñ cān-ı bīḡarārından (9) ḡareket-i kāzıbesi intıfā bulup Ḥazret-i Őehriyār-ı Kāmkar'a mūrāca'at ve mūlāḡafat (10) eyledi ve ḡakīm-i İlāhīnūñ daḡı 'ilāc-ı dil-pezīri mevḡi'inde idi ki.

Meşnevī

124

پاك بود از شهوت و حرص و هوا

نيك كرد او ليك نيك بد نما

(11) Pāk būd ezşehvet ü ḡırş u hevā

Nīk kerd ū līk nīk-i bednumā³⁷⁶

Egerçi şūret-i (12) zāhirde yaramazlık idi feemmā ḡakīḡatde iyilik idi.

Meşnevī

125

گر خضر در بحر کشتی را شکست

صد درستی در شکست خضر هست

Ger Ḥızr derbaḡr keştīrā şikest

(13) Şad durustī derşikest-i Ḥızr hest³⁷⁷

³⁷⁶ “Şehvet, hırs ve nefsi arzudan temizdi. O iyi yaptı, ancak kötü görünen bir iyi yaptı.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 52)

³⁷⁷ “Gerçi Hızır, gemiyi parçaladıysa da bunda yüzlerce doğruluk ve sağlamlık vardır.” (Nahîfi, 2014: s. 49)

آن کل سرخست تو خوئش مخوان

مست عقلت او تو مجنونش مخوان

Ān gul-i surhest ü tu hūneş meḥ'ān

Mest-i (14) 'aḳlest ü tu mecnūneş meḥ'ān³⁷⁸

نیم جان بستاند و صد جان دهد

آنچه در و همت نیاید آن دهد

Nīm cān bi'stāned u şad cān dihed

Ānçi dervehmet (15) neyāyed ān dihed³⁷⁹

Tamāmī-yi kışşa budur ki zıkr olındı bu kışşanuñ irādından (16) maḳsūd vaḳtā ki Sālik-i tarīḳ-i Ḥaḳḳ Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd-ı Muṭlaḳa müteveccih olsa (17) şeyḥ-i kāmil ve pīr-i mükemmele kendüyi teslīm eyleyüp anuñ terbiyesine muḳārin olmayınca [29b] (1) vuşlat-ı ḥaḳīḳat müyesser olmaz lābüdd tālib-i ḥaḳīḳat olan kimesne şeyḥine her vechle (2) inḳıyād göstermek ve aḳvāl ve ef'ālinde ihtilāf ve ihtilāl görmeyüp ve mücerred kendü (3) bilgüsine i'timād eylemeyüp cümle müşkülātın pīr-i tarīḳatden tekmīl eylemek gerekdür bu kadar (4) 'azamet ve iclāl ve mertebe-yi nübüvvet ve efḍāl ile Ḥazret-i Mūsā 'aleyhisselāmı Ḥazret-i (5) Hızır'uñ ḥıdmetine gönderdiler 'ilm-i ledün ki esrār-ı ilāhiyyedendür taḥşil ve tekmīl (6) eylediler bu muḳarrerdür ki sālik yalnız kendü kuvveti ile menzile yetmez beher hāl terbiye ve tezkiye (7) lāzımdur ve zāhir-i kışşa-yı pürhisse bunı daḥı bu maẓmūnı müteḥammıldür ki Ḥazret-i Mevlevī (8) ḳuddise sırrahunuñ vaşf-ı ḥālī olup Şems-i Tebrizī ile olan mācerāyı izhār ve i'lān (9) itmiş ola zīrā ki anlar ile muşāḥabet ve muḳāranet ve ḥüsn-i irādet müyesser olmadan tekmīl-i tarīḳat (10) ve taḥḳīḳ-i ḥaḳīḳat itmediler feemmā ma'nī yüzinden bu i'tibār daḥı cāyızdır ki insān (11) şüret-i zāhirde

³⁷⁸ “Kırmızı güldü o, kan sanma. Akıl sarhoşu idi, buna delilik işi deme.” (Nahîfî, 2014: s. 49)

³⁷⁹ “Yarı can alır, yüz can verir. Tasavvur edemeyeceğini verir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53)

‘âlem-i şugrâ ve haķikâtda ‘âlem-i kübrâdur zîrâ her nesne ki âfâķda meşhûddur (12) anuñ nazîri vücûd-ı insânda mevcûddur ki *se nurîhim âyâtinâ filâfâķı ve fienfusihim*³⁸⁰ bu aķvâli (13) mü’eyyid ve bu taķrîrâtı mü’ekkiddür ol taķdîrce münâsibdür ki pâdşah rûh-ı insândan ‘ibâret (14) olup havâss-ı hamse ve kuvâ-yı bedeniyye anuñ havâşşından ola ve evvel hâlde süvâr (15) olup kaşd-ı şikâr itmesi tecelliyât-ı ilâhiyye ve irâdet-i kudsiyye ve kemâlât-ı feyzâniyyesi ola (16) ve kenîzek daķı şîfat-ı nefisinden ‘ibâret ola ki eger *ķad eflêha men zekkâhâ*³⁸¹ mücebince tezkiye ve terbiye hâşıl iderse (17) rûhuñ a’lâ-yı ma‘arice irtikâsına ve aķşâ-yı medâricde i’tilâsına sebebdür ve eger [30a] (1) *ve ķad hâbe men dessâhâ*³⁸² muķtezâsınca dâlâlet ve ğavâyete mübtelâ olursa nîl-i sa‘âdet (2) ve hidâyete mâni’ olup bermüceb-i *a’da ‘aduvveke nefsuke’l-letî beyne cenbeyke*³⁸³ hâleti zâhir olur (3) bu şüretde marâz-ı nefsûñ ‘ilâcî müşķül olup anuñ inķirâf-ı mizâcından dünyâ-yı dūna muħabbet (4) ve cihân-ı pürefsūna ülfet lâzım gelür pes bu hâlet de zerger-i dünyâdan işâret olup (5) haķîm-i İlâhîyi Rûhu’l-Ķuds’dan ‘ibâret ola ki insânı andan istifâza ider zîrâ (6) ibtidâ-yı kışşada Ĥazret-i Mevlevî’nüñ ĥod *haķîķat-i naķd-i hâl-i mâst ân* didüĝi (7) rûh-ı insânî ki mutaşarrıf-ı memleket-i cismânîdür Ĥazret-i Ĥaķķ’uñ kemâl-i ma‘fîretinde mazhar-ı (8) şîfat-ı celâl olan nefsûñ mu‘âvenetine ihtiyâcî vardur belki ‘âşîķ zâr u mübtelâ-yı (9) bîķarârdur nefis daķı muķtezâ-yı cibillet-i aşliyyesine ĝöre ârâyiş-i dünyâ-yı dūna (10) âşufte ve nümâyiş-i cihân-ı buķâlemūna ülfetedür ki mişâlde ol civân zergerdür ve kuvvâ-yı (11) ‘aķl ve tedbîrât-ı insânî ki eķıbbâ-yı zâhirîn menzilesindedür ol derdüñ devâsında (12) ĝâfil ve tarîķ-i mu‘âlecesinde câhillerdür belki Rûh-ı Ķudsî mu‘âlecesinüñ ĥilâfı (13) ve naķızıdır feemmâ meded-i Rûh-ı Ķudsî ki taķîb-i İlâhîdür eşer-i fazl-ı rabbânî ve cezbe-yi (14) feyz-i şamedânîdendür ki anuñ ‘alâmeti bu dâr-ı ĝurûrdan tecâfî itdürüp dünyânuñ (15) fenâsına ıtılâ’dur Ĥazret-i Kibriyâ ķatında dünyâ-yı ķasâvet maķrûn-ı nâķîzdür belki (16) kemâl-i ķudreti anı hâlikdür lâcerem

³⁸⁰ “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz.” Ayetin bütünü şöyledir: “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur’an’ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabb’inin her şeye şahit olması, yetmez mi?” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 41:53)

³⁸¹ “Andolsun ki kim, özünü iyice temizlemişse kurtulmuştur, muradına ermiştir.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 91:9)

³⁸² “Ve andolsun ki kim, özünü kirlenmiş, kötülüğe gömmüşse, ziyan ve kayıptadır.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 91:10)

³⁸³ “Senin en büyük düşmanın iki yanının arasında bulunan nefisindir.” Gazâlî, İhyâ, 3/4; Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, 1/143.

ṭabīb-i İlāhīnūñ zergeri helāk itmesi bu ma'nīdür (17) bu şüretde ehlullāhuñ aḥvālını kişi kendü ḥāline kıyās itmek ḥaṭādur niteki [30b] (1) buyurur.

Meşnevī

128

تو قیاس از خویش میگری و لیک

دور دور افتاده بنکر تو نیک

Tu kıyās ezḥ'īş mīgiri³⁸⁴ vü līk

Dūr dūr uftāde-yi bi'nger tu nīk³⁸⁵

(2) Bu kıyās bi'aynihi aña beñzer ki bir baḳ āluñ bir ṭūṭī-yi şāḥib-i maḳālī ve irādı ki ḥiṭāb-ı (3) ādemiyānda nāṭuḳ ve nevā-yı ṭūṭiyānda her vechle ḥāzıḳ idi ve her vaḳt dükkānınuñ nekh-bānı (4) olup dest-i bīgāne-yi mütāla'a-yı ḥ'āceden men' ve pāy-ı aḡyārı kālā-yı dükkāndan def' iderdi (5) ḥ'āce ḡāyib iken bir gün cilvebāzlıḡa meşḡül olup ḥaṭāyile gül yaḡı şışesini (6) şikest eyledi ol ḥālde baḳḳāl gelüp.

Meşnevī

129

دید پر روغن رکان و جامه چرب

بر سرش زد کشت طوطی کل ز ضرب

Dīd purrevḡan rekān³⁸⁶ u cāme çerb

(7) Bersereş zed geşt ṭūṭī kel zıḍarb³⁸⁷

³⁸⁴ Bu sözcük Şifâyî açıklamasında “mīgiri” olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 130).

³⁸⁵ “Sen kendinle mukayese ediyorsun, fakat uzağın uzağına düştün; iyice bak, sen!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 52)

³⁸⁶ Bu sözcük her ne kadar metinde “rekān” olarak yazılmışsa da sözcüğün doğrusunun “dukān” olduğu anlaşılmaktadır (Özdemir, 2016a: s. 131).

³⁸⁷ “Dükkanı yağla dolu ve elbisesini yağlı gördü. Papağanın başına vurdu, bu vuruşla başı kel oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 52)

Birkaç gün ol tūṭī-yi gūyā inkisār-ı ḥāṭır ile (8) ḥāmūş olup baḳḳāl-ı bīdermān hemzebānuñ infī‘ālinden mefhūm ve maḥzūn oldı (9) nāgāh bir abdāl-ı pābürehne dükkān oñünden murūr itdi ol kimsenūñ başında kıldan eşer (10) yoğıdı hemāndem tūṭī-yi bīzebān leṭāfet yüzinden tekellūm idüp didi.

Meşnevî

130

از چه ای کل با کلان آمیختی

تو مکر از شیشه روغن ریختی

(11) Ezçi ey kel bākelān āmiḥti

Tu meger ezşīşe revġan riḥti³⁸⁸

131

از قیاسش خنده آمد خلق را

کو چو خود پنداشت صاحب دلق را

Ezḳıyāseş ḥande āmed (12) ḥalkrā

K’ū çu ḥod pindāşt şāhibdelkrā³⁸⁹

Niteki sāḥirler Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselāmuñ (13) mu‘cizesin kendü siḥrlerine kıyās idüp niçe bīñ ḥibāl ve ‘aşā ortaya getürdiler (14) müfid olmadı.

³⁸⁸ “Ey kel! Ne sebeple kellerin arasına karıştın? Yoksa sen de şişeden yağ mı döktün?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53)

³⁸⁹ “Halk bu karşılaştırmasından dolayı gülmüştü. Zira papağan, hırkalı dervişi kendisi gibi sandı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53)

Beyt

‘Aṣā bergiriften ne mu‘ciz buved

*Hemī ejdehā kerd bāyed ‘aṣā*³⁹⁰

(15) Pes ma‘lūm oldı ki kiṣi kendü aḥvālını ehl-i Allāh’a kıyās itmek olmaz anlaruñ aḥvāli (16) özgedür.

Meṣnevi

132

کار پاکان را قیاس از خود مکیر

کر چه ماند نوشتن شیر و شیر

Kār-ı pākānrā kıyās ezḥod megir

Gerçi māned [der]³⁹¹ nuvišten şîr ü şîr³⁹²

(17) Tecnīs-i ḥaṭṭ olup lafzan muvāfaḳat var ise ma‘nen muḡāyeret mevcūddur niteki [31a] (1) ‘avām ve ḥavāṣṣ şūretde muvāfiḳ ve likin sīretde muḡāyirdür ekşer ḥalāyık bu kıyās sebebiyle (2) zālām-ı dālāletde ḳalmıṣdurlar ve niçeler enbiyānuñ şūret-i beşeriyyesine nazar idüp (3) ittiḥād-ı şuveri ile *māli haze’r-rasūli ye’kulu’t-ta‘āme ve yemşî filesvāk*³⁹³ diyü (4) da‘vāsın idüp ḥüsrāna düşmüşlerdür.

³⁹⁰ “Baston tutmak mucize deḡildir. Asıl olan bastonu ejderha yapmaktır.” (“Daneshmaneh”, 2006: daneshnameh.roshd.ir/mavara/mavara-pagehistory.php?page=الصدر+ردالعجزعلى+صدر diff=6ve&SSOReturnPage=Check&Rand=0 Son erişim: 13.10.2017)

³⁹¹ Beyitte bu sözcük geçmemektedir. Ancak hem Şifâyî açıklamasındaki yazım örneğiyle karşılaşmamızdan hem de aruz ölçüsüne uymasından dolayı bu sözcüğü eklenmeyi uygun gördük (Özdemir, 2016a: s. 133).

³⁹² “Yazılıştā sūt (şîr) ile aslan (şîr) aynıysa da Hak erlerini sen kendi nefisine eş tutma.” (Nahîfi, 2014: s. 50)

³⁹³ “Nasil olur da bu elçi yemek yiyor ve çarşılarda dolaşiyor?” anlamındaki bölümü alınan ayetin bütünü şöyledir: “Ve dediler, “Nasil olur da bu elçi yemek yiyor ve çarşılarda dolaşiyor? Kendisiyle birlikte uyarıcı olarak bir melek inseydi ya!” 25:7 (Yüksel, 2013: s. 316).

این نه استند ایشان از عمی

هست فرقی در میان بی‌منتها

Īn ne istend ³⁹⁴ **īṣān ez'amā**

(5) **Hest farqī dermiyān bīmuntehā** ³⁹⁵

هر دو کون زنیور خوردند ازیک محل

لیک شد زین نیش و زان دیگر عسل

Her du gūn zembūr ḥordend ezmaḥal

Līk ṣud (6) z'īn niṣ u z'ān dīger 'asel ³⁹⁶

هر دو آهو یک کیا خوردند و آب

زین یکی سرکین شد و ز ان مشک ناب

Her du āhū yek giyā ḥordend ü āb ³⁹⁷

Z'īn yekī sergīn ṣud (7) u z'ān muṣk-i nāb ³⁹⁸

³⁹⁴ Bu sözcük, Şifâyi açıklamasında “nedānistend” olarak kayıtlıdır (Özdemir, 2016a: s. 133).

³⁹⁵ “Körlüklerinden dolayı arada sonsuz farklılığın olduğunu anlamadılar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53)

³⁹⁶ İki tür arı aynı yerden yer, fakat birinden zehir, diğerinden bal olur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53). Bu beytin yazımı Şifâyi açıklamasında “Her du gūn zembūr ḥordend ezmaḥal / Līk ṣud z'īn niṣ u ān dīger 'asel” biçimindedir (Özdemir, 2016a: s. 133).

³⁹⁷ Bu dize Derviş Şifâyi’de “Her du gūn āhū giyāh ḥordend ü āb” sözcükleri ile geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 133).

³⁹⁸ “İki tür ceylan ot yer, su içer; birinden dışkı, diğerinden saf misk meydana gelir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53)

هر دو نی خوردند از يك آب و خور

این یکی خالی و آن يك پر شکر

Her du ney ħordend ezyek āb u ħor

Īn yekī ħālī vü ān (8) yek purşeker³⁹⁹

Bu bābdan bu maḳūle esbāb ve eşkāla nihāyet ve gāyet yokdur kezālik zümre-yi (9) insān daḥı bīḥasebi merātıbehüm mütefātudur birinüñ yidügi murdār ve birinüñ yidügi (10) envār olur bir ṭayifenüñ ğıdāsından envā⁶ buḥl u ve ḥasd ve bir ṭayifenüñ yidüğinden (11) nūr-ı aḥad mütevellid olur ba‘zı ādem ferīştesīret ve melekḫaşlet ve ba‘zısı dīv-i (12) derendeşīfatdur.

Meşnevī

جز صاحب ذوق که بشناسد بیاب

او شناسد آب خوش از شوره آب

Cuz şāhibzevḳ ki bi’şnāsed biyāb⁴⁰⁰

Ū şināsed (13) āb-ı ḥoş ezşüreāb⁴⁰¹

‘İnād ve cedelde ḳalanlar maymūn ṭabī‘atında olup egerçi insāna (14) taḳlīd iderler ve kendü zu‘m-ı fāsıdlerince ādem olduḳ ḳıyās iderler anuñ gibilerüñ (15) taḳlīd ile vifāḳları maḥz-ı nifāḳ ve ittifāḳları ‘ayn-ı şikāḳdur niteki buyurur.

³⁹⁹ “İki kamış bir sudan beslenir, biri şeker kamışıdır, diğeri bomboş bir kamış.” (Nahîfî, 2014: s. 51).
Bu dize Şifâyi açıklamasında “Īn yekī ħālī vü ān pur ezşeker” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 133).

⁴⁰⁰ Bu dizede ölçü sorunu bulunmaktadır. Dizenin Şifâyi’deki kaydı “Cuz şāhibzevḳ ki şināsed biyāb / Ū şināsed āb-ı ḥoş ezşüreāb” biçimindedir (Özdemir, 2016a: s. 134).

⁴⁰¹ “İman ehli olmayanlar, sihir ile mucizeyi aynı şey ve her ikisinin de hileye dayandığını zannederler.” (Nahîfî, 2014: s. 50)

آن منافق با موافق در نماز

از بی استیزه آید نی نیاز

(16) *Ān munāfiḳ bāmuvāfiḳ dernamāz*

*Ezpey-i istīze āyed bīniyāz*⁴⁰²

در نماز و روزه و حج و زکات

با منافق مؤمنان در برد مات

Dernamāz u rūze vu ḥacc u zekāt

(17) *Bāmunāfiḳ mu'minān derburd māt*⁴⁰³

هر یکی سوی مقام خود رود

هر یکی بر وفق نام خود رود

Her yekī sūy-ı maḳām-ı ḥod reved

*Her yekī bervefḳ-i nām-ı ḥod reved*⁴⁰⁴

[31b] (1) Maḥsūsātđan her berīn ḥaḳīḳati ūzerine müşāhede itmek ḥavāssı selāmet ūzere (2) olanlara maḥşūşđur.

⁴⁰² “O münafık, emre uyanla birlikte husumet için namaza durur, niyaz için değil.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 53)

⁴⁰³ “Namaz, oruĉ, hac ve zekatta mūminler ve mūnafıklar, kazanmakta ve kaybetmektedirler.” (Karaismailođlu, 2015: s. 53)

⁴⁰⁴ “Her biri kendi yerini ve namına gerekeni bilir.” (Nahīfi, 2014: s. 51)

هر که در جان خدا بنهد مهک

هر یقین را باز داند او ز شک

Her ki dercān Ḥudā bi'nhed mihek⁴⁰⁵

Her yaḳīnrā bāz (3) dāned ū zişek⁴⁰⁶

زر قلب و زر نیکو در عیار

بی محک هرگز ندانی ز اعتبار

Zer-i ḳalb ū zer-i nīkū der'ayār

Bīmihek hergiz nedārni z'i'tibār⁴⁰⁷

(4) Bu bābda şāhib-i mihek olanlar hiss-i bāṭınları āfātdan sālīm olanlardır.

⁴⁰⁵ Bu dize Şifâî açıklamasında “Her kirā dercān Ḥudā bi'nhed mihek” olarak görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 138).

⁴⁰⁶ “Hangi canda o mihek varsa onda şüphe ve yakın (gerçek bilgi, hakikat) ayırt olunur.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴⁰⁷ “Kalp altınla halis altının ayar açısından değerini, mihenge vurmada bilemezsin.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 54)

حس دنیا مردبان این جهان

حس دینی نردبان آسمان

(5) Ḥiss-i dunyā merdubān-ı⁴⁰⁸ in cihān

Ḥiss-i dīnī nerdubān-ı āsmān⁴⁰⁹

صحت آن حسّ زویرانی بدن

صحت این حسّ زمعموری تن

Şihhat-i ān ḥiss zivirānī-y beden

Şihhat-i in ḥiss zima'mūrī-yi ten⁴¹⁰

(6) Dünyā ḥissinūñ selāmeti beden iqlīmi mā'mūr olmağ ve dīn ḥissinūñ selāmeti beden iqlīmi (7) ḥarāb olmağdur vaqtā ki iqlīmi beden ḥarāb ola iqlīmi cān ma'mūr olur niteki buyurur.

⁴⁰⁸ Şifāyî açıklamasında bu sözcüğün yerine “nerdubān” sözcüğü kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 138).

⁴⁰⁹ “Sihhatin yoksa bunu hekimden iste. O hissin sihatini ise sevgili Hz. Muhammed (s.a.v.)’den talep et.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴¹⁰ “Bu hissin sihhati vücudun sağlamlığındandır. O hissin sihhati ise bedeni, varlığı yok etmedir.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

(8) Meşnevî

145

راه جان مر جسم را ویران کند

بعد از آن ویرانی آبادان کند

Rāh-ı cān mer cismrā vīrān kuned

Ba'd ezān vīrāni ābādān kuned⁴¹¹

Ey ħunuk (9) cānī ki ū der'ışk-ı ħāl

*Bez̄l kerd ū ħānmān [u] mulk [u] māl*⁴¹²

146

کرد ویران خانه بهر کنج زر

وز همان کنجش کند معمورتر

Kerd vīrān ħāne behr-i genc-i zer

(10) V'ez hemān genceş kuned ma'mūrter⁴¹³

Niteki evi içinde defîne olduğın bilen evini yaqup (11) vīrān itmekle mālı zuhūr eyleyüp girü ol māl ile evini ma'mūr ider bunuñ gibi envā' (12) emşāl irād eyleyüp esrār-ı ilāhiyyeden niçe esrār-ı izhār ider ol sebeble ba'zı dostlarını (13) belāya giriftār eyleyüp vücūdı 'ālemini fenāya virdürüp girü niçe iḥsānlar idüp (14) kemāl-i qurbet-i müyesser ider ḥadīş-i şerīf bu aḥvālī müeyyiddür ki buyurmuşlardur *innel'abde* (15) *izā sebekat lehu menziletan lāyebluḡhā bi'amelihi ibtilāhullāhi fī cesedihi ev fī mālihi ev fī veledihi şümme* (16) *şabera 'alāzālike ḡattā yebluḡu menziletan elletī sebekatlehu*⁴¹⁴ pes

⁴¹¹ “Gönül sahibi cismini viran eder, sonra bu harabeyi mamur kılar.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴¹² “Kendi ayıbını gören ne mutlu bir candır. Bir kimse birinin ayıbını söylerse onu kendi satın almış olur.” (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 4, s. 908)

⁴¹³ “-Kişi- altın definesi için evi viran eder. Ve de bu hazineyle onu daha bayındır yapar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 54)

⁴¹⁴ “Muhakkak ki kula önceden allah katında bir ev vardır, ona Allah'ın onun bedeniyile ya da malıyla veya çocuklarıyla denediği ameliyle ulaşamaz. Bunlara sabrettikten sonra ona hazırlanan eve ulaşır.” Metnimizdeki hadiste bazı yazım değişiklikleri bulunmaktadır. Ancak biz bu hâlini tercih ettik (“El-Mektebetü'l-İslâmiyye”, 1998:

Ḥazret-i Vācibü'l-Vücūd'uñ kullarına (17) luṭf şüretinde ḳahrı ve niçe sene daḫı ḳahr şüretinde luṭfı olur birine māl u ni‘met [32a] (1) ve cān u devlet virüp beden iḳlimin ma‘mūr u cān iḳlimin ḫarāb ider ve birine ḳahr idüp (2) muḫannet ve mezellet yetiřdürmekle zāhirin ḫarāb cānı iḳlimin ma‘mūr ider *tu‘izzu men* (3) *teřā’u ve tuzillu men teřā’ bi yedike’l-ḫayr*⁴¹⁵.

Meşnevi

147

کار بیچون را که کیفیت نهد

این که گفتیم این ضرورت میدهد

Kār-ı bīḫūrā ki keyfiyyet nihed

(4) *İn ki guftem in zarüret mīdihed*⁴¹⁶

Anuñ kārı ‘ilelden mu‘arrā ve keyfiyyetden müberrādur kāḫ (5) olur ki bisebeb bir nesneyi ḫalk ider Ḥazret-i Ādem ve Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhisselām gibi ki (6) atasuz vücūda getürdi ve kāḫ olur ki bir ḫuşuşuñ ḫuşūli esbābına mevḳūf olur (7) ve kāḫ olur ki birine ḳahr şüretinde luṭf birine luṭf şüretinde ḳahr gösterür ve bir vaḳt (8) muṭī‘e şevāb ve ‘aşıye ‘azāb ve ‘iḳāb virür ve bir vaḳt ‘aksi vaḳi‘ olur *yef’a’lu allāhu*

https://library.islamweb.net/newlibrary/display_book.php?bk_no=55veID=1143veidfrom=5339veidto=5342vebookid=55vestartno=1 Son erişim: 13.10.2017).

⁴¹⁵ “Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir.” olarak alıntılanmış bu ayetin bütünü şöyle sürmektedir: “Onu doğurunca, “Rabb’im!” dedi, “Onu kız doğurdum.” -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir- “Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 3:36)

⁴¹⁶ “Kaleyi yıkar, kâfirden alır. Bundan sonra ona yüzlerce burç ve set yapar”. (Karaismailoğlu, 2015: s. 54). Bu beyit Şifâyi açımamasında “İn ki guftem er zarüret mīdihed”; Tâhirü'l-Mevlevî’de ise “İn ki guftem in zarüret mīdihed” biçiminde görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 139; Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 228).

(9) *māyeşā'u*⁴¹⁷ ve *yaḥkumu māyurid*⁴¹⁸ kimesnenüñ k̄il u k̄al ve daḥle mecāli yoḡdur
lāyes'elu 'ammā yef'alu.⁴¹⁹

(10) Meşnevî

148

که چنین بنماید گه ضد این

جز که حیرانی نباشد کار دین

Geh çunîn bu 'nmāyed geh zıdd-ı ĩn

Cuz ki ḥayrānî nebāşed kār-ı dĳn⁴²⁰

149

نی چنین حیران که پشتش سوی اوست

بد چنان حیران و غرق مست دوست

Ne çunîn (11) ḥayrān ki puşteş sūy-ı ūst

Bed çunān ḥayrān u ġarḡ-ı mest-i dūst⁴²¹

⁴¹⁷ “Allah dilediğini yapar.” anlamındaki ayetin bütünü şöyledir: “Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar; Allah zalimleri de şaşırır ve Allah dilediğini yapar.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 14:27)

⁴¹⁸ “İstedğine hükmeder.” anlamındaki bu ayet bölümünün bütünü şöyledir: “Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz. İhramlı iken avlanmayı helal saymamak üzere (aşağıda) size okunacaklar dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmeder.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 5:1)

⁴¹⁹ “O, yaptığından dolayı sorgulanamaz” anlamındaki ayetin bütünü şöyledir: “O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 21:23)

⁴²⁰ “Bazen böyle görünür, bazen zıddı. Din işi, hayranlıktan başka bir şey değildir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 54)

⁴²¹ “Sırtı ona dönük hayran gibi değil. Bilakis dosta hayran, ona gark olmuş ve onunla mest gibi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 54)

آن یکی را روی او شد سوی دوست

و آن یکی را روی او خود روی اوست

Ān yekīrā rūy-ı (12) ū şud sūy-ı dūst

V'ān yekīrā rūy-ı ū ħod rūy-ı ūst⁴²²

Ṭarīḳ-i İlāhīde taḥayyür daḥı şöyle (13) gerekmez ki dostdan cüdā vāḳi' ola belki ḥayrānlık anuñ deryā-yı 'ışığında ğarḳ olmaḳdur (14) bu bābda kārger olan dünyā için ḥayrān ve mest olmaḳ degüldür hemān murād olınan maḥbūb-ı (15) ḥaḳīḳīdür bir ṭāyife vardır ki Ḥaḳḳ'a teveccüh idüp māsivāyı terk itmişdür ve bir ṭāyife (16) daḥı fāni olmaḳıla Ḥaḳḳ'a vāşıl olmuşdur pes mürşid-i kāmīl vāsıtası ile taşfiye-yi (17) ḳalb ve tezkiye-yi nefis ḥāşıl idüp küdürātdan müberrā olmaḳ gerekdür ki anuñ gibileri añlamaḳa [32b] (1) ḳudret ve ḳuvvet müyesser ola ṭarīḳat sultanlarına ḥidmet itmişler ol ḥālete yetişmezler.

(2) Mesnevi

روی هر يك مينكر ميدار پاس

بو كه كردی تو ز خدمت رو شناس

Rūy-ı her yek mīniger mīdār pās

Bū ki gerdī tu ziḥidmet rūşinās⁴²³

(3) Fīnefsu'l-emr şohbet-i evliyā bihterīn ṭā'ātdür zīrā ki niçe yıllar kendü ictihādı ile (4) taḥşīl idemedigin anuñ gibi bir şāḥib-i irşāduñ şohbet ve muḳāraneti ile taḥşīl ider (5) bir kişi kendü re'yi ile bir şan'at tekml̄l itmek dilese mürūr-ı eyyām ile

⁴²² “Birisi, sevgilinin dergâhına yüz sürmüş, diğeri, yârinin ve diyarının avaresidir.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴²³ “Her ikisinin de yüzünü (gör, tanı). Hizmet için dikkat et, her ele yapışma.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

ol şan'atı hâşıl (6) dağı iderse yine nâkış olur üstâddan bir lahza öğrendüğün niçe yıl kendü cehdi ile (7) öğrenmez eger nedret ile vâkı' olursa *en-nāru lâhakemlehu*.⁴²⁴

Beyt

Çun pāy-ı taleb (8) bîrûn nihādî

Hān tā nerevî beḥod murādî

Zîrā ki sefer derîn merāḥil

*Bîtūşe vū rebreset (9) müşkil*⁴²⁵

Muḥaşşal-ı kelām anuñ gibi bir velīnūñ ḥidmet-i sa'ādetrütbetine yetişmek sermāye-yi devlet-i (10) sermedî ve pîrāye-yi sa'ādet-i ebedîdür ve lîkin 'alem-i kîmyāda bakırda olan ahlātı giderüp (11) şāfî altûn itmek nice düşvār ise evliyāyı teşhîş itmek dağı müşküldür zîrā ki gevher-i (12) ādemi ḥabāset-i behîmeden şafā-yı melekiyyeye anlar ile yetişür pes anları bulup ol devlete yetişmek emr-i 'asîr (13) ve kār-ı müşküldür ol sebebden dimişlerdür ki evliyā Ḥaqq'ıñ esrārındandır Ḥaqq'a yetmek ve añlamak (14) āsāndur esrārını bilmekten nitelî maḥlūḳātdan birine aşınālîk vâkı' olsa az zamānda zāhir (15) ḥālî ma'lûm olur feemmā gönlinde olan esrārı ma'lûm olmaz 'amme-yi ḥalāyık ḥod tālîb-i (16) Ḥaqq'dur anlardan az kimesne sırr-ı evliyāya muḥṭalî' olmuşdur pes bundan ma'lûmdur ki Ḥaqq'ı añlamak (17) cümle müyesser idi lîkin zümre-yi evliyāyı Ḥazret-i Ḥaqq kendüye pāsbān eylemişdür ol ecluden [33a] (1) anları bulmak düşvārdur ol devlet herkese müyesser olsa idi kāfir ve müslümāndan genc-i ilāhiyyeye (2) yol iletmedük kimesne ḳalmaya idi zîrā ki cümle maḥlūḳāt dillü dilince Ḥudāperestlerdür (3) nihāyet yolında ba'zısı ḥaṭā itmişdür.

⁴²⁴ "Ateş ona hükmetmez." anlamında Arapça bir söyleyiş.

⁴²⁵ "Ne zaman ki arayış için yola çıktın, bir hedef koymalısın kendine. Çünkü yolculuğun bu aşaması, birikimsiz ve öndersiz çok güçtür."

Beyt

Kufr ũ dĭn her du derreheş pŭyān

(4) *Vaħdehu lāřerĭke leh*⁴²⁶ *gŭyān*⁴²⁷

*Evliyā'ĭ taħte kŭbābĭ lāya'rifuhum ġayrĭ*⁴²⁸ anları ma'lŭm etmek (5) yine Ĥazret-i Ĥaħķ'ı ũn 'avnı ve yardımĭ ile olur ĥarĭm-i saltanata ĥazāyin-i devlete varmaġa (6) herkesŭn yolu yoķdur ĥuřuřā bir ĥaremde ki dilpezĭr maħbŭblar ve nāġŭzĭr dilberler ola (7) pādřaha maħsŭř olmaġıla ĥāřřu'l-ĥāřlarından ġayrısına ol ĥareme varmaġa ruşşat (8) yoķdur pes ma'lŭm oldu ki evliyā-yı Ĥaħķ'ı bulmak ve aŭlamak ziyāde dŭřvārdur ĥuřuřān (9) bu zamāndaki şuret-i uġrusı ādemřuret ve iblĭssĭret niĥe kimesneler vardur ki ġurŭr-ı (10) řeytāna ve nef-s-i imāna iġvāsi ile āřufte ve āluftu olup esrāra mŭte'alliķ birĥaĥ ĥarf (11) űġrenmek ile kendŭlerin maķřad-ı maķřŭda yetiřdŭk kıyas iderler.

Rubā'ĭ

(12) *Pŭřĭde murakķa'end ezĭn ĥāmĭ ĥend*

Bi'grifte ziĥāmmāt elf lāmĭ ĥend

Nā refte reh-i řıdķ (13) u řafā kāmĭ ĥend

*Bednām kunende-yi nĭkŭnāmĭ ĥend*⁴²⁹

Lācerem evliyāyı teřĥĭř itmek ĥaylĭ (14) iķdām gerekdŭr bināen 'alāzalik Ĥazret-i Mevlevĭ ķuddise sırrahu buyurur.

⁴²⁶ "O tektir, onun ortaġı yoktur." Buharĭ, Ezān: 155; Teheccŭd: 21; Mŭslim, Zikir: 28, 30, 74, 75, 76; Tirmizĭ, Mevākıt: 108; Ĥac: 104; Nesāĭ, Seĥiv: 83-86; İbni Māce, Dua: 10, 14, 16; Ebu Davud, Menāsik: 56; Dārĭmĭ, Salāt: 88, 90; Muvatta', Ĥac: 127, 243; Kur'an: 20, 22; Mŭsned, 1:47; 2:5; 3:320; 4:4; 5:191.

⁴²⁷ "İnanĥsızlık ve din her ikisi de yoluna ĥıkacaktır; "Tektir ve onun hiĥbir ortaġı yoktur!" diyerek." anlamlı olan bu şiir Senāĭ'nindir ("Ganjoor", 2010: [https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh01/sh1/Son erişim: 03.11.2017](https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh01/sh1/Son%20erişim:03.11.2017)).

⁴²⁸ "Benden başkasının bilmediġi dostlarım vardır ki onlar kubbelerimin altındadır." hadis-i kudřĭ.

⁴²⁹ "Acemi olanlar giymişler ĥırkaları. Almişlar boş laflardan bir elif lamı. Birĥaĥ adım bile gitmemişlerdir doġruluk ve gerĥekliġin yolundan. Ne ĥok iyinin ki adını kŭtiye ĥıkarmıřlardır." ("Doktor Kasıl Kakayĭ", 2006: <http://kakaie.com/1094/comment-page-1> Son erişim: 14.10.2017)

152

چون بسی ابلیس آدم روی هست

پس بهر دستی نشاید داد دست

(15) Çun besî iblîs-i âdemrûy hest

Pes beher destî neşâyed dād dest ⁴³⁰

153

ز انکه صیّاد آورد بانك صفيّر

تا فریبد مرغ را آن مرغ کیر

Z'ân ki şayyād (16) āvered bāng-i şafîr

Tā firîbed murğrā ān murğgîr ⁴³¹

154

بشنود آن مرغ بانك جنس خویش

از هوا آید بیابد دام و نیش

Bi'şneved ān murğ bāng-i cins-i ḥ'îş

(17) Ezhevā āyed biyāmed dām u niş ⁴³²

⁴³⁰ “İnsan şeklinde nice şeytanlar vardır. Onun için dikkat et, her ele yapışma.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴³¹ “Gör ki avcı, kuşu hileyle yakalamak için ıslık çalar, ötme taklidi yapar.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴³² “Kuş, kendi cinsinin sesini duyunca havadan gelir, aldanır ve tuzığa yakalanır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 54)

حرف درویشان بدزدد مرد دون

تا بخواند بر سلیمی ز ان فسون

Ḥarf-i dervīṣān biduzded merd-i dūn

Tā biḥāned berselīmī [33b] (1) z'ān fusūn ⁴³³

Ya'ni ṭarīkat uḡruları bu şüretde kelimāt-ı meşāyiḫi uḡrulayup bilmeyenlere şatarlar.

(2) **Meşnevī**

کار مردان روشنی و کرمی است

کار دونان حيله و بی‌شرمی است

Kār-ı merdān rūṣenī vü germiyest

Kār-ı dūnān ḫīle vü bīşermiyest ⁴³⁴

شیر پشمین از برای کد کنند

بو مسیلم را لقب احمد کنند

(3) **Şīr-i peşmīn ezberāy-ı ged kunend**

Bū Museylemrā laḡab Aḫmed kunend ⁴³⁵

Ol ṭayife-yi mezmūme şīrān-ı (4)ḫaḳīkat ve merdān-ı ṭarīkat olmaḡ kıyāsı ile libāsların yünden eyleyüp dervīş şüretinde (5) olurlar penbenden düzilmiş arslan gibi

⁴³³ “Kötü kişi, saf kimselere dervişlerin sözleriyle hile ve büyü yapar.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

⁴³⁴ “Erlerin işi, açıklık ve muhabbetir. Alçak kişilerin işi ise hile ve hayâsızlıktır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 54)

⁴³⁵ “Acayibin (dilencinin) hilesi yünden yapılmış arslan oldu. Müseylem de Ahmed’i lâkab edindi.” (Nahîfî, 2014: s. 51)

görinüp halkı bu hîle ile me'kil idinürler (6) *ne'uzu billāhi minşurūrihim*⁴³⁶ bu maķūle t̄ayifeyi tezvīr-i nihāddan ihtirāz lāzımdur.

داستان پادشاه جهود که نصرانیان را می‌کشت از تعصب خود

(7) *Dāstān-ı pādşāh-ı Cuhūd ki Naşrāniyānrā miġeşt ezta'aşşub-ı millet-i ħod*⁴³⁷

(8) Millet-i 'İsā 'aleyhisselāmuñ zamānında Cuhūd içinde zulum ile ma'rūf ve mekr ile meşhūr (9) bir pādşāhları var idi ki millet-i 'İsā'nuñ düşmeni ve t̄ayife-yi Naşrānī'yi helāk itmek 'ādeti idi (10) Hāzret-i Mūsā ve 'İsā 'aleyhisselāmın esrārlarından agāhī olmayup anlarıñ yegāneliği (11) aĥvālin biġānelik mülāḥaẓa eyler idi nitekim bir üstād şākirdine buyurdu ki hücrede bir şīşe (12) vardur taşra götür meger şākird aĥvel idi biri iki görmekle didi ki şīşe ikidür (13) kankısını getüreyüm ol daĥı şīşenüñ birini uvadıp birisini götür diyü buyurur.

Meşnevī

158

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم

مرد احول کردد از میلان و خشم

(14) *Çun yekī bi'şkest her du şud ziçeşm*

*Merd-i aĥvel gerded ezmeylān u ḥaşm*⁴³⁸

⁴³⁶ “Onun kötülüklerinden Allah’a sığınırım.” anlamında Arapça bir dua.

⁴³⁷ “Taassup nedeniyle Hıristiyanları öldüren Yahudi padişahının hikâyesi” (Karaismailoġlu, 2015: s. 54)

⁴³⁸ “Şişe birdi ama gözüne iki göründü. O şişeyi kırınca diğeri de yok oldu.” (Karaismailoġlu, 2015: s. 54)

159

خشم و شهوت مرد را حول کند

ز استقامت روح را مبدل کند

Ḥaşm u şehvet (15) merdrā aḥvel kuned

Z'istikāmet rūhrā mubeddel kuned⁴³⁹

160

چون غرضی آمد هنر پوشیده شد

صد حجاب از دل بسوی دیده شد

Çun ġarazī⁴⁴⁰ āmed huner pūşide şud

(16) Şad ḥicāb ezdil besūy-ı dīde şud⁴⁴¹

161

چون نهد قاضی بدل رشوت قرار

کی شناسد ظالم از مظلوم زار

Çun nihed⁴⁴² kâdī bedil ruşvet qarār

Key şināsed zālīm (17) ezmazlūm-ı zār⁴⁴³

Bu şüretde enbiyādan birine inkār itmek cümle enbiyāya inkār itmekdür [34a]

(1) *lānuferrigu beyne aḥadīn minrasulihī*⁴⁴⁴.

⁴³⁹ “Hiddet ve şehvet insanı şaşu yapar, işini doğruluktan uzaklaştırır.” (Nahîfî, 2014: s. 52)

⁴⁴⁰ Bu sözcük, Şifâyî açıklamasında “ğaraz āmed” biçiminde tamlamasız olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 143).

⁴⁴¹ “Garaz olunca hüner görünmez olur, gönülden göze doğru yüz perde oluşur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 55)

⁴⁴² Şifâyî açıklamasında bu sözcüğün yerine “dihed” yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 143).

⁴⁴³ “Hâkimin kalbinde rüşvet itibar görürse o, zalimi mazlumdandır ayıramaz.” (Nahîfî, 2014: s. 52)

⁴⁴⁴ “(Onun) elçilerinin hiçbirisi arasında ayırım yapmayız.” anlamındaki ayet bütünüyle şöyledir: “Elçi, Rabb’inden kendisine indirileni onayladı, gerçeği onaylayanlar da... Hepsi, Allah’ı, meleklerini, kitaplarını ve elçilerini onaylarlar: “Elçilerinin hiçbirisi arasında ayırım yapmayız.” Derler ki: “İştittik ve uyduk. Rabb’imiz bizi bağışla; dönüş sanadır.” (Yüksel, 2013: ayet 2:285)

Beyt

Hest aḥvel kesī ki derreh-i ʿışk

*ʿĀşıkānrā (2) ziḤaḳḳ cudā dāned*⁴⁴⁵

Ol Şāh-ı cühūd daḥı fark itmeyüp Ḥazret-i Mūsā'ya sa'y ve ḥimāyetdür diyü (3) hezārān mü'min ve mazlūmı helāk eyledi.

آموختن وزیرطریقۀ مکر از پادشا جهود را

(4) **Āmūḥten-i vezīr ṭarīqa-yı mekr ezpādşāh cuhūdrā**⁴⁴⁶

(5) Ol cühūd pādşāhınuñ bir mekkār vezīri vardı ki İblīs andan niçe telbīs öğrenürdi (6) āteş-i ḥīle ile ʿālem-i fenāya ve şiddet-i hevāyla cihānı gavgaya virmiş idi ol (7) ḥālde şāha ta'līm ve telkīn eyleyüp didi ki.

Meşnevī

162

کم کش ایشان را که کشتن سود نیست

دین ندارد بوی مشک و عود نیست

Kem kuş ışānrā ki kušten (8) sūd nīst

Dīn nedāred būy muşk ü ʿūd nīst⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ “Aşk yolunda âşıkları Hak'tan uzak bilen kimse şaşırır.”

⁴⁴⁶ Nahîfî'de “Yahudi padişahına hilekâr bir vezirin hile öğretmesi” anlamındaki başlık konusunda metinler arası yazım farklılıkları bulunmaktadır (Nahîfî, 2014: s. 52).

⁴⁴⁷ “Onları öldürme, çünkü öldürmenin faydası yoktur. Dinin kokusu yoktur; misk ve öd ağacı değildir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 55)

سرّ پنهانست اندر صد غلاف

ظاهرش با تست و باطن بر خلاف

Sırr-ı pinhānest ender şad gılāf

(9) Zāhireş bātust u bātm berhılāf⁴⁴⁸

Bunları öldürmek ne müfiddür ki bû-yı ‘ūd gibi (10) bunların rāyihāsı yokdur ki uğrın dīn dutdukları ma‘lûm ola Naşrānī t̄ayifesi (11) h̄avf ve h̄aşyetlerinden dinlerin pinhān iderler henüz maḥzūr bākīdur didükde ol (12) şāh-ı ‘anīd vezīr pelīdden bu vechle h̄aber alup pes didi çāre nedür ki āşkāra ve pinhān (13) t̄ayife-yi Naşrānī’den cihānda nişān kalmaya vezīr-i pürtezvīr cevāb virdi ki bunuñ (14) çāresi benüm burnum ve kulağım kesüp ğāzab-ı şeklī ile bir çārsūda berdār itmek buyurılıp (15) pādşāhına hıyānet idenüñ sezāsı ve tarīķi koyup ğayrı dīn peydā idenüñ cezāsı (16) budur diyü nidā itdürile ve andan bir ulu kimesnenüñ şefā‘ati ile ‘afv olunup huzūr-ı şerīfden (17) redd olunmağla anların içine varup i’tikād virem ki ben daḥı ‘İsā’nuñ kāmillerinden idüm [34b] (1) pādşāhdan uğrın dīn tutardum murādım bu idi ki letāyif-i h̄iyel ile anı Cühüdlıķdan döndürem.

(2) Meşnevī

شاه بویی برد اسرار من

متهم شد پیش شه گفتار من

Şāh b̄yī burd [ez]esrār-ı men

Mutthem şud pīş-i şeh guftār-ı men⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ “Bu gizli sırlar sana malûm olmaz. Şüphesiz içi ve dışı birbirine zıddır, dedi.” (Nahîfî, 2014: s. 52)

⁴⁴⁹ “Padişah benim sırlarımdan bir koku aldı. Sözlerim padişahın huzurunda itham edildi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 55)

165

كفت و عظ تو چو نان در سوزنست

از دل تو در دل من روزنست

Guft va‘z-ı tu çunān (3) dersūzenest

Ezdil-i tu derdil-i men [tu] revzenest⁴⁵⁰

166

من از آن روزن بدیدم حال تو

حال تو دیدم ننوشم قال تو

Men ezān revzen bididem ḥāl-i tu

(4) Ḥāl-i tu dīdem benūšem ḳāl-i tu⁴⁵¹

Ol bābda ṣāh baña i‘timād itmeyüp bu şūretde ğazab eylemişdür (5) eger Ḥazret-i ‘İsā’nuñ ‘avni ve himmeti ol ḥālde baña yetişmese beni helāk itmek muḳarrer idi.

(6) Meşnevī

167

جان دریغم نیست از عیسی و لیک

واقفم بر علم دینش نیک نیک

Cān dirīgam nīst ez‘İsā velīk

Vāḳıfem ber‘ilm-i dīneş nīk nīk⁴⁵²

⁴⁵⁰ “-Padişah bana- dedi: Senin sözün bana, ekmeğ içindeki iğne gibidir. Benim gönlümden senin gönlüne pencere var.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 55)

⁴⁵¹ “-Gönül penceresinden hâlini gördüm. Artık senin sözünü dinlemem dedi.-” (Nahîfî, 2014: s. 52)

⁴⁵² “İsa’dan canımı esirgemem. Onun dini ilminde bana ortak yoktur.” (Nahîfî, 2014: s. 52)

168

حیف می آید مرا کان دین پاک

در میان جاهلان گردد هلاک

Ḥayf miāyed (7) merā k'ān dīn-i pāk

Dermiyān-ı cāhilān gereded helāk⁴⁵³

169

شکر ایزد را و عیسی را که ما

کشته این دینحق را رهنما

Şukr İzedrā vü 'İsārā ki mā

(8) Geşte[yīm] in dīn-i Ḥaḫrā reħnumā⁴⁵⁴

170

از جهود و ز جهودی رسته ایم

تا بزئاری میان را بسته ایم

EzCuhūd v'ez Cuhūdī resteyīm⁴⁵⁵

Tā bezunnārī miyānrā besteyīm⁴⁵⁶

(9) Bu şüretde hîle ve ħud'a idüp anlaruñ dīnlerine iħtilāl virem vaḫtā ki şāh-ı
(10) cuhūd bermüceb-i țarīḫa-yı ma'ħud mübāşeret eyledi vezīr-i merdūd daħı kenāra
çekülüp bir tenhā yirde (11) 'uzlet eyledi.

⁴⁵³ “Bu pak dininin cahiller arasında yok olmasına derinden üzüliyordum.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

⁴⁵⁴ “Allah'a ve İsa'ya şükürler olsun, bu hak dine rehber olduk.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56). Bu dize Şifâyi açıklamasında “Geşteyīm ān kiş-i Ḥaḫrā reħnumā” olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 147).

⁴⁵⁵ Bu beyit, Şifâyi açıklamasında “EzCuhūdān u Cuhūdī resteyīm” biçiminde görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 147).

⁴⁵⁶ “Yahudiden ve Yahudilikten kurtulduk, böylece belimize zünnar bağladık.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

صد هزاران مرد ترسا سوی او

اندک اندک جمع شد در کوی او

Şad hezārān merd-i Tersā sūy-ı ũ

Endek endek cem‘ şud derkūy-ı ũ⁴⁵⁷

او بظاهر واعظ احکام بود

لیک در باطن صغیر و دام بود

(12) Ū bezāhir vā‘iz-i aḥkām būd

Līk derbāṭın şafır-i dām⁴⁵⁸ **būd**⁴⁵⁹

Anuñ bu ḥāl ile ‘ulūmda (13) mahāreti ma‘lūm feemmā ḥabāseti esrārı mektūm olmağın t̄āyife-yi Tersā aña muḥabbet ve iltifāt (14) idüp ol Deccāl-i yekçeşmi ‘İsā’nuñ nāyibi kıyās itdiler anuñ dāne-yi tezvīrin görüp (15) dām-ı belāya giriftār oldılar ve fāyide ümīdi ile sermāyelerin ziyāna virdiler.

⁴⁵⁷ “Binlerce Hıristiyan ona rağbet ederek azar azar etrafında toplandılar.” (Nahîfî, 2014: s. 53)

⁴⁵⁸ Beyitte “sağır-i dām” yazılmıştır. Ancak bu tamlama *Mesnevî* beytinin anlamını vermeyeceğinden doğrusunu yazdık (Özdemir, 2016a: s. 148).

⁴⁵⁹ “O, görünüşte hükümleri anlatıyordu. Fakat gerçekte bunlar av ıslığı ve tuzağıydı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

صد هزاران دام و دانه ست ای خدا

ما چو مرغان حریص بی‌نوا

(16) Şad hezārān dām u dānest ey Ḥudā

Mā çu murgān-ı ḥarīş-i bīnevā ⁴⁶⁰

دمبدم ما بستۀ دام نویم

هر یکی کر باز و سیمرغی شویم

Dembedem mā beste-yi dām-ı nevīm

(17) Her yekī ger bāz u sīmurğī şevīm ⁴⁶¹

میرهانی هر یکی ما را و باز

سوی دامی میرویم ای بی‌نیاز

Mīrehānī her yekī mārā vü bāz

Süy-ı dāmī mīrevīm ey biniyāz ⁴⁶²

[35a] (1) Ḥazret-i Ḥāce ‘aleyhisselām buyururlar ki *lāşalavatu illā bi-ḥuzūru’l-ḳalb* ⁴⁶³ ya’ni (2) ḥuzūr-ı ḳalb olmayınca namāz tamām ve sa’adet ihlāş el virmeyince

⁴⁶⁰ “Yolda binlerce tuzak ve tane var. Bizse aç ve haris kuşlar gibiyiz.” (Nahîfî, 2014: s. 53)

⁴⁶¹ “Her birimiz doğan ve simurg bile olsak, her an yeni bir tuzağa yakalanmaktayız.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

⁴⁶² “Bizi her an kurtarıyorsun, yine de bir tuzağa doğru gidiyoruz. Ey ihtiyaçsız Allah’ım!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

⁴⁶³ “Yüreğin dinginliği dışında namaz / dilek yoktur.”

emr-i ‘ubūdiyyet nizām bulmaz (3) vesāvis-i şeytānī ve hevā hiss-i nefsanī bizüm
esbāb-ı huzūrumuzı ğāret ve sermāye-yi (4) t̄ā‘atimūzi ḥasāret eylemişdür.

Meşnevî

176

ما در این انبار کندم می‌کنیم

کندم جمع آمده کم می‌کنیم

Mā derīn enbār-ı gendum mīkunīm

Gendum-i cem‘ āmede (5) gum mīkunīm⁴⁶⁴

177

می‌نیندیشیم آخر ما بهوش

کین خلل در کندمست از مکر موش

Mīniyendīšim āḥir mā behūş

K’īn ḥalel dergendumest ezmeqr-i mūş⁴⁶⁵

178

کر نه موشی دزد در انبار ماست

کندم طاعات چلّ ساله کجاست

Ger ne mūşī (6) duzd derenbār-ı māst

Gendum-i t̄ā‘at-i çil sālē kucāst⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ “Buğdayın kayboluşunun, farenin hilesinden olduğunu aklımızı kullanıp idrak etmiyoruz.” (Nahîfî, 2014: s. 53)

⁴⁶⁵ “Fare ambarı deldi. Onun hilesinden mahsul dağıldı.” (Nahîfî, 2014: s. 53)

⁴⁶⁶ “Ambarımızda hırsız fare yoksa kırk yıllık amellerimizin buğdayı nerede?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

اول ای جان دفع شرّ موش کن

وانکھی در جمع کندم جوش کن

(7) Evvel ey cān def-i şerr-i mūş kun

V'āngehī dercem'-i gendum cūş kun ⁴⁶⁷

tā'at ve mücāhede çaķmaķını birbirine vururuz tā ki müşāhede (8) şem'ini yaķayuz egerçi ol āteşüñ şerārı dil-suħtede zāhir olur ammā şuret-i (9) ādemīde şeytānsiret olan uğrılar ki zulumāt-ı hevāda pinhān olmuşdur ol zuhūr iden (10) kığılcımlaruñ üzerine barmaķ başup ol çerāğı yanmağa māni' olurlar ol bābda nāümīd olup (11) münācāt tarīķiyle buyurur.

Meşnevī

کر هزاران دام باشد در قدم

چون تو با مایی نباشد هیچ غم

Ger hezārān dām bāşed derķadem

Çun tu bāmāyī (12) nebāşed hīç ğam ⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ “Ey can! Önce farenin şerrini def et, ondan sonra buğday toplamakta çaba göster.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 56)

⁴⁶⁸ “Bir adımda binlerce tuzak olsa, sen bizimle oldukça hiç bir keder yoktur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

چون عنایاتت بود با ما مقیم

کی بود بیمی از آن دزد لئیم

Çun 'ināyātet buved bāmā muḳīm

Key buved bīmī ezān duzd-i le'im ⁴⁶⁹

Sen (13) ol pādşāh tuvānāsın ki *allāhu yetevffe'l-enfuse ḥīne mevthā velletī lem temut fī menāmihā* (14) *fe yumsiku'l-letī qaḏā 'aleyhā'l-mevte ve yursilu'l-uḥrā*⁴⁷⁰ hükmi ile.

Mesnevî

هر شبی از دام تن ارواح را

می رهانی میکنی الواح را

Her şebî ezdām-ı ten (15) ervāḥrā

Mīrehānī mīkunī elvāḥrā ⁴⁷¹

Vaḳta ki senūñ ḳudret ve 'ināyetūñ mu'īn ola (16) cümle mevānī'den ḥalāş idüp ḥuzūr-ı ḳalb ve şafā-yı ḥātır-ı erzānī ḳılursun ve her gice (17) ten tuzaklarından rūḥı ḥalāş idüp kevn ü mekān ve bāğ u bostān ve şaḥrā-yı dilsitān [35b] (1) seyrān itdürüp girü getirürsin.

⁴⁶⁹ “Ey kerem sahibi! Sen bize yardım ettikçe o alçak hırsız, o şeytan bize ne yapabilir?” (Nahîfî, 2014: s. 53)

⁴⁷⁰ “Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar. Kuşkusuz bunda iyice düşünenler için dersler vardır.” (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 39:42)

⁴⁷¹ “Her gece ruhları beden tuzaklarından kurtarıyor, levhaları kazıtıyorsun.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

می‌رهند ارواح هر شب زین قفس

فارغان بی حاکم و محکوم کس

Mîrehend ervāḥ her şeb z'in ƣafes

(2) Fāriḡān bîḥākim ü maḥkūm-ı kes ⁴⁷²

شب ز زندان بی‌خبر زندانیان

شب ز دولت بی‌خبر سلطانیان

Şeb zizindān bîḡaber zindāniyān

Şeb zidevlet bî- (3) ḡaber sultāniyān ⁴⁷³

نه غم و اندیشهٔ سود و زیان

نه خیال این فلان و آن فلان

Ne ḡam-ı endîşe-yi sūd u ziyān

Nî ḡayāl-i in fulān u ān fulān ⁴⁷⁴

Bu tengnā-yı (4) eşbāhdan murḡ-ı rūḡuñ fezā-yı şafāya cevelānı ve şaḡarā-yı bîpāyāna ṡayerānı *e'n-nevmu* (5) *eḡi'l-mevt* ⁴⁷⁵ aşarından bir eşerdür ki aña uyḡu diyü

⁴⁷² “Ruhlar her gece bu kafesten kurtulur. Özgürdüler; ne kimseye hâkim, ne de kimseye mahkûmdurlar.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 57)

⁴⁷³ “Geceleyin, zindandaki mahkûmlar orada olduklarından padişah da saltanatından habersizdir.” (Nahîfî, 2014: s. 53)

⁴⁷⁴ “Ne fayda, ziyān üzüntüsü ve düşüncesi vardır, ne de falanın, filanın hayali.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 57)

⁴⁷⁵ “Uyku ölümün kardeşidir.” (Yardım, 2008: ss. 34-35).

tesmiye iderler pes ‘arif ki *mūtū* (6) *ḳable en temūtū* ⁴⁷⁶ hükmi ile kendü varlığını öldürmüş ve vücūdını yokluk mertebesine (7) yetiştirmiş ola elbette zindān-ı beden hapsinden ve düzdān-ı rehzenüñ dām-ı fikrinden (8) ḫalās olmuş olur ol vaqt fezā-yı dil-guşā-yı ervāḫa uyanukla daḫı cevelān ider (9) niteki Aşḫāb-ı Keḫf ḫaḳḳında buyurmuşdur *ve taḫsebuhum eyḳāzan ve hum ruḳūdun* ⁴⁷⁷ vaḳtā ki ‘ināyet-i (10) biḡāyet-i İlāhī ‘arifüñ zevḳ şarābından ‘avāma çāşnī yetiştürmek dilese aña ḫ‘āb-ı (11) ḫissīyi nümūdār idüp ḫ‘ābda iken bir laḫzada ‘acāyib melek ve ḡarāyib melekūti (12) seyrān itdürür bu şüretde ‘arifüñ tenin görüp cānı mi‘rācına ve müşāhede-yi Ḥaḳḳ’a (13) istiḡrāḳına münkir olmamaḳ gerek niteki Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrahu buyurur.

Mesnevī

186

ای بسا اصحاب کھف اندر جھان

پهلوی تو پیش تو هست این زمان

(14) *Ey besā Aşḫāb-ı Keḫf ender cihān*

Pehluy-ı tu pīş-i tu hest ĩn zamān ⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ “Ölmeden önce ölünüz.” anlamında, hadis kitaplarında doğrudan örneği ile karşılaşılmayan, ancak hadis olarak tanınmış söz (Yardım, 2008: ss. 179-180).

⁴⁷⁷ “Sen onları uyanık sanırsın, oysa onlar, uykudadırlar.” anlamındaki bu ayet bölümü şöyle bütünlenmektedir: “Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta) idi. Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 18:18)

⁴⁷⁸ “Dünyada nice Ashāb-ı Keḫf var, bir baksan, hem de yanında. Lâkin sen bundan habersizsin.” (Nahîfi, 2014: s. 54)

یار با او غار با او در سرود

مهر بر چشمست و بر کوشست چه سود

Yār bāū gār bā- (15) ū dersurūd

Muhr berçeşmest ü bergüşest çi sūd⁴⁷⁹

Kışsa-yı ‘uřşāk ‘aşık kulağından (16) gayrı ile işdilmez ve dīdār Leylī Mecnūn gözünden gayrı ile görölmez.

Meşnevī

كفت لیلی را خلیفه كان توي

کز تو شد مجنون پریشان و غوی

(17) Guft Leylīrā ḫalīfe k’ān tuyī

K’eztu şud Mecnūn perīşān u gavi⁴⁸⁰

از دکر خوبان تو افزون نیستی

كفت خامش چون تو مجنون نیستی

Ezdiger ḫūbān tu [36a] (1) efzūn nīstī

Guft ḫāmūş çun tu Mecnūn nīstī⁴⁸¹

⁴⁷⁹ “Dost onunla birlikte, mağara onunla söyleşmektedir. Gözünde ve kulağında mühür var, ne fayda!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

⁴⁸⁰ “Halife Leyla’ya dedi: O, sen misin? Mecnun senden dolayı mı perişan oldu ve kendini kaybetti?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

⁴⁸¹ “Hâlbuki başkalarından daha güzel de değilsin.” Leylâ, “Sen beni Mecnûn’a sor.” dedi.” (Nahîfî, 2014: s. 54)

Uykunuñ mezmûm olması (2) gaflet üzerine olduğundan ötürüdür feemmā haķīkatde gāfil ol kimesnedür ki dostundan (3) ğayrıya ta'alluķ ide ya'ni bir nesneye meşğul ol ki ol hālet-i dostdan anı ĩrāk (4) düşüre pes ol ki Hāķķ'a meşğuldur egerçi cümle 'ālemden bīhaber ise daķı ol uyanıklardandır (5) ve ol ki dünyāya meşğuldür gözi açuķ ise daķı yine ol h'āb-ı ğafletdedür bīdār (6) oldur ki şüretten haķīkate yol ilete ve göz oldur ki dost cemālinden ğayrısın (7) görmeye.

Rubā'ī

Māhişifat erçi gūş dārīm kerīm

Bu ğşāde çu dām-ı çeşmhā (8) bībaşarīm

Bīdārī-yi mā h'āb-ı mā her dū yekist

*Çun mā zişüret reh behaķāyık neberīm*⁴⁸²

(9) 'Ālem-i şüret serāser h'āb ve hayāldür ol hāl ile h'āba varanlaruñ iştiğālī yine (10) hayāldür lācerem buyurur.

Meşnevi

190

هر که بيدارست او در خوابتر

هست بيداريش از خوابش بتر

Her ki bīdārest ũ derh'ābter

Hest bīdārīş (11) ezh'ābeş beter⁴⁸³

⁴⁸² "Bir balık gibi kulağımız olmasına karşın. Açmışız tuzağımızı gözlerimiz ama görmüyor. Bizim uyanıklığımız da uykumuz da aynı. Biz gözümüzü hakikatlere kapattığımız sürece."

⁴⁸³ "Uyanık olan, daha da uykudadır. Onun uyanıklığı uykusundan beterdir." (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

191

چون بحق بیدار نبود جان ما

هست بیداری چو در بندان ما

Çun beḤaḵ bīdār ne’bved cān-ı mā

Hest bīdārī çu derbend ān-ı mā ⁴⁸⁴

192

جان همه روز از لکدکوب خیال

وز زیان و سود وز خوف زوال

(12) Cān heme rüz ezlekedküb-ı ḥayāl

V’ezziyān u sūd u ziḥavf-ı zevāl ⁴⁸⁵

193

نی صفا می ماندش نی لطف و فر

نی بسوی آسمان راه سفر

Nī şafā (13) mīmāndeş nī luṭf u fer

Nī besūy-ı āsmān rāh-ı sefer ⁴⁸⁶

Ol sebebden bu maḳūle bīdār olanlaruñ (14) ne cānlarında şafā-yı şafī ve ne ḥāletlerinde vefā-yı vāfī ve ne Cānib-i Raḥmān’a ‘azmi ve ne sūy-i (15) āsmāna cezmi olur.

⁴⁸⁴ “Ruhumuz Hak’la uyanık değilse uyanıklığımız, tutsaklığımızdır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

⁴⁸⁵ “Canda, bütün gün düşüncelerin itişmesinden, zarar ve yarardan, yok olma korkusundan,” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

⁴⁸⁶ “Şevk ve safâ lezzeti ve göklere yükselme arzusu kalmaz.” (Nahîfî, 2014: s. 57)

Meşnevî

194

خفته آن باشد که او از هر خیال

دارد او میدو کند با او مقال

Ḥufte ān bāşed ki ū ezher ḥayāl

Dāred ummīd ū kuned (16) bāū maḳāl⁴⁸⁷

Pes ḥayāle meşğul olanlar müşāhede-yi cemālden maḥrūm ve maṭrūḥdur zīrā ki (17) murğ-1 hevāpervāzı gölgesin ḳomaḳ ile şayyād şayd itmege ḳādir degüldür.

Meşnevî

195

مرغ بر بالا پر آن و سایه‌اش

می برد بر خاک پَران مرغوش

[36b] (1) Murğ-1 berbālā perān u sāyeyeş

Mībered berḥāk perrān murğveş⁴⁸⁸

196

ابلهی صیّاد آن سایه شود

می‌دود چندان که بی‌مایه شود

Eblehī şayyād-1 ān sāye şevēd

Mīdeved (2) çendān ki bīmāye şevēd⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ “Uyumuş kişi, her hayalden dolayı ümit taşıyan ve onunla konuşandır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

⁴⁸⁸ “Yukarıda kuş, altında gölgesi toprak üzerinde kuş gibi kanat çırparak koşar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 57)

⁴⁸⁹ “Aptal kişi de o gölgeyi avlamak maksadıyla onun ardınca koşar durur.” (Nahîfî, 2014: s. 54)

بی‌خبر کان عکس آن مرغ هواست

بی‌خبر که اصل آن سایه کجاست

Bîḥaber k'ân aḳs-i ân murġ-ı hevāst

Bîḥaber ki aṣl-ı ân sāye kucāst⁴⁹⁰

تیر اندازد بسوی سایه او

ترکشش خالی شود در جست و جو

(3) **Tîr endāzed besūy-ı sāye**⁴⁹¹ **ū**

Terkeşeş ḥālī şevēd dercust ü cū⁴⁹²

ترکش عمرش تهی شد سایه رفت

از دویدن در شکار سایه تفت

Terkeş-i 'omreş tehī şud sāye reft

(4) **Ezdevīden derşikār-ı sāye teft**⁴⁹³

⁴⁹⁰ “Bunun, havadaki kuşun aksi olduğundan habersiz; bu gölgenin aslının nerede olduğundan habersiz.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

⁴⁹¹ Sözcüğün sonundaki “e” harfinin üzerinde izafet kesresi bulunmaktadır.

⁴⁹² “Bilgisizlikten gölgeye ok atar. Okluğu boşalınca üzülür.” (Nahîfî, 2014: s. 54)

⁴⁹³ “Ömür okluğu boşaldı; ömür gölge avında acelece koşmakla geçip gitti.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

200

سایه یزدان چو باشد دایه‌اش

وار هاند از خیال و سایه‌اش

Sāye-yi Yezdān çu bāsed dāyeyeş

VāRehāned ezḥayāl ü sāyeyeş ⁴⁹⁴

201

سایه یزدان بود بنده خدا

مردۀ این عالم و زنده خدا

(5) Sāye-yi Yezdān buved bende-y Ḥudā

Murde-yi ĩn ‘ālem ü zinde-y Ḥudā ⁴⁹⁵

202

دامن او کیر زوتر بی‌کمان

تا رهی در دامن آخر زمان

Dāmen-i ü gır zūter bīgumān

Tā rehī (6) derdāmen-i āḥir zamān ⁴⁹⁶

Pes *elem tera ilā rabbike keyfemeddez zill* ⁴⁹⁷ hükmi ile evliyā sāye-yi ilāhidür (7) ḥaḳīkat güneşinüñ envārına delīl olan anlardur zīrā sāye nūrdan ĩrāk olmaz lābüdd anlardan (8) berīn bulup ḥāk-i pāyına yüz sürmek gerek.

⁴⁹⁴ “Kişinin dadısı Hakk’ın gölgesi olursa, onu hayal ve gölgeden kurtarır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

⁴⁹⁵ “Hakk’a gerçekten kul olan O’nun gölgesidir. O Allah ile diri, bu âlemde ölüdür.” (Nahîfî, 2014: s. 54)

⁴⁹⁶ “Âhir zamanın âfetinden kurtulmak için hiç kuşku duymadan hemencecik onun eteğine yapış.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 47)

⁴⁹⁷ “Rabb’inin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?” anlamındaki bu ayetin bütünü şöyledir: “Rabb’inin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra güneşi gölgeye yol gösterici kılmışızdır.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 25:45)

اندر این وادی مرو بی این دلیل

لا احبّ الأفلین کو چون خلیل

Ender in vādī merev biin delīl

Lā'uḥibbu'1 (9) āfilīn gū çun Ḥalīl ⁴⁹⁸

Vādī-yi ḥaḳīqate ney delīl olmaz ve şahrā-yı tarīqati rāhber olmayınca (10) geçilmez bu dār-ı dünyā ki ḥāb ve ḥayāldür Ḥazret-i Ḥalīl gibi aşardan müeşşire varmak gerekdür (11) *ṭahhīrā beytiye liṭṭāifne* ⁴⁹⁹ emri üzere ḥāne-yi cesedi āfet-i ḥasedden ḥālī eyleyüp Allāh dostlarınıñ (12) muḥabbeti ile göñül beytullāhına yol bulmak gerek niteki buyurur.

خاك شو مردان حق را زیر پا

خاك بر سر کن حسد را همچو ما

Ḥāk şev merdān-ı Ḥaḳrā (13) zīr-i pā

Ḥāk berser kun ḥasedrā hemçu mā ⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ “Bu vadide bu delil olmadan yürüme. Halil İbrahim gibi “Ben batanları sevmem.” de.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58). Bu beyitte “Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabb'im budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi.” anlamındaki ayetten alıntı bulunmaktadır (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 6:76).

⁴⁹⁹ “Tavaf edenler, (Kabe'yi) evimi tertemiz tutun.” biçiminde alıntılanmış olan ayet bütün olarak “Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rukû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun.” olarak sürer (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:125).

⁵⁰⁰ “Hak erlerinin ayağı altında toprak ol. Daima hasetçinin başına toprak saç.” (Nahifî, 2014: s. 55)

این جسد خانه حسد آمد بدان

کز حسد آلوده باشد خانه دان

Īn cesed ḥāne-y ḥased āmed bidān

K'ezḥased (14) ālūde bāsed ḥānedān⁵⁰¹

آن وزیرک از حسد بودش نژاد

تا بباطل گوش و بینی باد داد

Ān vezīrek ezḥased būdeṣ nijād

Tā bebāṭl gūṣ u bīnī bād dād⁵⁰²

(15) Erbāb-ı ḥikmetden birine şordılar ki ḥiçbir belā var mıdır ki mübtelāsına rahmet ve bir ni'met (16) var mıdır ki şāhibine ḥasret çekeler cevābında didi ki ol belā belā-yı ḥased ve ol (17) ni'met faqr u meskenetdür aşḥāb-ı ḥaḳīḳat ḥasedi añla rahmetine teşbīh itmişlerdür ki [37a] (1) añla a'zā-yı selīmeyi ekl idicidür ḥased daḥı ḥasenāt-ı laṭīfı yiyicidür niteki Ḥazret-i (2) Ḥāce 'aleyhisselām buyurur *el ḥasedu ye'kulu'l-ḥasenāt kemā ye'kulu'n-nāru'l-ḥaṭab fī nefsu'l-emr*⁵⁰³ (3) añla niçelerüñ zāhir kulaḡını ve burnını yimişdür ḥased eger zāhir kulaḡını yimedi ise ma'nevī (4) olan burun ve kulaḡ ki būyende-yi būy-ı ḥaḳīḳat ve şinevende esrār-ı ṭarīḳatdur anları helāk (5) eylemişdür aṣl i'tibār olınan daḥı sem'-i ma'nevīdür ol sebebden buyurur.

⁵⁰¹ “Bu ceset kıskançlık evidir. Bil ki hasetle nesil kirlenir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

⁵⁰² “O vezirin işi hasetti. Bu yüzden kulağından ve burnundan ayrıldı.” (Nahîfî, 2014: s. 55)

⁵⁰³ “Ateş yakacak odunu nasıl yiyorsa, kıskançlık da iyi işleri öyle yer.” anlamındaki bu tümce Mirkatu'l-Mafâtiḥ - Şerh-i Mişkātu'l-Mesâbîḥ'te bulunan bir hadistir.

207

آن بود بینی که او بویی برد

چونکه بویی جانب کویی برد

(6) *Ān būd bīnī ki ū būyī bered*

*Çun ki būyī cānib-i kūyī bered*⁵⁰⁴

208

هر که بویش نیست بی‌بینی بود

بوی آن بوی نیست کان دینی بود

Her ki būyeş nīst bībīnī buved

(7) *Būy ān būy nīst k'ān dīnī buved*⁵⁰⁵

209

چون که بویی برد شکر آن نکرد

کفر نعمت آمد و بینش خورد

Çunki būyī burd şukr-i ān nekerd

*Kufr-i ni'met āmed ū bīneş ħored*⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ “Burun koku alır. Koku, onu bir mahalleye götürür.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

⁵⁰⁵ “Koku almayan bir kimse burunsuzdur. Koku, ama bu dinî kokudur.” (Nahîfî, 2014: s. 55)

⁵⁰⁶ “Koku alıp buna şükretmezse kişi nimeti inkâr etmiş, burnunu yemiştir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

شکر کن بر شاکران را بنده باش

پیش ایشان مرده شو پاینده باش

(8) **Şukr kun ber şākirānrā bende bāş**

Pīş-i ĩşān murde şev pāyende bāş⁵⁰⁷

Ol vezīr-i herzegūy (9) gibi halkuñ yolın vurup fesāda bā'is olma zīrā ol pelīd-i 'anīd müddet-i medīd İblīs gibi (10) niçe telbīs idüp halkı ızlāl eyledi erbāb-ı zevk olmayanlar anı nāyib-i ĩşā añlayup (11) envā' fesādı mü'eddī oldı.

Mesnevī

دین و دل را کل بدو بسپرد خلق

پیش امر و حکم او می مرد خلق

Dīn ü dilrā kul bedū bu'spurd halk

Pīş-i emr ü hukm-i ü mīmurd halk⁵⁰⁸

(12) Hālāyık dīnlerün aña teslīm eyleyüp emrinde me'mūr ve hūkmünde maḥkūm oldılar vezīr-i pūrtezvīr (13) ile şāhuñ dāyimā hufyeten ḥaberi cezā eksük olmayup.

⁵⁰⁷ “Şükret, şükredenlere köle ol; onların huzurunda ölü ol, kalıcı ol.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 58)

⁵⁰⁸ “Halk dinini, gönlünü vezire emanet edip varını yoğunu ona verdi.” (Nahîfi, 2014: s. 55)

پیش او بنوشت شه کای مقلم

وقت آمد زود فارغ کن دلم

Pîş-i ū bi'nvîšt ũeh k'ey muḡbîlem

(14) Vaḡt āmed zūd fāriḡ kun dilem⁵⁰⁹

کفت اینک اندر آن کارم شها

کافکنم در دین عیسی فتنها

Guft ĩnek ender ān kārem ũehā

K'efgenem derdĭn-i 'Īsā fitnehā⁵¹⁰

(15) Pes tāyife-yi Naşārā'dan on iki sıbtuñ emĭrleri buña mutāba'at idüp giriftār oldılar.

⁵⁰⁹ “Padişah vezire, “Ey talihlim! Vakit geldi. Çabuk gönlümü ferahlat” diye yazdı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 59)

⁵¹⁰ “-Vezir- dedi: “Ey padişah! Şu anda İsa'nın dinine fitneler sokma işindeyim.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 59)

اعتماد جمله بر گفتار او

اقتداء جمله بر فتار او

İtimād-ı cumle berguftār-ı ũ

İktidā-yı cumle berfutār-ı ũ⁵¹¹

Şāhdan murād olunan şeytān (17) vezīrden murād nefs-i emmāredür diyü tevcih olunmuşdur mezkūr olan on iki sıbtuñ ümerāsını [37b] (1) gādab ve hevā ve hıkd ve hırş ve şehvet ve ‘ucb ve ‘acl ve buhl ve kibr ve kīn ve (2) ta‘aşsub ve emel şıfatlarıdır ya‘ni bu mezkūrāt ve cümle havāss-ı zāhire ve kuvā-yı beşeriyye (3) hevā-yı nefse tābī⁵ olmağdur denilmiş.

Meşnevî

پیش او در وقت ساعت هر امیر

جان بدادی کر بدو گفتی بمیر

Pīş-i ũ dervağt sā‘at her emīr

Cān bidādī (4) ger bedū guftī bemīr⁵¹²

تخلیط وزیر در احکام انجیل

Taḥlīt-i vezīr deraḥkām-ı İncīl⁵¹³

⁵¹¹ “Herkes onun sözlerine itimat etmekteydi. Herkes onun davranışlarına uymaktaydı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 59). Şifâyî açıklamasında bu tamlama “derreftār-ı ũ” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 163).

⁵¹² “Öl deseydi, her bey onun önünde anında can verirdi.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 59)

⁵¹³ “Vezirin İncil’in hükümlerini karıştırması” (Karaismailoğlu, 2015: s. 59)

ساخت طوماری بنام هر یکی

نقش هر طومار دیگر مسلکی

(5) **Sāht tūmārī benām-ı her yekī**

Naqş-ı her tūmār dīger mesleki⁵¹⁴

حکم‌های هر یکی نوع دیگر

این خلاف آن ز پایان تا بسر

Hukmhā-yı her yekī (6) nev'-i dīger

Īn ḥilāf-ı ān zipāyān tā beser⁵¹⁵

Evvelā tūmārī şöyle yazdı ki (7) tevbenūñ şartı rucū^c ve riyāzet ve cū^ddur maqşūd-ı aşlī ki müşāhede ḥālīdür (8) bīmücāhede müyesser degüldür niteki Ḥazret-i 'Īsā'ya buyurmuşdur *tucevviu' terānī tucerridu* (9) *taşil ileyye*⁵¹⁶ ya'ni ac ol ve mücerred ol andan soñra baña vāşıl ol ve yine tūmāruñ (10) birinde daḡı yazdı ki riyāzatuñ kaṭ'ā fāyidesi yoḡdur bu bābda maḡlaş olan (11) şıfat-ı seḡā ve cūddur zīrā nefsūñ şerefi cūd ve sa'ādeti bezl iledür ve girü birinde daḡı (12) yazdı ki cū^c ve cūda iştiḡālī ḡicāb-ı rāḡ ve 'ayn-i vebāldur belki ḡalb-i selīme bā'ış olan (13) tevekkül ve teslīmdür ve birinde daḡı yazdı ki esrār-ı ulūhiyyetüñ vuḡūfına sebep olan (14) iḡāmet-i merāsım ḡidmet ve 'übūdiyyetdür ve tūmāruñ birinde daḡı taḡrīr eyledi ki emr u nehy 'aczi beşeriyetden (15) ötüridir kişi kendü 'aczi ile ḡudret-i Ḥaḡḡ'a yetişür ya'ni imtişāl ve ictināb 'abdūñ (16) maḡdūri degüldür tevfiḡ-i 'ināyet-i ezeli zāḡir olmasa ḡirībān-ı ḡudret televvüş-i ezyāl küdüretden (17) ḡalāş olmaz ve ḡudret-i hidāyet-i lemyezeli destḡir olmasa dāmen-i miḡnet denāyes-i eznābdan [38a] (1) pāk olmaz.

⁵¹⁴ “Vezir, her emir için ayrı bir kitap yazdı ki, her biri yanlış hükümlerle dolu ve başka başka yollardaydı.” (Nahîfi, 2014: s. 56)

⁵¹⁵ “Her birinin hükümleri başka bir türdeydi. Bu, sondan başa kadar o diğerinin aksineydi.” (Karaismailoḡlu, 2015: s. 59)

⁵¹⁶ “Beni görmeyen acıktırır, bana ulaşman mahrum eder.”

در یکی گفته که عجز خود مبین

کفر نعمت کردن ست آن عجز هین

Deryekî gufte ki ‘acz-i ħod mebîn

Kufr-i ni‘met kerdenest ān ‘acz hîn⁵¹⁷

قدرت خود بین که این قدرت ازوست

قدرت تو نعمت او دان که هوست

(2) Ķudret-i ħod bîn ki ĩn ħudret ezüst

Ķudret-i tu ni‘met-i ū dān ki hüst⁵¹⁸

Girü yazdı ki (3) ‘aczi sened eyleyüp talebden girü qalma ve ħidmetde tekāsül eyleme zīrā ki senüñ ħudretüñ (4) Ĥaqq’uñ ni‘metidür anı bilmemek küfrān-ı ni‘met olmaqdur ‘ibādetde ħudret meşiyet-i Ĥazret-i İlähî ile (5) müyesserdür ve birinde daĥı yazdı ki kişi kendü ħudret ve ‘acziine ħavāle eylemek putperestlikdür.

(6) *Beyt*

Hîç ħodbî’n neşud-i Ĥudā perest

*Nîst nāgeşte key tuvān şud hest*⁵¹⁹

(7) Ve birinde daĥı işāret eyledi ki nazār şem‘-i cihānefrüz ve mu‘allim-i edebāmüzdur muħteza-yı nazarı (8) terk eylemek ħaṭā-yı maĥzđur belki çeşm-i

⁵¹⁷ “Birinde demişti: Acizliğini görme. Bu acizlik, nimeti inkâr etmektir. Dikkat et!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 59)

⁵¹⁸ “Ĥakk’ın kudreti senin kudretin oldu. Sendeki kudret Ĥuda’nın bir nimetidir.” (Nahîfi, 2014: s. 56)

⁵¹⁹ “Ĥakk’a tapan bencil olmaz, varlığını öldürmeyen Ĥakk’ta nasıl var olur?”

‘ibretbīn ile ‘acāyibāt-ı mükevvenāta nazar idüp (9) *fanzur ila aşāri rahmetullāh*⁵²⁰ üzere ‘āmil olmağ gerekdür şem‘-i şebistān dāyim münevver ve meşām-ı (10) cān herbār mu‘aṭṭar ola.

Meşnevī

220

از نظر چون بگذری از خیال

کشته باشی نیم شب شمع وصال

Eznazar çun beguzerī [vü] ezḥayāl

Kuşte bāşī nīm-i şeb şem‘-i vişāl⁵²¹

(11) Ve girü birinde daḥı yazdı ki nazar şem‘ini söndürmekden ḥavf eyleme zirā ki zāhir nazarın bağlamağ (12) cān şem‘ini yaqmağdır.

Meşnevī

221

خود ز کشتن شمع جان افزون شود

لیلیات از صبر تو مجنون شود

Ḥod zikuşten şem‘-i cān efzūn şeved⁵²²

Leyliyet ezşabr-ı tu Mecnūn şeved⁵²³

⁵²⁰ “Allah’ın rahmetinin izlerine bir bak.” anlamındaki bu ayet alıntısının bütünü “Allah’ın rahmetinin izlerine bir bak: Toprağa ölümünün ardından nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O’dur. O’nun her şeye gücü yeter.” biçimindedir (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 30:50).

⁵²¹ “Bakıştan ve hayalden vazgeçersen gece yarısı vuslat mumunu söndürmüş olursun.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

⁵²² Bu beyte Şifāyi açıklamasında “ḥod” sözcüğü yerine “ki” sözcüğü ile başlanmıştır (Özdemir, 2016a: s. 165).

⁵²³ “Zira söndürmekle can mumu fazlalaşır. Leyla’n, sabrıyla Mecnun olur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

(13) Ve birinde dağı taħrīr eyledi ki ol nesne ki Ĥazret-i İlāhī saña virmişdür ol ĥāleti saña ŗīrīn (14) göstermişdür ol ki ‘amelde āsāndur anuñla ‘amel eyle müyesser olmayan ile ‘amel eyleme.

(15) **Meşnevi**

222

خویشتن را در میفکن در زحیر

هر چه آسان تر بود آنرا بگیر

Ĥ’iş-tenrā dermeyefken derzaĥīr

Her çi āsānter būd ānrā bigīr⁵²⁴

Ve birinde (16) dağı yazdı ki muĥtezā-yı tabī‘at üzerine gitmek ve her işüñ kolayına yapışmak sebab-i (17) dalāletdür niteki *e fe raeyte menitteħaze ilāhehu hevāhu*⁵²⁵.

Ķıı‘a

Ger turā muştebih şud du kār

[38b] (1) *Ki nedānī gudām bāyed kerd*

Berhevā her kudām nezdīkest

*Berĥodet ān ĥarām bāyed kerd*⁵²⁶

Ve birinde (2) dağı müyesseri ta‘rīf idüp müyesser oldur ki ĥayāt-ı dil ve ĥıdā-yı cān ola muĥtezā-yı ‘aql-ı (3) řaĥīĥ üzere tab‘a muvāfıķ ola ve ĥalb andan zevĥ-i ĥaĥīķī ĥāşıl eyleye anuñ ĥıbinüñ (4) terki sermāyeye ziyān virür şol ĥoraĥlu yir ĥıbi ki toĥmı

⁵²⁴ “Sana onu zahmetsiz nasip etmiştir. Yüz çevirip kendini meşakkate sokma.” dedi.” (Nahîfî, 2014: s. 56). Bu beyit, Şifâyi açıklamasında “Bertu āsān kerd ĥoş ānrā bigīr / Ĥ’iş-tenrā dermeyefken derzaĥīr” biçiminde geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 166).

⁵²⁵ “Arzularımı tanrı yerine koyan, Allah’ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağımı ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah’tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 45:23)

⁵²⁶ “Eğer kuşkuya düşersen, iki şeyden hangisinin doğru olup olmadığını bilmezsen, hangisi nefise daha yakınsa onu kendine haram etmelisin.”

fāsīd ider ol taqdīrce nedāmetden (5) gayrı nesne hāşıl olmaz bir şūretde muḳtezā-yı ṭabī‘at üzere müyesser olmayup mu‘assir olur (6) ve birinde daḡı yazdı ki ‘āḳıbet kārın ve her huşūşuñ me’ālın fikr idine bir üstād-ı kāmīl gerekdür ki (7) anuñ ‘avāḳıb-ı ḡālī ‘āfiyet üzerine ola.

Meşnevî

223

عاقبت دیدند هر گون ملتى

لاجرم کشتند اسیر زلتى

Āḳıbet dīdend her gūn milletī

(8) Lācerem geştend esīr-i zillettī⁵²⁷

224

در يکى گفته که استا هم تويى

ز انکه استا را شناسا هم تويى

Deryekī gufte ki ustā hemtuyī

Z’ān ki ustārā şināsā hemtuyī⁵²⁸

225

مرد باش و سخره م ردان مشو

رو سر خود کير و سر کردان مشو

(9) Merd bāş u suḡre-yi merdān meşev

Rev ser-i ḡod gīr ü sergerdān meşev⁵²⁹

⁵²⁷ “Bunca millet, mürşidsiz akıbet görücü olduğu hâlde çaresiz horlukla ezildiler.” (Nahîfî, 2014: s. 56)

⁵²⁸ “Birinde demişti: Üstat da sensin, çünkü üstadı tanıyan da sensin.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

⁵²⁹ “Er ol ve adamların maskarası olma. Git, başını -dik- tut, şaşkın olma.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

Ya'ni üstād lāzım degüldür üstādı (10) daħı teşhīş eyleyen yine sensin t̄alibūñ merātibi aña yetişmek gerek ki üstāda ihtiyācı (11) olmaya.

Meşnevī

226

در یکی گفته که این جمله یکیست

هر که او دو بیند احول مردکی ست

Deryekī gufte ki ĩn⁵³⁰ cumle yekīst

Her ki ū du bīned aħvel merdekīst⁵³¹

(12) Bu taħrīr olınan isbātuñ cümlesi haķıķatde birdür bir dürlü daħı kıyās itmek şey-i vāħidi (13) iki göre aħvel gibidür fī nefsu'l-emr bunlaruñ her birinūñ maħmil-i şahīħi vardur meşārib-i (14) ĥalāyık muħtelifdür her biri bir yoldan yetişür egerçi biħasebizzāhir muħtelifdür feemmā haķıķatde (15) merci' ve ma'ādı birdür.

Meşnevī

227

هر یکی گفته که صد یک چون بود

این که اندیشد مکر مجنون بود

Her yekī⁵³² gufte ki şad yek çun buved

Īn ki endīşed (16) meger mecnūn buved⁵³³

⁵³⁰ Metinde bu sözcüğün altında “ey” yazılmıştır.

⁵³¹ “Ötekinde, “Bütün her şey birdir. kim iki derse o, şaşkıdır.” (Nahîfî, 2014: s. 56)

⁵³² Bu beyte Şifâyî açıklamasında “deryekī” diyerek başlanmıştır (Özdemir, 2016a: s. 168).

⁵³³ “Bir diğerinde, “Yüz rakamı nasıl bir gibi sayılabilir. Deli bile bu düşünceden elini çeker.” demekte.” (Nahîfî, 2014: s. 56)

هر یکی قولیست ضدّ همدگر

چون یکی باشد یکی زهر و شکر

Her yekī ḳavlīst zıdd-ı hemdiger

Çun yekī bāşed yekī zehr ü şeker⁵³⁴

تا ز زهر و از شکر در نکذری

کی تو از کلزار وحدت بر خوری

Tā zi-zehr (17) ü ezşeker dernu'gzerī

Key tu ezgulzār-ı vaḫdet berḫorī⁵³⁵

Hātıme-yi kelāmda bu vechle yazdı ki [39a] (1) zehr ile şeker biri birinüñ zıddı iken ne sebebden bir olması cāyız olur meger bunu zevḳ (2) iden mecnün ola vaḳtā ki sen ol iki ḫāletden ya'ni lezzet ve elemden geçmeyesin gulzār-ı vaḫdetden mütemetti' olmayasın.

در بیان آن که این اختلاف در صورت روش است نه در حقیقت را

(3) Derbeyān-ı ān ki iḫtilāf derşüret rüşest ne derḫaḳıḳatrā⁵³⁶

(4) Zāhir ḫālde egerçi aḳvāl-i mezkürenüñ iḫtilāfı vāḳi'dür lakin her biri fā'ilinüñ meşāribine (5) göre mütteḫiddür niteki enbiyānuñ Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a delālātı vaḫiddür iḫtilāf-ı edyānı bīḫasebizzāhirdür.

⁵³⁴ “Her biri birbirinin zıddıdır. Zehir ile şeker nasıl bir olur?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

⁵³⁵ “Zehirden ve şekerden geçmedikçe vahdet/birlik bahçesinden nasıl koku alırsın?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

⁵³⁶ “Açıklama: Bu ihtilaflar gidişin şeklindedir, yolun hakikatinde yoktur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

(6) Meşnevî

230

اوز يك رنگی عيسى بو نداشت

وز مزاج خم عيسى خو نداشت

Ū ziyekrengî-yi Īsā bū nedāšt

V'ezmizāc-ı ħumm-i Īsā ħū nedāšt⁵³⁷

Naşārā (7) kavmi ma'sūmlarını bir şaru şuya çimdürüp aña ma'būdiyye diyü tesmiye iderler ol şuyla (8) cümle denāyisden pāk olur diyü i'tikād iderler ve Hāzret-i Īsā'yı daħı anuñ ile pāk (9) ve muşaffā olmuşdur dirler pes burada Hāzret-i Mevlevî kuddise sırrahu zıkr ider ki ol vezīr-i (10) şāhibtezvīr Īsā'nuñ yekrengliğinden bū ve mirāc-ı ħumm-ı Īsā'dan ħū taḥşīl eylemiş degül (11) idi ba'zı ol hāleti ma'būdiyye şuyı ile añlamak mümkin degül idi 'ālem-i elvān ve şuver (12) şıbgatullāh sırrını añlamak ile müyesser olur varlık kaftānını kārḥāne-yi aḥdiyyetde pāk idüp (13) rengsüzlük rengi ħumm-ı vaḥdetden taleb itmek gerek mirāc-ı ħumm-ı Īsā ki ferdāniyet-i maḥz̄dur (14) vaḳtā ki ḥaberdār olasın ol zamān Mūsā ile Īsā'yı hemrāz bilüp şūret-i iḥtilāfı 'aynı (15) ittiḥād añlarsın niteki gāzerler bir cāmeyi pāk itmek dilese birisi şūya yāturur ve birisi (16) çıkarup güne sürüp kurudur.

Meşnevî [/] Beyt⁵³⁸

Ān yekī ḥuşk sāzdān yekter

'Amel-i her du (17) zıdd yek dīger⁵³⁹

Hāḳīkatde ikisinüñ daħı murādı kaftānı pāk itmekdür ehl-i ma'nevīnüñ [39b] (1) sırr-ı ḥāḳīkatı zāhirdür hemān iḥtilāf nazār-ı 'āmmededür.

⁵³⁷ “Onun, İsa'nın tek renkliliğinden nasibi yoktu. İsa küpünün mizacından huyu yoktu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

⁵³⁸ Metinde kırmızı mürekkeple “meşnevî” sözcüğünün üzerinde yine aynı mürekkeple “beyt” yazılmıştır. *Mesnevî*'de böyle bir beyitle karşılaşmadığımızdan bu “beyt” sözcüğünün yazım düzeltilmesi amacıyla konulduğunu düşünüyoruz.

⁵³⁹ “Biri kuru yapar, diğeri yaş. Uygulananların her ikisi de birbirinin tersi.”

Meşnevî

Çunki bîrengî esîr-i reng şud

(2) *İsî bāMūsî derceng⁵⁴⁰ şud⁵⁴¹*

Çun bebîrengî resî k'ân dāştî

Mūsî vü Fir'avn dārend āştî⁵⁴²

(3) Elvan-ı şuver-i mevcudat esma ve şifât küpinüñ boyasından rengpezîrdür amma vahdet (4) kâr-hānesi küpünde vāhidiyyet kaşşârlığında rengsüzlükden gayrı reng yokdur.

Meşnevî

231

جامهٔ صد رنگ از آن خم صفا

ساده و يک رنگ کردد چون صبا

(5) *Cāme-yi şadrenğ ezān humm-i şafā*

Sāde vü yekreng gerded çun şabā⁵⁴³

⁵⁴⁰ Şifâyi açımılamasında bu dize “Mūsî-yi bāMūsîyî der-ceng şud” olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 451).

⁵⁴¹ “Renksizlik rene esir olunca, bir Musa -başka- bir Musa ile savaştı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 124)

⁵⁴² “Sahip olduğun renksizliğe ulaştığında, Musa ile Firavun barışıktır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 124)

⁵⁴³ “Yüz renkli elbise, bu berrak küple saba rüzgârı gibi sade ve tek renk olurdu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

232

نیست یکرنگی کز و خیزد ملال

بل مثال ماهی و آب زلال

Nīst yekrengī k'ezū ḥīzed melāl

(6) **Bel miṣāl-i māhī vü āb-ı zulāl**⁵⁴⁴

233

کر چه در خشکی هزاران رنگهاست

ماهیانرا با بیوست جنکهاست

Gerçi derḥuškī hezārān rengḥāst

Māhiyānrā bāyubūset cengḥāst⁵⁴⁵

(7) Girü bu emşâlden rüçü' idüp buyurur ki bu maḳûle emşâl za'f-ı 'ibārâtdandur Ḥazret-i (8) Aḥdiyyeti deryaya teşbîh ve garîkân-ı baḥr-ı vaḥdeti bālîğa temşîl itmek kemâl ḥıbrat ve farḥ-ı fiṭnatdan (9) degüldür.

Meşnevî

234

صد هزاران بحر ماهی در وجود

سجده آرند پیش آن اکرام جود

Şad hezārān baḥr māhī dervucūd

Secde ārend piş-i ān ikrām cūd⁵⁴⁶

⁵⁴⁴ "O usanç verecek bir tek renklilik değildi. Sanki balık ve su oldu." (Nahîfî, 2014: s. 57)

⁵⁴⁵ "Karada binlerce renk mevcutsa da balıkların karayla savaşları vardır." (Karaismailoğlu, 2015: s. 60)

⁵⁴⁶ "Varlık âleminde yüz binlerce deniz ve balık, o ikrâm ve cömertlik karşısında secde eder." (Karaismailoğlu, 2015: s. 60). Bu beyit, Şifâyî açıklamasında "Şad hezārān baḥr u māhī dervucūd / Secde āred piş-i ān ikrām u cūd"; Tâhirü'l-Mevlevî'de "Sad hezâran bahr u mâhî der vücûd, / Secde

(10) Seḥāb-ı ‘atāyādan atarāt-ı rahmet yağmadan bahır feyyāz dürrfeṣān olmadı ve keremi ve luṭfı (11) güneṣi ‘āleme iṣrāk itmedin ebr ü deryā cūd u seḥā öğrenmedi dāniṣi pertevi āb u ḥāke (12) uvvet virmedin dānepezīr olmadı ve āftāb-ı ‘adli ve māh-ı iḥsānı yiryüzine ziyā virmedin (13) emanet toḥmını abūl idüp cinsini bitürmedi vaqt-ı bahar ki ḥāmil-i aṣar-ı rahmet-i Kirdgārdur (14) tuḡrā-yı ġarrāyı *fe fanzur ilā asari rahmetullāhi*⁵⁴⁷ vārid olmadın müstevda‘āt-ı Ḥazret-i Ḥaḡḡ zuḥūr eyledi.

(15) Mesnevi

235

آن جوادی که جمادیرا بداد

این خبرها وین امانت وین سداد

Ān cevādī ki cemādīrā bidād

Īn ḥaberhā v’īn emānet v’īn sedād⁵⁴⁸

236

هر جمادیرا کند فضلش خبیر

عاقلانرا کرده قهر او ضریر

Her cemādīrā kuned (16) fazleṣ ḥabīr

‘Āılānrā kerde ahr-ı ü arīr⁵⁴⁹

Envā‘-ı cemādāta bu adar ḥüsn-i ābiliyyet (17) ve farṭ-ı emānet ‘atā idecek erbāb-ı ‘al neden ṣānı‘ī istidlal eylemeyeler belki lāzımdur ki [40a] (1) bīdelīl ḥudāvend-i bī‘alīli idrāk ve müṣahede ideler.

āred pīṣ-i an deryāy-ı cūd.” olarak okunmuştur (Özdemir, 2016a: s. 170; Tāhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 321).

⁵⁴⁷ “Allah’ın rahmetinin eserlerine bak.” anlamındaki bu ayet alıntısının bütünü şöyledir: “Allah’ın rahmetinin izlerine bir bak: Topraġa ölümünün ardından nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O’dur. O’nun her şeye gücü yeter.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 30:50)

⁵⁴⁸ “Bir cömerttir, bir vericidir ki bu haberleri, bu emniḡi, bu doġruluġu, cansız bir varlık olan yeryüzüne vermiştir;” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

⁵⁴⁹ “Cansız bir varlığı lūtfu, her şeyden haberdār etmiştir de kahrı akılları kör etmiştir.” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

Meşnevî

237

جان دل را طاقت این جوش نیست

با که کویم در جهان یک کوش نیست

Cān [u] dilrā tāqat-i in (2) cūş nīst

Bā ki gūyem dercihān yek gūş nīst⁵⁵⁰

Ḥazret-i Ḥaqq her kime ki ilkā-yı sem‘ iderse (3) bīnā ve ol ki vücūdı baqırını aña ısmarladı kīmyā olur niteki buyurur.

Meşnevî

238

هر کجا کوشی بود از وی چشم کشت

هر کجا سنگی برد از وی یشم کشت

(4) Her kucā gūşī bud ezvey çeşm geşt

Her kucā sengī burd ezvey yeşm geşt⁵⁵¹

Ya‘ni seng bīkīymet (5) ise daḥı anuñ enzār ‘ināyeti ile cevher-i gīrānbaha olur.

⁵⁵⁰ “Canda, gönülde o coşmaya takat yoktur. Kime söyleyeyim? Cihanda tek bir kulak yok!” (İzbudak, 2006: s. 79)

⁵⁵¹ “Nerede bir kulak varsa; onun yüzünden, göz oldu. Nerede bir taş varsa; onun lütfuyla yeşim taşına döndü.” (İzbudak, 2006: s. 79). Bu beyit, Şifâî’de “Her kucā gūşī bud ezvey geşt / Her kucā sengī bud ezvey yeşm geşt” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 171).

کیمیا ساز ست چه بود کیمیا

معجز بخش است چه بود سیمیا

Kîmyāsāzest çi buved kîmyā

(6) Mu‘ciz[e]baḥşest çi buved sîmyā⁵⁵²

این ثنا گفتن ز من ترک ثناست

کین دلیل هستی و هستی خطاست

În şenā guften zimen terk-i şenāst

K’în delîl-i hestî vü hestî ḥaṭāst⁵⁵³

پیش هست او نیاید نیست بود

چیست هستی پیش او کور و کبود

(7) Pîş-i hest-i ū neyāyed⁵⁵⁴ nîst bûd

Çîst hestî pîş-i ū kūr u kebûd⁵⁵⁵

⁵⁵² “Kîmyâyı meydana getiren odur, kîmyâ da ne oluyor? Mûcizeler bağışlayandır, sîmyâ da nedir?” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

⁵⁵³ “Benim bu övüşüm, özgüyü terk etmektir. Zira bu, varlığa delildir, varlıksa hatadır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 61)

⁵⁵⁴ Bu sözcük, Şifâyî açıklamasında “bibāyed” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 173).

⁵⁵⁵ “Onun varlığına karşı yok olmak gerek; ona karşı varlık nedir? Kôr, yaşlara batmış bir hiç.” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

242

گر نبودی کور ز و بگداختی

گرمی خورشید را بشناختی

Ger nebūdī kūr z'ū bu'gdāhtī

(8) **Germi-yi ħuršīdrā bi'šnāhtī**⁵⁵⁶

243

ور نبودی او کیبود از تعزیت

کی فسردی همچو یخ این ناحیت

Ver nebūdī ū kebūd ezta'ziyet

Key fusurdī hemçu yah'īn nāhiyet⁵⁵⁷

(9) Bu manzūme-yi pūrĥikmet 'ayn-ı 'ibret ve maĥz-ı naṣīḥatdur.

بیان خسارت وزیر درین مکر

(10) **Beyān-ı ħasāret-i vezīr derīn mekr**⁵⁵⁸

244

همچو شه نادان و غافل بد وزیر

پنجه میزد با قدیم ناکزیر

(11) **Hemçu ṣeh nādān u gāfil bud vezīr**

Pençe mīzed bākādīm [u]⁵⁵⁹ nāguzīr⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ “Varlık kör olmasaydı... Ondan erirdi, güneşin hararetini tanır, anlardı.” (İzbudak, 2006: s. 79)

⁵⁵⁷ “Bu zâhiri vücudun Allah’ın varlığıyla var olduğunu bilmemesi körlüğüne delildir.” (İzbudak, 2006: s. 79)

⁵⁵⁸ “Vezîrin bu düzen yüzünden ziyana uğraması” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

⁵⁵⁹ Bu ifade metinde yoktur; beytin ölçüsü gereği dizeye eklenmesi uygun görülmüştür.

⁵⁶⁰ “Vezir de padişah gibi bilgisiz ve gâfildi. Kadîm ve [varlığı] zorunlu [Allah] ile pençeleşiyordu.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 51)

با چنان قادر خدایی کز عدم

صد چو عالم هست کرداند بدم

Bāçunān Kādir Ḥudāyī k'ez'adem

(12) *Şad çu 'ālem hest gerdāned bedem*⁵⁶¹

'Avālim-i İlāhīde 'ālem-i şehādetden teng 'ālem yokdur (13) vaktā ki senüñ çeşm-i cihānbīnūñ ḥudābīn olmaya 'avālim-i İlāhīnūñ sırrı zāhir olmaz zīrā ki (14) ana karnında iken bir tıfla ceza virseler ki bu rahm-ı 'āleminden ğayrı bir 'ālem vardır ki ğāyet (15) dilgüşā ve fezā-yı bīmüntehā kubbeyi ḥadrāsı meşā'il-i ecrām-ı 'ulviye ile ārāste ve şihhat-i zībāsı (16) envā' dībā-yı reyāhīn ile pīrāste ve bu miqdār-ı e'ime-yi firāvān ve eşrebe-yi bīpāyān (17) ve muşāhibān-ı mihrāsā ve yārān-ı mehrūyān vardır ol tıfl-ı nātuvāna anlaruñ maqālātı [40b] (1) cümle yalan gelür maḥbūb olanlar daḥı henüz māder-i 'ālem-i şehādetden toĝmamışlardır (2) ve 'ālem-i melekūta mütē'allık olan çeşm-i ḥudābīni henüz açılmamışdır elbette 'avālim-i ğaybiyye aḥvāline (3) münkir olsa gerekdür ki *len yelice melekūte's-semāvāti men lemyūled merrateyn*⁵⁶² niteki Ḥazret-i (4) Mevlevī ḳuddise sırrahu bu vilādetden ḥaber virüp buyurur.

Beyt

Ādemī ezrahim-i şun' dubāra zāyed

(5) *İn duvīm būd ki ezmāder-i dunyā zādīm*⁵⁶³

Ve her kimesneye ki neşāt-ı 'unşuriyyeden vilādet ḥāşıl olmamışdır (6) anuñ gözi henüz 'avālim-i ğaybiyye müşāhedeşiyle münevver olmamışdır bu cihān ki bizüm zindānımızdır (7) ol 'ālemlere nisbet ana rahminden daḥı tārdu lāzımdır ki bu cihān-ı maḥdūdı biḥadd-i taşavvūr (8) idüp bu teḡnāy-ı cihān fezā-yı dil-güşā kıyās olunmaya ve bu ma'nī-yi mülāḥaza eyleye ki (9) ol 'ālemden her ne feyz yetişürse bu

⁵⁶¹ "Öyle her şeye gücü yeten Tanrı'yla pençeleşmeye girişmişti ki âlem gibi yüzlercesini bir solukta yokdan var edebilir." (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

⁵⁶² "Bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı'nın egemenliğini göremez." anlamında Hz. Ali'ye ait olduğu belirtilen bir söz (İlhan, 2015: s. 91).

⁵⁶³ "İnsanoğlu yaratıcının rahminden yeniden doğar. Dünya anadan doğduğumuz ikincisidir."

‘ālemüñ cemi‘i müşākilâtına ğālibdür niteki Hāzret-i (10) Mevlevî ııddise sırrahu buyurur.

Meşnevî

246

صد هزاران نیزه فرعون را
در شکست آن موسی با یک عصا

Şad hezārān nīze-yi Fir‘avnṛā

Derşikest ān Mūsî (11) bāyek ‘aşā⁵⁶⁴

247

صد هزاران طبّ جالینوس بود
پیش عیسی و دمش افسوس بود

Şad hezārān tıbb-ı Calinus buved

Pîş-i ‘İsā vü demeş efsūs buved⁵⁶⁵

248

صد هزاران دفتر اشعار بود
پیش حرف امیّ اش عار بود

Şad hezārān (12) defter-i eş‘ār buved

Pîş-i ḥarf-i ummīyeş ‘ār buved⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ “Fıravun’un yüzbinlerce mızrağını, Mûsâ’nın bir sopasıyla kırdı-geçirdi.” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

⁵⁶⁵ “Yüzbinlerce Calinus’un hekimliği, İsâ’ya, onun soluğuna karşı yok oldu-gitti.” (Gölpınarlı, 1990: s. 77)

⁵⁶⁶ “Yüz binlerce şiir defteri vardı, tek bir Ümmî’nin kitabına karşı ayıp ve ar hâline geldi.” (İzbudak, 2006: s. 80)

با چنين غالب خداوندی کسی

چون نمیرد گر نباشد او خسی

Bāçunīn gālib Ḥudāvendī kesī

Çun nemired (13) ger nebāsed ū ḥasī⁵⁶⁷

Ḥazret-i Ḥaḫḫ şöyle kâdir-i muṭlaḳdur ki Mūsā ve 'İsā 'aleyhisselām zamānında (14) sehere ve eṭṭibbāy ve Ḥazret-i Risāletpenāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem zamānında şu'ārāy anlaruñ mu'cizesi (15) ma'lūm olsun diyü zuhūra getürüp girü anları 'āciz ve şermende eyleyüp 'ımleri efsūs (16) ve suḫriyye olmuşdur ḳudretine nihāyet ve ḫikmetine gāyet yokdur.

Meşnevī

فهم و خاطر تیز کردن نیست راه

جز شکسته می نکیرد فضل شاه

Fehm u ḫāṭır tiz kerden nīst rāh

(17) Cuz şikeste mīnegired faẓl-ı şāh⁵⁶⁸

Ol sebebden buyurmuşdur *ene 'inde'l-munkesiti ḳulūbuhum*⁵⁶⁹.

[41a] (1) *Beyt*

Tu dercust ü cüyem beher sū mepūy

⁵⁶⁷ “Böyle üstün Tanrı’ya karşı, aşağılık değilse, ne diye ölmesin insan?” (Gölpınarlı, 1990: s. 78)

⁵⁶⁸ “Anlayışı, hatırı keskinleştirmekle Tanrı’ya yol bulunmaz; pâdişâhın lûtfu ancak kırılmış, dökülmüş gönülleri alır katına.” (Gölpınarlı, 1990: s. 80)

⁵⁶⁹ “Ben kalpleri kırıkların içindeyim.” anlamında hadis-i kudsî (Ebû Nuaym, Hilye, II / 364).

*Merā piş-i*⁵⁷⁰ *dilhā-yı şikeste cūy*⁵⁷¹

Anuñçün ‘aşık-ı (2) şikestedil dostuñ haridār u dildārlığına i‘timāden ‘ışk delāli ile şevkbāzārında (3) zevk yüzinden bu beyti okur.

Beyt

Būkun mu‘āmele-yi v’în dil şikeste-yi baħr

*Ki bāşikest- (4) gī erzed beşad hezār durus*⁵⁷²

Ḳāle ḳuddise sırrahu.

Meşnevī

251

ای بسا گنج آگنان ریش کاو

کان خیال اندیش را شد ریش گاو

Ey besā gencāgenān-ı riş kāv

K’ān (5) ḥayālendişrā şud rişgāv⁵⁷³

⁵⁷⁰ Bu sözcük, metinde “peş” biçiminde yazılmış olsa da sözcüğün doğrusu “piş” olması gerektiği için böyle yazılmıştır.

⁵⁷¹ “Beni aradığından her yöne gitme. Beni kırılan kalpler arasında bul.”

⁵⁷² “Bir alışveriş yap ve kırık hâliyle yüz bin sağlam gönle bedel olan bu kırık gönlü al.” anlamında Hafız’a ait bir gazelden alınan beyit (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh28/> Son erişim: 19.10.2017).

⁵⁷³ “Hey gidi hey... Çok köşe, bucak kazıcı ve hazine doldurucular; o kurup duran kişiye, öküze (vezire) maskara oldular.” (İzbudak, 2006: s. 80)

كاو كه بود تا تو ريش او شوى

خاك چه بود تا حشيش او شوى

Gāv ki buved tā tu riş-i ū şevî

Hāk çi buved tā haşîş-i ū şevî⁵⁷⁴

(6) Bu ebyâtda âhirine varınca derece-yi insānuñ kemālâtına işâret ider hasârâtı budur ki bu kadar (7) esbâtuñ kâmilleri cevâhir-i aḥkâm ‘İsâ ‘aleyhisselâm gencîne-yi sînelerinde derc itmiş iken (8) ol cuhūd-i ḥayâlendişüñ öñinde meşhur oldılar ḥaḳîḳatde bu ma’nî meşḥ-i ma’nevîdür bir ‘avreti (9) Zühre yıldızı idüp yiryüzinden âsmâna iletdüğü hōd meşḥ-i şuverîdür reşk-i sâkinân-ı (10) şavâmi‘-i melekût ve ḥasret-i kâmilân-ı ‘âlem-i ceberût olan zümre-yi insân bu menzilde beste-yi (11) âb u gil iken niçün meşḥ-i ma’nevî olmaya.

Meşnevî

روح می بردت سوی چرخ برین

سوی آب و گل شدی در اسفلین

Rūḥ mîburdet sūy-ı çarḫ-ı berîn

(12) Sūy-ı âb u gil şudî deresfelîn⁵⁷⁵

⁵⁷⁴ “Öküz kim oluyor ki sen ona maskara olasın? Toprak da nedir ki onun otu olacaktıydın?” (Gölpınarlı, 1990: s. 78)

⁵⁷⁵ “Can, seni güzelim gökyüzüne götürürken sen tutmuşsun, aşağılarda balçık kesilmişsin.” (Gölpınarlı, 1990: s. 78)

254

خویشتن را مسخ کردی زین سفول

ز آن وجودی که بد آن رشک عقول

H'ıştenrā mesh kerdī z'īn sufūl

Z'ān vucūdī (13) ki bud ān reşk-i 'uqūl⁵⁷⁶

255

پس ببین کین مسخ کردن چون بود

پیش آن منسخ بغایت دون بود

Pes bibīn k'īn mesh kerdēn çun buved

Piř-i ān mesh īn begāyet (14) dūn buved⁵⁷⁷

256

اسب همت سوی اختر تاختی

آدم مسجود را نشناختی

Esb-i himmet sūy-ı aħter tāħtī

Ādem-i mescūdrā ne'şnāħtī⁵⁷⁸

Ya'ni felek-i devvār rif'atūne (15) şāhid ve melek-i a'lā senūñ ceddūne sācid iken hayf hayf ki sa'ādeti aħterden (16) taleb idersūn mescūdiyyet-i melā'ike ile ħilāfet mülkinūñ salţanatın kabūl eylemezsin.

⁵⁷⁶ “Akılların bile imrendiği öyle bir varlığı, bu alçaklık yüzünden değiştin.” (İzbudak, 2006: s. 80)

⁵⁷⁷ “şimdi dikkat et de gör; şu kendini çarpışın nasıl şey? Bu, öbür çarpmaya karşı pek, hem de pek aşağılık bir çarpılış.” (Gölpınarlı, 1990: s. 78)

⁵⁷⁸ “Himmet atını yıldız bilgisine sürdürdün de meleklerin secde ettiği Ādem'i tanımadın.” (Gölpınarlı, 1990: s. 78)

Beyt

(17) *Ezpuşt-i pādşāhī mescūd-ı Cebrāilī*

*Mülk-i peder bicūyī ey bīnevā çı bāşed*⁵⁷⁹

Binā'en 'alāzālik buyurur.

[41b] (1) **Meşnevi**

257

آخر آدم زاده ای ناخلف

چند پنداری تو پستی را شرف

Āhir ādemzādeyi ey nāhalef

Çend pindārī tu pestirā şeref⁵⁸⁰

Bu 'ālemüñ taşarrufı (2) ile kâni' olmak müşāhede-yi cānāna lāyık olmamağdur egerçi 'ālem-i taqayyüdāt ve ta'ayyünāt (3) bizüm ile memlūdur feemmā tāb-ı āftāb-ı eħadiyyetden bir laħzada eriyüp zāyil olmak mümkindür (4) pes sālīk-i rāh-ı ħaķīķat vaķtā ki iħtilāf perdelerin cemāl-i ferdāniyyetden ref' eyleyüp vaħdāniyyete (5) yetişe eger irādetullāh müte'allīķ olursa ol vezirüñ ve niçe anuñ gībinüñ günāhını şerār-ı (6) nār-ı qāhhāriyyet ile yaķar niteki buyurur.

⁵⁷⁹ "Padişah oğlusun sen, Cebrāil'in bile secde ettiği varlıksın sen. Ne çıkar a yoksul, babanın yurdunu bir arasan." (Mevlānā, C. 1, 2015: s. 310)

⁵⁸⁰ "Ey hayırsız evlāt! Nihayet sen Ādemoğlusun, ne vakte dek alçaklığı şeref sayacaksın." (İzbudak, 2006: s. 80)

258

وزر او و وزر چون او صد هزار

نیست گرداند خدا از يك هزار

Vizr-i ū vü vizr çun ū şad hezār⁵⁸¹

(7) Nîst gerdāned Ĥudā ezyek hezār⁵⁸²

259

عین آن تخیل را حکمت کند

عین آن زهر آب را شربت کند

‘Ayn-ı ān taḥyīlrā ḥikmet kuned

‘Ayn-ı ān zehrābrā şerbet kuned⁵⁸³

260

آن گمان انگیز را سازد یقین

مهرها رویاند از اسباب کین

(8) Ān gumān engīzrā sāzed yaḳīn

Mihrhā rüyāned ezesebāb-ı kin⁵⁸⁴

⁵⁸¹ Bu beyit, Şifâyî açıklamasında “Vizr-i ū vü şad vezîr u şad hezār” biçiminde geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 176).

⁵⁸² “Tanrı o vezîrin yaptığı kötülüğü de, onun gibi yüzlercesinin kötülüğünü de bir kıvılcımla yok ediverir.” (Mevlânâ, 2015: s. 80)

⁵⁸³ “O, aslı olmayan hayalleri, tamamıyla hikmet yapar; o, zehirli suyu şerbet hâline getirir.” (İzbudak, 2006: s. 81)

⁵⁸⁴ “O işkiller koparan, zanlar türeten şeyleri tam inanç eder; kin sebeplerinden sevgiler bitirir.” (Mevlânâ, 2015: s. 78)

پرورد در آتش ابراهیم را

ایمنی روح سازد بیم را

Pervered derāteş İbrāhīmrā

(9) Eymenī-yi rūḥ sāzed bīmrā ⁵⁸⁵

از سبب سوزیش من سوداییم

در خیالاتش چو سوفسطاییم

Ezsebebsūziş men sevdāyiyem

Derḥayālāteş çu Sofistāyiyem ⁵⁸⁶

(10) Bu t̄ayife ḥakāyık-ı eşyāyī inkār iden t̄ayifedür ‘inādiye diyü daḥı tesmīye olunur ve gāh (11) olur anlardan ba’zısı vücūd-ı eşyāya k̄āyil olup her kişinüñ i’tikādına mevķūfdur cevher (12) i’tikād olunursa cevher ü ‘arz i’tikād olunursa ‘arazdur didiler ve ḥādīş ve kıdemde daḥı (13) i’tibārları bu cümledür bu zümrede olanlara ‘indiyye dirler egerçi bu ḥuşuşlar irāde-yi Allāh’a (14) mütē’allikdür lakin mādām ki bir kimesnenüñ umūri vesīle-yi esbāba maḥşūr ola t̄alib (15) ol emrūñ esbābına mübāşeret itmekle maṭlūba yetişür ammā şöyle ki müsebbib esbāb-ı ma’ḥūdede (16) taḥallūf göstere vaḳt olur ki t̄alib bīvesīle-yi taleb maṭlūbına vāşıl olur ol vaḳt (17) tarīķ-i t̄alib beste ve t̄alib taleb-i maḳşūddan şikeste olur vaḳtā ki sevdāyilere baṭālet [42a] (1) ve ḥayret gālib ola lācerem.

⁵⁸⁵ “İbrāhim’i ateş içinde besler, yetiştirir; korkuyu can eminiği yapar.” (Mevlânâ, 2015: s. 78)

⁵⁸⁶ “Onun sebep yakıcılığından sevdalara düşmüşüm; onun hayâllerine dalmışım da Sofestâi kesilmişim.” (Mevlânâ, 2015: s. 78)

Mısrā'

*Ezsebebsūziş men sevdāiyem*⁵⁸⁷

Dimek lāzım gelür (2) ammā bu maķūle sevdā-yı 'āşıkıların sermāyesidür belki hāletün pīrāyesidür.

Beyt (3)

Sevdāiyim eztu vü baṭāl-ı k'ū bigū

*Mārā çunin baṭālet u sevdā mubārekest*⁵⁸⁸

مکر انکیختن وزیر در اضلال خلق

(4) **Mekr-i engiḥten-i vezir deriqlāl-ı halk**⁵⁸⁹

(5) Keşret müşāhede-yi müriş-i kılllet-i hürmet olduğı içündür ki mücāveret-i beytu'l-ḥarāmda kerāhet (6) vardur zīrā ki az müşāhede olınmağıla muḥabbet ve şevk ziyāde olur kılllet-i müşāhede mücib-i (7) ziyādet-i şevk ve bā'ış-i izdiyād-ı muḥabbet olduğı sebebden Ḥazret-i Ḥāce 'aleyhisselām buyururlar ki (8) *zur ğıbben tezdēd ḥubben*⁵⁹⁰ aña binā'en vezir-i mekkār daḥı ḥalvet ihtiyār eyledi.

⁵⁸⁷ "Onun sebep yakıcılığına hayranım." (İzbudak, 2006: s. 81)

⁵⁸⁸ "Senin yüzünden sevdalara uğradık, işten güçten kaldık, yerden yere, mahalleden mahallere başıboş dolaşmadayız, fakat bu çeşit işsizlik güçsüzlük, bu biçim sevda kutludur bize." (Mevlânâ Celāleddin Rûmî, C. 2, 1992: s. 305)

⁵⁸⁹ "Vezirin o topluluğı saptırmak için bir başka düzen kurması" (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 52)

⁵⁹⁰ "Gün aşırı ziyaret et ki sevgin artsın." anlamında bir hadis.

کفت بی توجمله در شریم و شور

بی عصا کش چون بود احوال کور

Guft bîtu cumle (9) derşerrîm u şûr

Bî‘aşâkeş çun buved ahvâl-i kûr⁵⁹¹

ما چو طفلانیم و ما را دایه تو

بر ما سر کستران این سایه تو

Mâ çu tıflânîm ü mārâ dāye-y tu

Berser-i mâ (10) gusterân îñ sâye-y tu⁵⁹²

Bu mağûle niçe izhâr-ı iştiyâk itdiler âhîr cevâb virdi ki benüm cānım (11) ‘âşîk ve t̄aliblerden îrâk degüldür feemmâ hâlvetden çıkmaga icâzet yoğdur ol on iki emîr (12) ve sâyir mürîdleri envâ‘ tazarru‘ ve zârî ile ‘arz-ı hâl itdiler ki bizüm gözümüz yaşına rahm (13) eyle bu tarîkat etfâlini şîr-i hikmetden maħrûm eyleme.

⁵⁹¹ “Halk, sensiz ışığımız yok; sopasını tutup yeden biri olmayınca körün hâli nic’ olur?” (Mevlânâ, 2015: s. 79)

⁵⁹² “Biz çocuklara benzeriz; dadı sensin bize; gölgeni sal başımıza dedi.” (Mevlânâ, 2015: s. 79)

265

الله الله اين جفا با ما مکن

لطف کن امروز را فردا مکن

Allāh Allāh in cefā bāmā mekun

(14) Luṭf⁵⁹³ kun imrūzrā ferdā mekun⁵⁹⁴

266

مي دهد دل مر ترا کين بي دلان

بي تو کردند آخر از بي حاصلان

Mīdihed dil mer turā k'in bīdilān

Bītu gereded āhir ezbiḥāşilān⁵⁹⁵

267

جمله خشکي چو ماهی مي طپند

آب را بکشاز جو بر دار بند

(15) Cumle [der]⁵⁹⁶ huşkī çu māhī mīṭapend

Ābrā bu'gşā zicū berdār bend⁵⁹⁷

Ya'ni ol sebab-i ḥayāt olan (16) āb-ı mev'izet ve zülāl-i ḥikmeti yetiştür ki cān mürdelerine ḥayāt ve dil-i ğam-dīdelerine necāt müyesser ola (17) vezīr daḥı

⁵⁹³ Şifāyî açıklamasında bu sözcüğün yerine “ḥayr” sözcüğü kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 178).

⁵⁹⁴ “Allāh için olsun, Allāh için, bize şu cefāda bulunma; hayırda bulun, bugünü yarına atma.” (Gölpınarlı, 1990: s. 79)

⁵⁹⁵ “Gönlün râzı olur mu ki bu âşıklar sensiz kalsınlar da ellerine bir şeycikler gitmesin;” (Gölpınarlı, 1990: s. 79)

⁵⁹⁶ HE171’de “der” sözcüğü kullanılmıştır. Beytin aruz ölçüsüne uyması bakımından köşeli ayraç içinde bu sözcüğü kullandık (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015: 12a).

⁵⁹⁷ “Hepsi de balık gibi karada çırpınsın? Suyu aç, ırmağın bendini yık.” (Gölpınarlı, 1990: s. 79)

mürīdlerinüñ def'inde dir idi ki ey güft u gūya mübtelā olup esrār-ı cāndan bīḥaber [42b] (1) olanlar bilüñüz ki ḥavāss-ı zāhir ḥavāss-ı bāṭına bend ve ḥicāb olmuşdur vaqtā ki ḥavāss-ı zāhiri (2) iḥsāsdan men' itmeyesiz cān gözi ile cānān müşāhede eylemeyesiz.

Ḳıṭ'a-yı 'Arabī

Şegaltum bi'l-maḳālī (3) ve ḳad tereknā

Lenā ḥālun ve li'n-nāsi'l-maḳālu

Ve ḳad kunnā meliyyān fī'l-maḳālī

*Fekalle maḳālenā ez ḥalle ḥālu*⁵⁹⁸

(4) Meşnevi

268

سیر چشم خشک بر خشکی فتاد

سیر جان پا بر دل دریا نهاد

Seyr-i çeşm-i ḥuşk berḥuşkī futād

Seyr-i cān pā berdil-i deryā nihād⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ “Söz sizi meşgul etti ve bizi terk etti. Bize ve insanlara söz bir hâldir. Biz bir süredir Söz’de idik. Durum çözülrken sözümüz azaldı.” biçiminde çevrilen bu şiir parçasının aruz ölçüsünde bazı kusurlar bulunmaktadır.

⁵⁹⁹ “Şu kuru beden karada gezebilir; canın gezişiyse denizin tâ göbeğine ayak basarak olur.” (Gölpınarlı, 1990: s. 80)

سير بيرونيست قول و فعل ما

سير باطن هست بالای سما

Seyr-i bîrûnist (5) kavî ü fi'l-i mâ

Seyr-i bâtın hest bâlâ-yı semâ ⁶⁰⁰

Havâss-ı zâhirûñ seyri ancak bu kurre-yi gâbrâdadur ammâ havâss-ı (6) bâtınûñ seyri cevî-i semâ ve kûbbe-yi hâdrâdadur bu hiss 'âlim-i şekk ü reybdâ seyri ider benî âdem berr ü bahrde (7) ya'ni mülk ü melekûtda maħmûl-i 'inâyet-i İlahîdür niteki **ve lekad kerremnâ benî âdeme ve hame'lnâhum filberri velbahri** ⁶⁰¹ (8) bu hâlete işâret vâfîdür zümre-yi insân ref'-i medâricde nerdbân-ı pençpâye-yi 'avâlim-i ħamseyi ayağı altına alup (9) evvelki pâyesi ki 'âlem-i şehâdetdür pây-ı himmeti 'âlem-i şehâdetûñ firkatine kıomayınca 'âlem-i mişâl kıapusı açılmaz (10) ve ol mişâl 'âleminden dağı geçmeyince 'âlem-i melekûta tederrüc olunmaz ve andan dağı geçilmeyince sâħa-yı ceberûta kıadem (11) kıonulmaz niteki kıurıdan geçmeyince deryâya varılmaz.

Meşnevî

حسن خشكى دید كز خشكى بزاد

عیسئ جان پای بر دریا نهاد

Hiss-i ħuşkî dîd k'ezħuşkî bizâd

'Îsâ-yı (12) cân pây berderyâ nihâd ⁶⁰²

⁶⁰⁰ "Bizim sözumüz de, işimiz de dışarıda yürümektir; can yürüyüşüyle göklerin üstünde olur." (Gölpınarlı, 1990: s. 80)

⁶⁰¹ "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık." Ayet bütünüyle şöyle anlamlandırılmıştır: "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 17:70)

⁶⁰² "Duygu kuruluşu, kararı gördü; çünkü karadan doğmuştu o; can 'Îsâ'sıysa ayağını denize bastı." (Gölpınarlı, 1990: s. 80)

271

چونکه عمر اندر ره خشکی گذشت

گاه کوه و گاه دریا گاه دشت

Çunki ‘omr ender reh-i huşkî guzeşt

Gāh kūh u gāh deryā gāh deşt⁶⁰³

272

آب حیوان از کجا خواهی تو یافت

موج دریا را کجا خواهی شکافت

(13) Āb-i ḥayvān ezkucā ḥāhī tu yāft

Mevc-i deryārā kucā ḥāhī şikāft⁶⁰⁴

273

موج دریا وهم و فکر و فهم ماست

موج آبی محو و سکرست و فناست

Mevc-i deryā vehm ü fikr ü fehm-i māst⁶⁰⁵

(14) Mevc-i ābī maḥv u sekrest ü fenāst⁶⁰⁶

⁶⁰³ “Ömür, kimi dağlara tırmanarak, kimi denizleri geçerek, kimi ovalar aşarak karada geçip gittikten sonra” (Gölpınarlı, 1990: s. 80)

⁶⁰⁴ “Abıhayatı nereden bulacaksın, sen? Deniz dalgasını nasıl yaratacaksın?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶⁰⁵ Bu dize Şifâyi’de “Mevc-i ḥākī vehm ü fehm ü fikr-i māst” olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 180).

⁶⁰⁶ “Toprak dalgası bizim vehmimiz, anlayışımız, dikkatimizdir. Su dalgası ise mahvolma, sarhoşluk ve yokluktur.” (Nahîfî, 2014: s. 59)

تا درین سگری واز آن سگری تو دور

تا ازین مستی از آن جامی نفور

Tā derīn sekri v'ezān sekri tu dūr

Tā ezīn mestī ezān (15) cāmī nefūr⁶⁰⁷

گفت و گوی ظاهر آمد چون غبار

مدتی خاموشی خو کن هوشدار

Guft ü gūy-ı zāhir āmed çun gubār

Muddetī hāmūşī⁶⁰⁸ **hū kun hūş dār**⁶⁰⁹

Mevc-i hākide (16) olan istiğrākuñ eşeri meşā'il-i dünyādur mevc-i ābide olan istiğrāk 'ālem-i ma'nīye muttaşıldur (17) bu ikinüñ cem'i mümteni'dür pes maqām-ı sekr ü fenāda olup süküt ihtiyār itmekdür.

مکرر کردن مریدان که خدمت مکون

[43a] (1) Mekr kerdēn-i murīdān bāvezīr ki hidmet mekūn⁶¹⁰

⁶⁰⁷ “Sen bu sarhoşlukta oldukça o sarhoşluktan uzaksın. Bundan sarhoş oldukça, o kadehe karşı körsün sen.” (Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç, 2015: s. 53). Şifāyī’de bu beyit “tu kūr” olarak bitmektedir (Özdemir, 2016a: s. 180).

⁶⁰⁸ Şifāyī’de “hāmūş” olarak geçen sözcük, Hacı Piri açıklamasında “hāmūşī” biçiminde uzatılmış olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 180).

⁶⁰⁹ “Dıştaki konuşma, toz gibidir. Bir müddet susmaya alış, akıllı ol.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶¹⁰ “Müritlerin, halvetten çıkması için tekrar vezire ricaları” (Nahîfi, 2014: s. 59)

جمله گفتند ای حکیم رخنه جو

این فریب و این جفا با ما مگو

(2) Cumle guftend ey ḥakīm-i raḥnecū

Īn firīb ü Īn cefā bāmā megū ⁶¹¹

چار پارا قدر طاقت بار نه

بر ضعیفان قدر قوت کار نه

Çārpārā ḳadr-i tāḳat bār nih

(3) Berza ĩfān ḳadr-i ḳuvvet kār nih ⁶¹²

Lātuḥammilnā mā lāṭāḳatelenā bih ⁶¹³ her dīvāne bu zencīrūñ bestesi (4) ve bu incir her murḡuñ ṭu'mesi degüldür.

⁶¹¹ “Hepsi dedi: Ey ayrılık isteyen bilge! Bu hile ve eziyeti bize söyleme.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶¹² “Hayvana takati kadar yük yüklenir. Zayıfların işi de güçleri kadar olur.” (Nahîfi, 2014: s. 59). Bu dize, Şifâyî’de “dih” olarak sonlanmıştır (Özdemir, 2016a: s. 181).

⁶¹³ “Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yüklemeye.” Ayetin bütünü şöyledir: “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): “Ey Rabb’imiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabb’imiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yüklemeye. Ey Rabb’imiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yüklemeye! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlamızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.” (DİB Kur’an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 2:286)

طفل را گر نان دهی بر جای شیر
طفل مسکین را از آن نان مرده کیر

Ṭıflrā ger nān dihi bercāy-ı şır

(5) Ṭıfl-ı miskīnrā ezān nān murde gır⁶¹⁴

Feemmā ṭıfl-ı nevrīdenüñ vaqtā ki dişi bite kendüsi (6) ṭālib ve ğıdāya bīnefsihi rāğıb olur murğ-ı pürnāreste aşıyānesinden ayrılrsa giriftār-ı (7) çengāl-i gurbe-yi derrān olmağ muğarrerdür ḳanadı bitdükden şofıra bītekellüf uçmağā ağāz ider.

(8) Meşnevî

گوش ما هوشست چون گویا تویی
خشک ما بحرست چون دریا تویی

Güş-ı mā hūşest çun gūyā tuyī

Ḥuşk-i mā bahrest çun deryā tuyī⁶¹⁵

⁶¹⁴ “Çocuğa süt yerine ekmeğ verirsen, zavallı çocuğ bu ekmeğten dolayı ölmüş bil.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶¹⁵ “Sen konuşunca kulağımız akıl kesilir; kuruluşumuz coşkun bir denize döner.” (Nahîfi, 2014: s. 59)

با تو ما را خاک بهتر از فلک

ای سماک از تو منور چون سمک

(9) **Bātu mārā ḥāk Bihter ezfelek**

Ey simāk eztu munevver çun⁶¹⁶ semek⁶¹⁷

Sensiz ne felek-i rif'atimüze (10) senā ve ne māh-ı aftābımuza zerrece ziyā vardır.

Beyt

Çu āftāb-ı tu ne'bved ziāftāb çı sūd

(11) *Çu manzarem tu nebāşī naẓar çı sūd kuned⁶¹⁸*

Biz ol şüretperestelerden degülüz ki ma'niden girü (12) kalayuz şüretā rif'at-i ğidā-yı çeşmdür ma'nī yüzinden çeşm ancak bir ismdür vezir dahı (13) ḥiṭāb idüp eyitdi ki benüm ile hüccet itmeyüp pend-i dilpezirimi cān u gönülünden güş itdiñüz (14) eger emin isem emine töhmet itmek münāsib degüldür.

⁶¹⁶ Şifāyî'de "çun" sözcüğü yerine "tā" kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 182).

⁶¹⁷ Seninle, bizim için yer, gökten daha iyidir. Ey seninle Simak burcundan balığa kadar -her yer- aydın olan!" (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶¹⁸ "Senin güneş yüzün olmayınca güneşin ne ışığı olabilir? Gördüğüm sen değilsen görüşün faydası nedir?" (Mevlânâ, C. 3, 2015: s. 138)

کر کمال با کمال انکار چیست

ور نیم این زحمت و آزار چیست

Ger kemālem bākemāl inkār çīst

(15) **V'er neyem ĩn zaḥmet ü āzār çīst**⁶¹⁹

Hālen aḥvāl-i derūna meşğūlem ḥalvetden taşra çıkmāğa (16) meylim ve terk-i ḥalvet itmege rızām yokdur bir zamān benden fāriğ oluñ didi.

لابد کردن مریدان مر وزیر را

(17) **Lābe kerdēn-i murīdān mer vezīrā**⁶²⁰

جمله گفتند ای وزیر انکار نیست

گفتن ما چون گفتن اغیار نیست

[43b] (1) **Cumle guftend ey vezīr inkār nīst**

Guften-i⁶²¹ **mā çun guften-i aġyār nīst**⁶²²

⁶¹⁹ “Olgun isem, olgunluğa karşı inkâr nedir? Değilsen, bu zahmet ve incitme nedir?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶²⁰ “Müritlerin vezirin halvetine itiraz etmesi” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶²¹ Bu dize, Şifâî’de “Guft-i mā çun guften-i aġyār nīst” olarak başlamıştır. İŞeM’deki “guften” sözcüğü beytin ölçüsünü bozmaktadır (Özdemir, 2016a: s. 183).

⁶²² “Hepsi dedi: Ey vezir! İnkâr etmek yoktur. Bizim sözümüz, başkasının konuşması gibi değildir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

اشك دیده‌است از فراق تو روان

آه آهست از میان جان روان

Eşk-i dīdest (2) ezfirāk-ı tu revān

Āh āhest ezmiyān-ı cān revān ⁶²³

Mürīdler dilinden vezīre hīṭāb olınan (3) kelimāt ve nazm olınan ebyāt ma'nī yüzinden Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a tazarru' ve münācātdur bu ṭarīḳa (4) sülūk idenler iki yüzden ma'nī gösterür biri oldur ki sālik-i şādık ve mürīd-i 'āşık-ı mütenebbih ola ki (5) şol vaḳt ki şeyḥ-i kāmīl ve pürmükemmel maḳām-ı şühūdda libās-ı vücūdı ḥal' ve ḳuyūd-ı beşeriyeti ḳaṭ' eyleyüp (6) Ḥazret-i Aḥdiyyet'e müteveccih olmuş ola *bīyesma'ū ve bīyubşiru ve bīyentiḳu ve bīyebtişu* ⁶²⁴ sırrı ile anı (7) Ḥaḳ'dan cūdā bilmeyüp fi'l ve ḳavlini ol ṭarafda añlaya.

Beyt

Ey evliyā-yı Ḥaḳrā ezḤaḳ Cühā şumurde

(8) *Ger zann-ı nīk dārī berevliyā çı bāşed* ⁶²⁵

Ve biri daḥı oldur ki bunuñ ba'zı ebyātı muḥṭāba-yı vezīr olmaya (9) münācāt-ı Ḥazret-i Bārī'de kelām-ı Ḥazret-i Mevlevī ola ve keyfiyyet-i hīṭāb ol ma'nīye ola ki (10) erbāb-ı zevḳ ve aşḥāb-ı şevḳ vaḳtā ki ṭālib ü maṭlūb ve muḥibb ve maḥbūb mābeyninde olan (11) ṭarīḳa-yı nāz ü niyāzı müşāhede iderler maṭlūb-ı nāgüzīrūñ ḥuzūrında bā'ış ifşā-yı rāz ü dā'ī-yi (12) 'arz-ı niyāz anlara şöyle ğālib ola ki edā-yı maḳşūdda 'ādet-i ṭarīḳ ma'hūd ve tavzīḥ-i kelām (13) ve tenḳīḥ-i merām mümkün olmaya hemān aña ḳādir olalar aġyāruñ ittilā'ından ḥavf idüp esrār-ı yārūñ (14)

⁶²³ “Senin ayrılığından gözyaşı boşalmaktadır. Canın ortasından ah ah akmaktadır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶²⁴ “Benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur, benimle yürür” Buhârî, Rekâ'ik, 38'de geçen hadis (Yardım, 2008: s. 106).

⁶²⁵ “Ey Tanrı dostlarını, erenleri Tanrı'dan ayrı sayan, erenler hakkında iyi bir zanna, iyi bir düşünceye sahip olsan ne olur?” (Mevlânâ, C. 1, 2015: s. 310)

gümânına bâiṣ olan aḥvâli taṣrîḥ eylemeyeler belki bir remz-i miṣâl ile izhâr ideler niteki bundan (15) evvel denilmiştir.

Meṣnevî

284

بس همان بهتر که سرّ دلبران

کفته آید در حدیث دیگران

Bes hemân bihter ki sırr-ı dilberân

Gufte āyed derḥadîṣ-i dîgerân⁶²⁶

Pes muḳaddimenüñ (16) temhîdi ol ma‘nîye olmuş oldu gerü bu maḳûle vâkı‘ olan aḥvâl bu kıyâs ile ma‘lûm olur (17) elḳıṣṣa vezîrüñ ṭâlibleri sözimüz maḥall-i inkâr ve kelimâtımız güftâr-ı aḡyâr gibi degüldür diyü muḥabbet [44a] (1) izhâr itdükleri ol ma‘nîyedür.

Beyt

Fe keyfe tunkiru ḥubben bâ‘de mâ ṣehidet

*Bihî ‘aleyke ‘udüli’ (2) d-dem‘i vesseḳam*⁶²⁷

⁶²⁶ “Dilberlerin sırlarının, başkalarının hikâyesinde anlatılması daha hoştur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 49). Bu beytin ilk dizesinde neredeyse bütün olarak, ikinci dizede de bazı sözcükler bazında söz değişiklikleri bulunmaktadır. Şifâiyî açıklamasında bu beyit “Ḥüṣter ân bâşed ki sırr-ı dilberân / Gufte bâşed der ḥadîṣ-i dîgerân” biçiminde yazıldığı görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 113).

⁶²⁷ Şemseddin Sivâsî tercümesinde bu beyit “Pes niçe idesin inkâr olmuşken aña şâhid / Dem‘ u seḳam-ı ‘âdil gel eyleme bühtanı” olarak çevrilirken; beyit günümüz Türkçesine “Nasıl inkâr edersin esîr-i aşk olduğun? / Şâhid iken göz yaşın ve cisminin sekamı (hastalık, bozukluk)” biçiminde çevrilmiştir (Albayrak Sak, 2014: s. 99; Armutçuoğlu, 2009: s. 24).

اشك دیده‌است از فراق تو دوان

آه اه است از میان جان روان

Eşk-i dîdest ezfirâk-ı tu devân

Āh āhest ezmiyân-ı cān revān⁶²⁸

(3) Böyle tazarru' eylediler ki ḥabīb ḥuzūrında muḥabbet nālesi ve ṭabīb yanında bīmāruñ iñildüsi (4) ve kenār-ı dāyede tıfl-ı 'ācizüñ ağlaması ve aḡniyā öñünde fuḡarānuñ niyāzı 'inād ve muḡālefet (5) yüzinden degüldür ḥaḡīḡatde muḡibb sāye-yi maḡbūbdur sāyenüñ ḡareketi ṡaḡṡuñ vücūdındur (6) lācerem muḡibbūñ ef'ālī maḡbūbuñ aḡvālinüñ 'aynīdür ol sebebden buyurur.

ما چون چنکیم و تو زخمه می‌زنی

زاری از ما نی تو زاری میکنی

(7) Mā çu çengim ü tu zaḡme mizeni

Zāri ezmā bī tu zāri mīkuni⁶²⁹

⁶²⁸ “Ayrılığından göz yaşlarımız sel oldu. Gönlümüz ah etmekten hâlsiz kaldı.” (Nahîfî, 2014: s. 59)

⁶²⁹ “Biz çeng gibiyiz. Mızrabı vuran dert ile bizi inleten sensin.” (Nahîfî, 2014: s. 59)

287

ما چو ناییم و نوا در ما ز تست

ما چو کوهیم و صدا در ما ز تست

Mā çu nāyim ü nevā (8) dermā zitust

Mā çu kūhīm ü şadā dermā zitust⁶³⁰

288

ما چو شطرنجیم اندر برد و مات

برد و مات ما تویی خوش صفات

Mā çu şatrancīm ender burd u māt

Burd u māt-ı mā tuyī⁶³¹ **ey hoşşifāt**⁶³²

289

ما که باشیم ای تو ما را جان جان

ما که ما باشیم ای تو ما را در میان

(9) Mā ki bāşīm ey tu mārā cān-ı cān

Mā ki bāşīm ey⁶³³ **tu mārā dermiyān**⁶³⁴

⁶³⁰ “Biz ney gibiyiz. Bizdeki ses sendendir. Dağ gibi bizde senin sesin yankılanır.” (Nahîfi, 2014: s. 59). İŞeM’de son dize varağın kenarından bir kesit olarak yazılmıştır.

⁶³¹ Bu dizedeki “tuyī” sözcüğü Şifâyî açıklamasında “zitust”; Tâhirü’l-Mevlevî’de “zi tust” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 184; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 376).

⁶³² “Biz kazanmada ve mat olmada satranç gibiyiz. Kazanmamız ve kaybetmemiz sendendir. Ey güzel vasıflı!” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶³³ Bu dizede “ey” sözcüğü yerine Şifâyî açıklamasında “bā”; Tâhirü’l-Mevlevî açıklamasında “bâ tū” geçer (Özdemir, 2016a: s. 184; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 377).

⁶³⁴ “Biz kim oluyoruz? Ey, sen bizim canımızın canısın. Nasıl olur da, biz seninle bir arada oluruz?” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

ما عدمهاييم و هستيهاي ما

تو وجود مطلقى فانى نما

Mā 'ademhāyīm ü hestihā-yı mā

(10) **Tu vucūd-ı mutlakī fānīnumā** ⁶³⁵

Ya'ni senüñ [vü]cūduñ⁶³⁶ yanında bizüm vucūdumuz yokdur ẓande ẓaldı ki (11) kuvvet ve fi'l ola cān-ı müsteṭābuñ vucūdı ve āftāb-ı 'ālem-tābuñ vucūdı sendendür (12) ol kimesneye ki Hāzret-i Hāẓ görgü ve bilgü virmişdür lābüdd görür ve hem bilür (13) niteki şīr-i 'ālemüñ cünbişi yildendür.

Meşnevī

291

حمله اش پيدا و ناپيداست باد

آنکه ناپيداست هرگز کم مباد

Ḥamleyāş⁶³⁷ **peydā vü nāpeydāst bād**

Ān ki nāpeydāst (14) hergīz ⁶³⁸ **kem mebād** ⁶³⁹

Vucūd-ı mutlak yanında ḥāricüñ vucūdı ve anüñ vucūdinsuz hiçbir mevcūduñ (15) varlığı yokdur lācerem kendü varlığımızdan el yuyup dirüz.

⁶³⁵ “Bizde varlık nişanı yokluk oldu. Sen fāniyi gösteren mutlak varlıksın” (Nahîfî, 2014: s. 59)

⁶³⁶ Anlam gereği “[vü]” hecesi eklenmiştir.

⁶³⁷ Bu sözcük Şifāyî açıklamasında “ḥamleşān” olarak; Tâhirü'l-Mevlevî'de ise “hamleşān” biçiminde geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 184; Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 379).

⁶³⁸ Bu dizede geçen “hergīz” sözcüğü yerine Şifāyî açıklamasında “ezmā” sözcüğünü yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 184).

⁶³⁹ “Hamleleri görünür, rüzgâr ise görünmez. Görünmeyen asla yok olmasın.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

باد ما و بود ما از داد تست

هستی ما جمله از ایجاد تست

Bād-1 mā vü būd-1 mā ezdād-1 tust

(16) Hestî-yi mā cumle ezîcād-1 tust ⁶⁴⁰

Yokluk zulumatında varlık nûrını senden bulup ol nûr sebebiyle (17) ‘âlem-i kevne geldük ki *innallâhe ħalaḳal ħalka fi zulmetin şümme reşşin ‘aleyhim minnûrihi femen eşâbehu minzalike’n-nûri ihtedâ* [44b] (1) *ve minzıllu feḳad gavî* ⁶⁴¹ pes istihkâkımızdan senüñ ‘atâ-yı biğâyeñle perverdeyüz.

(2) Meşnevî

منکر اندر ما مکن اندر ما نظر

ندر اکرام و سخای خود نکر

Me’nger ender mā mekun ender mā ⁶⁴² nazâr

Ender ikrâm u saḫâ-yı ḥod niger ⁶⁴³

⁶⁴⁰ “Bu rüzgâr, bu hareket bize sendendir. Varlığın sırrı öğrenmek feyziyledir.” (Nahîfî, 2014: s. 59)

⁶⁴¹ “Doğrusu Allah’ın yarattıkları karanlıktaydılar. Sonra onların üzerlerine O’nun nurundan parçalar bağısladı. Bu nurdan kimlere geldiye onlar doğru yola ulaştılar, nurdan (ayrı düşenlerse) güçlükte kaldılar.” Yaklaşık olarak böyle anlamlandırılan bu sözler İbn Abbas’ın aktardığı bir hadise aittir.

⁶⁴² Dizedeki “ender” sözcüğü her iki açıklamada da geçmemekte; bunun yerine yalnızca “der” sözcüğü geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 185; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 381).

⁶⁴³ “Bize bakma; istidâd ve kâbiliyetimiz olmadığına da bakma. Kendi ikrâmına, kendi cömertliğine bak.” (Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 380)

ما نبودیم و تقاضا ما نبود

لطف تو ناکفته ما می شنود

Mā nebūdīm (3) ü teḳāzā mā⁶⁴⁴ nebūd

Luṭf-1 tu nāgufte-yi mā mişunūd⁶⁴⁵

Şemerāt-ı ihsānı eger dirîğ idersek (4) kimün ḳāle ṭāḳati ve māḳāle istiṭā‘ati vardur naḳşuñ naḳḳāşı ile münāḳāşa ḥaddi degüldür.

(5) Meşnevî

نقش باشد پیش نقاش و قلم

عاجز و بسته چو کودک در شکم

Naḳş bāşed piş-i naḳḳāş u ḳalem

‘Āciz ü beste çu kūdek derşikem⁶⁴⁶

⁶⁴⁴ Dizede geçen “teḳāzā mā” sözcüğü Şifâyî açıklamasında “teḳāzā mān” olarak; Tâhirül-Mevlevî açıklamasında ise “teKâzâman” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 185; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 382).

⁶⁴⁵ “Biz yoktuk, isteklerimiz de yoktu. Senin lütfun bizim söylemediklerimizi duyardı.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁴⁶ “Nakış, nakkâşın ve kalemin karşısında ana karnındaki çocuk gibi âciz ve mukayyed kalır.” (Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 383)

پیش قدرت خلق جمله بارگه

عاجزان چون پیش سوزن کارگه

Piṣ-i kudret (6) ḥalḳ-ı cumle bārgēh

‘Ācizān çun piṣ-i sūzen kārgeh ⁶⁴⁷

گاه نقش شادي و گه غم کند

گاه نقش دیو و گه آدم کند

Gāh naqṣ-ı ṣādī vü geh ḡam kuned

(7) Gāh naqṣ dīv ü geh ādem kuned ⁶⁴⁸

دست نه تا دست جنباند بدفع

نطق نی تا دم زند در ضرر و نفع

Dest ne tā dest cunbāned bedef

Nuṭṭ nī ⁶⁴⁹ **tā dem zened ezzarr u nef** ⁶⁵⁰

(8) Ol bir avuç toprak gerçi Aḥmed elinde idi ammā ḥaḳīḳatde rāmīsi Ḥazret-i Eḥad idi ki *mārameyte* (9) *iḏ rameyte ve lākinnallāhe ramā* ⁶⁵¹ niteki buyurur.

⁶⁴⁷ “Gücünün karşısında âlemin bütün halkı, gergefin iğne önündeki hâli gibi âcizdir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁴⁸ “Nakkaş bazen şeytan, bazen insan resmeder. Onun nakışı gâh neşe, gâh keder verir.” (Nahîfî, 2014: s. 640). Bu dizedeki “ḡam” ve “ādem” sözcükleri Şifâî ve Tâhir’ül Mevlevî’de tam tersi sıradadır (Özdemir, 2016a: s. 186; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 383).

⁶⁴⁹ Beyitteki “ne” ve “nī” sözcükleri Şifâî’de “nī”; Tâhirü’l-Mevlevî’de “nī” olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 186; Tâhirü’l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 384).

⁶⁵⁰ “El yok ki kovmak için el sallasın. Konuşmak yok ki zarar ve yarar hakkında konuşsun.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁵¹ “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı...” Ayetin bütünü şöyledir: Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmıyordun, Allah atıyordu. Fakat böylece gerçeği

تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت

کفت ایزد ما رمیت اذ رمیت

Tu ziKur'ân bâzhûn tefsîr-i beyt

Guft İzed (10) mârameyte iz rameyt⁶⁵²

گر بپرانیم تیر آن نی ز ماست

ما کمان و تیر اندازش خداست

Ger biperrânîm tîr ân nî zimâst

Mâ kemân u tîr endâzeş Hudâst⁶⁵³

این نه جبر این معنی جباریست

ذکر جباری برای زاریست

În ne cebr (11) îñ ma'nâ-yı Cebbâriyest

Zîkr-i Cebbârî berây-ı zâriyest⁶⁵⁴

onaylayanları güzel bir sınavla sınağı. Allah İşiten'dir, Bilen'dir." (DİB Kur'an-ı Kerim Meali, 2016: ayet 8:17)

⁶⁵² "Beytin yorumunu, sen Kur'ân'dan oku. Hak, 'Attığın zaman, sen atmadın.' buyurdu." (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁵³ "Eğer biz oku fırlatırsak o atış bizden değildir. Biz yay gibiyiz ki, atanı Hudâdır." (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 385)

⁶⁵⁴ "Bu sözler, cebir değil. Hakk'ın Cebbar adının manasıdır. Onu zikretmeyi sana söylemektir." (Nahîfî, 2014: s. 60)

زاري ما شد دليل اضطرار

خجلت ما شد دليل اختيار

Zāri-yi mā şud delīl-i ıztırār

Ḥaclet-i (12) mā şud delīl-i ihtiyār⁶⁵⁵

گر نبودي اختيار اين شرم چيست

وين دريغ و خجلت و ازرم چيست

Ger nebūdī ihtiyār in şerm çist

V'in dirig ü haclet ü azerm⁶⁵⁶ **çist**⁶⁵⁷

(13) Egerçi beyt-i evvel sâbıkan derc olan kelimât zâhirde mezheb Cebriyye'de⁶⁵⁸ görünür zîrâ anlar (14) dirler ki kuluñ kaşdı ve fi'li ihtiyārî degüldür harekât ve sekenâtları hemân cemâd gibidür bu mazheb (15) bâtıldur şol mezheb-i Kaderiyye⁶⁵⁹ gibi ki 'abdüñ cemî'i ef'âlini kuluñ maḥlûkıdır diyü kıyâs (16) iderler va ḥalk olmaḳ cihetinde fi'l-i 'abd bārî Te'âlâ'dan munḳatı'dur dirler bu mezhebün (17) aşlâ aşlı yoḳdur maḳbûl olan ehl-i sünnet mezhebidür ki bu iki mezhebün ortasında [45a] (1) ḥayru'l-mezheb anlardur⁶⁶⁰ 'ibâduñ ef'âlini ḥalk iden Ḥazret-i Bārî'dür ḥilkatde şerîki (2) yoḳdur ammâ anı kesb eylemek kuluñdur kul himmet ve kudretini Ḥaḳ Te'âlâ ḥilkat itdügi fi'le şarf ider ki (3) aña kesb-i 'abd dirler Ḥazret-i Ḥaḳ '*azze şānuhu*⁶⁶¹ '*akīb zālike'l-kesb*⁶⁶² ol fi'li icād ider Ḥazret-i (4) Mevlevî'nün murādı ihtiyār-ı cüz'iyeyi

⁶⁵⁵ "Bizim yalvarmamız, çaresizliğin delilidir; mahcubiyetimiz ise, irademizin delilidir." (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁵⁶ Bu sözcük Şifâyî açıklamasında "âzerm" olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 187).

⁶⁵⁷ "Eğer irademiz yoksa bu üzülme, bu utanma niçin?" (Nahîfî, 2014: s. 60)

⁶⁵⁸ Yazar, insanın kendi seçimleriyle eylediği işlerinin aslında Allah'ın zorlayıcı gücü ve istenciyle oluştuğunu savunan, geçmişi Cahiliye Devri'ne dayanan dini bir akımdan söz etmektedir (Abdülhamid, 1993: ss. 205-208).

⁶⁵⁹ Kaderiyye, insanın sorumlu olduğu davranışlarının, kendi istenciyle oluştuğunu savunan bir akımdır (Üzüm, t.y. ss. 64-65).

⁶⁶⁰ Bu sözcüğün üzeri çizilmiştir.

⁶⁶¹ "şanı yüce olan"

⁶⁶² "şu kazancın sonunda"

selb itmek degüldür fî nefsu'l-emr ef'âl-i kabîhadan nâşî olan (5) hacâlet ve vâkı' olan ıztırâb ve nedâmet ihtiyâra delîldür egerçi erbâb-ı kelâm 'aķâyid-i (6) İslâm'da anuñ şerhine kıyâm göstermişlerdür lakin cebr yüzünden bu hâlet-i kudret-i 'aliyye-yi (7) Hâlık-ı muṭlaķ ve aşâr-ı kemâl-i Hazret-i Hakk'ı müşâhede ve mütâla'a idüp cemi'i umürî Allâh'a tefvîz (8) itmekle tevekkül ve teslîm maķâmında olmaķdur belki cemi'i mevcüdât-ı vücud-ı imkânîlerin vâcibu'l-vücuduñ (9) vücudı katında müstehlik ve mütelâşî bilmekdür.

Şîr

Pîş ezîn dîdî cihân çun bûd derketm-i 'adem

(10) *Hemberân hâlîst hâlî hemçunân endaḫte*⁶⁶³

Ve ihtiyârî şâbit itmek isteyenler tarafından yine (11) teşbih-i aḫer olup buyurur.

Mesnevî

304

زجر استادان و شاگردان چراست

خاطر از تدبیر گردان چراست

Zecr-i ustâdân u şâkirdân çirâst

Hâtır eztedbîr[hâ] gerdân çirâst⁶⁶⁴

⁶⁶³ “Bundan önce gördün, dünya nasıl saklanmıştı yoklukta. Öyle bir durum ki buna mecbur kalmış ve egemenliğin senin elinde olduğunu kanıtlamak istiyorlar.”

⁶⁶⁴ “Ustalarının çiraklarını men'etmesi, akıllarının bâzı kimselere tedbir değiştirmesi nedendir.” (Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 389)

ور تو کویی غافلست از جبر او

ماه حق پنهان کند در ابر او

(12) Ver tu gūyī gāfilest ezcebr-i ū

Māh-ı Hāq pinhān kuned derebr-i ū⁶⁶⁵

Çünkü fi'l-i 'abd emr-i ıztırārīdūr (13) dirsen üstāduñ şākirde terbiyesi ne müfīddür zecrile men' ve tedbīr ile tedārik hōd (14) ef'āl-i ihtiyārīde olur meger ki bu i'tirāzı iden müṭāla'a-yı cemāl-i İlähī'den maḥcūbdur (15) eger bu maḳāmda bir kimesne şübhe iderse bu da'vā iden mürīdler ki maḳālāt-ı müzekkereyi beyāna (16) getürmiyenlerdür anlar müṭāla'a-yı cemāl-i salṭanat-ı Cebbārī'den gāfil ve ḫilye-yi ḫal'-ı ḳuyūd-ı vücūddan 'atıllar mıdur (17) pes cevāb virürüz ki egerçi anlar ḫālet-i rāḫat-ı vişāl ve āver-i ferāgat-ı bāl ve kılllet-i şıḫḫat-i bedende [45b] (1) bu ma'nīnūñ müşāhedesine ḳābil olmadılar ammā şevḳ ü niyāz u sūz-ı güdāz vāsıtası ile (2) anlarda bu müşāhedenūñ ḳābiliyyeti zāhir olup nāle vü zārī ki müşāhede-yi āşār-ı Cabbārī'dür (3) ol ḫalde bīmār olmağıla bīdār oldılar niteki buyurur.

Mesnevī

حسرت و زاری که بیمار یست

وقت بیماری همه بیداری است

Hāsret ü zārī ki derbīmāriyest

(4) Vaqt-i bīmārī heme bīdāriyest⁶⁶⁶

⁶⁶⁵ “Eğer sen, irade zorla tanınmış (o cebirden gafil) ve aydınlık ay, bulut ile örtülüdür dersin.” (Nahîfî, 2014: s. 60)

⁶⁶⁶ “Hasret ve yakarış, hastalık zamanındadır. Hastalık vakti bütünüyle uyanıklıktır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

307

آن زمان که می‌شوی بیمار تو

میکنی از جرم استغفار تو

Ān zamān ki miševī bīmār tu

Mīkunī ezcurm istiġfār tu ⁶⁶⁷

308

می‌نماید بر تو زشتی گنه

میکنی نیت که باز آیم بره

(5) Mīnumāyed bertu zištī-yi guneh

Mīkunī niyyet ki bāzāyem bereh ⁶⁶⁸

309

عهد و پیمان میکنی که بعد ازین

جز که طاعت نبودم کاری کزین

Ahd ü peymān mīkunī ki ba'd ezīn

(6) Cuz ki tā'at ne'bvedem kār-ı guzīn ⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ “Hasta olduğun zaman Hakk’ı anar, istiğfar edersin.” (Nahîfî, 2014: s. 60)

⁶⁶⁸ “Günahın çizkinliği sana görünür, ‘Tekrar yola döneyim’ diye niyet edersin.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁶⁹ “Bundan sonra itaatten başka iş seçmeyeceğim, diye söz ve taahhütte bulunursun.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

310

پس یقین کشت این که بیماری ترا

می‌بخشد هوشی و بیداری ترا

Pes yaqīn gešt īn ki bīmārī turā

Mībaḥṣed hūṣī⁶⁷⁰ vü bīdārī turā⁶⁷¹

311

هر که او آگاهتر رخ زردتر

هر که او بیمارتر پر دردتر

(7) Her ki ū āgāhter ruḥzerdter

Her ki ū bīmārter purderdter⁶⁷²

312

پس بدان این اصل را ای اصل جو

هر که پر دردست او برده ست گو

Pes bidān īn aṣlrā ey aṣl cū

(8) Her ki pur derdest-i ū burdest gū⁶⁷³

Andan ṣoñra beste-yi bend çün çirā olanlara ḥiṭāb idüp (9) müşāhede-yi zencīr-i Cebbārī mūrīs-i nāle ve zārīdūr diyü buyurur.

⁶⁷⁰ Bu sözcük Şifâyî açıklamasında “mībibaḥṣed” olarak geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 188).

⁶⁷¹ “Öyleyse şu kesinleşti: Senin hastalığın, sana idrak ve uyanıklık bağışlamaktadır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁷² “Daha uyanık olan, daha çok dertlidir; daha haberdar olanın yüzü daha solgundur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64). Bu beyit Şifâyî açıklamasında şöyle yazılmıştır: “Her ki ū bīdārter purderdter / Her ki ū āgāhter ruḥzerdter” (Özdemir, 2016a: s. 188)

⁶⁷³ “Ey aslı arayan! O zaman şu esası bil: Derdi olan haberdar olmuştur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64). Bu dize Şifâyî açıklamasında “Her kirā derdest-i ū burdest bū” biçiminde geçmektedir (Özdemir, 2016a: s. 188).

313

گر ز جبرش آگهی زاربت کو

بینش زنجیر جباربت کو

Ger zicebreş āgehī zārīt kū

(10) **Bīniş-i zencīr-i Cebbārīt kū** ⁶⁷⁴

314

بسته در زنجیر چون شادی کند

کی اسیر حبس آزادی کند

Beste derzencīr çun şādī kuned

Key esīr-i ħabs āzādī kuned ⁶⁷⁵

315

ور تو می‌بینی که پایت بسته‌اند

بر تو سرهنگان شه بنشسته‌اند

(11) **V'er tu mībīnī ki pāyet besteyend**

Bertu serhengān-ı şeh bi'ņşesteyend ⁶⁷⁶

⁶⁷⁴ “Cebrinden haberdarsan, ağlaman nerede? Onun mecburiyet zincirini görüşün nerede?”
(Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁷⁵ “Zincirle bağlanan için neşe, hapis için hürriyet nedir?” (Nahîfî, 2014: s. 60)

⁶⁷⁶ “Sen ayağını bağladıklarını ve sultanın subaylarının seni gözaltında tuttıklarını görüyorsan,”
(Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

پس تو سرهنگی مکن با عاجزان

ز ان که نبود طبع و خوي عاجزان

Pes tu serhengī (12) mekun bā'ācizān

Z'ān ki ne'bved ṭab' u ḥūy-i 'ācizān⁶⁷⁷

Sāniyen olan 'ācizāndan vaşf terkibi (13) mürād olınmışdur mefhūm-ı ebyāt-ı mezkūre ehline ma'lūmdur bu tevbih ider ki incāh-ı meṭālib-i (14) zāhirī ve is'āf-ı me'ārib-i dünyevīde kendūnde kudret izhār eyleyüp müriş-i müşāhedāt (15) olan mücāhedātuñ iltizāmında tekāsül ü tegāfūl idersün ol sebebden ḳalbūñ 'aḳabe-yi ihtiyār (16) itmez bu ḥālet evliyā ve enbiyā ṭarīḳasunuñ ḥilāfidur niteki Ḥāzret-i Mevlevī ḳuddise sırrahu (17) buyurur.

Meşnevī

انبیا در کار دنیوی جبری اند

کافران در کار عقبی جبری اند

Enbiyā derkār-ı dunyā Cebriyend

Kāfirān derkār-ı 'uḳbā Cebriyend⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ “Öyleyse sen âcizlere subaylık yapma. Çünkü âcizin karakteri ve alışkanlığı bu değildir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁷⁸ “Peygamberler dünya işinde cebrîdirler; kâfirler ahiret işinde cebrîdirler.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

انبیا را کار عقبی اختیار

جاهلان را کار دنیی اختیار

[46a] (1) Enbiyārā kār-ı ũqbā iḥtiyār

Cāhilānrā kār-ı dunyā iḥtiyār⁶⁷⁹

ز انك هر مرغی به سوی جنس خویش

می‌پرد او در پس جان پیش و پیش

Z'ān [ki] her⁶⁸⁰ murġi besūy-ı cins-i ḥ'īṣ

(2) Mīpered ũ derpes cān piṣ ũ⁶⁸¹ piṣ⁶⁸²

کافران چون جنس سجین آمدند

سجن دنیا را خوش آیین آمدند

Kāfirān çun cins-i Siccīn āmedend

Sicn-i dunyārā ḥoṣ āyīn āmedend⁶⁸³

⁶⁷⁹ “Peygamberlerin ahiret işinde iradeleri vardır. Cahillerin dünya işinde iradeleri vardır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁸⁰ Metinde “ki” sözcüğü yerine “ك” yazılmışken Şifâyi açıklamasında bu dizeye “Z'ān ki”; Tâhirü'l-Mevlevî'de ise “zanki” sözlerinin yazıldığı görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 190; Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 395).

⁶⁸¹ Şifâyi açıklamasında bu bölüm “piṣ piṣ” biçiminde, bağlaçsız yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 190).

⁶⁸² “Çünkü her kuş kendi cinsine doğru uçar. O arkada, canıysa önde, önde.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁸³ “Kâfirler Siccîn/cehennem cinsi oldukları için dünya zindanına neşeli şekilde geldiler.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

321

انبیا چون جنس علیین بدند

سوی علیین جان و دل شدند

(3) Enbiyā çun cins-i ‘İllyiyn budend

Sūy-ı ‘İllyiyn cān u dil şudend ⁶⁸⁴

Ḥazret-i Mevlevī cebr-i (4) memdūh ve mezmūmı kāşif-i sırr-ı mektūm olan kitābında çok zıkr ider niteki bunı defter-i evvelde (5) zıkr eylemişdür ol ma‘nıyedür ki ehl-i keşfüñ ihtiyār u cebri ğayriler gibi degüldür özgedür.

(6) Mesnevi

322

جبر را ایشان شناسند ای پسر

که خدا بکشادشان در دل بصر

Cebrrā iṣān şināsed ey puser

Ki Ḥudā bu’ğşādşān derdil başar ⁶⁸⁵

323

غیب آینده بر ایشان کشت فاش

ذکر ماضی پیش ایشان کشت لاش

(7) Ğayb u āyende ber-iṣān geşt fāş

Zıkr-i māzī piş-i iṣān geşt lāş ⁶⁸⁶

⁶⁸⁴ “Peygamberler İllyiyn / cennet cinsi oldukları için can ve gönül İllyiyn’ine doğru gittiler.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 64)

⁶⁸⁵ “Ey oğul! Cebri Allah’ın gönüllerinde göz açtığı kişiler tanır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 91)

⁶⁸⁶ “Gayb ve gelecek bunlara açıktır. Onlara göre maziyi anmak değersizdir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 91)

اختيار جبر ایشان ديكرست

قطرها اندر صدفها كوهرست

İhtiyār [u] cebr-i iṣān (8) dīgerest

Ḳaṭrehā ender ṣadefhā gevherest ⁶⁸⁷

Temsîl ider ol ma'nîye ki bārān ṣadefden (9) taşra iken ḳaṭarāt-ı ābdur kimi miḳdārda büyük ve kimi küçükdür vaḳtā ki ṣadefe dāḫil ola 'alā- (10) maḳādirhum lālî-yi gevher olur ve ḳan daḫı 'urūḳ-ı āhūda iken fāsiddür nāfeye varduḳda (11) müşḳ-i 'anberîn-i şemîm olur ve nān sofrada iken bîcāndur tene dāḫil olduḳda rūḫ-ı insāndur (12) ihtiyār-ı cebr daḫı sende iken ḫayāldur lakin ehlullāḫ göñlinde nūr-ı celāldür nite Ḥazret-i (13) Mevlānā altıncı defterinde dimişdür.

Meşnevî

Cebr bâşed per ü bāl-i kāmīlān

(14) *Cebr hemzindān u bend-i kāhilān* ⁶⁸⁸

Hemçu āb-ı Nîl dān ĩn cebrrā

Āb-ı mü'minrā vü ḫūn mer gebrrā ⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ “Onların ihtiyarı da cebri de başkadır. İncinin aslı sedefteki bir damladır.” (Nahîfî, 2014: s. 84)

⁶⁸⁸ “Cebir, olgun kişilerin kolu kanadıdır; cebir tembelliği ve akılsızlığı gönderme.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 785)

⁶⁸⁹ “Bu cebri, Nil Nehri gibi bil; mümine su, kâfire kandır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 785)

این سخن پایان ندارد لیک ما

باز کویم این تمامی قصه را

(15) **Īn suḥan pāyān nedāred līk mā**

(16) **Bāzgūyīm ān tamāmī-y kıṣṣarā** ⁶⁹⁰

جواب گفتن وزیر که خلوت را نمی‌شکنم

(17) **Cevāb guften-i vezīr ki ḥalvetrā nemī ṣikenem** ⁶⁹¹

[46b] (1) Ol vezīr ḥalvetden çağırdı ki size ma'lūm olsun ki Ḥazret-i 'Īsā 'aleyhisselām (2) şeref-i peygām ile beni müşerref eyledi ve kemāl-i irşādıyla şād eylemişlerdür ki dest-i himmetī i dāmen-i tahrīrden (3) kūtāh eyleyüp qādem-i şıdķı tefrīd yolın ķo ve ķavm ve ķabīleden ve aşınā ve yāddan bīgāne (4) olmağıla felek-i çārumda benümle hem-ḥāne ol.

Mesnevī

روی در دیوار کن تنها نشین

وز وجود خویش هم خلوت کزین

Rūy derdīvār kun tenhā nişīn

(5) **V'ezvucūd-i ḥ'īṣ hemḥalvet guzīn** ⁶⁹²

Mīnba'd güftāra icāzet-i yār u ağyār muşāḥabetine ruḥşat (6) yokdur şimden soñra beni **mūtū kable en temūtū** ⁶⁹³ hükmi üzere mürde kıyās idüp taḥt u baḥtī ve esbāb (7) ve raḥtī felek-i çehāruma iletmiş kıyās idiñüz artuķ bu çarḥ-ı kejrēftār ve kūrre-yi

⁶⁹⁰ “Bu sözün sonu yoktur. Ancak biz hikâyenin tamamını anlatalım.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 65)

⁶⁹¹ “Vezirin, ‘Halveti terk etmiyorum’ diye cevap vermesi” (Karaismailoğlu, 2015: s. 63)

⁶⁹² “Bütün dostlarından ayrıl, hatta kendi nefsinden bile diye emir geldi.” (Nahîfî, 2014: s. 60)

⁶⁹³ “Ölmeden önce ölünüz.” anlamında bir hadis.

nāruñ āteşine (8) giriftār olamazam zīrā ki şem‘-i vişāl-i ‘İsā ile munevver olsam gerekdür.

Meşnevî

327

پهلوی عیسی نشینم بعد ازین

بر فراز اسمان چارمین

(9) Pehlūy-ı ‘İsā nişīnem ba’d ezīn

Berfirāz-ı āsmān-ı çārumīn⁶⁹⁴

Zīrā ki dimişlerdür *el i’t-tişāl* (10) *bi’l-ḥaḫḫ biḫadri el i’n-nafşāl mine’l-ḥalḫ*⁶⁹⁵.

Naẓm

Çun buved ‘uzletet zişoḫbet bih

Pā zişoḫbet (11) *begenc-i ‘uzlet nih*

‘Uzlet āmed-i ‘ilāc-ı renc-i vucūd

*‘Uzlet āmed kilīd-i genc-i şuhūd*⁶⁹⁶

ولی عهد ساختن وزیر هر يك امير را جدا جدا

(12) Velī‘ahd sāḫten vezīr her yek emīrrā cudā cudā⁶⁹⁷

(13) Bu ḫāletden şoñra vezīr ol on iki emīrden her birisini tenhā ḫalvetḫānesine iletüp (14) envā‘ nevāziş eyledi ve ol muḫtelif olan tūmārlardan her birine bir tūmār virüp dīn-i ‘İsā’da (15) nāyib-i ḫaḫ ve benüm yirüme ḫalīfe-yi muḫlak sensin ve sāyir ümerā senüñ itbā‘īndandur.

⁶⁹⁴ “Gönül, İsa ile beraber oturmak ister. Artık yurdum dördüncü kat göktür.” (Nahîfî, 2014: s. 61)

⁶⁹⁵ “Yaratılıştan ayrı düşmenin gücüne ulaşmak doğrudur.”

⁶⁹⁶ “Madem köşeye çekilme (uzlet) sohbetten iyidir, ayağı sohbetten çekilme köşesine koy ki çekilme, vücut hastalıklarının ilacı, gözlem hazinesinin anahtarıdır.” anlamındaki bu şiir Câmî’ye aittir (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-1/sd1/sh106/> Son erişim: 30.10.2017).

⁶⁹⁷ “Hilekâr vezirin, emirlerin her birini ayrı ayrı gizlice veliaht yapması” (Nahîfî, 2014: s. 61)

هر امیری کو کشد کردن بکیر

یا بکش یا خود همی‌دارش اسیر

(16) Her emîrî k'û keşed gerden bigîr

Yâ bukuş yâhud hemî dâreş esîr ⁶⁹⁸

Feemmâ beşarî-ı ân ki ben (17) hayâtda iken riyâset gösterme bu sırr-ı pinhânı kimesneye fâş eyleme diyüp kırk gün [47a] (1) kapuyı bend idüp andan sonra kendüyi öldürüp vücūdından hâlâş oldu vaktâ ki (2) kavm-i Naşârâ anuñ mevtinden haberdâr oldılar etrâf-ı 'âlemden cümlesi kabrine hâzır olup (3) bir âya dek aḥvâline kimesne vâkıf olmadı andan sonra figâna başlayup ümerâya mürâca'at (4) iderler ki sizüñ içiñizde dîn-i 'İsâ'ya püşt ü penâh olup hâlîfe olan kimdür.

(5) Meşnevî

چون که شد خورشید ما را کرد داغ

چاره نبود بر مقامش جز چراغ

Çunki şud ḥurşîd mārâ kerd ü dâğ ⁶⁹⁹

Çâre ne'bved bermaḳâmeş cuz çerâğ ⁷⁰⁰

⁶⁹⁸ “İsyan eden her beyi yakala; ya öldür ya da yanında esir al.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 65)

⁶⁹⁹ Bu dize, Şifâyî açıklamasında “ḥurşîd ü mārâ” biçiminde; bağlaç ile kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 194).

⁷⁰⁰ “Güneş battı. Yüreğimiz dağ dağ oldu. Artık onun yerine kandil yakmak lâzım.” (Nahîfî, 2014: s. 61)

330

چونکه شد از پیش دیده وصل یار

نایبی ماند ازو مان یادگار

(6) **Çunki şud ezpiş-i dīde vaşl-ı yār**

Nāyibī māned ⁷⁰¹ **ezū mān yādgār** ⁷⁰²

331

چونکه کل بگذشت و کلشن شد خراب

بوی کل را از که یابیم از کلاب

Çunki gul bu'gzeşt (7) gulşen şud ħarāb ⁷⁰³

Büy-ı gulrā ezki yābīm ezgulāb ⁷⁰⁴

Çünki aşl-ı kışşadan murād ma'ārif-i (8) ilāhiyye naql itmekdür binā'en 'alāzālik
Hāzret-i Mevlānā anlar lisānından ma'ārif naql idüp (9) buyurur.

Meşnevī

332

چون خدا اندر نیاید عیان

نایب حقاند این پیغمبران

Çun Ĥudā ender neyāyed [der]'ıyān

Nāyib-i Ĥaqqend ĩn peygamberān ⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Şifāyī açıklamasında bu sözcüğün yerine “bāyed” sözcüğü kullanılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 194).

⁷⁰² “Yārın hayali gözümüzden kaybolunca, ondan bize bir yadigār gerektir.” (Nahîfî, 2014: s. 61)

⁷⁰³ Bu beyit, Şifāyī açıklamasında “Çunki gul bu'gzeşt ü gulşen şud ħarāb” biçiminde okunmuştur (Özdemir, 2016a: s. 194).

⁷⁰⁴ “Gül mevsimi geçip gül bahçesi harap olunca gülnün kokusunu hiç olmazsa gül suyu verir.” (Nahîfî, 2014: s. 61)

⁷⁰⁵ “Allah için zaman ve makân olmadığından Peygamberler O'nun vekilleridir.” (Nahîfî, 2014: s. 61)

Hazret-i Bārī (10) zāhir göziyle görülmemegin enbiyā merāyā-yı pertev-i āftāb-ı cemāl-i sübhānī ve mazhar-ı āşār-ı (11) kibriyā-yı celāl-i yezdānī oldı anları kendüye nāyib ve evliyāyı anlara nāyib eyledi girü (12) sırr-ı tevḥīdi izhār idüp buyurur.

Mesnevî

333

نی غلط کفتم کہ نایب با منوب

کر دو پنداری قبیح آید نہ خوب

Nî ğalaṭ guftem ki nāyib bāmenüb

(13) Ger du pindārī ḳabīḥ āyed ne ḥüb⁷⁰⁶

334

نی دو باشد تا تویی صورت پرست

پیش او یک کشت کز صورت برست

Nî du bāşed tā tuyî şüretperest

Pîş-i ü yek (14) geşt k'ezşüret burest⁷⁰⁷

Ḳālellāhu Te‘ālā ve *men yuṭī’r-resüle feḳad eṭāallāhe*⁷⁰⁸ ve ḳāle (15) ‘aleyhisselām *menezā veliyyen feḳad ezānī ve menezānī feḳad ezüllāhi*⁷⁰⁹ ihtilāf şuveriyyi (16) görenler ervāḥuñ birliginden biḥaber ve mā vü mende ḳalanlar enbiyā ve evliyā ittiḥādından biēşerlerdür (17) vaḳtā ki şüret ṭarīḳiyle nażar olınsa iki görünür ol iki şüretüñ nūr-ı aşıyyesine [47b] (1) nażar olınsa birlikden ğayrı nesne müşāhede

⁷⁰⁶ “Hayır, yanlış söyledim. Naip edenle naibi, iki zannedersen çirkin olur, güzel olmaz.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷⁰⁷ “Hayır, sen surete bağlandıkça iki olur. Suretten kurtulana göre o, bir olur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷⁰⁸ Metinde yalnızca “Elçiye uyan Allah’a uymuş olur.” anlamında alıntılanan bu ayetin bütünü şu biçimde sürmektedir: “Elçiye uyan Allah’a uymuş olur. Kim yüz çevirirse çevirsin; biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.” (Yüksel, 2013: ayet 4:80)

⁷⁰⁹ “Kim atasına (anne-babasına) eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse de Allah’a eziyet etmiş olur.”

olunmayup *lānuferrīku beyne eḥadīn minrasulīhi*⁷¹⁰ (2) sırrı zāhir ve münkeşif olur bāğ u rāğda olan meyveler egerçi müte‘addiddür şıkılup bir araya (3) geldükde yine cümlesi bir olur merātıb-ı a‘dād bişümārdur ammā adedüñ aşlı birden ğayrı degüldür (4) anuñ esmā ve mazāhiri bīnihāyedür feemmā birlik yüzinden zātınuñ müsemması birdür kısmet (5) ve a‘dād ve tecziye ve efrād hemān şürettedür ma‘nī yüzinde ta‘addüd yokdur.

Rubā’ī

Her nakş ki (6) bertaḥte-yi ma’nā peydāst

Ān şüret-i ān kesīvest k’ū nakş ārāst

Deryā-yı kuhen çu berzened (7) mūcī nev

*Mevceş ḥānend u der ḥakīkat deryāst*⁷¹¹

Keşret-i ihtilāf şuver-i emvāc-ı baḥrī mütekeşsir (8) eylemez niteki esmā müsemmayı müte‘addid eylemez deryā teneffüs eylese buḥār dirler müterākim olsa bulut dirler (9) bulutdan tekātur eylese yağmur dirler cem‘ olup deryāya vāşıl olsa deryā dirler.

⁷¹⁰ “Elçilerinin hiçbirisi arasında ayırım yapmayız.” olarak alınan ayetin bütünü şöyledir: “Elçi, Rabb’inden kendisine indirileni onayladı, gerçeği onaylayanlar da... Hepsi Allah’ı, meleklerini, kitaplarını ve elçilerini onaylarlar: “Elçilerinin hiçbirisi arasında ayırım yapmayız. Derler ki: “İştittik ve uyduk. Rabb’imiz bizi bağışla; dönüş sanadır.” (Yüksel, 2013: ayet 2:285)

⁷¹¹ “Her nakış ki yaşam tahtasında ortaya çıkar. Aslında o nakış, onu ortaya çıkaranın yüzüdür. Eski bir deniz, yeni bir dalga ortaya çıkarttıysa, (onu) “dalga” diye adlandırırılar ama (onun) gerçeği denizdir.” anlamındaki bu şiir, Baba Efdal’in bir rubaisidir. Rubainin yazımında birtakım değişiklikler bulunmaktadır (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/babaafzal/robba/sh17/> Son erişim: 31.10.2017).

Beyt

(10) *Fi'l-baħri baħrun 'alā mā kāne fī kıdem*

İnne'l-ħavādiş emvācun ve enhār

Lā yuħcibunnek eşkālun tuşāhiduhā

(11) *'Amn teşkil fihā fehiye estār*⁷¹²

Ma'nānuñ vazıfesi ittiħād ile hoşluğdur şüretüñ (12) kâidesi keşret ve serkeşlikdür.

Meşnevî

335

صورت سرکش کدازان کن برنج

تا ببینی زیر او وحدت چو کنج

Şüret-i serkeş gudāzān kun berenc

Tā bibīnī zīr-i ū (13) vaħdet çu genc⁷¹³

Eger sen ışık ateşi ile keşret zulmetini yakmayasın vaħdet nūri ile çehreñi (14) göyündürmege kâdir olmayasın vaħt olur ki 'ināyet-i biğāyet ve elġāf-ı bīnihāyet mu'ın (15) olup şüret güdāzlık idüp dir.

⁷¹² “Denizdir, önceden neydiyse deniz. Olaylar şudur ki dalgalar ve ırmaklar, gördüğün biçimler, bu perdeler oluşur oluşmaz, seni saklıyor.”

⁷¹³ “Altındaki hazine gibi vahdeti/birliği görmek için isyankâr sureti, eziyetle erit.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

Beyt

*Eger tu kār negerdī u muflisī ezkār [h̄iz]*⁷¹⁴

(16) *Biyā ki kār çu tu şad hezār mā kerdīm*⁷¹⁵

Niteki H̄azret-i Mevlevī buyurur.

Meşnevī

336

ور تو نکدازی عنایتھای او

خود کدازد ای دلم مولای او

Ver tu ne'gdāzī 'ināyethā-yı ū

(17) **H̄od gudāzed ey dilem Mevlā-yı ū**⁷¹⁶

337

او نماید هم بدلها خویش را

او بدوزد خرقة درویش را

Ū numāyed hembedilhā h̄'īşrā

Ū bīdūzed hırқа-yı dervīşrā⁷¹⁷

[48a] (1) Egerçi dervīşūñ gōñli hırқası keşret dikenî zaħmından biñ pāre olmışdur anı (2) vaħdet ignesi ile dikerler veyāhūd ğayret āteşi ile yaқarlar 'āşık-ı şādık ol vaқt rahat (3) olur ki ma'sūқ ğayret āteşini yaқup 'āşıkuñ gōñlini ol āteşile göyündüre zīrā ki (4) āteş-i ğayret muğāyeret h̄āşākinden ğayrısın göyündürmez H̄azret-i Şeyh Şiblī қuddise sırrahu (5) serātāpā kendü vücūdını bu āteşe bezel eyleyüp

⁷¹⁴ "H̄iz" sözcüğü aruz ölçüsünü bozmuştur.

⁷¹⁵ "Eğer bir işin yoksa ve işten kurtulmuşsan gel, senin işin gibi yüz bin iş yaptık." anlamında Divân-ı Kebir'den bir beyit ("Ganjoor", 2010: <https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh1730/> Son erişim: 20.05.2018).

⁷¹⁶ "Sen eritmezsen, O'nun ('O' çeviri metninde yanlışlıkla küçük harfle yazılmıştır.) yardımları bizzat eritir. Ey gönlümün kendisine köle olduğu!" (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷¹⁷ "O, gönüllere de kendisini gösterir. O, dervişlerin hırkasını diker." (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

münâcâtını bu kemâlât ile tamâm eyledi *allâhumme* (6) *'hşurnî a'mâ feinneke eccelle ve a'zam 'indî min inne yerâke 'aynî*⁷¹⁸ ya'ni benüm gözümü (7) senden gayrıdan a'mâ eyle bil ki varlık hiss ü hâşâkini âteş-i gayretde yak tâ ki ol (8) cemâl-i bâkemâlini yine ol bâkî gözi ile görmege kâdir olam belki vücûdum hicâb-ı ref (9) olduğda hemşâhid ü hemmeşhûd ve hemkâşîd ve hemmaşşûd yine sen olasın.

Rubâ'î

(10) *Âteş derzen zikibriyâ derkūyet*

Tā reh neberd hîç fuzūlî sūyet

V'ân rûy-i nikū zimā bepūş (11) *ezmūyet*

*Zirā ki bemā dirîğ bâşed rūyet*⁷¹⁹

Mecnûn âşuftehâl nâm-ı Leylîyi kendü adı (12) yanında yazılmış gördükde adını mahv eyledi hemân Leylî ismini yirinde koyup feryâd ü figân (13) eyledi kim.

Mısrâ'

*Hâşâ hâşâyî ki men işbât-ı işneyn*⁷²⁰

Beyt

Ūst Leylā ūst (14) *Mecnūn ūst 'ışk*

*Men kiyem dermiyân āyim hemî*⁷²¹

Niteki Hâzret-i Mevlânâ dahı buyurur.

⁷¹⁸ “Allah’ım beni kör olarak dirilt. Kuşkusuz ki sen yücesin ve büyüksün. Benim yanımda seni benim gözümle gören biri var.”

⁷¹⁹ “Kendi bölgede gösterişli bir od yak ki ulaşmasın hiçbir dedikodu eden sana. O güzel yüzünü kapat bize saçlarımla. Çünkü bizden esirgenmelidir yüzün.” (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/sanaee/divans/robaee-sanaee/sh102/> Son erişim: 31.10.2017)

⁷²⁰ “Uzak olsun, uzak olsun ki ben demek ikiliğin kanıtıdır.” (“Marefatallah”, 2015: www.marefatallah.com/2015/05/18/انسان-حقيقت-مربوط-به-تعاير-مربوط-به-حقيقت-انسان/ Son erişim: 31.10.2017)

⁷²¹ “Aşk da Leyla da Mecnun da odur, ben kimim ki kendimi ortaya atıyorum?”

(15) Meşnevi

338

عشق مولی کی کم از لیلی بود

نیست کشتن بهر او اولی بود

‘Işk-ı Mevlâ key kem ezLeylî buved

Nîst geşten behr-i ū evlâ buved⁷²²

Pes sen dahı.

(16) Beyt

Naķş-ı ĥod bertırâş u ūrâ bâş

Tâ bîrŭn âyed ĩn behâr ezvey

Dĭde berbend ez (17) iĥtilâf-ı şuver

Tâ şeved cumle-yi cihân yek şey⁷²³

Bu hâletden soñra basîte-yi a’yānuñ [48b] (1) ĥaķĭkatinden ĥaberdâr olursın ki cemî’i mevcūdātuñ aşlı şu’ün-ı zâtiyedendür.

⁷²² “Mevlâ’nın aşkı Leyla’ninkinden az nasıl olur? Onun için top olmak daha uygundur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 512)

⁷²³ “Kendi nakşını ortaya çıkar ve o ol ki dışarı çıksın ondan bu bahar. Gözünü kapat; dünyadaki bütün yüzleri farklılığına. Ta ki bütün dünya aynı ve bir olsun.” anlamlı Rukneddin-i Evhadî’nin şiirinden alınan bu beyitte bazı yazım farklılıkları bulunmaktadır (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/ouhadi/divano/tarjeeato/sh2/> Son erişim: 31.10.2017).

(2) Meşnevî

339

يك كهر بوديم همچو آفتاب

بی‌کره بودیم و صافی همچو آب

Yek guher būdīm hemçu āftāb

Bīgirih būdīm ü şāfi hemçu āb ⁷²⁴

340

چون بصورت آمد آن نور سره

شد عدد چون سایه‌اء کنکره

Çun beşüret (3) āmed ān nūr sere

Şud ‘aded çun sāyehā-yı kungure ⁷²⁵

341

کنکره ویران کنید از منجنیق

تا رود فرق از میان این فریق

Kungure vīrān kunīd ezmancañiḳ

(4) Tā reved farḳ ezmiyān in ferīḳ ⁷²⁶

Niteki bu hālāta münāsib Şeyh Muhyiddīn-i ‘Arabī⁷²⁷ fütühātında işāret (5) ider.

Beyt

⁷²⁴ “Güneş gibi bir cevherdik. Dertsiz ve su gibi saftık.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷²⁵ “O kusursuz ışık, suret hâline gelince kale burçlarının gölgeleri gibi sayılı oldu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷²⁶ “Bu bölüğün arasından farkın kalkması için burcu, mancınıkla yıkınız.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷²⁷ Pîrî, burada İslami düşünce düzeninde önemli etkileri olan sufi din büyüğü Muhyiddin ibn Arabî’den yararlanır (Kılıç, Karadaş ve Kaya, 1999: ss. 493-522).

Kunnā ḥurūfun ʿāliyātun lem teḳul

Muteʿallikātun fīzerri aʿleʿl-ḳulel

Ene ente (6) fīhi ve naḥnu ente ve ente hū

*Velkullu men huve feseʿele ʿammen vaṣale*⁷²⁸

Yaʿni maḳarr-ı aşlda biz ḥurūf-ı (7) ʿāliyātdan idük ḳulel-i ḥazarātuñ zirve-yi aʿlāsındaki zāt-ı aḥdiyyetdür aña müteʿallik (8) olmuş idük şöyle ki ol maḳāmda senlik ve benlik yoğ idi cümlesi varlığında (9) pinhān idi āftāb-ı zāt aʿyān-ı basīṭ üzerine işrāḳ eyleyüp bu ḳadar keşret ü iḥtilāfāt (10) zāhir oldı niteki dinilmişdür.

Yek ʿayn end ki cuz-i ū zerreyī nebūd

*Çun geşt zāhir (11) ĩn heme aḡyār nīst*⁷²⁹

Niteki Ḥazret-i Mevlānā bu mażmūnātı yukarıda mezkūr olan ebyātta (12) derc eylemişdür.

Meşnevī

342

شرح این را گفتمی من از مری

لیک گردم تا نلغزد خاطری

Şerḫ-i ĩnrā guftemī men ezmirī

Līk gerdem⁷³⁰ **tā nelagzed ḥāṭirī**⁷³¹

⁷²⁸ “En yüksek dorukların hücrelerinde bağlantılı, söylenmeyen yüce harfler idik. Ben onda benim ve biz seniz ve sen osun. Her şey ondandır, ” (“Rasekhoon”, t.y. rasekhoon.net/article/show/160815/عرفان-اسلامی-(2)-اعیان-ثابته-در-عرفان-اسلامی Son erişim: 31.10.2017.)

⁷²⁹ “Uyumlu bir göz ki ondan başka bir parça yoktur. Açık olduğundandır ki birçok (şey) yabancı gelmiş.” Feridüʿd-din-i Attar’a ait bir kasideden alınan bu beyitte bazı yazım değişiklikleri bulunmaktadır (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/attar/divana/ghasidea/sh26/> Son erişim: 31.10.2017).

⁷³⁰ Şifâyî açıklamasında “gerdem” sözcüğü yerine “tersem” sözcüğünün kullanıldığı görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 197).

⁷³¹ “Ben bunun açıklamasını yapardım ancak bir gönlün kaymaması için çekişmekten korkarım.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

343

نکتها چون تیغ پولادست تیز

کر نداری تو سپر واپس کریز

(13) Nuktehā çun tîğ-i pūlādest tîz

Ger nedārī tu siper vāpes gurīz⁷³²

Fī nefsu'l-emr bu bābda olan kelimāt (14) pūlādı kılıç gibi keskindür pes.

Mesnevî

344

پیش این الماس بی اسپر میا

کز بریدن تیغ را نبود حیا

Pîş-i ĩn elmās bīisper meyā

K'ezburīden tīgrā ne'bved hayā⁷³³

345

زین سبب من تیغ کردم در غلاف

تا که گزخوانی نخواند بر خلاف

(15) Z'ĩn sebeb men tīğ kerdem derğilāf

Tā ki kejh'ānī neğ'āned berğilāf⁷³⁴

⁷³² “Nükteler, çelik kılıç gibi keskindir. Kalkanın yoksa geri kaç.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷³³ “Bu elmasın önüne kalkansız çıkma. Zira kılıcın kesmekten arı yoktur.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

⁷³⁴ “Bundan dolayı ben, yanlış okuyan tersine okumasın diye kılıcı kınına koydum.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 66)

Zîrâ söz elmâsına (16) isti'dadı olmayan mübâhâse meydânına girmek olmaz ol sebebden kılıcı kınına koyup (17) kaşr-ı kelâm eyledüm diyü girü tetimme-yi kışşaya rücû' ider.

منازعت امرا در وليعهدی و تیغ کشیدن در یکدگر

[49a] (1) **Munāza'at-ı umerā dervelī'ahdī ve tīg keşiden deryekdiger** ⁷³⁵

(2) Baqiyye-yi dāstān-ı pürhikmet budur ki ol vezîr-i mürdenüñ dostları ayak üzere qalkup (3) anuñ yirine nāyib taleb itdiler on iki ümerādan birisi ħurūc idüp ol kendüye virilen tūmārı (4) da'vāsına burhān eyleyüp da'vā-yı niyābet eyledi ve bir emîr dahı bisāt-ı da'vā-yı pîşnihād (5) idüp kendü tūmārı aĥkāmını teblîğ eyledi.

Meşnevî

346

آن امیران دگر یک یک قطار

بر کشیده تیغهایی آب دار

Ān emîrān-ı diger yek yek qatār

(6) **Berkeşide tîghāyī ābdār** ⁷³⁶

347

هر یکی را تیغ و طوماری بدست

درهم افتادند چو پیلان مست

Her yekîrā tîğ ü tūmārî bedest

Derhem uftādend çu[n] pîlān-ı mest ⁷³⁷

⁷³⁵ “Emirlerin her birinin ‘Vezirin vekili benim, başkası değildir’ diye çekişmesi” (Nahîfî, 2014: s. 62)

⁷³⁶ “Beylerin birer birer öfkeleri artırıyordu. Hepsinin elinde bir keskin kılıç vardı.” (Nahîfî, 2014: s. 62)

⁷³⁷ Her birinin elinde keskin kılıç ve bir tomar vardı; sarhoş filler gibi birbirlerine düştüler.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

صد هزاران مرد ترسا کشته شد

تا ز سرهای بریده پشته شد

(7) **Şad hezārān merd-i tersā kuşte şud**

Tā ziserhā-yı burīde puşte şud⁷³⁸

Kuşte olanların (8) rûhunuñ her biri ki rûşenâlık ve haķîkatde aşınâlık kesb itmişdür kurbet ‘ilmini a‘lâ-yı (9) ‘illiyyîne yetişdürdi ve ol ki hilye-yi ma‘nâdan ‘atıl idi ve naqd-ı girānmāye-yi ‘ömrini (10) bātıla şarf eylemiş idi şem‘-i vişâlden naşîb almayup âteş-i hârmāndan gayrı nesne (11) taḥşîl eylemedi zîrâ ki naqd-i ḳalb ve hülâşa-yı ervâh ölmek miḥekki ile ma‘lûm olur (12) ve her kişinüñ ‘avâķıb-ı ḥâli cān-ı eşbâḥdan müfârekat itmekle zâhir olur vaķtâ ki bir cevzi (13) uvatmayalar mağz u bîmağz mıdur mübeyyin olmaz ve kılıc niyâmından çıķmayınca şimşî-yi âbdâr mıdur (14) veyâḥûd tiğ-i çûpîn midür ma‘lûm olmaz niteki buyurur.

Meşnevi

جان بی معنی درین تن بی خلاف

هست همچون تیغ چوبین در غلاف

Cān-ı bîma‘nâ derîn (15) ten bîḥilâf

Hest hemçun tiğ-i çûbin derġilâf⁷³⁹

⁷³⁸ “Yüz binlerce Hristiyan kişi öldürüldü, sonuçta kesik başlardan tepe oluştu.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷³⁹ “Bu bedende manasız can, kuşkusuz kındaki tahta kılış gibidir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

تا غلاف اندر بود با قیمتست

چون بیرون شد سوختن را آلتست

Tā ǧılāf ender buved bāqıymetest

(16) **Çun bîrûn**⁷⁴⁰ **şud sūhtenrā āletest**⁷⁴¹

Ağacdan kılıc ile kârzâra varanuñ işi zâr ü fiğân (17) ve kârı bîdermân olur keskün kılıc istiyen evliyâ kârhânesine varur ki anlardan [49b] (1) ğayrı yirde bulunmaz vücûdı bakırın altun itmek istiyenler tarîkat üstâdlarına hizmet ider (2) ma'nâ ehline yoldaş olmak gerekdür ki şüretperestlikden hâlâş ola.

Meşnevî

351

رو بمعنی کوش ای صورت پرست

ز انکه معنی بر تن صورت پرست

(3) **Rev bema'nâ kûş ey şüretperest**

Z'ân ki ma'nâ berten-i şüretperest⁷⁴²

Tecn[î]s-i haţ olup (4) şoñra gelen purest kelimesi zammeyle keşret ma'nâsına olmak cāyizdür ve dağı buyurur.

⁷⁴⁰ Şifâyî açıklamasında “bîrûn” sözcüğü yerine “birûn” yazıldığı; Tâhirül-Mevlevî’de ise “bürun” yazıldığı görülmüştür (Özdemir, 2016a: s. 200; Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 425).

⁷⁴¹ “Kında oldukça kıymetlidir. Kındaki çıkınca, yakılmak için araçtır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷⁴² “Ey surete tapan! Git, manaya çalış. Zira mana, suret bedenine kanattır.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

همنشين اهل معنى باش تا

هم عطا بينى و هم باشى فتا

(5) Hemnişin-i ehl-i ma'nā bāş tā

Hem'aṭā bīnī ⁷⁴³ vü hembāşī fetā ⁷⁴⁴

جمله دانايان همين گفته همين

هست دانا رحمة للعالمين

Cumle dānāyān hemīn gufte hemīn

(6) Hest dānā raḥmeten lil'ālemīn ⁷⁴⁵

Ḥazret-i risālete işāretdür raḥmet ḳapusınıñ miftāhı (7) anlaruñ sırrı olmağıla şoḥbet-i ehl-i dil ve gülşen-i devletinüñ nihālî ülfet-i pürkāmildür zīrā ki (8) muşāḥabet-i ebrār ve mecāleset-i aḫyār gül-i bostān-ı iḳbāldur ve şem' -i şebistān-ı āmāl ve reyḫān-ı (9) çemen-i rūḫdur ve miftāḫ-ı ḫazāyin-i fütūḫ belki kīmyā-yı sa'ādet-i ebedī ve rehnümā-yı devlet-i sermedī (10) ve sebep-i fevz ü derecāt ve mūcib-i rif'at-i derecātdur pes sülūk-i rāh-ı dīn ve vuşul-i 'ālem-i yaḳīnde (11) bir kāmīl rāhber-i şāḫib-i velāyet ve bir 'ārif-i rāhdān-ı pürkerāmetden ğayrı ile çāre yoḳdur.

⁷⁴³ Dizede geçen “bīnī” sözcüğü yerine Tâhirü'l-Mevlevî'de “yâbî”; Şifâyî açıklamasında ise “yâbî” sözcüğünün yazılmış olduğu görülmüştür (Muhammet Özdemir, 2012: s. 200; Tâhirü'l-Mevlevî, t.y., c. 1, s. 425).

⁷⁴⁴ “Mana sahiplerinin dostu ol ki hem ihsan bulasın ve hem genç olasın.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷⁴⁵ “Bütün bilginler böyle demiştir böyle: Bilgin, âlemlere rahmettir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

Ḳıṭʿa

(12) *Kilīd-i genc-i saʿādet ḳabūl-i ehl-i dilest*

Medād kes ki derīn nukte şekk ü reyb kuned

Niṣān-ı (13) Vādi-yi Eymen gehī resed bemurād

*Ki çend sāl becān ḥidmet-i Şuʿayb kuned*⁷⁴⁶

Ve yine buña münāsib (14) ʿurefādan birisi daḥı dimişdür.

Ḳıṭa-yı dīger

Kim ki yansun dirse ḳalbi içre ʿārifāndan çerāğ

(15) *Ehl-i diller meclisinde dāyim olsun göz ḳulağ*

Ḥaḳḳʼa cānından yaḳındur Ḥaḳḳʼla alur virür

(16) *Şoḥbetinden bunlaruñ o lekm degül bir dem irāğ*

Muḥaşşal bunuñ gibileruñ ḥidmetinde olmak (17) ehemmi-mühimmāt-ı dīniyyedendür niteki buyurur.

Meşnevī

Ger āzādegi bāyedet bende bāş

[50a] (1) *Çu ḥürşīd berḥalk tā bende bāş*

Çu pervāne şev kerd şem ʿī berā

Ziher şem ʿī āteşşıfat berturā

(2) *Berū şoḥbet-i ehl-i dil kun guzīn*

Kʼezişān tuvān yāft dīnī vü dīn

⁷⁴⁶ “Saadet hazinesinin anahtarı, gönül ehli tarafından kabul edilmektir ki bu nüktede kimse için şek ve şüphel olmaz. Eymen Vadisi’nin nişanı bazen murada erişmektir ki kaç yıl canıgönülden Şuayb’a hizmet etmeyle murat gerçekleşir.” Hâfiz’a ait olan bu şiirin özgün yazımı için bk. (“Ganjoor”, 2010: <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh188/> Son erişim: 01.11.2017).

Eger dercevānī murīdī kunī

(3) *Beperī resī bāyezīdī kunī*⁷⁴⁷

Niteki kelīm-i Hāzret-i İlāhī bu kadar fazl-ı nāmütenāhī ile (4) bir kāmīlūñ şeref-i muşāhabeti müyesser olmadın mükemmel olmadı lācerem bu tarīķ-i Hāķ’da mağrūr (5) ve memkūr ol kimesnedūr ki bādiye-yi Ka’be-yi vişālī bīdelīl kaţ’ iderüm diyü **heyhāte** (6) **heyhāte limā tū’adūn**⁷⁴⁸.

Meşnevī

Kesī k’ez ehl-i şoĥbet terbiyet yāft

Dileş ezehl-i (7) ĥikmet ma’rifet yāft

Tu hemrāhī taleb zinhār ey dil

Ki bihemrāh ne’tvān şud bemenzil

(8) *Eger dersoĥbet-i nīkān nişānī*

Tu z’ān peyvend cuz nīkī nebīnī

Keret şoĥbet buved bādīv merdūm

(9) *Kuned hem sūd u hem sermāye gūm*⁷⁴⁹

Niteki ol vezīr-i pūrtezvīrūñ muşāhibleri anuñ şoĥbeti (10) şūmlıgından āteş-i ĥasrete düşdiler ve şu taleb iderken cān şerbetini çāh-ı ‘anāya (11) itdiler.

⁷⁴⁷ “Eğer hür olmak istersen kul ol, halk üzerine güneş olmak için kul ol. Mademki mum için pervane oldun, senin için her mum ateştir. Seçkin ol ve gönül ehlinin sohbetine git ki onlardan dinin için gençlik bul. Eğer gençlikte mürit olursan bir Bayezid’e ulaşırsın.”

⁷⁴⁸ “Size söz verilen bu şey imkânsızdır, imkânsız!” (Yüksel, 2013: ayet 23:36)

⁷⁴⁹ “Sohbet ehlinde terbiye alan kimsenin gönlü hikmet ehlinde marifet bulur. Ey gönül, bir yoldaş talep etmeyi unutma ki yoldaşın yoksa menziline zayıf olursun. Eğer iyilerin sohbetinde oturursan bu bağdan dolayı iyilikten başka bir şey görmezsin. Amacın fesat insanla sohbet olursa hem sermayen hem de kârın elden gider.”

Beyt

Bih perhîz ezbedân pâk şöbet

*Ki hemzehrest ü hemtiryâk şöbet*⁷⁵⁰

(12) Niteki Hâzret-i H̄âce ‘aleyhisselâm buyurur ki *meşelu’l-celîsi’s-şâlih ve’s-sûi ke hāmili’l-miski* (13) *ve nāfihi’l-kîri fe hāmilu’l-miski immā en yuczibeke*⁷⁵¹ *ve immā en yetbā’a ‘anhu ve immā en tecide minhu* (14) *rāhaten fāyyibeten ve nāfehu’l-kîri immā en yahrika siyābeke ve immā en tecide riḥān habīseten*⁷⁵² ma’nā-yı (15) ḥadīş ehli olanlara ma’lūmdur.

Beyt

Bādevletiyān nişîn ki ḥārî

Ezşöbet-i gül şeved bahārî

Bāher ki ne devletest me’nşîn

(16) *K’ezsirke negeşt kām-ı şîrîn*

Şem ‘î buved ü zirūşenî dūr

(17) *Ne’dhed beçerāg dīgerān nūr*⁷⁵³

Suhā yıldızı şağıru’l-cürm ve ḳalîlü’n-nūr iken kendüden [50b] (1) rüşen yıldıza muḳārîn olup ‘aḳd-i şöbet itmekle aḳtār-ı ‘ālemde meşhūr-ı āfāk oldu.

⁷⁵⁰ “Kötülerden uzak durmak iyidir, çünkü kötülerin sohbeti zehir, iyilerin sohbeti ilaçtır.”

⁷⁵¹ Hadis metninde bu sözcüğün yerine “حذك” sözcüğü kullanılmıştır (“Majmaah University”, 2018: https://www.mu.edu.sa/sites/default/files/content-files/3_32_0.pdf Son erişim: 01.11.2017).

⁷⁵² “İyi arkadaşla kötü arkadaş, misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın.” (Müslim, Birr, 146).

⁷⁵³ “Devletli ile otur ki alçalma. Onlarla olan sohbetten çiçekler bahar olur. Devletli olmayanla hemhâl olma ki sirkeden ağzın tatlı olmaz. O bir mumdur, aydınlık yapar. Başkalarının lambasına ışık olmaz.” Emir Husrev’e ait bir şiir (“Parsi-Wiki”, 2018: <https://www.parsi.wiki/fa/wiki/print/3a4880dcb69445158d45b115117ce5ff05.05.2018>).

(2) *Beyt*

Suhā z'ān sebeb şōhr-yi 'ālemest

*Ki bākevkebī mih ziḥod hemdemest*⁷⁵⁴

Pes ma'lūm oldu ki (3) bir kimesne her ne kadar ḳalīlu'l-biḳā'a ise ehle muḳarin olmaḡıla ḥ'āce-yi cihān bil ki maḳbūl-i (4) cihāniyān olur.

Şi'r

Begūş tā dil-i ehl-i dilī bedest āri

Ki bermurād dil-i ḥ'vīş kāmran gerdī

(5) *Eger tu sirke-yi turş-ı beengubīn āmīz*

Ki def' her marāz u rāḥat-ı revān gerdī

Kunend ehl-i nazar tūtiyā zikerd rehet

Çü bīş (6) ehl-i nazar ḥāk-i āstān gerdī

Ḳarīn-i hemnefesī bih ziḥūy'ş (7) şev çü suhā

*Ki āftābşifāt şōhre-yi cihān gerdī*⁷⁵⁵

Çünkü menfa'at-i soḡbet-i aḡyār ve mażarrat-ı (8) mücāleset-i eşrār ma'lūm oldu ise dest-i irādeti bir şāhib-i himmetüñ dāmen-i 'ināyetinden (9) dūr itmeyüp andan ricā-yı himmet itmek gerek tā ki anuñ şeref-i soḡbet ve berekāt-ı 'ināyeti vāsıṭa- (10) sıyla sa'adet-i ebedī ve muşādaḳāt-ı sermedīye yetiše zīrā bostān-ı ümīdüñ ṭarāveti (11) ve gülistān-ı cāvidüñ neḳāreti ve meyve-yi bāḡ-ı ḥayātuñ ḥalāveti muvāşalat-ı ehlullāh ve mücāleset-i (12) merdān-ı rāh iledür niteki Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sirrahu buyurmuşdur.

⁷⁵⁴ “Sūha'nın ālemde meşhur olmasının sebebi, kendinden büyük yıldızlarla dost olmasıdır.”

⁷⁵⁵ “Çalış ki yüreḡi olan birini kazanasın ki gönlünde olan arzuya ulaşasın. Eger sen ekşi olan sirkeyi balla birleştirirsen, herhangi bir hastalığı iyi edersin. Gönülden olanlar güzel söylediler, üst üste sürmeyi. Onların sözüyle, inancıyla toprağı yüceltin. Onlarla hemhāl olmak iyidir cimri olmaktan. Kendi güneşini cihanda ünledin.”

354

نار خندان باغ را خندان کند

صحبت مردانت از مردان کند

Nār-ı ḥandān (13) bāḡrā ḥandān kuned

Şohbet-i merdānet⁷⁵⁶ ezmerdān kuned⁷⁵⁷

355

کر تو سنک صخره و مرمر شوی

چون بصاحب دل رسی کوهر شوی

Ger tu seng ü şaḡrayī mermer şevī

Çun (14) beşāḥibdil resī gevher şevī⁷⁵⁸

356

مهر پاکان در میان جان نشان

دل مده الّا بمهر دل خوشان

Mihr-i pākān dermiyān-ı cān nişān

Dil medih illā bemihri-i dilḥoşān⁷⁵⁹

⁷⁵⁶ Şifāyî açıklamasında bu sözcük “merdān” biçiminde yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 201).

⁷⁵⁷ “Gülen nar, bahçeyi güldürür. Yiğit kişilerle sohbet seni yiğitlerden yapar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷⁵⁸ “Sen kaya ve mermer taşı olsan gönül sahibine varınca mücevher olursun.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷⁵⁹ “Temiz kişilerin sevgisini canına yerleştir. Sadece hoş gönülleri sev.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

357

کوی نومیدی مرو امیدهاست

سوی تاریکی مشو خورشیدهاست

(15) Kūy-ı nevmīdī merev ummīdhāst

Sūy-ı tārikī meşev⁷⁶⁰ ħurşīdhāst⁷⁶¹

358

دل ترا در کوی اهل دل کشد

تن ترا در حبس اب و گل کشد

Dil turā derkūy-ı (16) ehl-i dil keşed

Ten turā derħabs-i āb u gil keşed⁷⁶²

359

هین غذای دل بده از هم دلی

رو بجو اقبال را در مقبلی

Hīn ġdā-yı dil bidih ezhemdilī

Rev bicū iġbālā (17) dermuġbilī⁷⁶³

Pes kışşa-yı cühūduñ ĩrādı ol ma'nā-yı müş'irdur ki egerçi Nīl-i sa'ādet bir şāhib-i [51a] (1) devletūñ himmeti ile müyesserdür feemmā bu tarīġde med-i 'ayyān-ı bīhālet ve ādemīşūret (2) şeytānsiret ve melekmanzar diyü ħibret-i bīnihāyedür istifā-yı

⁷⁶⁰ Şifāyī ve Tāhirü'l-Mevlevī açıklamalarında bu sözcük "merev" olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 202; Tāhirü'l-Mevlevī, t.y., c. 1, s. 430).

⁷⁶¹ "Ümitsizlik mahallesine gitme, ümitler vardır. Karanlığa doğru gitme, güneşler vardır." (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷⁶² "Gönül seni gönül ehlinin mahallesine çeker, bedense seni su ve toprak/dünya hapsine çeker." (Karaismailoğlu, 2015: s. 67)

⁷⁶³ "Dikkat et! Gönlün gıdasını, bir gönüldaştan ver. Git ikbali, bir ikbal sahibinden iste." (Karaismailoğlu, 2015: s. 67). Şifāyī açıklamasında bu sözcük "ezmuġbilī" biçiminde; Tāhirü'l-Mevlevī'de ise "ez muġbilī" olarak yazılmıştır (Özdemir, 2016a: s. 202; Tāhirü'l-Mevlevī, t.y., c. 1, s. 430).

meṭālib-i beşeriyet veyāhūd (3) izhār-ı rahmet-i cāhiliyyetden ötüri ol cühüd vezīri gibi helāk olmağı ihtiyār (4) iderler belki halkā igvā itmegi maṭlūb-ı ḥaḳīḳī mülāhaza iderler mürīd olana lāzım (5) dur ki cādde-yi ṭalebde ihtiyāt üzere olup her nāşāyeste rāye irādet göstermiye (6) tā ki vādī-yi helākda zāyi‘ olmaya ki şoḥbet-i ebrāruñ menfa‘ati biġāyet oldığı gibi (7) eşrāruñ şoḥbetinde daḥı envā‘-ı mazarrat vardır belki aşār-ı şoḥbet-i eşrār eşerde andan eşüddür (8) ‘aleddevām nefis ve şeyṭān derkār u hevā ve heves mededkārdur niteki işārat (9) ider.

Meşnevī

Ḥaḳḳ-ı zāt-ı pāk-ı Allāhu ‘ş-şamed

*Ki buved biḥ mār-ı bed ezyār-ı bed*⁷⁶⁴

Mār-ı bed cānī (10) sitāned ezselīm

*Yār-ı bed āred sūy-ı nār-ı caḥīm*⁷⁶⁵

Ezḳarīn bīḳavl u guft u gūy-ı ū

*Ḥūydīzed (11) dil nihān ezḥūy-ı bed*⁷⁶⁶

‘Aḳl-ı tu ger ejdehāyī geşt mest

*Yār-ı bed ūrā zumurrud dān ki hest*⁷⁶⁷

(12) Lācerem şoḥbet-i nāehilden ihtirāz idüp bir şāhib-i sa‘ādetüñ kenef-i ḥimāyetini penāh itmek (13) gerekdür şöyle ki anlardan behremend daḥı olmaz ise ol ṭāyifenüñ ḥāllerin ve keyfiyet-i (14) aḥvāllerin muḥabbetle gönülden çıkarmıya tā ki anlaruñ himmet ve ‘avni ile şedāyid-i (15) rüzgārdan emīn olup anlara iltifātı ve muḥabbeti sebebi ile feyz-i İlāhiye mazhar-ı vāḳi‘ (16) ola niteki ba‘zı Naşārā Ḥazret-

⁷⁶⁴ “İhtiyacı bulunmayan Allah’ın pak zati hakkı adına, kötü yılan kötü arkadaştan iyidir.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 680)

⁷⁶⁵ “Kötü yılan sağlıklı kişiden bir can alır. Kötü arkadaş sürekli ateşe götürür.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 680)

⁷⁶⁶ “Gönül, söz ve konuşma olmadan arkadaşın huyundan gizlice huy kapar.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 680)

⁷⁶⁷ “Senin aklın sarhoş bir ejderha idiye, bil ki kötü arkadaş onun içinde zümrüttür.” (Karaismailoğlu, 2015: s. 680)

i Risālet şallallāhu ‘aleyhi ve sellemūñ ism-i şerīfleri zıkr olındukda (17) ta‘zīm itmekle
mertebe-yi sa‘ādete yetişdiler.

SONUÇ

Mesnevî yazıldığı günden bu yana üzerine onlarca çalışma yapılmış bir yapıttır. Oldukça geniş bir hacmi olan bu yapıt, dinî-tasavvufî konularla bezenmiştir. Manzum düzenlenen bu yapıtta zaman zaman anlaşılması güç ifadeler görülmüştür. Gerek Mevlevî meclislerinde gerekse başka tarikatlarda Mevlevîliği anlamak amacıyla bu yapıt üzerine inceleme çalışmaları yapılmıştır. Coğrafyamızda öncelikle yazım dili Farsça olan bu yapıtın Türkçeye çevirileri yapılmış, ardından bu şiirleri daha iyi anlamak için yine Türkçe açıklama (şerh) metinleri yazılmıştır. Bu metinlerde *Mesnevî* tek tek ciltler olarak ele alınabilmişken daha geniş bir çalışma hedeflenip yapıtın bütünü de incelenebilmiştir. Bazı kaynaklarda ise *Mesnevî*'den alınan beyitler karışık bir sıra ile açıklanmıştır. Buna benzer bütüncül veya seçki açıklamaları her yüzyılda karşımıza çıkabilmiştir. İşte, Hacı Pîrî'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'si 990/1582 yılında yazılmış, seçki yöntemiyle oluşturulan bir açıklama metnidir.

İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî, *Mesnevî*'nin birinci cildinden alınan beyitlerin irdelenip açıklamasından, yorumundan oluşur. Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, Ek, No. 26'da kayıtlı olan bu yapıt, 172 yapraktır. Tarafımızca 1a-51b sayfalarının çalışıldığı *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, *Mesnevî* açıklama seçkisi olarak elimizde bulunur.

İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî'de *Mesnevî* beyitleri dize dize de görülürken çoğu zaman ya tek beyit durumunda ya da birkaç beyit art arda sıralanmış olarak yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitlerin ağırlıklı olarak birinci ciltten olduğu ve *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'nin giriş bölümünde bulunan “*Bu birkaç varak (5) sefine-yi evvele zevrak olsun için bu kayda muqayyed olunup ‘ömr-i ‘azîzde müsâ‘ade vâkı‘ olursa (6) belki bu minvâl üzere şerh-i Meşnevî altıncı deftere varınca itmâma yetiştirilmek inşâ‘allâh (7) taşmîm ve niyyet olunmuşdur*” ifadesinden anlaşılacağı üzere Hacı Pîrî, bu yapıtında birinci defteri incelemek istemiştir (3b). Adının geçtiği bilinen başka yapıt olmadığını gördüğümüz Hacı Pîrî, büyük olasılıkla bu yapıttan sonra *Mesnevî* üzerine başka bir metin yazmamıştır.

Hacı Pîrî, beyitleri Farsça olarak vermiş, onların çevirisini yapmamıştır. Beyitleri yorumlarken doğrudan beytin yöneldiği anlamı gözetip onu anlatma yolunu

seçmiştir. Pîrî, *Mesnevî* beyitlerinden örnek almadığı bölümlerde anlamsal kopukluk olasılığına karşı ilerideki açıklamalarında söz konusu boşlukları, *Mesnevî*'deki beyitlerin anlamları veya hikâyelerin bir bölümü ile doldurur.

Hacı Pîrî bu yapıtında *Mesnevî* ve *Divan-ı Kebir* gibi Celâleddîn-i Rûmî'ye ait yapıtlardan alıntılar bulunmaktadır. Alıntılarının etkin olarak kullanıldığı *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'de Kur'an'dan ayetler, hadisler, Surûrî gibi yazarların yapıtlarından yararlanılmış, Hakânî, Mansûr, Attar, Bahâyî, Irâkî, Sâdî gibi şairlerin şiirlerinden alıntılar görülmektedir.

Hacı Pîrî'nin kendine özgü biçimiyle oluşturduğu *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'nin bir bölümü üzerine olan çalışmamızın gösterdiği sonuç, yapıtın bütününün incelenmesinin oldukça önemli veriler sağlayacağıdır. Seçki yoluyla hazırlanmış böyle bir açıklama metninde genel olarak hangi kaynaklardan yararlandığını, Hacı Pîrî'nin yaşamına ve edebî yorumlama yeteneğine dair bilgileri bulup bulamayacağımızı öğrenmek, edebiyat tarihimiz açısından değerli sonuçları getirecektir.

KAYNAKÇA

- Abdülhamid, İrfan (1993). "Cebriyye". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 7, ss. 205-208). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Albayrak Sak, Vesile (2014). Şemseddin Sivâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (9/3), s. 91-110.
- Armutçuoğlu, İlhan (2009). *Kasîde-i Bürde*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Ayan, Hüseyin (1993). "Cevrî İbrâhim Çelebi" *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 25, ss. 460-461). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Avşar, Ziya (2008). Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6 Fall, s. 59-95.
- Aydın, İbrahim Hakkı (2002). "Kenz-i Mahfî". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 25, ss. 258-259). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Beyânî (2008). *Tezkiretü 'ş-şu 'arâ*. (Haz. A. S. Erduran). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. (t.y.). *Osmanlı Müellifleri* (C. 1). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1333). *Osmanlı Müellifleri* (C. 2). İstanbul: Matbaa-yı Âmere.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1972). *Osmanlı Müellifleri - II. Cilt*. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Çelik, İsa (2002). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (19), s. 71-93.
- Çınarcı, Mehmet Nuri (2015). XVI. Yüzyıl Şarihlerinden Şem'î'nin Şerh-i Mesnevî'nin İlk Cildinde Ahlaki Değerlerin Anlatımına Yaklaşımı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 12, Haziran 2015, s. 181-191.
- Dağlar, Abdülkadir (2009). *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (1. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Demirci, Muhsin (1994). "Ebû Abdullah eş-Şîî". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 10, s. 87). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirel, Şener (2005). Şeyh Rızaeddin Remzi Er-Rifaî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevi Şerhi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, y. 6, s. 14, ss. 591-629.
- Demirel, Şener (2007). Mevlânâ'nın Mesnevîsi ve Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (10), s. 469-504.
- Devellioğlu, Ferit (2009). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (29. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Elbir, Bilal (2007). Surûfî'nin Şerh-İ Şebistân-ı Hayâl'indeki Şerh Metodu ve Hurûflük Yansımaları. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 Summer, s. 212-229.
- Elbir, Bilal (2008). Sururî'nin Şerhinde İmlâ Problemleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6 Fall, s. 242-250.
- Elmalı, Hüseyin (1994). "Ebû Osman el-Mağribî". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 10, ss. 208-209). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Elmalı, Hüseyin ve Dumlu, Ö. (2006). *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (Meal)* (2. Basım). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Emecen, Fatih ve Ak, Coşkun (2010). "Süleyman I". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 38, ss. 62-75). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Emecen, Feridun (2009). "Selim II". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 36, ss. 414-418). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Fayda, Mustafa, Kandemir, M. Yaşar vd. (2005). "Muhammed". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 30, ss. 408-481). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (1989). "Alî". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 2). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gök, Taner (2014). Şem'î Şem'ullâh ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 25-I, Summer I, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2237> s. 411-426.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (Çev.). (1990). *Mesnevi: Tercemesi ve Şerhi* (14. bs, C. I.-II. cilt). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güleç, İsmail (2006) Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler. *İlmî Araştırmalar*, 22, s. 135-154.
- Güleç, İsmail (2010). *Mesnevî Üzerine Araştırmalar*. Ankara: H Yayınları.
- Gündoğdu, Cengiz (2005). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçe'ye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdulmecîd-i Sivâsî'nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları. *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 25 (Güz 2005), s. 103-123.
- Güneş, Kadir (2015). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları.
- Gürer, Dilaver (2010). "ŞİBLÎ, Ebû Bekir". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 39, ss. 125-126). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İlhan, Enes (2015). *Kâşif Es'ad Efendi Divanı İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnce, Ömer (2009). Hâfız'ın Bir Gazeline Modern Yaklaşımla Açıklama (Şerh/Tahlil) Uygulama Denemesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, s. 251-274.
- İzbudak, Veled (2006). *Mesnevî* (2. bs, C. 3). Konya: Konya Büyük Şehir Belediyesi.
- Karaismailoğlu, Adnan (2015). *Mesnevi* (14. bs). Ankara: Akçağ.

- Keleş, Reyhan (2016). *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları* (1. bs). İstanbul: Kitabevi.
- Kılıç, M. Erol, Karadaş, Cağfer vd. (1999). “İBNÜ’L-ARABÎ, Muhyiddin”. *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 20, ss. 493-522). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kınalızâde Hasan Çelebi (2017). *Tezkiretü’ş-şu’arâ*. (Haz. : A. Sungurhan). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Koçoğlu, Turgut (2008). Metin Neşrinde İmlâ Üzerine Görüşler ve Uygulamalara Dair. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6 Fall, s. 488-198.
- Koçoğlu, Turgut (2009). *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitledir Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kurt, Yılmaz (2007). “Pîrî Mehmed Paşa, Ramazanoğlu” *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 34, ss. 281-282). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurtuluş, Rıza (2002). “Kemâleddîn-i Hârizmî”. *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 25, s. 233). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küçükdağ, Yusuf (2007). “Pîrî Mehmed Paşa”. *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 34, ss. 280-281). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kütükoğlu, Bekir (2006). “Murad III”. *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 31, ss. 172-176). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mehmed Süreyya Bey (1996). *Sicill-i Osmanî*. (Haz. : N. Akbayar, Çev. : S. A. Kahraman) (C. 4). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mevlânâ (2015). *Dîvân-ı Kebîr*. (Çev.: A. Gölpınarlı) (2. bs, C. 1). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (1992). *Divân-ı Kebîr* (C. 7). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (2015). *Mesnevî-i Ma’nevî*. (Çev.: D. Örs ve H. Kırilangıç) (1. bs, C. tk.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Okumuş, Sait (2008). *Mesnevî Araştırmacılarından Dr. Orhan Derviş Kuntman (O Mevlevî), Mevlânâ Araştırmaları -2-*, Düzeltici: Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 163-181.
- Önder, Mehmet, Binark, İsmet ve Sefercioğlu, Nejat (1974). *Mevlânâ Bibliyografyası - 2 Yazmalar* (C. 2). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Örs, Derya ve Kırilangıç, Hicabi (Çev.). (2015). *Mesnevî-i Ma’nevî* (1. bs, C. 1). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, Mehmet (2016a). *Dervîş Muhammed Şifâyî - Mesnevî Şerhi (Eş-şerhu’l-Kitâbi’l-Mesneviyyi’l-Ma’neviyyi’l-Muhtasar)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Özdemir, Mehmet (2016b). Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (11/20 Fall), s. 461-502.

- Özdemir, Mehmet (5-6 Mayıs 2016). “Mesnevî Şarihi Dervîş Muhammed Şifâyî'nin Biyografisi Hakkında Bilinmeyen Hususlar [Bildiri]”. II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyası Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, Nizip.
- Özdemir, Mehmet (2017). Bağdatlı Abdülaziz Âsım'ın Türkçe Divan'ının Sonunda Bulunan Mensevî'nin On Sekiz Beyit Şerhi. “*İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*” “*Journal of the Human and Social Sciences Researches*”, c. 6, sayı: 1, ss. 368-382.
- Özdemir, Muhammet (2012). Bir İntihâb-ı Mesnevî Örneği: La'lîzâde Abdülbâkî ve Gıdâ-yı Rûh Adlı Eseri. *Sûff Araştırmaları*, 3 (5), ss. 73-106.
- Öztürk, Furkan (2008). Osmanlı Edebiyatı Metin Neşri Çalışmalarında İmla ve Çeviriyazı Tercihleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6 Fall, ss. 511-520.
- Sinanoğlu, Abdülhamit (2009). İbn Sinâ'nın Felak Sûresini Tefsiri Bağlamında İlk Yaratılış Düşüncesine Teolojik Bir Yaklaşım. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), s. 53-72.
- Süleyman Nahîfî (2014). *Mesnevî-i Şerîf*. (Çev.: Âmil Çelebioğlu) (1. bs). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şemseddin Sami (1306). *Kamusu'l-'Alâm* (C. 2). İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-i Türkî*. Dersa'âdet: Akdâm Matbaası.
- Şentürk, A. Atilla ve Kartal, Ahmet (2015). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (12. bs). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tâhirü'l-Mevlevî (t.y.). *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî* (2. Baskı, C. 1). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Tâhirü'l-Mevlevî (t.y.). *Şerh-i Mesnevî Tâhirü'l-Mevlevî* (C. 4). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Tanyıldız, Ahmet (2007). Süreli Yayınlar Bağlamında Bazı Çeviriyazı Sorunları. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 Summer, s. 535-534.
- Tanyıldız, Ahmet (2009). Mesnevî Şerhlerinde Sözdən Ma'nâyâ Yorum Farklılıkları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, s. 408-426.
- Tanyıldız, Ahmet (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Temizel, Ali (2009). *Mevlânâ Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler* (1. bs). Konya: S.Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Topal, Ahmet (2007). Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 32, Erzurum.
- Tosun, Necdet (2013). “Yûsûf El-Hemedânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 44, ss. 12-13). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Türkçe Sözlük* (2011) (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkel, Engin (2017). *16. Yüzyılın Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Emet, Denizli, Uşak, Burdur)* (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Uludağ, Süleyman (1989). “Gazzâlî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 2, s. 70). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, İsmail (2008). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6 Fall, s. 1-46.
- Üzüm, İlyas (2001). “Kaderiyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C. 24, ss. 64-65). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yardım, Ali (2008). *Mesnevî Hadîsleri (Tesbî ve Tahrîc)*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Yazıcı, Tahsin (1992). “Hâkânî-i Şîrvânî”. *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 15, ss. 168-170). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yetik, Erhan (1989). Ankaravî İsmail b. Ahmed Rusûhî. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), ss. 119-135.
- Yetik, Erhan (1991). “Ankaravî, İsmâil Rusûhî”. *İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (C. 3, ss. 2011-213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yilter, Sait (2017). Şemî Şemullâh’ın Şerh-i Mesnevî’de Râfîzîlik Meselesine Bakışı. *Hikmet – Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl: 3, Sayı: 6, ss. 150-160.
- Yüksel, Edip (2013). *Mesaj: Kuran Çevirisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Genel Ağ Kaynakları:

- Al-Waraq Source for Arabic Books (2000). Erişim: 09.05.2018, <http://www.alwaraq.net>
- Daneshmaneh (2006). Erişim: 21.05.2018, <http://daneshnameh.roshd.ir>
- DergiPark (2013). Erişim: 19.05.2018, <http://dergipark.gov.tr>
- Doktor Kâsım Kakayî (2006). Erişim: 22.05.2018, <http://kakaie.com>
- El-Mektebetü'l-İslâmiyye (1998). Erişim: 21.05.2018, <https://library.islamweb.net>
- Fetva - Dinî Sorular ve Cevapları - Süleymaniye Vakfı (t.y.). Erişim: 3.11.2017, <http://www.fetva.net>
- Ganjoor (2010). Erişim: 18.05.2018, <http://ganjoor.net>
- Hawzah (2016). Erişim: 18.05.2018, <https://hawzah.net>
- Kaşif - Milli Kütüphane (2015). Erişim: 18.06.2018, <https://kasif.mkutup.gov.tr>
- Majmaah University (2018). Erişim: 19.05.2018, <https://www.mu.edu.sa>
- Marefatallah (2015). Erişim: 16.05.20148, <http://www.marefatallah.com>
- Molla Cami Dini Soru ve Cevaplar. (2004). Erişim: 19.05.2018, <http://www.mollacami.net>

Najeebi (t.y.). Erişim: 20.05.2018, <http://najeebi.persianblog.ir>
Nosokhan (2017). Erişim: 20.05.2018, <http://www.nosokhan.com>
Parsî-Wiki (2018). Erişim: 19.05.2018, <https://www.parsi.wiki>
Rasekhood (t.y.). Erişim: 23.05.2018, <http://rasekhood.net>
Revagatyar- بشنو از نی (2010). Erişim: 22.09.2017, <http://www.revayatgar.blogfa.com>
Semazen (2005). Erişim: 13.06.2018, <http://dosyalar.semazen.net>

Bilgisayar Uygulaması:

DİB Kur'an-ı Kerim Meali. (2016). Kur'an-ı Kerim (Versiyon 3.0) [Windows].
Diyaret Yayınları. Bağlantı adresi: <http://kuran.diyaret.gov.tr/>

ÖZGEÇMİŞ

Emine Yıldız Er 1992 yılında, İstanbul; Sultanbeyli’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da gördü. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde eğitim almaya başladı. Yüksek derece ile eğitimini sürdürdüğü Anadolu Üniversitesi’nden, 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne yatay geçiş yaptı. 2015 yılında lisans öğrenimini bitiren Yıldız Er, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimine başladı. Yıldız Er’in öyküleri Fosforlu Elma, Barbar Edebiyat dergilerinde yayınlanmıştır. Hâlen Aydos Edebiyat Dergisi’nde yazıları yayınlanmaktadır. İstanbul, Üsküdar’da yaşayan Yıldız Er, evli ve bir çocuk annesidir.

El-mek: emineyildiz.er@yahoo.com